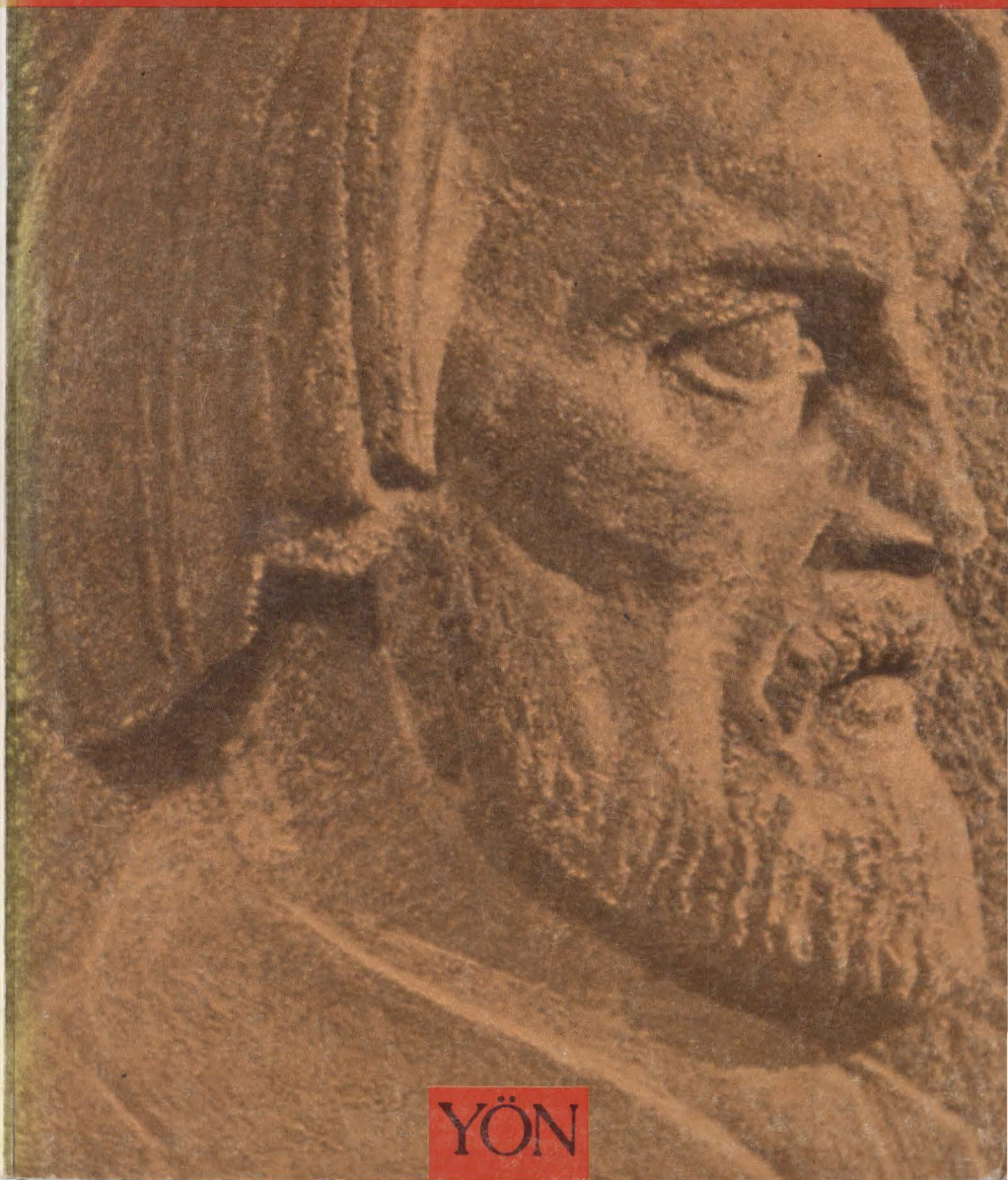
Vissarion Grigoryeviç

BELİNSKİ

Edebiyat, Sanat, Kültür, Tarih, Felsefe üzerine

YAZILAR

YÖN

V.G.BELİNSKİ

Edebiyat, Sanat, Kültür, Tarih, Felsefe üzerine

YAZILAR

VİSSARİON GRİGORYEVİÇ BELİNSKİ

❑

Edebiyat, Sanat, Kültür, Tarih, Felsefe üzerine

YAZILAR

YÖN YAYINCILIK
Deneme – Eleştiri Dizisi : 3

Dizgi, Baskı, Cilt : ACAR Matbaacılık Tesisleri
Telefon 526 84 42 - 516 42 52 - 567 98 64

Kapak : Şahin Aymergen - Savaş Çekiç

VİSSARİON GRİGORYEVİÇ BELİNSKİ

EDEBİYAT, SANAT, KÜLTÜR, TARİH, FELSEFE

ÜZERİNE

YAZILAR

Rusçadan çeviren : **Mazlum BEYHAN**

YÖN. YAYINCILIK LTD ŞTİ.
Cağaloğlu Yokuşu Evren Han
Kat : 1, 29/30 Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel : 511 79 16

İÇİNDEKİLER

1. Vissorion Grigoryeviç Belinski 7
2. "Sovremennik" Üzerine Birkaç Söz 13
3. Petersburg ve Moskova 23
4. Güncel Notlar (I) 63
5. Güncel Notlar (II) 79
6. Gogol'e Mektup 115
7. "Moskovityanin"e Yanıt 129
8. "Genel Tarih Klavuzu" [Kitabı Üzerine] 197
9. Belinski'nin Rus Düşünce Tarih İçindeki Yeri 213

VİSSARİON GRİGORYEVİÇ BELİNSKİ

(1811-1848)

Turgenyev, Belinski'yi şöyle anımsıyor: "Orta boylu, ilk bakışta göze epeyce çirkin, hatta çarpık çurpuk görünen bir adamdı. Göğsü çöküktü, bedeni kuru bir dal gibiydi. Başı hep öne eğik dururdu... Veremin bütün belirtilerini taşıyan biri olduğunu anlamak için hekim olmaya gerek yoktu... Tabloyu tamamlayan bitmez tükenmez öksürüklerini de unutmamak gerek... Gür, sarı saçları, dar ama nedense benim gözüme bembeyaz ve çok hoş görünen alnına tutam tutam dökülürdü. Ömrümde Belinski'ninkinden daha güzel gözleri olan birini görmedim. Derinlerinde altınsı kıvılcımların tutuştuğu ve genellikle hep uzun kirpiklerle yarı örtülü duran bu masmavi gözler, yalnız, heyecanlı anlarda kor gibi yanmaya başlar, neşeli anlarda ise, katışıksız bir mutluluğu ve aydınlık bir sevecenliği yansıtırlardı. Alçak sesle konuşurdu Belinski; hafif kısık ama hoş bir sesi vardı... Gülüşü içtendi, çocuksuydu... Onu yolda gören herhangi birinin, onun hakkında doğru ya da doğruya yakın bir fikir edinmesi güçtü: sırtında eski bir kürk palto, başında bir kasket, ayaklarında giyilmekten çarpılmış galoşlar bulunan, hep duvar boyunca,çabuk çabuk ama sarsakça yürüyen, çevresine, sinirli insanlara özgü, gergin, sert ama aynı zamanda da ürkek bakışlar fırlatan biri... Sokağa çıkıp

insanlar arasına karıştı mı, Belinski ürkekleşir, ne yapacağını şaşırırdı..."

Yakın arkadaşı Herzen ise ünlü eliştirmeni şöyle anımsıyor: "Utangaç hallerinin ve cılız bedeninin altında tam bir gladyatör kişiliği yatardı. Evet, tam bir savaş adamıydı o! Vaaz vermez, akıl hocalığı hiç etmezdi; tartışırdı yalnızca. Sinirlenmediği, kendisine kimsenin karşı çıkmadığı zamanlarda konuşması hiç çekici değildi; ama kendisine, değer verdiği inançlarına söz dokunduruldu̇ğunu hissetmeye görsün, çene kasları durmamacasına titremeye, sesi kopuk kopuk çıkmaya başlardı; bir pars gibi atılırdı düşmanının üzerine; düşünceleri hemen o anda, benzersiz bir şiir gibi,inanılmaz bir güçle çoğalır, düşmanının üzerine taşar, onu ezer,parçalar, gülünç eder, herkesin içinde acınacak hale düşürürdü. Tartışma çoğu kez kanla biterdi: ağzından burnundan kanlar fışkırırdı Belinski'nin. Yüzü kireç gibi,soluğu tutulmuş, gözleri konuştuğu kişinin üzerinde, titreyen elleriyle mendilini ağzına götürür, bedensel zayıflığından dolayı kahrolmuş bir şekilde kalakalırdı. Böyle anlarda onu nasıl sever, ona nasıl acırdım!"(*)

Baltık Donanmasında hekim olan baba Belinski askerlikten ayrılıp, doğup büyüdüğü yer olan Penza eyaletinin zavallı, küçük Çembar kasabasına göçtüğünde, küçük Vissarion henüz beş yaşındadır. Çembar ve Penza'da geçen ilk ve orta öğrenim yılları, Belinski için, yoksulluğun ağır kıskacını sürekli üzerinde duyduğu yıllar olur. Tarih, Coğrafya ve Rus Edebiyatı dışındaki derslere fazlaca ilgi duymayan lise öğrencisi Belinski'nin kişiliğinin başlıca özellikleri de bu yıllarda oluşmaya başlar: o yaştaki bir genç için pek alışılmadık bir durum olan erken bir ciddilik, bağımsızlık, onuruna aşırı düşkünlük, çılgıncasına bir okuma...

"Gece-gündüz, hiç durmadan Karamzin'in, Dmitriyev'in, Sumarokov'un, Derjavin'in, Heraskov'un, Petrov'un şiirlerinden

(*)1842 yılında Belinski'den aldığı bir mektup üzerine Herzen günlüğüne şu notu düşmüştü: "Belinski'den mektup. Fanatik, ekstrem bir tip; ama her zaman açık, içten, güçlü, enerjik. Ya seversin onu, ya da ondan nefret edersin; orta yol yok. Ben bütün içtenliğimle seviyorum kendisini. Bu tipler hep birer Robespierre'dir. İnsan onlar için hiçbirşeydir, inançlarıysa herşey".

elime geçenleri defterlere yazardım; kimbilir kaç defter doldurdum böylece..." diye anımsıyor o yıllarını Belinski. Yine kendi demesine göre, Derjavin'i ezbere bilirdi; özellikle de ozanın "Bednaya Liza"sını okurken ağlardı.

Ne var ki, liseyi bitiremiyecektir, Belinski. Üniversite sınavlarına hazırlanmak için 1829 yılı kış yarıyıl tatilinden sonra okula devam etmiyecek ve "devamsızlıktan" kaydı silinecektir. 1829 yılı Ağustosunda Moskova'dadır artık; aynı yılınEylülünde ise, giriş sınavlarını vermiştir ve Moskova Üniversitesi öğrencisidir. O yıla dek "Penza'dan daha büyük, Penza'dan daha güzel" bir kent görmemiş olan Belinski, Moskova için, "Bir Rus'un kalbi hiçbir yerde Moskova'daki kadar sevinçli, Moskova'daki kadar hızlı çarpamaz" diyecektir.

Ancak üniversite öğreniminin ikinci yılında Moskova Belinski'ye artık böyle görünmeyecektir. Devlet hesabına burslu olarak okuyan Belinski'ye kalmakta olduğu öğrenci yurdu, içinde bulunduğu maddi koşullar, bir kürek mahkumunun bile güçlükle katlanabileceği ortam gibi görünecektir.

1831 yılında "Dmitri Kalinin" adlı bir oyun yazar ve oyununu kendi eliyle götürüp sansür kuruluna teslim eder. Oyun üniversitenin şerefini küçültücü bulunur. Bu oyunuyla ün ve para kazanma umutları içinde olan Belinski, hiç beklemediği bir durumla karşılaşır: okuldan kovulur; bu da biryana, askere alınmak ya da Sibirya'ya sürgüne gönderilmekle tehdit edilir.

Belinski, Moskova'da inanılmaz bir yoksulluk içinde geçen bu yıllarında, hastalanmıştır, bu yüzden de okula zaten bir süredir devam edememektedir. Para kazanabilmek için Fransızcadan çeviriler yapmaya, özel dersler vermeye başlar. Profesör Nadejdin'le tanışması, ona gazetecilik yolunu açar. "Molva" ve "Teleskop" dergilerinde ilkin çevirileri, sonra küçük yazıları yayınlanır. Derken, 1834 güzünde, "Edebiyat Hayalleri" adlı ilk uzun eleştiri yazısı yayınlanır. Büyük bir ün kazandırır bu yazısı Belinski'ye.

Bu arada "Stankeviç Çevresi" denen aydınlar grubuna katılmıştır. Geleceğin ünlü Batıcılarının ve Slavseverlerinin, başka bir deyişle 40'lı yılların en seçkin aydınlarının oluşturdukları bir

gruptur bu. Aralarında Stankeviç, K.Aksakov, Botkin, Bakunin, Granovskiy, Herzen gibi Rus düşünce tarihinin köşetaşlarını oluşturan, hepsi mükemmel bir eğitimden geçmiş, engin kültürlü bu insanlar, felsefeden müziğe, edebiyattan bilime kadar her konuda tartışmakta, Batı'dan gelen toplumsal, siyasal, kültürel haberleri, Rusya'da olup bitenleri dikkatle izlemektedirler.

Belinski'nin "Molva" ve "Teleskop"taki yazıları (özellikle de Gogol, Baratınskiy, Benediktov ve Koltsov üzerine yazdıkları) onu, değerlendirmeleri dörtgözle beklenen bir yazar haline getirmiştir. Geniş bir hayran kitlesinin yanısıra, yeminli düşmanlar da kazanmıştır bu yazılarıyla Belinski. Ancak, maddi durumunda en ufak bir düzelme yoktur. Sefil bir yaşam sürmekte, borç içinde yaşamaktadır. 1836 yılı yaz sonunda, Bakunin'lerin çiftliğine zorunlu konuk olur.

Bu arada Moskova'da, Çaadayev'in bir yazısından dolayı "Teleskop" dergisi kapatılmıştır. Belinski'yi büsbütün zor durumda bırakan bir gelişme olmuştur bu. Para kazanabilmek için dil dersleri vermeye, çeşitli dergilere yazılaryazmaya başlar, ama yoksulluğun bukağılarını kıramaz. Sonunda, 1839 güzünde, "Anayurt Notları" dergisinin yayıncısı A. Krayevski'nin önerisini kabul ederek Petersburg'a göçer. Altı yıldan fazla çalışır bu dergide. Onun yazıları sayesinde derginin okur sayısı hızla artmış, dergi sahibi Krayevski haylice para kazanmıştır ama Belinski'nin durumunda fazlaca bir değişiklik yoktur. Hem çok yazmak, hem de çabuk yazmak zorundadır. Başta bir de sansür belâsı vardır: yazılarının sansürce daha az kırpılmasını sağlamak için Belinski çeşitli yöntemler geliştirir. "Anayurt Notları" dergisinin ulaştığı her yerde onu artık tanımayan yoktur.

Bu arada, 1843 yılında evlenir.

Sürdürdüğü zor yaşam koşulları hastalığının düzelmesine olanak tanımamaktadır. 1846 yılında, dostlarının zorlamasıyla "Anayurt Notları"ndan ayrılır ve Rusya'nın güneyine, iyileşmeye gider. Dört ay kadar süren bu geziden döndüğünde, "Anayurt Notları" el değiştirmiştir: Nekrasov'la Panayev yayınlamaktadırlar artık dergiyi. Belinski bu kez daha iyi maddi koşullarla ve dört elle sarılır çalışmaya. Ama anlaşılan verem mikrobu da aynı

hızla çalışmaktadır. Dostları son çare olarak onu yurtdışına göndermeye karar verirler. Mayıs 1847'de Salzbrunn kaplıcalarına gider Belinski. Bu Almanya yolculuğu ve daha sonra iki ay kadar süren Paris yaşamı Belinski'ye pek çok yeni izlenimler kazandırmıştır, ama hastalığında fazlaca bir düzelme olmamıştır. Aynı yılın eylülünde Rusya'ya döner. Rusya'da geçireceği son güzdür bu onun. 28 Mayıs 1848'de öldüğünde,yıllardır çekip durduğu fizik acılar değildir tek kurtulduğu; Salzbrunn'dayken yazdığı "Gogol'e Mektup"tan dolayı, Petropavlosk zindanına kapatılmaktan ya da Sibirya'ya küreğe gönderilmekten de kurtulmuştur. Bu mektubun yazarı olmak şurda dursun, okuru olmak bile ölümü göze almak demektir çünkü o yıllarda. "Petraşevksi Çevresi"nden aydınlar (aralarında Dostoyevski de vardır) salt bu mektubu okudukları için (mektup elden ele gizlice dağıtılmaktadır) 23 Nisan 1849 günü tutuklanmışlar ve sekiz ay süren gizli duruşmalar sonunda, haklarında verilen idam cezaları son anda değiştirilerek Sibirya'ya sürgüne gönderilmişlerdir.

Mazlum Beyhan
Eylül-1989

V.G. BELİNSKİ

"SOVREMENNİK" ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ(*)

Ünlü ozanımız Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in bir dergi çıkarkarmak niyetinde olduğu epeydir biliniyordu; sonunda işte bu derginin ilk sayısı çıktı, hatta pek çok kişi de dergiyi okudu. Gelgelelim bizim burda, Moskova'da, "Sovremennik"("Çağdaş") hâlâ günün olayı olma niteliğini sürdürüyor,bu bakımdan da bizim dergi üzerine aşağıda söyleyeceklerimiz gerçek bir haber niteliği taşıyor. Olay şu: burda, Moskova'da, avuç dolusu para da verseniz, "Sovremennik"i ele geçirebilmeniz çok zor. Dergiyi sabırsızlıkla bekleyen Moskovalı okurların onca istemlerine karşın, çok az sayıda gönderildi "Sovremennik" Moskova'ya. Doğrusu şaşmamak elde değil! Bir süredir Petersburg'da çıkan hemen bütün yayınlar için sözkonusu bu durum. Hatta Bay Gogol'ün son kitabı "Müfettiş" için de aynı şey oldu: halkın bu kitabı okumak için gösterdiği sabırsızlığa bakarak, Moskova'da bu kitabın bir gün içinde rahat rahat bin tane satılabileceğini söylemek yanlış olmaz sanırım.

"Sovremennik", hem yayıncısının ünlü bir ad oluşu, hem de bir kesim okurun ona bağladığı umut, bir kesim okurunsa ondan kaynaklanan korkusu nedeniyle önemli ve ilginç bir olay. Bu

(*) "*Molva*" dergisinde, *1836*'yılında yayınlanmıştır.

ikinci kesim okurların neyi okuyup neyi okumayacaklarına karar veren, "Okuma Kitaplığı"nın ("Biblioteka dlya Çteniya") redaktörü Bay Senkovski, Puşkin'in girişimden öylesine korkuya kapılmıştır ki, her zamanki sağduyulu ölçülülüğünü bir yana bırakarak, "Tek Puşkin programını uygulamasın diye, nesi var nesi yoksa vermeye hazır olduğunu" söylemek ihtiyatsızlığını göstermiştir. Bu girişimden çok korkulduğu bir gerçek. Yüreğine korku düşmüş insanın, kendisini korkutan hayale vuracak yerde, kimi kez, kendi kendine vurması da gerçeğin bir başka yönü...

Puşkin'ın dergi yayınlamaya hakkı var mıdır yok mudur tartışmasına girecek değiliz; biz hatta kendimizde böyle sorular sormak hakkını da görmüyoruz. Korkuya kapılmamış, dolayısıyla da davranışlarında akıl ve yürek egemenliğini yitirmemiş insanlar olarak, bu tür sorunların incelenmesini başkalarına bırakıyoruz. Ne demişler: her işin bir erbabı var! Bize gelince,ilk sayısının izin verdiği ölçüde "Sovremennik" üzerine içtenlikli, dolaysız düşüncelerimizi söyleyeceğiz.

Doğrusu, biz, "Sovremennik"in fazla başarılı olabileceğini sanmıyoruz. Burada "başarı" sözcüğüyle anlatmak isteğimiz, derginin sürdürümcü sayısı değil, halk üzerindeki etkisidir. Düşüncemize göre, -ki "Sovremennik" de aynı düşüncede- dergi canlı,hareketli, faal olmalı. Üçer ay ara ile yılda dört sayı olarak çıkan bir derginin fazlaca canlı olabileceğini sanmıyoruz biz. Böyle bir dergi, içeriğindeki bütün üstünlüklere karşın, bir almanaka benzeyecektir (almanaklarda da eleştiri olabilir). Almanak elbette dergi değildir ve almanak yapısındaki bir yayın bizim toplumumuz üzerinde güçlü bir etkide bulunamaz. Bunların tersini savunmak mümkün değil. "Okuma Kitaplığı" da başarısını, her sayının yayınlanışına kadar geçen sürenin uzunluğunu, sayılarını olağanüstü kalın tutarak telafi etmesine borçludur.Bir kitap yayınlanmış; onun yayını üzerinden üç ay, altı ay geçmiş; ve siz o kitap üzerine yazılar yayınlıyorsunuz... hiç canlılıktan, çağdaşlıktan söz edilebilir mi böyle bir durumda? Yoksa siz kitapların bizde ne kadar kısa ömürlü olduğunu bilmiyor musunuz?

Yıldızlarınızın da bir yararı olacağını sanmıyorum bu konuda,(*) çünkü bizde kitaplar çoğu kez yıldızların uğursuzluk bildirdikleri anlarda doğarlar. Bizim "Sovremennik"de bulduğumuz en büyük eksiklik işte budur.

Derginin en büyük üstünlüğü ise, içindeki bütün yazıların özgün olması (tabi böyle birşeye üstünlük denilebilirse eğer). Hangi yazılar bunlar? Bizim de üzerinde durmak istediğimiz konu zaten bu.

Beş şiir, on bir de düz yazıdan oluşuyor "Sovremennik". "Güller ve Serviler" dışındaki şiirlerin hepsi belli bir düzeyin üzerinde. "Büyük Petro'nun Şöleni", genel havasındaki atılganlık ve anlatımındaki özgünlükle hemen dikkat çekiyor. "Cimri Şövalye", Çenston'un trajikomedyasından bir bölüm; yapıtın bütünü hakkında hiç fikir vermeyen bir bölüm; ama çevirisi güzel. Jukovski'nin "Gece Gösterisi" ise, ülkemizde koca bir yılda benzeri bir ya da ikiden fazla yaratılamayan şiirlerden biri. Gerek şiirsel düşüncede ulaştığı derinlik, gerekse anlatımındaki yalınlık, soyluluk, doruklara ulaşmışlık, bu şiiri gerçek bir sanat şaheseri yapıyor. Telif hakkı sorunu yüzünden, bir de fazlaca uzun olması nedeniyle, bu olağanüstü şiire burada yer veremediğimiz için çok üzgünüz. Şiir faslını burada kapatıp düzyazılara geçecek olursak, öncelikle Bay Gogol'ün iki yazısı üzerinde durmamız gerekecek. İlki, "Fayton", en üst düzeyde bir ustalığın ürünü olmakla birlikte, bir minik komedi olmaktan ileri gitmiyor.Bay Gogol'ün, toplumumuzun kendine özgü çizgilerini ve herkesin her an çevresinde gördüğü ama ayırdına varmadığı ayrıntıları yakalamadaki ustalığını gösteren bir eser bu. Ama yine de, dediğimiz gibi, yalnızca minik bir komedi bu ve dergilerin, özellikle de ilk sayılarının vazgeçilmez süsü kabul edilen şöyle kallavi bir uzun öykünün yerini tutabilmesi mümkün değil. Bay Gogol'ün ikinci yazısı, "Bir İş Adamının Sabahı", denildiğine göre, yazarın bir komedisinden alıntı imiş. Ne olursa olsun, son derece özgün, alabildiğine inandırıcı ve kendi içinde bütünselliği olan bir parça bu. Eğer bütün komedi böyleyse, tiyatro ve yazın tarihimizde tek ba-

(*)"Sovremennik"de, gelecek sayılarda değerlendirmesinin yapılmasına değer verilen kitaplar, küçük bir yıldızla işaretlenirdi.

şına bir dönem oluşturacak bir yapıt bu. Söylenenler doğruysa eğer, Bay Gogol,yayınlanan komedisi dışında iki komedi daha yazıyormuş... Buradaki alıntı da işte bu iki komediden birindenmiş.

Dergi yayıncısının [Puşkin'in -Ç] kaleminden çıkma"Erzurum Yolculuğu", içeriği bakımından değil, altında duran imza bakımından güzel olan yazılardan biri. Gerçekten de, dünyada elini attığı her işi berbat eden, hiçbir şeyi doğru dürüst yapamayan insanlara karşılık, hiçbir işi kötü yapamayan, kötü iş yapmasını bilmeyen insanlar da vardır. Puşkin'in yazısında, insanı sarsan,okuduklarını hemen başkalarına anlatma arzusu uyandıran birşeyler yok, ama yine de elinize aldınız mı, bitirmeden başından kalkamıyacağınız, ilgiyle okunan bir yazı bu.(*)

"Georgi Konisski'den Seçmeler", ele alıp incelediği kitaplar üzerine tam bir fikir vermesi ve insanda bu kitapları okuma arzusu uyandırması bakımından güzel bir yazı.Bir tarihçi ve tarihsel kişi olarak Georgi Konisski hakkındaki yargılar da bizce yerinde; yalnız üstadın iyi bir propagandacı olduğu görüşüne katılmıyoruz: evet güzel sözler eden bir söylevciydi kendisi, ama sözleri biraz fazla skolâstik ve ağırdı.

Dergideki en kötü yazılar ise Baron Rozen'in "Uyak Üzerine"si ve "Paris". Bir dosta birbiriyle hiç ilintisiz konularda, çok kötü bir dille, rastgele yazılmış notlar.

"Acıtugay Deresi"("Dolina Ajitugay"), Rusçaya bizim pek çok saygın edebiyatçımızdan daha hâkim bir Çerkesin (Bultan Gazi Giray'ın) kaleminden çıkma yapıt olarak, doğrusu harika.

Ama en ilginç yazılar "1834-1835 Yıllarında Dergi Yazını"(**) ve "Yeni Kitaplar" başlıklarını taşıyanlar. Karşımızdagerçekten yapyeni bir derginin bulunduğunu gösteren yazılar bunlar. "Dergi yazını,-bu canlı, diri, taze, konuşkan, duyarlı yazın, - bilim ve sanat dünyası için gerekli olduğu kadar, devlet için bir tür iletişim yolu, ticaret dünyası içinse borsa ve pazar-panayır işlevi

(*)Yazıda ayrıca, biri de Türkçeden çeviri, harika şiirler var (Belinski'nin Notu - Ç)

(**) "1834-35 Yıllarında Dergi Yazını" başlıklı yazıyı Gogol yazmıştı ama yazı dergide imzasız yayınlandığı için Belinski Puşkin'in yazdığını düşünüyor.(Ed)

görmesi bakımından zorunludur." "Dergi Yazını", adını taşıyan yazı işte bu sözlerle başlıyor. Bunları buraya almamızın nedeni, "Sovremennik"in dergi olayına bakışının ne denli sağlam ve gerçekçi olduğunu gösterebilmektir. Gerçekten de, günümüzde dergileri bilim ansiklopedisi gibi düşünmek,bunlardan avuç avuç sağlanacak bilgilerle bilgin olmayı kurmak gülünç olurdu herhalde. Yalnızca cahillerin ve olaylara bakışı üstünkörü olan insanların düşünebileceği birşeydir bu. Dergi ne bilim, ne bilgidir; bilimle bilginin faktörüdür o; bilimle bilgin arasındaki aracıdır. Bir dergi yazısı ne kadar uzun olursa olsun, hiçbir zaman tutup da herhangi bir bilim dalının bütün bir sistemini açıklamaz. Ya ne yapar? Bu sistemle ilgili kimi sonuçları sunabilir. Bu da daha çok, bilginlerin dikkatini olaya çekmek için ya da kamuoyunu bilgilendirmek için haber niteliğinde bir yazıdır. İşte bir dergide eleştiri ve bibliografyanın vazgeçilmez bir yeri olması,hatta bunların, bilimsel ya da yazınsal, dergiler için varlık koşulu olması bu yüzdendir.

Sözünü ettiğimiz yazı Rusya'da 1834-35 yıllarında yayınlananedebiyat dergilerini ele alıp incelemekte, bunlar hakkında çeşitli yargılarda bulunmaktadır. Şunu hemen belirtmeyi bir borç biliyoruz: bu yargılar yalnızca sert, keskin ve usta işi olmakla kalmıyor, aynı zamanda alabildiğine yansız ve mert bir tutumu da sergiliyor. Yazar, bizimki de içinde, bütün dergileri tezgahından geçiriyor. Bizim yayınladığımız dergi için söylediklerinde bizi böbürlendirecek, övgü olarak alabileceğimiz tek bir sözcük yok, ama yine de biz bu yazıda ne kötüniyet, ne kıskançlık belirtisi görüyoruz ve ne de hatta en ufak bir şekilde birilerinin hakkının çiğnendiği kanısındayız. "Okuma Kitaplığı" konusunda sert ve acımasız gerçekler dile getirilmiş; ancak bunlar bu yayınla ilgili olarak daha önce de söylenmiş, bilinen gerçekler. Ama bizim için yeni ve bilinmedik birşey de vardı bu arada: "Kitaplık"ın eleştiri ve değerlendirmelerindeki maskaralıklar, o soytarıca öyküler meğer saygıdeğer profesör O.İ.Senkovski'ye aitmiş ve baron Brambeus'la oTatar eleştirmen, Bay Senkovski'den başkası değilmiş! "Gözlemci"("Nablyudatel") hakkında söylenenler de, bizim dergide söylenenlere göre biraz daha hoşgörür nitelikte ol-

makla birlikte, gerçeğin tâ kendisi. Başka bir deyişle, "Sovremennik", o bütün içtenlikli ve kararlı tavrına karşın, "Gözlemci"ye karşı sevecen bir yaklaşım içinde. Örneğin, "Gözlemci"nin kesin ve tutarlı bir tavrı olmayan, cansız bir dergi olduğunu söyledikten birkaç sayfa sonra, eleştirmen Bay Şevıryev'le coşkuya kapılıp,"Gözlemci"de Rus şiirinin birtakım şaheserlerinin yeraldığına ilişkin, bizde *ünlü dostlara*(*)gönderme yapıldığı izlenimi bırakan birtakım dokundurmalara yer veriliyor. "Gözlemci"ve onun redaktörü üzerine söylenenlerde, bir derginin nasıl olması gerektiği konusunda yerinde düşünceler dile getiriliyor: "Bir derginin redaktörü, tanınmış, ileri gelen biri olmalıdır. Derginin bütün itibarı, onun üzerindedir. Onun dilinin herkesçe anlaşılırlığında ve ilginçliğindedir. Her zaman yeni bir canlılık içinde oluşundadır." Hemen ardından da, esprili bir dille, "Gözlemci"nin bilimsel bir derneğe benzediği söyleniyor: "Üyelerinin hiçbir şey yapmadığı, hatta toplantılara bile gelmediği, ama bu arada başkanın, kendisinden başka kimsenin bulunmadığı toplantılarda büyük bir ağırbaşlılıkla koltuğuna oturup, toplantı tutanakları tutturduğu bir bilimsel dernek"!

"İyi yetişmiş, hünerli fabrikatörlerden yana hoşnut olmaları için haklı gerekçelere sahip oldukları kuşkusuz kişilerce kaleme alınmış merhem ve tütün satan dükkanlar üzerine eleştirilerle, kitap ilânlarının birlikte yer aldığı bir duvar afişi" şeklinde nitelenen "Kuzey Arısı"("Severnaya Pçela") üzerine de nefis gözlemlere rastlıyoruz bu yazıda. Bay Greç'in "Okuma Kitaplığı"ndaki redaktörlüğü, yine, espirili bir dille şöyle nitelenmiş: "Bay Greç'in adı yalnızca formalite gereği konulmuş dergiye. En azından dergiye onun herhangi bir katkısının olmadığı açık. Aslında Bay Greç'in adı, yeni yayınlanacak her dergi için hemen akla gelen saygın ve zorunlu bir ad olup çıkmış durumda: hani düğünlerde her zaman düğünbabası yapılan yaşlı kişiler vardır ya, onlar gibi".

Ancak bizi bu yazıda asıl şaşırtan, "Malûle Edebiyet Ekleri" başlığı altında yayınlanan dedikodu ve karaçalmalara yerveril-

(*)Puşkin ve Jukovski kastediliyor (Çev.).

mesi olmuştur. Saygıdeğer yayıncının bu bayağılıklarla dolu dergiyi okumaya ve ondan sözetmeye yetecek boş zamanı olmuş demek ki. Ama yine de, biraz daha düşününce, şaşırmamamız gerektiği kanısına vardık: bu yakınlarda Moskova'da yayınlanan bir dergi, nerdeyse özel bir de haz duyarak, varlığını, "Malûle Edebiyat Ekleri"ne borçlu olduğunu açıklamıştı. Ne diyelim? Orest(*) ve Pilad'ların (**) günümüzde de var olduklarının bir kanıtı olarak Tanrı onların bu dostluğunu sonsuza dek daim etsin!..

Yazının sonunda, dergilerimize serzenişte bulunuluyor. Çoğu yerinde, bu serzenişlerin. Getirilen eleştirilerin en önemlisi de, dergilerimizin düşün dünyasında olup biten önemli olayları es geçmeleri, bunun yerine birtakım ayrıntılarla uğraşmaları. Düşün dünyasının önemli olayları arasında, sanatın dünya çapındaki dehalarından biri olan, yapıtlarının tek tek ele alınıp değerlendirilmesi gereken, ancak bizim dergilerimizin, üzerine birşeyler yazmaya değer bulmadıkları Walter Scott'un ölümü gösterilmiş. Sonra, Avrupa sanatındaki yeni yönelişlerin es geçildiğinden söz ediliyor. Ancak "Sovremennik" burada yanılıyor. Dergilerimizde çok söz edildi bu konudan. Dergilerimizce es geçilen önemli bir olay olarak, -Rus edebiyatı için özellikle önemli bir olay olarak- eski Rus yazarlarının yayınlanması gösteriliyor. Ama "Sovremennik"in saygıdeğer yayıncısına sormamız gerekiyor: acaba kendisi ne düşünüyor bu konuda? Suskunluğumuzun oluşturduğu suçu hafifletmek için kendi düşüncelerimizi açıklamayı, onun eski yazarlar üzerine düşüncelerini açıklamasından sonraya bırakıyoruz.

Jukovski, Krılov ve prens Vyazemski'nin, düşüncelerini, dergi sayfaları düzeyine inmeyi kendileri için alçaltıcı buldukları için açıklamadıkları düşüncesi, ne yalan söyleyelim, bize biraz garip göründü. Ne demek yani?.. Bu yazarların böylesine gurur-

---

(*) Orest: Yunan mitolojisinde, Agamemnonn'la Klitemnestra'nın oğulları. Annesiyle aşığı birleşerek babasını öldürdükleri için, Orest de öç almak üzere onları öldürmüştür.

(**) *Plad*: Orest'in sadık dostu. Mecazi olarak "sadık dost" anlamında kullanılır. (Çev)

lu olmalarının suçlusu kim? Kaldı ki, kendilerinin eleştiriyle ve eleştirmenlikle ilgileri ne? Krılov, fabl üzerine üstün, hatta dahiyane yeteneği olan bir yazar; ama kendisi hiçbir zaman bir eleştirmen değildi ve olamaz da. Jukovski'nin, yanılmıyorsak, yalnızca iki eleştiri yazısı bulunuyor: "Kantemir'de Mizah" ve "Fabl ve Krılov Fabılleri Üzerine". Ünlü ozanımıza duyduğumuz bütün saygıya karşın söylemek zorundayız ki, kendisinin bir eleştirmen olarak doğmadığını şu iki eleştiri yazısından daha iyi gösterecek birşey bulunamaz. Prens Vyazemski'ye gelince, Tanrı bizi yalnız ozan Vyazemski'den değil, eleştirmen Vyazemski'den de kurtarsın demekten başka birşey gelmiyor aklımıza.

"İşbu" ve "mezkûr" (*) sözcükleriyle ilgili sorunun, dergiciliğimizin içinde bulunduğu perişanlığı kanıtladığı görüşüne de katılmıyoruz. İlkin, böyle bir sorun hiçbir zaman olmadı. Evet, "Kitaplık"ın redaktörü her fırsatta bu Podyaçeskaya (**) sözcükleriyle alay ederdi, ama hiçbir zaman bunlar üzerine bir yazı yazmadı. Daha doğrusu bir yazı yazdı, ama bu da daha çok alay etmek içindi. Bize gelince, edebiyatımızın, hatta yalnız edebiyatımızın da değil, tüm düşün hayatımızın acınası halini "işbu" ve "mezkûr" sözcüklerinin kullanılmasının ve bu sözcüklerin savunulmasının değil, tam tersine, bu sözcüklere saldırılmasının kanıtladığını düşünmek cesaretini göstereceğiz. Sormak isteriz, "Sovremennik"in saygıdeğer yayıncısına: kendileri "işbu" ve "mezkûr" sözcüklerini kullanırken, acaba neden, "şöyle ki", "zira", "mümkün mertebe", "halihazır" (***)sözcüklerini kullanmıyorlar? Sorumuza herhalde, bu sözcüklerin dil dolanımından çıktıkları, artık kullanılmaz oldukları biçiminde yanıt vereceklerdir. Peki öyleyse, yine çoktandır dilimizden atılmış olan ve artık kullanılmayan "işbu"yla "mezkûr"un ayrıcalıkları nedir? Her neyse, sizin bileceğiniz birşey hangi sözcüğü kullanıp hangisini kullanmayacağınız, ama tıpkı toplumsal hayatımızda olduğu gi-

(*) Rusçada "bu" ve "o" sözcüklerinin karşılığı olan eski sözcükler: "sey", "onıy" (Çev.).

(**)Petersburg'un piyasa yapılan caddelerinden biri (Çev.).

(***)Kimi halkağzı, kimi de artık kullanılmayan eski sözcükler: "sireç", "poneje", "poeliku", "aşçe", "sitse" (Çev.)

bi düşün hayatımızda da, en ufak konularda bile sağduyunun saltanatına rastlanmıyor. Herkes her konuda kendi kuralını koymak istiyor ve bu arada unutuyor ki, herhangi birşey başakalarınca yerinde ve doğru bulunuyorsa, bu konuda artık ne söyleseniz boştur. Bir tek yazım (*) konusundaki karmaşaya bakın, ne dediğimi anlayacaksınız; ne kadar kitap, dergi, gazete varsa ülkemizde, o kadar değişik yazım kuralı var: biz hâlâ şaire de şiire de, edebiyatçıya da edebiyata da, gazeteciye de gazeteye de o büyük harfli çocukça saygıyı duyuruyoruz; bütün bunlar bizde, Rusya'da, klas kişi ve kurumlar ve kendilerine saygı duyulması gerekiyor...

Ama sözünü ettiğimiz yazı, genel olarak, çok haklı, doğru, yerinde görüşleri, soylu, nükteli bir dille gözler önüne seriyor ve "Sovremennik"in içerikli, kişilikli, canlı, eylem dolu bir dergi olacağı umudunu veriyor. Biz eksikliklerin sert bir dille ortaya konuşuna değil, meziyetlere saygı duyarız. Yalnız, bize göre, başkalarının tutum ve davranışları üzerine keskin birtakım görüşler öne sürenler, bu konularda kendilerini, eleştirdikleri kişilerden çok daha üstün tutum ve davranışı göstermek zorunluluğuyla bağlamış olurlar. "Yeni Kitaplar" başlıklı yazıya gelince, uygulamadan çok vaadlerele dolu, bu yüzden de en ufak bir tutarlılığı, dikkate değer yanı olmayan bir yazı gibi geldi bu bize. Ama hele bir ikinci sayısını bekleyelim derginin. Bu ikinci sayıyla ancak "Sovremennik" üzerine görüşlerimizi çok daha açık seçik, çok daha kanıtlara dayalı olarak dile getirmemizi sağlayacak malzemeye ve olanağa kavuşmuş olabileceğiz. O zamana kadarsa, yeni derginin, yayıncısının adından kaynaklanan umut ve beklentileri karşılıksız bırakmayan bir dergi olacağı umudunu taşımaya devam edeceğiz.

(*) Belinski burada, yazım karmaşasını vurgulamak için "yazım" sözcüğünün yazımında oyun yapıyor (Çev.).

PETERSBURG VE MOSKOVA (*)

Kanlı savaşlar sonunda *ilahi soylular*(**) ve Neva kıyılarıyla tanışmak zorunda kalan atalarımız, Moskova Çarlığının birgün gelip de Rusya İmparatorluğuna dönüşeceğini nasıl hayal edemez idiyseler, bu yabanıl, yoksul, bataklık, çukur kıyılarda Rusya İmparatorluğunun doğacağını da kuşkusuz hayal edemezlerdi. Gerçekten de kolay hayal edilebilecek şey miydi bu? Kim bir dahinin ortaya çıkacağını kestirebilir? Yığınların, dehanın izleyeceği yolu önceden bilebilmeleri mümkün müdür? Yığınlarda bulanık bir önsezi olarak var olan şeye, net ve bilinçli olarak sahip olması farkı dışında, dehanın yığınların aklından, düşüncesinden, ruhundan ve iradesinden başka birşey olmamasına karşın, bu böyledir. XVII. yüzyılın sonlarında Moskova Çarlığı Avrupa devletleriyle basbayağı karşıtlık içindeydi; Asya tipi yapısının paslı tekerleğini döndüremiyordu artık: sona ermesi gerekti bu devletin, ama Rus halkının yaşaması gerekti; yüce bir gelecek bekliyordu bu halkı, bu yüzden de Tanrı, yine bu halkın içinden çıkardı onu Avrupa'ya yaklaştıracak dehayı, bu halkın yapısından yarattı. Bütün dahiler gibi Petro da, Rusya için en gerekli zamanda ortaya çıktı; ama bunun dışında öbür dahilerle arasında pek az benzerlik vardır. Yiğitliği, devlere yakışan boyu, mağrur ve azametli dış görünüşü, büyük yaratıcı zekası ve uygulayıcılık azmi, bütün bunlar, doğduğu o uçsuz bucaksız -ama henüz organik olarak bütünleşmemiş- ülkeye, yeniden yaratmakla görevli

(*) "Sovremennik" dergisinde, 1845 yılında yayınlanmıştır.
(**) XIII-XVI. yy. Alman haçlı şövalyeleri kastediliyor. (Çev.).

olduğu o yüce -ama kendisini bekleyen büyük geleceği yalnızca gizli bir önsezi olarak duyumsayan- halka o kadar benziyordu ki! Bu bakımdan Petro önce kendi kendini yaratmalıydı; ama bu iş için gerekli araç ve olanaklar, kendi toplumunun toplumsal öğeleri içinde değil, onun dışında bulunduğundan, Petro'nun ilk işi *yadsıma* oldu. Karacahiller ve fanatikler, onu kendi ülkesini küçük görmekle suçlamışlardır. Suçlamışlar ve yanılmışlardır: gelecekte yerine getireceği yüce göreve ilişkin sarsılmaz bir duygu Petro'yu Rusya'ya sımsıkı bağlıyordu. Kendisinin de bir üyesi olduğu Rus insanını büyük bir tutkuyla seviyordu Petro. Ama Rusya' ya baktı mı, iki ayrı ülke görüyordu: biri, içinde bulunduğu Rusya, öbürü kendisinin yaratmak zorunda olduğu Rusya. Bütün düşüncesi, çabası, sevinci, kanı, teri, yaşamı, mutluluğu bu ikinci Rusya'ya aitti. Petro, Avrupa'nın öğrencisi oldu, ama kıt akıllı kimilerinin ileri sürdüklerinin tersine, ruhuyla hep Rus kaldı. Bu kıt akıllılar bugün de varlar ve avrupalılaşmanın Rus insanını Rusluğundan çıkaracağını ve Rus olan her şeyin, yalnızca Asya tipi yapılanmanın yabanıl, çağdışı formlarıyla korunabileceğini savunuyorlar. Moskova, Rus Çarlığının başkentiydi ve Rusya'nın tam ortasına düşen bir coğrafi konumdaydı, bu yüzden de Petro'nun genel ve köklü reformları için uygun değildi. Ona, deniz kıyısında bir başkent gerekliydi. Ama elinde denizi yoktu. Çünkü Kuzey ve Doğu okyanusları(*) kıyılarıyla, Hazar Denizi kıyıları Rusya'nın Avrupa'ya yaklaşmasını sağlayamazlardı. Bu bakımdan hiç zaman yitirmeden yeni bir deniz ele geçirmeliydi. İki deniz düşünebilirdi bu konuda: Karadeniz ve Baltık Denizi. Bunlardan ilki için, Küçük Rusya(**)'yı yüksek himayesinde tutması yetmez, tam egemenliği altına alması gerekirdi. Ama Mazepa'nın ihaneti(***) nedeniyle gerçekleşememişti bu. Bundan başka Türkler'den Kırım'ı geri alması ve Karadeniz'e

(*) Kuzey Buz Denizi ve Büyük Okyanus. (Çev)

(**)Ukrayna. (Çev.).

(***) Mazepa İvan Stepanoviç (1644-1709). Ukrayna kazaklarının atamanı. Daha önce Petro'nun dostu ve müttefiki olarak Ukrayna'daki konumunu korumuş olmasına karşın, Büyük Kuzey Savaşı sırasında Petro'ya karşı İsveç kralı XII. Karl'ı destekledi. Ruslar 1709'da İsveçlileri Poltava'da yenilgiye uğratınca da, Karl'la birlikte Osmanlılara sığındı. (Çev.)

dek uzanan geniş bozkırları eline geçirmesi gerekti. Buraları ele geçirmekse, bütün bu coğrafyanın iskân edilmesini gerektirecekti: Şimdi bunun zamanı değildi. Hem onun elde etmeye çalıştığı şey neydi? Karadeniz kıyısında bir başkent, Rusya'yı Avrupa'ya değil, olsa olsa Türkiye'ye yaklaştırırdı. Bu da bir yana, Rusya'nın bütün gücünün bu çok uzak noktaya akması gerekmiyecek miydi o zaman; bir bakıma başka bir devlet içinde başkent edinmiş olacaktı kendine. Baltık Denizi'yse böylesi perspektifler sunmuyordu. Rus kılıcını öteden beri bilip tanıyan devletler yer alıyordu bu denizin kıyısında. Nice Rus insanının kanıyla sulanmış topraklardı bunlar. Buraların ele geçirilmemesi ve Baltık Denizi'nin Rusya'nın sınırı yapılmaması demek, ülkenin düşman istilalarına sonsuzcasına açık, Avrupa'yla ilişkilere ise sonsuzcasına kapalı tutulması demekti. Petro bu gerçeği çok iyi anlamıştı; bu yüzden de İsveç'le savaş *zorunluluğu* onun için ölüm kalım sorunu haline dönüşmüş, hayatının, tüm eylemlerinin ana zembereği olmuştu. Revel ve özellikle de Riga, Rusya'nın yeni başkenti olmayı diler gibiydiler: Rus ögesinin, onda yok olmak için değil, onu içine almak için Avrupa ögesiyle yüz yüze geleceği yeni başkent. Ama Revel ve Riga Petro'nun sonraki kazanımları oldular; çünkü Petro başlangıçta Baltık kıyısında tutunabileceği bir küçük yer dışında fazla birşey istemiyordu; fetihlerle yitirecek zamanı yoktu: yaşamak için, yani yaratmak, eyleme geçmek için içi içini yiyordu. Bu bakımdan da Revel ve Riga Rus kentleri olduklarında, Sankt-Petersburg, dünya kadar para ve emeğin akıtıldığı yedi yıllık bir kent olarak yükselmişti bile; hele Kotlin adası ve dört ayrı ağzıyla Neva ırmağı, yaratıcı bir akıl için öylesine gözkamaştırıcı olanaklar sergiliyorlardı ki, yeni başkent için bir başka yeri düşünebilmek bile olanaksızdı. Petro Petersburg'u nicedir kendi yaratısı gibi görmeye, kendi yaratıcı düşüncesinin çocuğu gibi sevmeye başlamıştı. Petersburg'un vahşi ve acımasız doğasıyla, sağlığa aykırı nemli iklimiyle, bataklıklarıyla, her türlü yiyecek içecek ve öteki ihtiyaç maddelerinin sağlanacağı yerleşim bölgelerine uzak, ıssız bir yer oluşuyla, bütün bu olumsuzluklarla mücadele ederken belki kaç kez yılgınlığa, umutsuzluğa kapılmış, ama sarsılmaz iradesi üstün gelmişti. Deha denen

şeyin üstünlüğü de burdan gelmez mi? Zayıf, güçsüz insanları soğutan, yıldıran güçlükler ne denli büyük ve bu güçlüklere karşı verilen savaş ne denli çetinse, dahi, bitip tükenmek bilmeyen gücünü hem kendisinin, hem de tüm dünyanın gözü önüne sermesine olanak tanıyan bu savaştan o kadar büyük tat alır. Fin körfezinin vahşi kıyılarını seyrederken, gelecekteki imparatorluğun başkentini burda kurma düşüncesinin gönle ilk düştüğü an... Görkemli bir andı bu. Muazzam bir şiire de konu olmuş görkemli bir an. Ve ancak o yüce ozan sığdırabilirdi bu görkemli anın zengin içeriğini birkaç dizeye:

Kudurmuş dalgaların dövdüğü ıssız kıyıda
Duruyor O, kafası yüce düşüncelerle dolu
Ve bakıyor uzaklara...
Ufak, çaresiz bir kayık
Hızla ilerliyor önündeki büyük ırmakta
Zavallı birkaç kulübe kararıyor
Barınağı birkaç Finli yoksulun
Balçıklı kıyılarda.
Ve sisler ardına gizlenmiş güneşin
Aydınlatamadığı esrarengiz bir orman.
Dört yan uğultu içinde...
Ve düşünüyor O:
"Burdan gözdağı vereceğiz artık İsveçliye.
Kibirli düşmanımızın korkulu rüyası kent
Burada kurulacak.
Doğanın takdiri
Avrupa'ya buradan pencere açmak. (*)

Petersburg, hazırlıksız olarak kuruldu: bir yılda yapılacak şeyler bir ayda yapıldı. Bir insanın iradesi doğayı yendi. Rus İmparatorluğunun başkentinin, cılız otların sarılgan süpürge otlarına, kuru yosunlara, bataklık çalılarına ve boz tümseklere karıştığı; çamların ve köknarların sonsuz ve tekdüze egemenliklerini cılız kayınların yer yer bozmaya çalıştığı; bataklık buğularının ve dayanılmaz nemin, taş duvarlardan evlerin, kemiklerden in-

(*) Puşkin4in, "bakır Atlı" adlı şiirinden (Çev.).

sanın iliğine işlediği; ne baharın, ne yazın, ne de kışın olduğu, çürük, ıslak bir güzden başka mevsim tanımayan, ama bazan bahar, bazan yazı, bazan kışıyla insanı sevindiren bu sevimsiz, kötücül, insana düşman doğa ve iklimde kurulması, -başka pek çok seçenek olmasına karşın burada kurulması- sanki yazgının bir sonucuydu. Bugüne dek uyandırılmaz bir uykuya gömülmüş olan Rus insanının, kanının ve terinin su gibi aktığı bir ölüm kalım savaşıyla kendi geleceğini yaratmasını yazgı istemiş gibiydi. Evet, bir ölüm kalım savaşıyla, çünkü ancak ağır bir emekle ele geçirilen zaferler, ancak büyük acılar çekerek ve kan dökülerek elde edilen kazanımlar kalıcı olabilmekteydi. İklim çok daha elverişli olsaydı, doğa ise insana bu kadar düşman olmasaydı, yani üstesinden gelinmesi çok ağır çabalar isteyen büyük güçlükler olmasaydı, Rus insanı kolayca elde ettiği başarılarla böbürlenmeye başlar ve enerjisi de daha bütünüyle şahlanma fırsatını bile bulamadan yeniden derin bir uykuya dalar giderdi. Bu bakımdan da, Tanrı'nın bu insanlara gönderdiği kişi yalnızca bir çar, egemen, buyurgan değil, kendisi işin başına geçerek, her işin nasıl yapılacağını göstererek cehalet batağının ve yüzyıllar süren ağır uyuşukluğun elinden silahlarını almış bir büyük önderdi:

Kimi kez mühendis, kimi kez kahraman,
Kimi kez dülger, kimi kez denizci
Engin bir yürek, dünyayı kuşatan
Tahtında o yalnızca, ağır bir işçi. (*)

Dünyada bir benzeri daha görülmemiş o olaganüstü çabalara karşın, Büyük Petro'dan bize kalan Petersburg, üzerinde önemli bir olaymışçasına durulamıyacak, küçük, zavallı bir kentti. Varlığını, yüce bir iradenin zorlamasına borçlu olan bu küçük kent, kurucusundan önce yok olup gidebileceği gibi, bu büyük kurucunun ardıllarından birinin isteğiyle, sonsuz bir unutulmaya ya da varlığıyla yokluğu bir, cılız, hastalıklı bir yaşam sürmeye mahkum olabilirdi. Büyük Petro'nun yaratıcı dehasını olanca

(*) Puşkin, "Stansı ("Dörtlükler") (Çev.)

pırıltısıyla burada da görebiliriz: onun kente ilişkin planlarını, tasarımlarını sonuna dek uygulamamak mümkün değildi. Dehanın yetkisi ve gücüydü bu: yeni bir yapının temeline bir taş koyar deha ve bu yapının planlarını bırakır. İşi ondan sonra üzerlerine alanlar, şu ya da bu nedenle, yapıyı bir başka yere taşımak isteyebilirler. Ama temele koyacak o sağlamlıkta taş hani? Dehanın koyduğu devasa büyüklükteki taşınsa, insan gücüyle yerinden oynatılabilmesini düşlemek bile mümkün değildir...

Petersburg'un yaşamaması olanaksızdı, çünkü varlığı, Moskova Çarlığının yerini alan Rusya İmparatorluğunun varlığına sıkı sıkıya bağlıydı. Böylece Petersburg günden güne değil, saatten saate büyüdü.

Yüzyıl geçti aradan ve bu genç kent
Bu güzellikler ve harikalar ülkesi
Karanlık ormanlar ve çamurlar arasından
Gururlu, görkemli, yükseldikçe yükseldi.
Eskiden doğanın üzgün çocuğu
Üvey çocuğu, Finli balıkçının
Gizemli sularına yırtık ağını
Attığı bu engin kıyılarda şimdi
Canlı kalabalıklar, görkemli yapılar
Saraylar, köşkler, kuleler,
Dünyanın dört yanından sürüyle geminin
Heyecanla yanaştığı zengin iskeleler.
Granit bir ırmak olmuş Neva,
Köprüler yükseliyor üzerinde,
Sularında sıralanan adaları
Yemyeşil bahçelerle kaplı
Ve bu küçük başkentin önünde Moskova
Saygıyla eğiyor başını
Erguvanlı dulun yeni çariçe önünde
Eğildiği gibi tıpkı.

Böylece Rusya'nın iki başkenti oluverdi: eski ve yeni, Moskova ve Petersburg. Bu durumun kuraldışılığının kimi önemli,

kimi daha az önemli sonuçları oldu kuşkusuz. Petersburg büyür ve güzelleşirken, Moskova da kendine göre değişikliklere uğradı. Bir yandan kaçınılmaz olarak uğradığı avrupalılık saldırısının, bir yandan da eski özelliklerini hâlâ bütünsel olarak koruyor olmasının bir sonucu olarak, Avrupa ve Asya özelliklerinin birbirine karıştığı, alacalı, garip bir kent oldu.

Çok büyük bir alana yayılır Moskova, bu yüzden de benzerlerinden daha büyük bir kent olduğu sanılır. Ama şöyle bir dolaştığınızda, genişlik dugusunun biraz da, o git git bitmez, uzun, çok uzun duvarlarından kaynaklandığını farkedersiniz. Devâsa yapılar yoktur başkentte; büyük yapılarına ise küçük demek de, büyük demek de mümkün değildir; mimari artamlarıyla böbürlenilecek yapılar değildir bunlar. Bu yapıların mimarilerinde, yuvada rahatlık hevesinden hiç ödün vermeyen eski Moskova Çarlığı dehasının etkisi açıkça görülür. O kargacık burgacık sokaklarında çok değil bir saat dolaşın, ataerkil aile düzenli bir kent olduğunu hemen anlarsınız Moskova'nın: Evler hep birer konak yavrusu gibidir, hemen hepsinin çok geniş bir avlusu vardır, otlarla kaplı bu avluyu dört yandan hizmet binaları sarar. En yoksul bir Moskovalı bile, eğer evliyse, kilersiz yapamaz ve ev kiralarken, yaşanacak odalardan çok, yiyeceklerini saklayacağı kilerle ilgilenir. En yoksul bir Moskovalının bile hayattaki en büyük amacı, en büyük hayali, çoğu kez, *apartman dairelerinde sürtmekten* kurtulup, kendi evceğizine sahip olmaktır. Derken, şu çok sevdiği "neden olmasın?"ın da yardımıyla, kent dışında ıssız bir yerlerden, borç harç bir toprak alır ya da kiralar ve yapı gereçlerinin kimini satın alarak, kimini ordan burdan bularak, artık beş yılda mı olur, yoksa on yılda mı, "iki taşla bir ocak, işte sana ev bucak" hesabı kendi göbeğini kendisi keser, sıyrılır çıkar işin içinden. Sonra sıra gelir kendi "evceğiz"ine taşınma işine: "evceğiz"e ev diyebilmek pek de kolay değildir, ama olsun, kendinindir ya, üstelik geniş bir avlusu da vardır, istersen tavuk yetiştir, istersen hatta danalara bile yayılacak yer var; ama en önemlisi bir kileri vardır. Tanrıdan başka ne istenir? Moskova'da bu türden sayısız "evceğiz" vardır ve bunlar Moskova'nın görkemine değilse de, genişliğine haylice katkıda bulunurlar. Bu derme çatma evlere

Moskova'nın en şık caddelerinde, en gösterişli evlerin arasında bile rastlanabilir, tıpkı en dış semtlerin, en berbat sokaklarında güzel evlere(yani iki üç katlı, taş evlere) rastlanabileceği gibi. Petersburg'da doğmuş ve hiç dışarı çıkmadan burada büyümüş bir Rus üzerinde Moskova, yabancı ülkeden gelmiş birinin üzerinde bıraktığı etkiyi bırakır. Moskova yolu üzerinde Petersburglumuz kuşkusuz Novgorod ve Tver'i de görecektir; ancak bu iki kent de onu Moskova'ya hazırlamaya yetmeyecektir. Novgorod, aslında eski bir kenttir, ama eskilik adına onda kala kala alımsız bir Kremlin, bir de büyüklüğüyle, güzelliğiyle değilse de, eskiliğiyle gözalıcı olan Ayasofya kilisesi kalmıştır. Novgorod'un sokakları ne kargacık burgacık ne de daracıktır; yapılarının çoğu da mimarileriyle, hatta renkleriyle Petersburg'u anımsatır. Doğma büyüme Petersburglumuza Tver de Moskova hakkında bir fikir veremez: yolları dümdüz ve geniştir Tver'in, üstelik bir taşra kenti olarak oldukça güzeldir. Dolayısıyla da Moskova kentine ilk kez gelen bir Petersburglu yeni bir dünyaya adım atmış gibi olur ve ilk iş olarak kendi kentinin Nevskiy Prospekt'iyle karşılaştırabileceği bir ana caddesini arar Moskova'nın. Tabi, Tver Bulvarı'nı gösterirler kendisine. Ve Petersburglumuz kendini eğri büğrü ve daracık bir sokağın ortasında bularak şaşar kalır. Bir ucunda küçük bir alanın yer aldığı sokağın üzerindeki evlerin en büyükleri ve en güzelleri diye gösterilenlerinin, Petersburg'da en alçakgönüllü evlerden sayıldığını düşünerek bir daha şaşıp kalan Petersburglumuz, dümdüz yollara ve sokak dirseklerine alışmış olduğu için, karşı evde neler olup bittiğini anlamak istercesine bir iki adım öne çıkmışa benzeyen bir evle, -dış görünüşüne bağlı olarak- ya kibirinden, ya da alçakgönüllülüğünden, üstüne abanan evden bir iki adım gerilemişi andıran bir başka evi görünce tuhaf duygulara kapılır. Büyükçe sayılabilecek iki taş evin arasına büzüşüp kalmış eski, ahşap bir evin, yıkılmasına engel oldukları ve kendisini kardan yağmurdan korudukları için bu iki büyük taş evden pek hoşnut duruşu, ya da şık, gösterişli bir mağazanın hemen yanı başında derme çatma bir tütüncü dükkânı, pislik içinde bir aşevi ya da leş kokulu bir birahane görmek de Petersburglu ziyaretçiyi az şaşırtmaz. Bu caddenin garip grotes-

kinin kendine özgü bir güzelliği olduğunu duyumsayarak bir kez daha şaşıran Petersburglumuz, bundan sonra Kuznetskiy Köprüsüne doğru yol almaya başlar: küçük ahşap evler dışında, görüntü burada da aynıdır; ancak şık mağazaların taş yapıları o denli küçücüktür ki, bu minyatür yapılar arasında dolaşan Petersburglu ziyaretçinin aklından, "Acaba ben yeni bir Gulliver'im ve Lilliputlar ülkesine mi geldim?" düşüncesinin geçmemesi olanaksızdır. Hiçbir gerçek Petersburglu, hiçbir şey karşısında şaşırmaz, hayranlık çığlıkları koparmaz, ama Petersburglu ziyaretçi Moskova'yı bir kuşak gibi saran bulvarlarda tur atarken, -ki Petersburg'u kıskandıracak en güzel süsüdür bu bulvarlar Moskova'nın- tepelere inip, tepelere tırmandıkça, dört yandan, yeşil bahçeler içinde bir çatılar amfitiyatrosu görür ve epeyce pes perdeden bir ünlem koparmaktan kendini alamaz: hani kilise kuleleri yerine aradabir de sivri minarelere dokunuverse bakışları, Şehrazat'ta okuduğu Doğu kentlerinden birine getirildiğini de düşünecektir. Ve bu manzara o kadar hoşuna gider ki, hiç değilse ilkbahar ve yaz ayları boyunca, bu resim gibi manzarası olan kentin yerine başka bir kent aramayı düşünemez...

Moskova'da çok cadde var: Tver, Arbat, Povar, Nikit vb. Tver, ve Nikit Bulvarlarının her iki yakasını da, daha çok, efendilerin(ne yaparsınız, Moskovalıların kullandığı deyim böyle!) evleri tutmuş. Büyüklüğün, zarifliğin yerine rahatlığın ön planda tutulduğu evler bunlar da. Her şeyde her zaman en vazgeçilmez olarak gözetilen şey, aile: rahat bir ev, çok büyük bir ev, -ama yine de tek bir aileye ait- çok geniş bir avlu ve yaz akşamları avlu kapısının önünde, sürü sepet hizmetkârlar. Her yerde "ayrı ayrı"lık, "özel"lik, "kendine ait"lik; herkes "kendi" evinde yaşıyor ve komşusuyla arasına özenle sınır çekiyor. Bu durum, tümüyle tüccar, küçük burjuvazi takımınca tutulmuş olan Zamoskvareka bölgesinde iyice belirgin: bu semtte bütün evlerin pencerelerinde perdeler asılıdır, avlu kapıları sıkı sıkıya kilitlidir, kapıya vurulacak olursa, içerden zincirli bir köpeğin öfkeli havlamaları duyulur; her şey ölü, daha doğrusu uykuludur; bütün evler, "evceğizler" uzun süreli bir kuşatmaya hazırlanmış kalelere benzerler. Her yerde "ailesellik"... Kent derseniz, o yok!...

Moskovada pek çok lokanta vardır ve buralar yalnızca çay içen insanlarla tıka basa doludur. Bu insanların ne menem birileri olduğunu açıklamamıza gerek yok sanırım: günde on onbeş semaver çay içen, çaysız yaşayamayan, evinde beş semaver çay içtikten sonra, en az bir o kadarını da lokantada içen insanlardır bunlar. Çayın bunların ne sinirlerini bozduğunu, ne uykularını kaçırdığını ve ne de dişlerine dokunduğunu görmekle şaşırmamanız, bu da bir yana, günde onbeş yirmi kilo esrar içseler bile sağlıklarına hiçbir şey olmayacağını düşünmemeniz elde değildir... Moskova'da fazla pastane yoktur; buralardan çok alışveriş olur, ama pastanede oturmaya fazla ilgi gösterilmez. Moskova'da oteller daha çok yabancılar ve işret düşkünü bekâr gençler içindir. Moskova'lılar yemeklerini evlerinde yemeyi yeğlerler. Yoksul bekâr gençler bile, çoğunlukla, Moskova'nın o ailesellik özelliğine bağlı kalarak yemeklerini evlerinde yerler. Kırk yılın başında evlerinin dışında yemek yediklerinde ise, burası ya bir dost, ya da ve daha çok bir *akraba* evidir. Aslında Moskovalılar konukseverlikleriyle ünlüdürler; kentsel, toplumsal yaşama yabancıdırlar ve yemeklerini evlerinde, *aile saadeti* içinde yemeyi pek severler. İngiliz Klübü, doyurucu yemekleriyle ünlüdür; ama gidin ve burda yemek yemeyi bir deneyin: beş yüz, hatta belki de daha fazla kişiyle birliktesinizdir yemek salonunda, ama kendinizi aile içinde yemek yiyormuş gibi duyarsınız. Klübün sürekli üyelerine gelince, onların burada yemek yemeyi sevmelerinin nedeni de, kendilerini evlerinde, aile üyeleriyle birlikte yemek yiyormuş gibi duymalarıdır. Moskova'da her şeye damgasını vuran özelliktir, "ailesellik"!

Akrabalık hâlâ çok önemli bir olgudur Moskova'da. Denebilir ki, akrabası, kimi kimsesi olmayan tek bir insan bile yoktur başkentte. Yersiz yurtsuz, hiç kimsesiz bir insansınız ve Moskova'ya çalışmaya geldiniz, artık burada yaşayacaksınız diyelim. Sizi derhal evlendirirler ve bir anda yetmiş kuşak gerilere giden müthiş bir akraba ordusuna sahip oluverirsiniz. Akrabaları sevmemek, onlara saygı duymamak, Moskova'da serserilikle bir tutulur. En aşağı bir yüzelli insanın doğum gününü ve vaftiz gününü bilmek ve o günler geldiğinde bu insanları kutlamak zorun-

dasınız; eğer bir kişiyi bile unutacak olursanız, vay halinize! Evet, insanın başına bir yığın iş açan, sıkıcı bir durum, ama elden ne gelir, akrabalık kutsal bir şeydir Moskova'da. Aileselliğin bu düzeyde geliştiği bir yerde, akrabalığın da sonsuz saygın bir yerinin olmaması mümkün değildir.

Büyük Petro'nun ölümünden sonra, gözden düşmüş saraylıların ve işten uzaklaşmış yüksek devlet görevlilerinin bir sığınağı oldu Moskova. Bunun sonucu olarak da, özellikle de II. Katerina döneminde kent, aristokratik bir karakter aldı. Ricalden kişilerin Moskova'da sürdürdükleri o görkemli yaşamı bilmeyen var mıdır? Soylu-sıradan, tanıdık-tanımadık, köyden-kentten herkese görkemli saraylarının, gözalıcı bahçelerinin kapılarını ardına kadar açıp kurdukları "Binbir Gece Masalları"nı andırır, bir tek kuş sütü eksik sofralara ilişkin öyküleri duymayan var mıdır? Böbürlenme, caka satma, gösteriş ve maskaralık, Moskova'da kendine sığınacak gerçek bir yurt bulmuştur. Ancak, saltanat kenti olmasıyla birlikte Moskova bir yandan da yavaş yavaş ticaret, sanayi ve elsanatları kenti olmuştur. Tüm Rusya'nın, Moskova'daki gelişmiş iplik ve dokuma sanayisi sayesinde giyindiğini söylemek yanlış olmaz. Moskova kenti, ilçeleri ve bucaklarıyla, büyük küçük her türden sanayi kuruluşlarıyla doludur. Bu açıdan Petersburg'un onunla boy ölçüşebilmesi olanaksızdır; çünkü Moskova'nın ülkenin merkezine denk düşen coğrafi konumu, bir bakıma onun ülkenin sanayi merkezi olmasını da belirleyen öge olmuştur. Demiryoluyla Petersburg'a bağlandığında ve yürekten yayılan damarlar gibi, her yönde uzanan şoselerle Yaroslavl, Kazan, Voronej, Harkov, Kiyev ve Odesa'ya açıldığında da Moskova'nın bu özelliği sürecektir...

Moskova, tarihsel anıtlarıyla övünç duyan bir kenttir. Aslında hem içsel, hem dışsal olarak kendisi bir tarihtir Moskova'nın. Ama başkentin gerek kendisi, gerekse Petro öncesi tarihsel anıtları, eskiyle yeninin garip bir karışımı gibidir: Kremlin'den bugün tek bir çizimin, projenin kaldığı bile kuşkuludur; Kremlin her gün değiştiriliyor, içine sürekli olarak birtakım yapılar ekleniyor. Yeniliğin rüzgârları Moskova üzerinde de esiyor ve kente damgasını vuran eskiliği yavaş yavaş silip yokediyor.

Petersburg'la başladık söze, ama Moskova konusunda açıldık. Bununla birlikte, asıl konumuzdan uzaklaşmamız anlamına gelmiyor bu. İki başkentimiz var bizim: bunların birinden söz ederken, ister istemez öbürüyle karşılaştırma yapmak gerekiyor. Aslında bize bu kentlerin özelliklerini ve öz niteliklerini kavrama olanağını verecek şey de bu türden karşılaştırmalardır. Dünya da var olan her şeyin bir varoluş nedeni vardır; durup dururken ortaya çıkmaz birşey: eğer bizim iki başkentimiz varsa, demek ki bunların ikiside gerekli bize; "gereklilik" ise, bu kentlerin her birinde anlatımını bulan bir *düşünce*yi içkindir. Bu bakımdan Petersburg bir düşünceyi, Moskova bir başka düşünceyi temsil eder. Bunların her birinin temsil ettiği düşüncenin ne olduğunu anlayabilmekse, karşılaştırma yapmak, koşutluk ya da karşıtlık aramakla olanaklıdır. Bizim de Petersburg'dan söz ederken Moskova'ya geçivermemizin nedeni bu; bundan sonra da aynı şeyi yapmayı sürdüreceğiz. Şimdilik Moskova'nın en ayırtkan özelliğinin "ailesellik" olduğunu saptadık. Öyleyse bir süre için yeniden Petersburg'a dönebiliriz.

Petersburg için, bataklıkların üzerine bile değil, hani nerdeyse havaya kurulmuş bir kent olarak düşünme alışkanlığı vardır. Pek çok kişi, Petersburg'un, tarihsel-kutsal yerleri ve kuşaktan kuşağa aktarılan söylenceleri olmayan, anayurtla ilişkisi bulunmayan, binbir hesap kitapla kazıklar üzerine kurulmuş bir kent olduğunu ciddi ciddi savunur. Epeyce eskimiş olan bu düşünceleri bir yana bırakmanın zamanı geldi artık. Kendine özgü bir gerçek payı büsbütün de yok değil belki bu düşüncelerde, ama bir o kadar da yanlışlığın, yanılgının bulunduğu kesin. Petersburg'u, yeni Rus İmparatorluğunun başkenti olarak Büyük Petro kurdu... ve Petersburg tarihsel olmayan, söylenceleri olmayan bir kenttir! Yalanlamaya bile değmeyen sığ bir düşünce bu! Bütün sorun Petersburg'un çok genç bir kent olmasından, hele kocamış Moskova'nın yanında çocuk gibi kalmasından kaynaklanıyor. İyi ama, hayata başlayışını yüce bir sıçrayışla kutlayan genç bir insan, salt az yaşamış diye nasıl tarihsel olmaz ve bir ihtiyar, salt çok yaşamış diye nasıl tarihsel olabilir? Moskova Çarlığının başkenti olan eski Moskova, kuşkusuz, salt çok yaşamış de-

ğil, aynı zamanda çok çekmiş, çok görmüş geçirmiş bir kent; kimse bunun tersini savunmaya kalkışmıyor. Ama Büyük Petro'nun destansı yaşamöyküsü yanında Moskova'nın bütün tarihi nedir ki? Ve Petersburg, bu destansı yaşamöyküsüne sıkı sıkıya bağlı değil midir? Petersburg'un tarihsel önemini yadsımak, Petro'nun Rusya tarihi için önemini değerlendirememek anlamına gelmiyor mu? Moskova'nın tarihsel anıtlarından sözederken, "Üzerinden geçen yüzyıllara karşın ayakta kalabilmiş böyle anıtları hani Petersburg'un? "diye sorarlar. Evet, saygıdeğer baylar, Petersburg'un böyle tarihsel anıtları yok ve olamaz da, çünkü kuruluşundan bu yana daha *yüzbir yıl* geçmiş bir kenttir Petersburg, ama kendisi tarihsel anıt olan bir kent! Petersburg'un her yerinde, kurucusunun canlı izlerini görebilirsiniz. Pek çokları için (bu arada bizim için de) Petersburg tarafındaki küçük ev, yazlık bahçedeki saray, Petergof'taki saray gibi küçük yapılar bile bir değil birçok Kremlin'e değer... Ne yaparsınız, zevkler ve renkler tartışılmaz demişler! Petersburg hesap kitap üzerine kurulmuştur, doğru; ama kör rastlantılardan neden daha aşağı görülüyor hesap kitap? Bilge yüzyıllar, sıradan bir köy demircisinin kaba ellerinden çıkma bir çivinin, doğanın o birbirinden alımlı çiçeklerinden daha üstün olduğunu söylüyor bize; çünkü çivi *bilinçli* ruhun üretimi, çiçek ise *dolaysız gücün* üretimidir. Hesap, bilincin bir yanıdır. Petersburg üzerine ileri sürülen bir başka görüşse, onun özgün bir kent olmadığı şeklindedir. Bu görüşü ileri sürenlere göre, başkent olacak kent nasıl olmalıdır, düşüncesinin hayata geçirilmesiyle oluşmuştur Petersburg ve dünyanın öbür başkentlerinin hınk demiş burnundan düşmüştür. Acaba dünyadaki hangi başkentlerin hınk demiş burnundan düşmüştür, Petersuburg? Roma, Paris, Londra gibi eski başkentlerin mi? Petersburg'un bunlara zerre kadar benzemediği, dolayısıyla da bu görüşün tepeden tırnağa yanlış olduğu açıktır. Eğer Petersburg ille de başka birtakım kentlere benzetilecekse, bu, tıpkı Petersburg gibi hesaba kitaba dayalı olarak kurulmuş olan Kuzey Amerika'nın kimi büyük kentleri olabilir. İyi ama bu kentlerde özgün hiçbir şey yok mudur? Bir kentin duvarlarında, o kenti ören her bir taşta *geleceği* görmek, özgün birşey görmek -hatta

yalnızca özgün de değil: güzel ve özgün birşey görmek- demek değil midir? Ama Petersburg, Amerika'nın bütün kentlerinden daha özgündür, çünkü o, eski bir ülkenin yeni bir kenti, dolayısıyla da, bu ülkenin yeni umudu, güzel geleceğidir. İkisinden biri: ya Büyük Petro'nun reformları yalnızca bir tarihi yanılgıydı, ya da Petersburg, Rusya için tarihsel önemi büyük bir kenttir. Yine ikisinden biri: ya Rusya'daki yeni oluşum bir yanılsama, bir hayaldir ve çok yakında hiçbir iz bırakmadan yok olup gidecektir, ya da Rusya sonsuzcasına ve dönüşü olmamacasına geçmişinden kopmuştur. İlk durumda Petersburg, elbette bir yanılsamadır, çağın rastlantısal bir ürünüdür, tıpkı bir gecede büyümüş bir günde kuruyup toz olacak bir mantar gibidir. İkinci durumdaysa Petersburg, nesnel, zorunlu nedenleri olan, yüzyıllara göğüs gerecek olan kalıcı bir oluşum, Rusyanın yaşamsal özsularını kendinde toplayan sağlam, güçlü, asırlık bir meşedir. Kendilerini pek bir derin düşünceli sanan kimi politikacı taslaklarının düşüncelerine göre ise: Petersburg, doğal ve dolaysız bir kuruluşu olmayan, büyüyüp gelişmesi yüzyılları kapsamayan, varlığını tek bir insanın iradesine borçlu olan bir kenttir; böyle olduğu için de, iktidara sahip olan bir başkası tutup bu kenti yüzüstü bırakabilir ve kendine Rusya'nın tâ öbür ucunda yeni bir kent kurabilir. Çocukça bir düşünce! Bu tür şeylere niyetlenilmesi, hele hele bunların uygulanması o kadar kolay değildir! Yalnızca iktidarı elinde tutan bir insan değil, bir tarzık yaratacak gücü de olan bir insan ve bu gücün böylesi bir tarzıkta ortaya çıkacağı uygun an yaratmıştır Petersburg'u. Bu bakımdan böylesi ikinci bir tarzık için yine iki koşul gerekiyor: insan ve an. Başınabuyrukluk yüce herhangi birşey yaratamaz: yüce şey, akılcı, amaca uygun zorunluluktan, dolayısıyla tanrıdan kaynaklanır. Başınabuyrukluk, kısa bir sürede büyük bir kent yaratamaz; başınabuyrukluk yapsa yapsa bir *Babil Kulesi* yapar, bunun da yaratacağı şey yüce bir geleceğe doğru ülkenin yeniden doğuşu değil, dillerin *parçalanmasıdır*. Petersburg'un yüzüstü bırakılabileceğini söylemek kolaydır; dilin kemiği yok demiş atalarımız, söyle söyleyebildiğini; ama iş yapmak, boş sözler etmeye benzemez. Bir gölün iki kıyısındaki oturma banklarından gölün üzerine köprü kurmak, an-

cak Manilovların avare hayal güçlerinin kolayca gerçekleştirebileceği bir iştir.

Algarotti (*) adlı bir frenk, "Petersburg, Rusya'nın Avrupa'ya bakan penceresidir" demiş. Bütün olayın temelinde yatan en canalıcı düşünceyi birkaç sözcük içinde toparlayıveren özlü bir deyiş! Petersburg işte bu sağlam temelin üzerinde yükselmektedir, yoksa inşa edildiği ve yerinden o kadar kolayca oynatılamıyacağı kazıklar üzerinde değil! Petersburg'un düşüncesi, dolayısıyla da onun yüce anlamı, yüzyıllar boyunca var olma hakkı, işte burdan kaynaklanmaktadır! Petersburg'un yalnızca dışsal bir avrupailiği olduğu söyleniyor bir de. Diyelim ki bu böyle; ama Rusya'nın, Avrupa'ninkine tümüyle ters gelişme koşullarında, yani aşağıdan yukarı değil, yukardan aşağı gelişme koşularında, *dışsallık* sanıldığından çok daha önemli rolü olan bir olgudur. Lomonosov'un şiirinde, dışsallıktan, Latince, Almanca ve o beliğ şiirlerini uğruna yazdığı toplumla hiçbir ilgisi olmayan aktarma düşüncelerden başka birşey bulabiliyor musunuz? Ama yine de Lomonosov, örneğin Puşkin gibi, şairleriyle haklı olarak övünç duyan Rus şiirinin -yine haklı olarak- babası sayılır. Eğer bu ölü, öykünücü, üstünkörü, salt dışsal şiir edebiyatımıza sokulmamış olsaydı, Puşkin'in canlı, özgün, derinlikli şiirinin de doğamıyacağını bilmem ki uzun uzadıya kanıtlamamıza gerek var mı? Herhalde yok, çünkü gün gibi ortada olan bir gerçek bu. Demek ki, bazan *dışsallık* da anlamlı olabiliyor. Hatta daha da ileri giderek şunu bile söyleyebiliriz: dışsalın, kimileyin içseli ardısıra çekip getirdiği de olur. Koyun postundan gocuk ya da mavi çuhadan kaftan yerine frak ya da redingot giymek, daha Avrupalı olmak demek değildir diyelim; peki öyleyse ülkemizde, güzel sanatlarla ilgilenen, öğrenen, okuyan, sanatı seven, sanat beğenisi olan insanlar neden hep avrupai giyinenler arasından çıkmaktadır? Tümüyle *dışsal* şeylermiş gibi görünen frak ve redingot bile, demek ki insanın *içsel* güzelliğini hiç de küçümsenmeyecek bir biçimde etkilemektedir. Büyük Petro bu gerçeği an-

(*) Francesko Algarotti (1712-1764) "*Rusya Mektupları*" adlı bir kitabı da bulunan İtalyan yazar (Çev.)

lamıştı; sakalla, kaftanla, hırkayla, murmolkaşapkayla ve Moskova usulü giyim kuşamın bütün öteki *aziz* ayrıntılarıyla savaşımı da buradan kaynaklanıyordu.

Dışsal olan herşeyden nefret eden bilge kişiler vardır; onlara düşünce verin, aşk verin, ruh verin; gerçeklere, pratik hayata, hayatın gündelik yanlarına bakmak bile istemezler, nefret ederler bunlardan! Başka bir takım bilge kişilerse, gerçeklerden, olgulardan başka birşey bilmek istemezler ve *düşünce, ruh* denen şeyde yanılsama ve hayalden başka birşey görmezler. İlk gruba girenlerin yanında demiryollarından söz ediliyor olsa, yüzlerinde derin bir aşağılama anlatımıyla dinlerler konuşmayı. Onlar hep bir tansık beklerler: örneğin eğitim, güzel bir sabah vakti doğrudan doğruya gökten yere inecek, halkın katlanacağı tek zahmetse, yerden topladığı eğitimi çiğnemeden yutmak olacaktır. Bu gruba giren bilgelere eskiden beri *romantikler* dendiğini biliyoruz. İkinci gruba giren bilgelerse, gece uykularında, gündüz düşlerinde şoseler, demiryolları, imalathaneler, atölyeler, bankalar vb görürler. Onlara göre halkın da, devletin de erinci, esenliği bunlardadır; maneviyat, düşünce vb onların gözünde zararlı şeylerdir. Bunlar, günümüzün *klasikleri*dirler. Biz bunlardan her ikisinin de dışındayız, ancak yine de birincilerde hiçbir şey bulamadığımızı, buna karşılık ikincilerde az da olsa birşeyler bulduğumuzu belirtmek isteriz. Bozulup kokuşmuş bir toplumsal yapıya yeniden hayat suyu verebilmenin iki yolu vardır: birincisi bilim, ya da sözcüğün geniş anlamıyla, düşünceleri yayma yolu olarak öğretim, kitap basımıdır; ikincisi ise, hayattır. (Hayat derken, gündelik, sıradan hayatı, adetleri, alışkanlıkları kastediyoruz). Bu iki yoldan her ikisi de önemlidir, ama ikincisi belki biraz daha önemlidir, çünkü okuma, düşünme, ancak hayata nüfuz ettiklerinde, başka bir deyişle alışkanlık ya da adet halini aldıklarında önemlidirler, geçerlidirler. Hiçbir şey adetlerden daha güçlü değildir: insanlara mantık yoluyla her gerçeği kabul ettirebilirsiniz; ama bu gerçeğin pratikteki hali eğer onların adetlerine ters düşüyorsa, işte o zaman işiniz zor demektir. Bizim görüşümüze göre, avrupailiğin Rusya'da yayılması ve iyice yerleşmesi konusunda Petersburg'un payına düşen işte bu ikinci yol olmuştur. Peters-

burg, modadan tuğlayla duvar örülmesine, mimarlık sanatının en yüce gizlerinden matbaacılık sanatında, halkın en üst derecede ilgisini çeken dergiler yayınlanmasını sağlayacak gelişmelere kadar her konuda Rusya'ya örnek oldu. Petersburg hayatıyla Moskova hayatını karşılaştırın, ikisi arasındaki farktan, daha doğrusu karşıtlıktan, bu iki kentin önem ve anlamını hemen yakalarsınız.

Topu topu yarım arşınlık kaldırımları olan Moskova caddeleri alabildiğine dardır gerçi, ama bu darlık yalnızca gündüzleri hissedilir -o da bütün yollarda değil- ve darlığın nedeni de kalabalıklardan çok, yolların yapısından kaynaklanır. Akşam saat ondan sonra Moskova ıssızlaşır, özellikle de kış geceleri o dolambaçlı yolları, daracık ara sokakları ölü bir kentin sokaklarına döner. Petersburg'un geniş yollarıysa her zaman bir yerlere doğru telaşla koşuşturan canlı kalabalıklarla doludur. Gece yarısına dek sokaklarda çokça insana rastlanır, hatta sabaha dek bile, tek tük de olsa, gideceği yere gecikmiş birilerine rastlanabilir. Pastaneler tıka basa doludur: Almanı, Fransızı ve başka halklardan bir yığın insan, birşeyler yer içer, gazete okur. Ruslar daha çok yiyip içmeye ilgi gösterirler. Ama aralarında "*Pçela*"("Arı") gibi, "*İnvalid*"("Malul") gibi gazetelere gözatanlara da rastlanabilir Hatta tek tük de olsa, ciltli, kocaman kitaplara dalıp gitmiş olanlar bile görülebilir. Bunlar edebiyat meraklılarıdır. Evet, edebiyat meraklılarımız var, ama politika meraklılarımız henüz yok denecek kadar az. Restoranlar, aşçı dükkanları her zaman ağzına kadar doludur. Buralarda da insanlar yerler, içerler, okurlar, sigara tüttürürler, bilardo oynarlar ve bütün bu işleri çoğu kez hiç konuşmadan yaparlar. Konuşulacaksa, alçak sesle ve herkes yalnızca yanındakiyle konuşur. Buna karşılık, örneğin, dün İvan Semyonoviç'in elindeki kupa yedilisini rantre ettiği, ya da Pyotr Nikolayeviç'in iş bulduğu, Vasili Stepanoviç'inse terfi etteği gibi, yabancı birisi için hiç de ilginç olmayan "edebi" ve "siyasi" kimi konularda, sesini yükseltmekten çekinmeyenlere de rastlanabilir. Petersburg'da evler, bilindiği gibi, hep büyüktür. Bir Petersburglunun, evinde ille de kiler olması gibi bir tutkusu yoktur. Bekâr olanlar zaten lokantada yerler yemeklerini, evli olanlarsa evleri

için gerekli olan herşeyi dükkanlardan alırlar. Bir Petersburglunun daire kiraladığı apartman, bütün hayvanlardan birer çiftini barındıran Nuh'un Gemisi gibidir. Kimse alt, üst ya da yan komşusunun kim olduğunu bilmez, gemide kimsenin bunları araştırıp öğrenmek için vakti yoktur, herkes kendi işinde gücündedir. Bir Petersburglunun ev tutarken aradığı tek konfor, evinin işyerine ve iyi, ucuz ihtiyaç maddeleri satan yerlere yakın olmasıdır. Bu sonuncu rahatlığı genellikle oturmakta olduğu Nuh'un Gemisinde bulur. Burada meyhane de vardır, pastane de; lokanta da vardır, kunduracı da; dünyada insanoğluna gerekecek herşey bulunabilir buralarda. Kentin kuruluşunda gözetilen amaçlardan biri de bu olmuştur: olabildiğince dar çevrelerde her tür gereksinimin giderilebilmesi... Bu açıdan Petersburg, Moskova'dan kat kat büyük bir kenttir. Petersburg'da sözcüğün gerçek anlamıyla açıklık yok deniliyorsa eğer, bu kentte evselliğin ya da aileselliğin duvarlar, kapılar, sürgüler ardına kapanmışlığı da yoktur: Petersburg, caddeleri, yürüyüşleri, tiyatroları, kahveleri, istasyonları, kısacası insanların toplu olarak bulundukları yerleri seven bir kenttir. Petersburg, gazetesiz, afişsiz, ilansız yaşayamaz. Petersburg için bir "*Polis gazetesi*", bir düzenli kent postası artık vazgeçilmez alışkanlıklar halini almıştır. Sabah gözünü açan bir Petersburglu hemen kentinin o gün ona neler sunacağını, hangi tiyatroda hangi oyunun olduğunu, nerde hangi konserin verileceğini, müzikli gezinti vb olup olmadığını, kısacası o gün kentinde keyfine, kafasına uygun ne gibi etkinlikler olduğunu öğrenmek ister ve bunun için de -eğer çeşitli gazete ve dergilere abone ise- elini masasının üzerine uzatması ya da evine en yakın pastaneye kadar uzanması yeter. Moskova'da haftada üç gün(salı, perşembe ve cumartesileri) yayınlanan "*Moskova Haberleri*"nin pek çok abonesi vardır, ancak cumartesileri bir adam gönderip gazetenin üç sayısını birden aldırmayı yeğler çoğu kişi. Doğrusu büyük rahatlık: tatil öngününde dünya haberlerini öğrenmek için zamanı boldur herkesin. Ayrıca kent içi dağıtım ve posta sistemi de olmadığından, bir adamınızı üniversite basımevine göndereceksiniz gazete için; eh bu da herkesin harcı değil elbet. Petersburglular içinse her gün "*Pçela*"ya ya da "*İnvalid*"e bir

gözatmak, tıpkı sabahları bardak bardak çay içmek gibi bir zorunluluk, bir *adet*tir. Moskova'nın tersine olarak Petersburg'da gündüzleri büyük evlerin kapıları kapatılmaz; gerek avlu kapıları, gerekse apartman giriş kapıları açıktır; geceleriyse her evin kapısının önünde kapıcısı bulunur ya da bir zil yardımıyla kapıcı çağrılabilir, dolayısıyla da, girmeyi dilediği evin kapısı kimsenin yüzüne kapalı kalmaz. Her dairenin kapısında bir çıngırak kolu bulunur, çoğu dairenin kapısında ise, daire numarasından ayrı olarak, o dairede kimin oturduğunu gösteren bakırdan ya da tahtadan bir levha bulunur. Moskova'da caddelerin her birinin ayrı bir adı vardır, bu yüzden de, eğer adresini biliyorsanız, aradığınız bir kişiyi bulmak zor değil gibi görünebilir. Gelin görün ki, bir evde tek bir kiracı yoksa eğer, tam bir çiledir Moskova'da aradığınız kişiyi bulabilmek. Çünkü çoğu kez, azgın bir köpek ya da çok sayıda köpekten başka tek bir Tanrı kulunun bulunmadığı geniş bir avluya girmeniz gerekir önce. Aradığınız kişiyi kime soracaksınız? Tek tek daire kapılarını çalıp, "Rahatsız ediyorum, acaba falanca kişi burada mı oturuyor?" demekten başka çareniz yoktur. Çünkü Moskova'da çok az evde kapıcı vardır, kapı zili olan evlerse, kapıcılı evlerden daha da azdır. Moskova'nın o daracık, iğri büğrü ve gelip geçen arabalarla dolu sokaklarında dolaşabilmek olanaksızdır. Paris'in çamurlu sokaklarında dolaşıp da çamura bulanmamak için nasıl Parisli olmak gerekirse, yüreği ağzına gelmeden Moskova sokaklarında dolaşabilmek için de Moskovalı olmak gerekir. Aslında Moskovalılar yürümeyi de pek sevmezler, bu yüzden Moskovalı arabacılara çok iş düşer. Araba fiyatları ucuzdur gerçi, ama arabaları tek kelimeyle berbattır. Hele kızaklarına kızak demeye bin tanık ister. Aslında araba denen nesne, yapı olarak her yerde berbattır ve sorguya çekilen sanıklara işkence yapmakta kullanılan aletlerden hiçbir farkı yoktur. Ama kızağa gelince iş değişir; Petersburg'da örneğin, kötü kızak göremezsiniz; en kötü kızaklar bile, kaliteli kızaklara özenilerek yapılmış gibidirler; dizlikler ayı postuna benzetilmiş dana derisindendir, zemin de çuha benzeri bir malzemeyle kaplıdır. Petersburg'da dizlikleri ayı postundan olmayan kızaklara kimse binmek istemez. Aslında Petersburglular kızağa da araba-

ya da az binerler, yürümeyi yeğlerler. Hem yürümek sağlığa da uygundur: hemoroidin en iyi ve en ucuz ilacıdır.Bir de şunu eklemeliyiz: Petersburg'da yürümek bir keyiftir: dağ, tepe, yokuş yoktur; yollar dümdüzdür; geniş, ferah kaldırımlarsa karo taş, hatta kimi yerlerde granit döşelidir ve her mevsim, evlerin içi nasılsa, öyle tertemizdir.

Her iki başkentimizi daha yakından tanıyabilmek için, şimdi de ikisinin nüfus yapısını karşılaştıralım.

Toplumun yüksek tabakası, dünyanın bütün kentlerinde ayrıksı bir özellik gösterir. Petersburg yüksek sosyetesi ise, bu kentin yurttaşı olma hakkından yararlanan insanlar için, başka hiçbir yerde görülmeyecek ölçüde, gerçek bir *terra incognitta* (*)dır; kent içinde bir kent, devlet içinde devlettir. Gizini açmadığı insanlar ona uzaktan, saygılı bir mesafeden bakarlar; Arap çöllerinde yemyeşil bir vahanın serabını gören bir yolcunun bakışları gibi özlem dolu bakışlardır bunlar. Ama süslü püslü markizleriyle yüksek sosyete cenneti, sopa gibi kuru kavruk kapıcılar ve garsonlar güruhuna dönüp de bakmaz bile. Orta tabakanın en yükseğinden en aşağısına kadar değişik katmanlarından insanlar, yüksek sosyetenin, kulaklarına uzaktan uzağa ulaşan anlaşılmaz uğultusunu gergin bir dikkatle dinlerler, yakalayabildikleri kopuk kopuk biriki şeyi kendilerince yorumlarlar; hele kulaklarına anekdot gibi şeyler ulaşmışsa, bunları kendilerinden geçercesine bir coşkuyla ve elbette safça çarpıtarak birbirlerine anlatırlar. Kısacası, onsuz soluk alamazlarmışçasına ilgilidirler yüksek sosyeteyle. Bu kadarıyla yetinseler yine iyi; zavallılar, bir de bütün güçleriyle yüksek sosyete hayatına öykünürler ve *a force de forger*(**) kendilerinin de yüksek sosyeteden olduklarının haz dolu özgüvenini duyarlar. Kuşkusuz, gerçek yüksek sosyete, kendisiyle yakın akraba olmanın böylesine çok heveslisi bulunduğunu öğrense, hoşgörüyle gülümserdi. Kendini yüksek sosyeteden ya da onun yakınından saymak, Petersburg'un orta tabakasında tam bir çılgınlık halini almış bulunmaktadır. Bu yüz-

---

(*) : Bilinmeyen (gizemli) ülke(Lat.)

(**) : Hayal güçlerinin yardımıyla(Fr).

den de Petersburg'ta, değişik "yüksek sosyete" çevrelerinin haddi hesabı belli değildir. Bunları birbirinden ayıran şey, daha yüksek olandan daha aşağı olana doğru, azametli ya da sinsi bir istihzayla dolu bakışlar; daha aşağı olandan daha yüksek olana doğru ise, incinmiş gururun kederiyle birlikte, işte biz de ötekilerden geri kalmış değiliz, görgü kurallarına uymaksa, uyuyoruz, kibarlıksa, kibarız avuntusudur. Görgü kurallarına uyma ve kibarlık da, Petersburg'da çılgınlık halini almıştır. Maaşı yedi yüz rubleden daha fazla olmayan bilmem kaçıncı derceden bir memur bile, kibarlık adına, "Kendi Kendine Fransızca" kitabından aklında kalan biricik cümleyi -onu da orasından burasından çarpıtarak- her fırsatta kullanmaya çalışır; yine kibarlık adına, pahalı terzilerden giyinir ve yağdan muşambalaşmış bile olsa, ille de sarı eldivenler takar. Aşağı tabakalardan gençkızlar bile, yazdıkları bozuk Rusçalı aşk pusulalarının bir yerine bozuk bir Fransızca cümleyi sokuşturmadan edemezler. Böyle bir kıza mektup yazacak olsanız, araya Fransızca sözcükler sıkıştırmaktan daha fazla hiçbir şeyle onu büyüleyemezsiniz: böyle yapmakla onu eğitimli ve "kibar" gördüğünüzü anlatmış olursunuz. "Manzume"lere, özellikle de vodvil kupletlerine de bayılır bu gençkızlarımız; aralarında zevkleri hatta Benedickt'in şiirlerine kadar yükselenler bile bulunabilir, ama bunlar artık memur kesiminin en aristokrat, en bonton(kibar) çevresinden olanlardır. Görüyor musunuz, Petersburg bu konuda da Petersburg olarak kalıyor: toplumsal yaşamın en yüksek biçimine ulaşmaya heves ediyor, çalışıyor... Moskova ise bu konuda hiç böyle değildir. Moskova'nın yüksek sosyetesi bile kendine özgüdür. Bu çevreden olmayan insanlar, asla onunla ilgili değildir, ait oldukları toplumsal katmanın, kendi çevrelerinin içine gömülmüşlerdir.

Moskova'nın yerli halkının çekirdeğini tüccarlar oluşturur. Bunların da onda dokuzu, atalarından kendilerine yadigâr ortodoks sakallar uzatmışlardır, uzunca etekli setreler ve süvarilerinkini andıran uzun konçlu çizmeler giyerler (çizmelerin, pantalonların uç kısmındaki kırmaları gizleyen püsküllerini de unutmamak gerek). Onda birinin ise, sakallarını tıraş ettikleri görülür ve gerek giysileri, gerek yaşam biçimleri ve gerekse genel olarak

"dış görünüşleriyle" raznoçinets(*) hatta orta halli soylu takımından olduklarını ele verirler. Saray ileri gelenlerine ait ne çok büyük ve görkemli ev tüccarların eline geçmiştir. Ömrünü tamamlamış geleneklerin anıtları olan bu gerçekten görkemli evlerin çoğu hazine tarafından devlet okullarına ayrılmış, kalanlar da, hemen, yukarda değindiğimiz gibi tüccarların mülkiyetine geçmiştir. Bu köşklerde, saraylarda "möhterem" tüccarlarımız nasıl yaşarlar, bu konuda Bay Veltman'ın "Başkentte Bir Sumatohlu" adlı romanına başvurulduğunda öğrenilecek epey ilginç şey bulmak mümkündür. Ama "möhteremler"in, yalnızca koşumları bile başlı başına bir servet değerindeki yağız atların rüzgar hızıyla çektiği pahalı, gösterişli arabalarındaki halleri de prenslerin, kontların saraylarındaki hallerinden daha az ilginç değildir: arabada en geniş yeri "möhtereme" tutmaktadır, onun hemen yanına da kendinden hoşnut hali ve ihtişamlı sakalıyla "möhterem"imiz kurulmuştur; "möhtereme"nin öbür yanında yer alan allık küpüne girip çıkmış, başının iki yanından iki minik lüle sarkan, taşıdığı incilerin ağırlığından nerdeyse iki büklüm olmuş, başı kimi kez eşarplı ve çoğu kez tüylü şapkalı(tüccar sınıfımızın cinsilatiflerinin avrupalılaşmakta erkeklerini geride bıraktıklarının açık kanıtı!) hayli hacimli, cesametli ve de kesif kütle ise, kendilerinin ciğerparelerinden başkası değildir. Arkadaki hizmetli bölümünde ise, uzun etekli setresi, püsküllü kırmızı çizmeleri, tüylü şapkası ve yeşil eldivenleriyle uşak dikilmektedir... Yoldan geçen orta halli tüccarlar ve hallice küçükburjuvalar, gösterişli atlara bakarak damaklarını şaklatırlar ve gururla, "Görüyor musun bizimkileri! Helâl olsun!" derler. Manzarayı pencerelerinden izleyen soylular ise, biraz öfke, biraz kederle, "Lanet olası mujik! Kimbilir kimin ocağına incir ağacı dikmiştir!" diye söylenirler. Bir Rus tüccarı için, hele de Moskovalıysa, yapılı, kadana gibi at ve yapılı, kadana gibi bir karı, refah içinde bir hayatın ilk gerekli-likleridir... Moskova'da her yerde tüccarları görürsünüz ve bu kentteki her şey, size buranın daha çok bir tüccarlar kenti olduğunu düşündürtür. Çin-Kent tümüyle bunlarla doludur, Za-

(*) XIX.yy. Rusyasında, soylu olmayan sınıflardan, daha çok da küçük memur sınıfından çıkma aydın (Çev.)

moskvareka bölgesi bütünüyle işgalleri altındadır, hatta Moskova'nın Tver Bulvarı, Preçistenka, Ostojenka, Arbat, Povar, Myasnitski gibi en aristokratik semtleri bile karınca oğulu gibi bunlarla kaynar. Bu hayli kalabalık sınıfın temelini Moskova'da onlardan da kalabalık olan bir başka sınıf: küçükburjuvazi(*) oluşturur. Bu sınıf, Rus ulusal giysileriyle, daha çok Alman giysilerin karışımından oluşan özel bir giysi yaratmıştır kendine. Bu giysinin en vazgeçilmez parçası, yeşil eldivenler ve tüylü şapkadır. Bu, tüylü şapka ya da kasket, hem Rus, hem de yabancı erkek baş giysilerinin aynı ölçüde çirkinleştirilmesi ve bayağılaştırılmasıyla oluşturulmuş bir nesnedir. Ayakta, dana derisi çizmeler bulunur; pamuklu ya da çuha pantalonların paçaları ise muhakkak çizmenin içindedir. Üstte, uzun etekli yahudi setresiyle,Rus arabacı kaftanı arası birşey; içte, yandan yakalı aleksendren ya da pazen gömlek; boyunda alaca bulaca, kirli bir fular... Bu tabakanın cinsilatifleri de Rus ve Avrupa türü giysilerin garip karışımını giyerler: küçükburjuva kadınlar (çok yoksul olanları dışında) entari giyer, omuzlarına şal atarlar; saçlar, ipekli eşarptan yapılmış şapkaların altına gizlenmiştir; rastık, allık ve düzgün de, tıpkı cam gibi gözler, ifadesiz bir yüz ve kara dişler gibi yüzlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu sözünü ettiğimiz sınıfın üyeleri, nerede bir Rus kenti varsa, orada hazır ve nazırdırlar; kendilerine, hatta ticaret hayatı gelişmiş büyükçe köylerde bile rastlanabilir. Petersburglu aktör Bay 2. Grigoryev, Aleksandr Tiyatrosundaki olağanüstü başarısını, bu küçükburjuva tipinin özünü, ruhunu kavramasına borçludur.

Ama Moskova'da bir başka orta tabaka daha vardır: eğitimli orta tabaka. Okurlarımıza, eğitimli orta tabaka sözüyle ne demek mek istediğimizi açıklamayı gereksiz buluyoruz. Rusya'da eğitmsizta tabakayla, eğitimli orta tabakayı birbirinden ayıran o keskin çizgiyi kim bilmez ki? Bu çizgiyi, bir, Avrupalılık savını en açık biçimde dışa vuran giyim-kuşam, adet ve alışkanlıklar; iki, preferans düşkünlüğü; üç, ama az ama çok, okumaya ilgi duyma ögeleri oluşturur. Üçüncü noktaya ilişkin olarak, "*Mos-*

(*) Esnaf,sanatkar, küçük tüccarlar ve benzerlerini dile getiren Rusça "meşçanin" sözcüğü karşılığı (Çev.).

kova Haberleri"ni bile sürekli okuyan birinin, -tabi giyim kuşam ve alışkanlıklar konusunda da avrupailik varsa- eğitimli orta tabakadan olduğu kesinlikle söylenebilir. Ülkemizde gerçi yavaş yavaş rütbeli, ünvanlı olunmasına karşın nasıl cahil olunabiliyorsa, rütbesiz, ünvansız olunmasına karşın kültürlü olunabileceği inancı yaygınlaşmakla birlikte, "kültürlü" insanla "kültürsüz" insan arasındaki zorunlu ayrımlar arasına bu rütbe ve ünvan konusunu da sokabiliriz. Aslında bu görüş toplumun aşağı sınıfları arasında henüz geçerli değildir; nitekim milyoner bir tüccar, sakalını sıvazlıyarak, cesaretle akıllı olduğunu iddia edebilir("kazık atarken dost düşman ayrımı gözetmem, hilekârlığın ve düzenbazlığın ilmi benden sorulur"), ama hiçbir zaman kültürlü olduğunu iddia etmez. "Kültürlü" insanlarımız arasındaki farklılıklar, aşamalar çok geniş bir dağılım gösterir. Bunların bir kesimi yalnızca, bir tek kendilerini ilgilendiren iş mektuplarıyla, yine işle ilgili bir takım kağıtları ve olsa olsa bir de takvim yapraklarıyla "*Moskova Haberleri*"ni okurlar. Bir kesimi ise biraz daha ileri giderek, "*Severnaya Pçela*"yı sürekli okurlar. Aralarında bütün Rus gazete ve dergilerini, bütün Rus kitap ve broşürlerini okuyan, ama iyi kötü yabancı dil bilmesine karşın, bildiği bu dilde hiçbir şey okumayanlar da vardır. Son olarak, *ésprits forts*(*) diyebileceğimiz öyle bir takım vardır ki, yabancı dilde çok okurlar, ama kendi dillerinde hiç okumazlar. Ama "kültürlülerin de kültürlüsü" diyebileceklerimiz, hiç kuşkusuz, Rusça dergileri *aradabir* yabancı dergileri *sürekli*, Rusça kitapları *bazan* (bereket versin ki aralarında iyi olanları pek az), yabancı kitapları ise *sık sık* okuyan ve sayıları pek az olan bir kesimdir. Aslında kültürlülük konusunda çok daha fazla sayıdaki ayırtı ve belirti giyim kuşamda, alışkanlıklarda ve kağıt oyunlarında görülür. Öyleleri vardır ki, avrupai giysileri yalnızca resmi ilişkileri sırasında giyerler; evlerinde yalnızken giyidikleri şeyler gecelik entarisini andıran uzun tatar gömleği, sahtiyan çizmeler ve her çeşidinden takkelerdir. Aralarında, taşralı uşakların şıklık simgesi olan "ateşli, yiğit, delikanlı" arkalık(**)ı tatar gömleğine yeğleyenler

(*) (Fr.) Yerleşmiş inançlara karşı olanlar (Çev.)

(**) Özgün metinde de böyle. "Çekmen"e benzer yarım kaftan anlamında (Çev.)

de bulunur. Başka bir takım ise, tam tersine, evlerindeyken de avrupaidir, üzerlerinde paltoları vardır ve görgü kurallarını çiğnemeden teklifsizce ziyaretçi kabul ederler. Kimileri sürekli olarak modayı izler, kimileri kazak şalvarı, macar cepkeni gibi taşra giyim zevkinin ateşlilik, yiğitlik, atılganlık nitemleri yüklediği giysilere heves eder. Yaşam biçimleri arasındaki farklılıkları vurgulayan en önemli ayırtı, yatma-kalkma saatlerine ilişkindir: kimi geç kalkar, öğle yemeğini dörtten önce yemez, akşam çayını ondan önce içmez, yatmaya gelince, ne kadar geç olursa o kadar iyidir. Kimisi ise bu konuda eskiye daha bağlıdır... Toplumumuzda bu türden ayırtı ve belirtilerin sayısı o kadar çok ki, bunların tümünden söz edebilmemiz olanaksız. Ama en önemlisinden en önemsizine ya da en büyüğünden en küçüğüne bütün bu ayırtıların bir ortak noktası var, bu da, bunların tümünün içsel (öze ilişkin) hiçbir bağlayıcılığı olmayan dışsal şeyler olmaları, yani bir bakıma yine giysi gibi birşey olmalarıdır. Yalnız, kağıt oyunları konusunda üç ayrımdan söz edilebilir: kimileri yalnızca preferans oynar; kimileri yalnızca banka ve palka; kimileriyse hem preferans, hem banka, hem de palka. Petersburg'da preferansı kartların renklerine göre oynarlar ve yediliyi rantre etmezler; Moskova'da ve taşrada ise renk gözetmeksizin onluyu rantre ederler. Moskova'da kültürlü sınıf oldukça kalabalıktır ve büyük farklılıklar gösterir. Bu böyle olmasına karşın bütün Moskovalılar birbirlerine çok benzerler; Moskovalıların en ünlüsü olan Famusov'un şu nitelemesi onlara bundan sonra da hep yakışacaktır:

Tepeden tırnağa kadar
Bütün moskovalılarda özel bir damga var.

Moskovalılar, sofraları da, yürekleri de herkese açık insanlardır; onların Rus-Moskova tipi gerçek Atinalılar oldukları bile söylenebilir. Yaşamın tadını çıkarmayı severler ve kendi anladıkları anlamda güzel de yaşarlar. Moskova'daki İngiliz Klübünü ve onun o doyurucu yemeklerini duymayan var mıdır? İngiliz ve Alman klüplerinin dışında şimdi bir de

soylular klübü açıldı Moskova'da. Moskovalıların ünlü tuzekmek dostluklarını, konukseverliklerini, güleryüzlü ev sahipliklerini bilmeyen var mıdır? Dünyanın başka hangi kentinde Moskova'daki kadar konforlu bir biçimde evlenebilir ve yemek yiyebilirsiniz? Ve Moskova'dan başka dünyanın neresinde hem memurluk, hem ticaret yapabilir, hem roman yazıp hem de -başka birşey için değil, salt dinlenmek ve gönül eğlendirmek için- dergi yayınlayabilirsiniz? En iyi dinlenebileceğiniz, canınıza can katacağınız kent Moskova değilse neresidir? Çalışmaktan canınızın çıktığını, işten baş kaldıramadığınızı, görünüşe bakılırsa bu durumun gelecekte de böyle sürüp gideceğini anlata anlata dünyanın en meşgul adamı ününü kazanıp da kesinlikle hiçbir şey yapmadan günlerinizi geçireceğiniz kent, Moskova değilse neresidir? Moskova'dan başka nerede hiçbir şey yapmadığınız için zevkten dört köşe olabilir ve bu şekilde harika zaman geçirebilirsiniz? Taşranın bütün aylak ve avare takımının yiyip içip yan gelip yatmak, keyif çatmak ve evlenmek için Moskova'ya doluşmasının nedeni de bu değil mi? Kaftanların, tatar gömleklerinin, macar cepkenlerinin, arkalıkların, şeritli resmi pantalonların ve Nevskiy Bulvarında bütün Petersburglıların dehşet dolu bakışlarını üzerine toplayan birbirinden garip, şeritli setrelerin, redingotların hep Moskova'da görülmesinin nedeni yine bu değil mi? Hatta, söylenenlere bakılırsa, Moskova'da Rürik (*)'in giydiği türden *şapka-murmolka*'lar bile varmış. Ve nihayet çingene korosu İlyuşka'nın Moskova'da parlayabilmesinin nedeni yine bu değil midir?

Bir Moskovalının yüzünde hiçbir zaman kaygı ifadesi göremezsiniz: her zaman neşeli, içten, sevgi doludur bakışları ve gözlerinde öyle bir anlam vardır ki, sanki size hep "Bugün yemeğinizi nerde yiyorsunuz?" demek ister gibidir. Moskova'yı birazcık bilen herkes bilir ki, İngiliz konforu dışında bir de "sofrası açıklık" olarak adlandırılabilecek "*Moskova konforu*" vardır.

(*) Vakayinamelere ve efsanelere göre, Rusların Novgorod'u yönetmesi için çağırdıkları yarı-efsanevi Varyag(İskandinav) prensi (Çev.)

Moskovalılar, Moskovalı olmayan herkesten öylesine ayrıksıdırlar ki, örneğin Moskovalı bir soylu bey, Moskovalı bir soylu hanım, Moskovalı bir soylu gençkız, Moskovalı bir ozan, Moskovalı bir düşünür, Moskovalı bir edebiyatçı, Moskovalı bir arşiv memuru... Bütün bunlar yalnızca birer tiptirler, Moskova'da yaşamayanların kesinlikle anlayamıyacakları teknik sözcükler ya da. Bu olgu, Büyük Petro reformlarının Moskova'yı içine soktuğu ayrıksı durumun bir sonucudur. Moskova tek başına Oxford, Manchester ve Reyms gibi üç ayrı düşünceyi birleştirir kendinde. Moskova bir sanayi kentidir. Moskova'da Rusya'nın yalnızca en eski üniversitesi değil, aynı zamanda ülkenin dört bir yanından buraya öğrenci çeken en iyi üniversitesi vardır. Bu üniversiteyi bitiren gençlerin önemli bir kısmı şu dünyada belki biz de önemli birşeyler yapabiliriz düşüncesiyle Moskova'dan ayrılır, ama azımsanmayacak bir bölüğü de Moskova'da kalır. Bu kalanlar, yeni öğrenci kitlesiyle birlikte, içinde her tabakadan insanın bulunduğu özel bir orta katman oluştururlar. Onları ortak bir paydada birleştiren şey, eğitimdir, ya da eğitime, kültüre duydukları heves. Bu nitelikte bir orta tabaka, bütün öteki katmanların çölleşmiş bağrında bir vaha gibi durur. Aslında bu vahadan, hadi hepsinde demiyelim, ama Rus kentlerinin çoğunda vardır. Kimi kentte bu vaha beş kişiden, kimi kentte iki kişiden, kimi kentte tek bir kişiden oluşur; bu vahadan yoksun olan kentler ise, devedikeni ve ısırganotundan başka birşey yetiştiremeyen uçsuz bucaksız çöl ya da çorak arazi gibidirler. Moskova'da bu vahalardan, başka Rus kentlerinden daha çok olduğunu ve bunun da Moskova'nın yüzakı olduğunu kabul etmemek elde değil. İki nedeni var bu durumun: İlki, Moskova'nın, hem başkent hem de büyük bir taşra kenti olarak bütün yönetsel, bürokratik ve resmi nitemlerin dışında, özel bir durumunun olması; ikincisi de Moskova Üniversitesinin etkisi. Bilim, sanat, edebiyat alanlarında Moskovalıların, Petersburg'un okuyan, hatta yazan kesiminden çok daha geniş ufuklu, kültürlü, bilgili, zevkli olmasının nedeni budur. Bu, yineliyoruz, Moskova'nın, Moskova yaşamının en iyi yanıdır. Ama işte dünya öylesine mucizelerle dolu ki, en iyi şeyin bile bir zayıf yanı oluyor. Herkes kabul eder ki, Almanlardan da-

ha bilimci bir ulus yoktur dünyada. Moskovalılar bile, bilim dediniz miydi, Almanların yanında ortaokul öğrencisi gibi kalırlar. Gelgelelim, Almanların da, otuzuna kadar *bursch* (*), yaşamlarının bundan sonrasında ise *filister*(**) olmak, bu nedenle de *insan* olmaya zaman bulamamak gibi bir zayıf yanları vardır. Moskova için de durum böyle: önlerine öğrenim görmek, kültürlü olmak gibi bir amaç koyanlar, önce, büyük umutlar vaad eden gençler oluyorlar, sonra bunlar eğer Moskova'dan vaktinde ayrılmazlarsa Moskovalı oluyorlar ve vaat etme zamanları geçmiş, uygulama zamanlarıysa henüz gelmemiş insanlar olarak, artık, - büyüğü şurda dursun- herhangi bir umut bile vaad etmiyorlar. Hatta "büyük umutlar vaat eden" gençler bile Moskova'da, yetenek ve iş, avare bir zihnin fantezileri ve düşünmek gibi birbirinden ayrı, birbirine ters kavramları karıştırma yanlışı içinde görülüyorlar. Bunların çoğu(ayrıksı olanlar pek az) kendileri birşey düşünmeye kalkıştıktan hemen sonra, ne türden ve ne düzeyde olursa olsun hazır birtakım kuramlar ya da fanteziler buluyorlar ve artık bu kuramın ya da fantezinin gerçeklikle çelişebileceği gibi birşeyi akıllarına bile getirmek istemiyorlar ve bu sevgili kuramları ya da fantezileri gerçeklikle ne kadar çok çelişirse, onlar da o kadar katı bir inatçılıkla bunların gerçeklikle tam bir uyum içinde olduğuna inanıyorlar. Sözcük oyunlarının bir iş sanılmasının, kavramlarla oynanarak çıkarsanan boş kuruntularınsa gerçek kabul edilmesinin nedeni budur. Bütün bunlar kuşkusuz son derece masum şeyler, ama bir o kadar da gülünç şeyler. Petersburg için Moskova'yı bırakan gençler hayatta her ne işe sarılırlarsa sarılsınlar, üstesinden gelirler; Moskovalılarsa, söyleşilerden ve ne yapmak gerektiği üzerine tartışmalardan ileri gidemezler; akıllıca söyleşi ve tartışmalardır bunlar, ama kesinlikle sonuçsuz, verimsizdirler. Uzun uzun düşünmek, irdelemek, tartışmak bir tutkudur Moskovalılar için ve bu onların canlı yanlarını oluşturur; gelgelelim bütün bu irdelemeler, tartışmalar işe dönüşmez. Hiçbir yerde Moskova'daki kadar düşünür, ozan, üstün yetenek, hatta dahi yoktur; ama bunların hepsi ancak Moskova'nın dışın-

(*) Bursch (Almanca): Genç, delikanlı, delidolu.

(**) Filister (Almanca): Ağırbaşlı, uslu, durmuş oturmuş.

da, yani Petersburg'a geçtiklerinde tanınırlar, şu ya da bu ölçüde ünlü kişiler olurlar. Petersburg'da onları iki şey bekler: ya sövüp durdukları insanların arasına düşerler ve bunun sonucu olarak da sıradan birer ölümlü olurlar; ya da, her zaman olağanüstü değilse de, çoğu kez sıradışı olan yeteneklerine uygun alanlar bulurlar. Hiçbir yerde Moskova'daki kadar edebiyat konuşulmaz, ama şu işe bakın ki, -en azından şimdilerde- Moskova hiçbir edebiyat etkinliği olmayan kentlerden biridir. Burada bir dergi yayınlanacak olsa bile, bu dergide(*), sanki İsaakievski alanı Rus halkının en tarihsel ve en kutsal yeri değilmiş gibi, Moskova'nın, "çar top" ve "büyük çan"la temellendirilmeye çalışılan mistik anlamı üzerine gösterişli yorumlardan başka birşey aramayın, bulamazsınız. Sanki Rus ulusunun yüceliklerinin kaynakları bunlarmış gibi, kızlar, mehtap, Büyük İvan, Suharevaya kulesi, hatta bazan -inanmayacaksınız belki ama- köpüklü şaraplar üzerine berbat manzumelerden başka birşey bulabilmeniz de olanaksızdır. Ve nihayet bu dergide, edebiyat üzerine toz toprak içinde kalmış köhne birtakım görüşlerden, Batı'ya karşı sonsuz bir hınçtan ve bu derginin görüşlerini benimsemeyen, bu derginin yazarlarını dahi bilmeyen insanları kimi kez doğrudan, kimi kez dolaylı ahlaksızsızlıkla suçlayan karalamalardan başka birşey aramanız da boşuna olacaktır. Eğer Moskova'da bir broşür yayınlandığını görürseniz, bu da, ya sözde çürümekte olan Batı üzerine buram buram bilgisizlik kokan münasebetsizliklerle dolu olacaktır, ya da Gogol'ün bizim Homerosumuz, "*Ölü Canlar*"ınsa "*İlyada*"dan sonra biricik gerçek destan olduğu şeklinde büyük keşif iddiaları ve çocukça fantezilerle.

Kuşkusuz biz şimdi yalnızca zayıf yanlarından söz ediyoruz Moskova'nın; ama bunu yaparken bütün bu söylediğimiz zayıflıkların, eksikliklerin tam tersi şeyler olabileceği olasılığını yadsımıyoruz. Her yerin kendine özgü üstünlükleri vardır, dolayısıyla da kendine özgü eksiklikleri, zayıflıkları vardır. Petersburg ve Moskova, zamanla birbirlerine her birindeki üstünlükleri aşılayarak uyumlu birer bütün oluşturacak olan iki ayrı yan, daha

(*) Slavseverlerin dergisi olan "*Moskvityanin*"den söz ediliyor (Rusça baskıyı hazırlayan editörün notu).

doğrusu iki tek yanlı oluşumdur. Bu uyumlu bütünün oluşması da yakındır: demiryolu yapımı bütün hızıyla sürüyor.

Şimdi dönelim Petersburg'a.

Aşağı tabaka insanları, yani basit halk dediğimiz kesim, her yerde aynıdır. Yine de Petersburglu basit halkın, Moskovalı basit halktan bazı farklılıkları vardır. Çayın yanısıra kahve ve sigara da içerler örneğin. Hatta kentin dışarlak yerlerinde yaşayan mujikler bile kendilerini bu keyiften mahrum etmezler. Aşağı tabakanın başta aşçılar ve hizmetçilerle temsil olunan cinsilatifleri ise, Moskovalı hemcinslerinden farklı olarak, çay ve votkasız yaparlar da, kahvesiz dünyada yapamazlar. Kent dışında yaşayan köylü kadınlar, Rus halk danslarını unutmuşlar, kendilerini Fransız kadriline çalmışlardır: gördünüz mü sinsi Batının fitne ve fesatlarının sonucunu! Petersburglu terzi kadınlar, yalnızca onlar da değli, kendilerine avrupai bir giysi uyduran bütün kadınlar, Moskovalı hemcinsleri gibi bebek başlığına benzer başlıklar değil, şapka giyerler; bu da biryana, Moskova'da kendilerinden daha üstün sınıftan olan kadınlardan daha zevkli giyinirler. Erkekler için de durum aynıdır: falanca memurun ya da ustabaşının hangi sınıf ya da tabakadan olduğu, her zaman davranışlarından anlaşılır, üzerindeki giysidense bazan. Bu da tabi Batı olacak sinsi domuzun fitne ve fesatlarının bir sonucudur! Lütüfkâr okurumuza daha sonraki bir kitabımızda, Moskovalı hizmetkârların hayal bile edemiyecekleri "uşak baloları" adı verilen baloların ayrıntılı tasvirlerini sunacağız. Moskova'dan söz ederken, kent nüfusunun temel ögeleri olarak tüccar ve küçükburjuva sınıfları üzerinde özellikle biraz ayrıntılı olarak durduk. Aleksandriyskiy teatrosunda Bay 2. Grigoryev'in başarıyla canlandırdığı küçükburjuvalardan hiç kuşkusuz Petersburg'da da var, hem de epeyce. Ne var ki, onlar sanki burada kendi evlerinde değil de konukluktaymış, koloni sakiniymiş ya da bir başka ülkeden gelmiş yabancı birileriymiş gibidirler. Petersburglu bir Alman, onlardan daha çok "buralı"dır. Petersburg caddelerinde, Moskova'da olduğunca sık rastlayamazsınız onlara; Sçukin'de, manav ve kasap dükkanlarında ve Petersburg'un orasına burasına serpilmiş çeşitli küçük dükkanlarda aramanız gerekir onları.

Petersburg'un eli yüzü düzgün caddelerindeki dükkânlarda tezgâh sahibi, tezgâhtar olarak bulunan küçükburjuvalar, Moskovalı sınıfdaşlarına göre daha bir uygar gibidirler. Aslında Petersburg halkı içine karışıp gitmişlerdir bunlar ve Moskova'da olduğu gibi fazla göze çarpmazlar. Hatta daha da ileri giderek şunu bile söyleyebiliriz: bunlar Petersburg'da hiç göze çarpmazlar. İşte biz bu yüzden Bay 2. Grigoryev'in, Petersburg sahnelerinde kazandığı büyük başarıyı Moskova sahnelerinde kazanamıyacağını düşünüyoruz: aktörün canlandırdığı tipin örneklerinin Petersburg'da hiç bulunmadığını söylemek istiyor değiliz bununla; ne var ki, bu tip, Petersburg'un egemen çoğunluğunun töre ve davranışlarına aşırı aykırılıklarıyla, inasanları kendine kahkahalarla güldürecek, alışılmış, olağan, sıradan bir tip de değildir. Petersburg'un tüccar sınıfına gelince, bunlar Moskova'lı tüccarlardan tümüyle farklıdırlar. Petersburg'da sakallı tüccar, hele de büyük tüccar, pek azdır ve bunlar, avrupalılaşmakta olan bu kentte tam bir koloni sakini yaşamı sürerler; belirli yerlerde, özellikle de Troitskiy Sokağında, Pyati Ugla'ya sınırdaş sokaklarda ve eski tür âyinlerin yapıldığı kiliselerin dolaylarında otururlar. Petersburg'da Alman, hatta İngiliz tüccarlar pek çoktur; bu bakımdan da, Rus tüccarların çoğu, bildiğimiz perakende ticaretle değil, toptan ticaretle uğraşırlar ve onları kaynaşık bir kitle oluşturan Petersburg orta tabakasından ayırabilmek pek güçtür.

Geldik, hem sayısal büyüklüğü, hem de fizyonomisinin kapsamlılığı nedeniyle Petersburg'un asıl nüfusunu oluşturan "Petersburg tabakası"na. Dünyanın hiçbir yerinde Petersuburg'da olduğunca genç, orta yaşlı, hatta yaşlı evsiz barksız insan yoktur ve yine dünyanın hiçbir yerinde, evi barkı, çoluğu çocuğu, işi gücü olan "yerleşik" insanlar bu evsiz barksızlara Petersburg'da olduğunca benzemezler. Bu açıdan Petersburg, Moskova'nın tam tersidir. Bu büyük farklılık, her iki kentin Rusya'yla ilişkileriyle açıklanabilir. Petersburg, hükümet merkezidir, daha çok yönetim birimlerinin, bürokrasinin bulunduğu, resmi bir kenttir. Nüfusunun belki de üçte birini askerler oluşturur ve askerler kadar, hatta belki de onlardan daha da kalabalık bir de si-

vil memur kitlesi vardır. Petersburg'da herkes çalışır, iş ya da barınacak bir yer bulmak için herkes koşuşturur, didinir. Moskova'da sıkça duyacağınız soru şudur: "Ne işle meşgulsünüz?" Petersburg'daysa bu sorunun yerini: "Nerde çalışıyorsunuz?" almıştır. Moskova için "bârin", "bârınya(*) sözcükleri neyse, Petersburg için de "*memur*" sözcüğü odur. Memur, Petersuburg'un gerçek sakinidir, "buralı"dır. Diyelim bir uşak gönderip sizi arattıyorlar(uşak değil, isterse beş yaşında bir kızçocuğu olsun bu): sizi arayan kişinin oturduğunuz evin kapıcısına ya da doğrudan kapınızı çalıp size soracağı soru şudur: "*Memur* falanca burada mı oturuyor?" Sizin böyle bir ünvanınız yokmuş, hiçbir yerde memur değilmişsiniz ve memur olmaya da hiç mi hiç niyetiniz yokmuş, farketmez... Petersburglu "dikbaşlılığı" işte! Bir Petersburglu her zaman birşeyler yapmanın telaşı içindedir. Çoğu kez *hiçbir şeydir* yaptığı, ama "*hiçbir şey yapmayan*" Moskovalıdan farklı olarak, Petersburglunun "hiçbir şey"i, kendisi için her zaman "birşey"dir: en azından, ne için koşuşturup durduğunun her zaman farkındadır. Moskovalılar her işlerini, -Tanrı bilir gizini nasıl bulmuşlardır bunun- Petersburg'da insanlar nasıl dinlenir ya da hiçbir şey yapmadan dururlarsa, öyle yaparlar. Petersburglularsa, bir dost ziyareti, yürüyüş, yemeğe gitme gibi işleri bile her zaman gecikmekten korkuyormuş ya da değerli zamanlarını yitirmesine yol açarmış gibi bir kaygıyla yerine getirirler ve düşünüp taşınmadan, hele hele amaçsızca asla girişmezler bu işlere. Moskova'da ciddi, ağır oturaklı kişiler bile, ancak uyudukları zaman susarlar; gençler, hele hele "umut vaad edenler", uykularında bile konuşurlar ve bu uyku konuşmaları sırasında güzel birşeyler söylediklerine hükmettiler mi, bunları yayınlarlar bile(Moskova'daki kimi edebi yayınları başka türlü nasıl açıklayabiliriz?). Bir Petersburglu, eğer ciddi, ağırbaşlı biriyse, bir amaca hizmet etmeyen, işe yaramaz, boş sözler ağzından dirhemle çıkar. Moskovalının yüzü her zaman açık, aydınlık, yumuşak, saf, kaygısız, neşe doludur. Moskovalı, ne üzerine olursa olsun, si-

(*) *Bârin*" : Efendi; büyük toprak sahibi, zengin, soylu kişi ve "*Bârınya*", böyle birinin karısı (Çev).

zinle sohbet etmekten, tartışmaktan sevinç duyar; ve Moskovalı konuşurken alabildiğine içtendir. Petersburglunun yüzüyse, asıktır, kaygılıdır; her zaman nazik, hatta çoğu kez sevecendir Petersburglu; ama soğuk ve ihtiyatlı gibidir de aynı zamanda. Herhangi bir konuda konuşacak oldu mu, en sıradan, en gündelik şeyler üzerinedir konuştukları; bir tek işi üzerine ciddi konuşur. Tartışmak, herhangi bir sorun üzerine fikir yürütmek asla sevdiği şeyler değildir. Moskovalının yüzüne baktınız mı, dünyayla ve insanlarla barışık olduğunu, dünyadan ve insanlardan hoşnut olduğunu görürsünüz; Petersburglunun yüzüne baktınız mı da, kendiyle barışık olduğunu, kendinden hoşnut olduğunu görürsünüz (bu hoşnutluktan anlaşılması gereken, işlerinin yolunda olduğudur.) Petersburglunun ince gözlemciliği de, o hiç durmadan pırıldayan ince alaycılığı da buradan kaynaklanır: çizmelerinizin pek iyi temizlenmemiş olduğunu ya da pantalonunuzun subyesinin yırtılmış olduğunu, yeleniğinizde ise koptum kopacağım diyen bir düğmenin bulunduğunu hemen farkeder... ve kurnaz, keyifli bir gülümseme yayılır yüzüne... İşte onun bütün alaycılığı bu gülümsemededir. Moskovalı giyim kuşam konusunda hoşgörülüdür ve genel olarak dış görünüş konusunda umursamazdır. Onun için önemli olan, sizin delikanlı ruhlu olmanız, iyi yürekli, içten, temiz biri olmanızdır. Daha ilk karşılaşmanızda sizinle tartışmaya başlar ve sizin görüşlerinizin, edebiyat ya da felsefe "parti"si adını verdiği ve üyesi olarak söylev çektiği ya da üyesi olarak başkalarınca çekilen söylevleri dinlediği çevrenin görüşleriyle uyuşmadığını görürse, ancak bundan sonra alaycı bir gülümseme yayılır yüzüne. Aslında, ünvanı ne olursa olsun her Moskovalı, hayattan tam anlamıyla hoşnuttur, çünkü Moskova'dan hoşnuttur ve kendine göre hayatın tadını çıkarmaktadır; kendine göre hayatın tadını çıkarmaktadır, çünkü kendine göre ferah, sıkıntısız, "sofrası açık" bir yaşam sürmektedir. Tadını çıkardığı hayat neyin nesidir, bu tabi ayrı bir konu. Deliksiz bir uyku, iyi bir iştah, sağlam bir mide, saygı uyandıran göbek ölçüleri, yanaklarından kan damlayan dolgun bir yüz ve nihayet herkesin imrendiği birşey olan, her zaman "morali yerinde olmak", uzmanlara göre, şu köhne dünya-

mızda mutlu olmak için gerekli ve zorunlu ögelerdir. Moskovalılar akıllı kişiler olarak, uzmanların bu görüşlerine tümüyle katıldıktan başka, insan hayatta ne kadar az şey yaparsa, ciddi şeylerle ne kadar az uğraşırsa ve her konuda ne kadar çok konuşursa, o kadar çok mutlu olur düşüncesine varmışlar ve bu düşüncelerini hiç eksiksiz hayata geçirmişlerdir. Bu açıdan, Moskovalıların mutlu bilgeler olduğu bile söylenebilir! Bunun içindir ki, Moskovalının yalnızca yüzüne bir bakmanız bile, sizde konuşmak, hem de çok konuşmak, coşkuyla, inançla konuşmak iştahı uyandırır; ancak hiçbir sonuca ulaşmayan, amaçsız, dipsiz kile boş ambar konuşmalardır bunlar. Bir Petersburglunun yüzünün sizde uyandıracağı duygularsa bunlar olmaz. Pek seyrek kırmızı yüz görürsünüz Petersburg'da; çoğun soluktur Petersburglunun yüzü. Ve bu yüzde kaygı, tedirginlik, telaşla birlikte, kendi artamına duyduğu sarsılmaz inanç olarak açıklayabileceğimiz bir kendinden hoşnutluk okunur. Bir Petersburglu hiçbir zaman sabahın ikisinden önce yatmaz, hatta bazan hiç yatmaz; ama bu durum onun sabah dokuzda işinin başında olmasını da engellemez. Yemekten sonra, muhakkak, ya tiyatroda, ya konserde, ya balода, ya kâğıt oyununda, ya bir toplantıdadır ya da mevsimine göre, bir gezintidedir. Her şeye yetişir; hayatın tadını çıkarması da tıpkı çalışması gibidir: öyle telaşlı, öyle, sanki geç kalacakmış gibi ikidebir saatine bakarak. Moskovalı, son derece iyi yüreklidir, konuşkandır, karşısındakine kolayca inanır ve dostluk kurmaya çok yatkındır. Petersburgluysa, tersine, konuşkan değildir, karşısındakine kuşkuyla bakar, bu bakışta kendi benliğine duyduğu derin saygı hemen göze çarpar. İster işiyle ilgili birtakım kâğıtlarla uğraşıyor olsun, isterse preferans oynuyor olsun, onun için farketmez, ona göre önemli işler dikkat ister, suskunluk ister, çene çalmak değil. Petersburglu hatta hayatın tadını çıkarırken, keyfederken bile Moskovalıdan çok farklıdır: yemek ve içkide aşırılığı, dağ gibi yığılmış mezeleri, ardarda boşalan şişeleri değil, çok duyarlı bir gastronomik inceliği gözetir. Bir toplantıda, canlı bir konuşmanın büyüsüne kapılıp giderek, incelik, kibarlık olarak görmeye alıştığı ağırbaşlılığı, resmiliği ihmal etmektense, oturup susmayı ve sıkılmayı göze alır. Kuşkusuz bekarların içki

meclisleri bunun istisnasıdır. Rus inasanının "içki-eğlence mesclisleri" aslında Rusya'nın her yanında aynıdır ve bu "meclis"lerde hep eski Novgorod törelerini anımsatan bir bozkır genişliği, bolluğu vardır.

Moskova'da memur yoktur. Ciddi, aklıbaşında insanlar, görevlerinin dışında, sıradan birer insan olmayı başarabilirler, öylesine ki, hiçkimse bunların biryerlerde çalıştıklarını anlayamaz. Bürokrasinin alk katmanları -ki bunlara Moskova'da "devlet görevlileri" de denilir- bunlarla işi olanlar, bunlara işi düşenler dışında kimse tarafından tanınıp bilinmezler ve kimsenin gözüne batmazlar. Moskova'da asker azdır; olanlar da orada izin ve benzeri nedenlerle geçici olarak bulunurlar. Kısacası Moskova'da gözle görülür, belirgin bir resmilik yoktur; bu nedenle de Moskova'lı bir düşünür Petersburg'da nasıl yadırgatıcı bir yaratık olarak göze çarparsa, Petersburg'lu bir memur da Moskova'da öylesine yadırganır. Gerçi Moskovalı Petersburgludan daha bir özgündür, ancak yine de, Petersburg'a gelip burada yaşayacak olsa, hemen alışır, uyum gösterir. Peki ya yüce hayaller, idealler, kuramlar, düşlemler... onlar ne olacak? Doğrusunu isterseniz, Petersburg bu açıdan herkes için tam bir denektaşıdır: bu kentte yaşayıp da boş bir hayatın burgaçlarına kapılmayan, ruhunu ve yüreğini ayakta tutabilen, donkişotluğa kapılmadan insan artamını koruyabilen birini gördünüz mü, hiç çekinmeden elinizi uzatın ona: o bir insandır. Petersburg'un kimi kişilikler için ayıltıcı özelliği vardır: önce size, bu kentin atmosferinden dolayı, bir ağaçtan yaprakların düşüşü gibi, en aziz bildiğiniz inançlarınız dökülüyormuş gibi gelir; ama çok geçmeden bunların inanç değil, boş, aylak bir hayatın ve gerçekleri bilmezliğin yarattığı hayaller olduğunu farkedersiniz. Sonuçta belki kahredici bir hüzün çöker içinize, ama içinde pek çok saygın, kutsal, insancıl şeyleri barındıran bir hüzündür bu... Hayal de neymiş! En baştançıkarıcı bir hayal bile, ne yaptığını, ne istediğini bilen akıllı, mantıklı bir insanını gözünde, gerçeğin en acısının değerinde değildir, çünkü aptalın mutluluğu bir yanılsama, akıllı insanın acısı ise gerçektir ve bu yüzden de yararlı, güzel şeylere, başarıya, berekete gebedir..

Petersburg ve Moskova tablolarımızı, yedi yıl önce yazılmış olmasına karşın, hâlâ taptaze duran eski ve güzel bir yazıdan satırlarla tamamlamak istiyoruz.(*)

Petersburg bodrumlardan çatıkatlara dek kımıl kımıl devinir durur. Kenti dolduran her ulustan insanın yiyeceği Fransız ekmeklerinin pişirilme çalışmalarına geceyarısından başlanır, dolayısıyla da kent gece boyunca deliksiz bir uykuda değildir: gözünün biri kapanır, biri açılır. Moskova ise bütün gece deliksiz uyur; sabah olunca da önce bir haç çıkarır, sonra eğilip dört yöne selam verir, ardından kalaç(**) için pazarın yolunu tutar. Moskova dişi cinstir, Petersburg erkek cinstir. Moskova'da her şey gelin, Petersburg'da her şey güveydir. Petersburg, giyim kuşamda ince zevkten hiç ödün vermez, alaca bulaca renkleri sevmez ve modadan aşırı ve cüretli sapmalara hoşgörü göstermez. Moskova ise modada da hep aşırıya kaçar ve vur deyince öldürür: frak etekleri uzun mu, daha da uzun olmalı; reverler geniş mi, samanlık kapısı kadar olmalı... Petersburg tam bir Alman gibi düzenli, titizdir; her şeyi inceden inceye hebsabeder; örneğin bir davet mi verecek, önce bir cebine bakar; Moskova tam bir Rus beyzadesidir; eğlenilecek mi, yerlere serilene kadar yer içer ve cep mevcudunun çok ötesine geçtiği umurunda bile olmaz; orta karar olmayı ise hiç sevmez. Moskova hep ayı postlarına sarınmış olarak arabadadır, kızaktadır ve çoğu kez de bir davete, yemeğe gitmektedir; Petersburg'sa, üstünde pazen bir giysi, eller cepte, var hızıyla ya borsaya ya da "daire"ye doğru koşturur. Moskova, saat sabahın dörtlerine kadar gezer dolaşır, ertesi günse saat ikiden önce kalkmaz; Petersburg da sabahın dörtlerine kadar gezer dolaşır, ama ertesi sabah en geç onda, üstünde pazen giysisiyle işbaşındadır. Moskova'ya Rus insanı cebi tomar tomar parayla dolu gelir, Moskova'dan dönüşünde ise iyice hafiflemiştir; Petersburg'a ise insanlar cepleri bomboş gelir, ve buradan dünyanın dört yanına yüklerini tutmuş, hatırı sayılır bir sermaye edinmiş olarak dağılırlar. Rus insanı Moskova'ya kışın, kışlık arabasına binmiş olarak gelir, geliş amacı mal satmak ve mal satın almaktır; Petersburg'a ise yazın gelir, yaya olarak gelir ve çalışmak için gelir. Moskova büyük bir depodur: denklerle, balyalarla dolu; küçük satıcı umurunda değildir, yüzünü bile

(*) "Sovremennik", 1837, c. VI, s. 403 (Belinski'nin notu).
(**) Biçimi asma kilite benzeyen buğday ekmeği (Çev.).

görmek istemez onun; Petersburg ise pek çok küçük parçaya ayrılmış, dükkan dükkan, tezgah tezgah bölünmüştür ve küçük müşterinin peşindedir. Moskova, "Eğer kendisine çok gerekliyse, varsın kendisi arayıp bulsun müşteri!" der; Petersburg, malının duyurusunu burnunuza dayar, evinizin altına "Rhen şarapları mahzeni" açar ve tam kapınızın önüne payton durağı koyar. Moskova kendi hemşerileriyle ilgilenmez, bütün Rusya'ya mal gönderir; Petersburg, memurlarına kravat ve eldiven satar. Moskova büyük bir çarşıdır; Petersburg aydınlık, şık bir mağazadır. Moskova Rusya'ya gereklidir; Petersburg için Rusya gereklidir. Moskova'da fraklar üzerinde armalı düğmeye pek az rastlanır; Petersburg'da düğmeleri armasız frak göremezsiniz. Petersburg, Moskova'nın çolpalığıyla, hantallığıyla, zevksizliğiyle dalga geçmeyi sever; Moskova ise, Petersburg'un Rusçayı doğru dürüst konuşamamasıyla. Petersburg'da Nevskiy Bulvarında, gecenin saat ikisinde gezinen insanlar, moda dergilerinin sayfalarından fırlamış gibidirler; yaşlı başlı kadınların bile giysilerinin belleri o kadar inceciktir ki, bu kadır da artık fazla ve gülünç, diye düşünür insan. Moskova'da ise, modaya uygun giyimli bir grubun içinde, her an, başörtülü, bel mel hak getire bir kadın görebilirsiniz.

Alıntıladığımız bu parçadan yalnızca birkaç cümle çıkardık, çünkü uzun açıklamalar yapılmadan anlaşılamıyacak denli eskimiş bir dili vardı bunların. Parçada dikkat çekici bir cümle var: "Moskova Rusya'ya gereklidir, Petersburg için Rusya gereklidir". Doğru olmaktan çok, nükteli bir söz bu. Petersburg da tıpkı Moskova gibi Rusya'ya gereklidir ve Rusya Petersburg için olduğu gibi, Moskova için de gereklidir. Moskova'nın önemini küçümsemek doğru değildir, tıpkı olduğundan daha büyük göstermenin doğru olmadığı gibi. Petersburg'un önemi, *a posteriori*(*) olmaktan çok, *a priori*(**) olarak ortadadır. Bunun nedeniyse, hâlâ tarihimizin bugününde bulunuyor olmamızdır; geçmişimiz o kadar yeni ki, bu geçmişe bakarak gelecek üzerine ancak birtakım tahminlerde bulunabiliriz, kesin yargılarda bulunabilme-

(*) *A posteriori* (Lat.): Sonsal; tecrübe(deneyim), deney sonucu; tecrübeye bağlı (Çev.)

(**) *A priori* (Lat.): Önsel; deneyimden bağımsız, deneyimden önce (Çev.)

miz olanaksızdır. Hâlâ bir geçiş dönemini yaşıyoruz. Bu bakımdan her iki kentin karakteristiklerini kesin bir biçimde, tam ve doğru olarak kavramak pek kolay değildir. Bu kentlerin bugün ne olduklarından söz ederken, gelecekte ne olacaklarının düşünülmesi gerekir. Belki de Moskova'nın görevi, yolunda herhangi bir ulusal ögeyle karşılaşmadıkça ve ona karşı savaşım vermedikçe yüzeysel olmaktan ileri gidemeyecek ve dolayısıyla da verimsiz, yararsız olacak olan yabancı etkilere karşı koymak ve ulusal temeli korumaktır. Çünkü canlı olan, etkili olan her şey, bir savaşımın sonucudur; savaşımsız gelen, yerleşen bir şey, gelmiş, yerleşmiş sayılmaz, ölüdür o. Yeni görüşlere, hatta hadi yeni düşüncelere diyelim, düşkün olmasına karşın, Moskova anamız hâlâ bildiği o eski usulde yaşamaya devam etmekte ve bundan da hiç üzüntü duymamaktadır. Düşkünü olduğu yeni deşüncelere karşı tavrı ise, biraz Almanlarınkine benziyor: düşünceler ayrı, yaşam ayrı; düşünceler şurda duruyor, yaşam bildiği yolda akıyor. Moskova'nın, kuşkusuz, kendine özgü bir *konservativ*(muhafazakar) temeli var: yeniliklere ancak ödün veren -o da pek az ve pek yavaş bir şekilde- fakat asla boyun eğmeyen bir tutuculuk bu. Yeniliklerin temsilcisi olan kent, Petersburg'dur; onun Rusya için büyük önemi ve anlamı da buradan kaynaklanır. Petersburg hayallere dalmaz, yüce düşüncelerle böbürlenmez; sağduyulu ve beceriklidir. Üzerindeki pazen giysiyi toga(*) olarak adlandırmaz; ve olmayacak birşey için çırpınıp durmaktansa, oturup preferans oynar; birtakım kuramlarla, felsefi lakırdılarla onu şaşırtmak mümkün değildir; hele hayal denen şeye hiç katlanamaz; bir bataklığın üstünde durmanın onun da pek hoşuna gittiği söylenemez, ama yine de, hiçbir dayanak olmaksızın boşlukta durmaya yeğ tutar bunu. Koşulların ve ortamın zorlayıcılığı onun için yasadır ve koşullar neyi gerektiriyorsa, onu öylece yapmaya hazırdır. Hiçbir Petersbuglunun dahilikte gözü yoktur, hiçbir Petersburglunun gerçekliği yeniden kurmak gibi hayalleri de yoktur: çünkü onun gücü önünde boyun eğmemek

(*) Eski Roma'da, "yurttaşlar"ın giydiği, uç kısmı sol omuz üzerine atılan cüppeye benzer giysi (Çev.)

için, gerçekliği çok iyi tanır. Ortam ve koşulların sonucu olarak, gerçeklik adı verilen şey hakkında hiçkimsenin hiçbir şey bilmediği, herkesin dünyayı kendi kafasına göre ölçtüğü ve dizginsiz düşgücü saçmalıklarının, tarihin ve çağdaş gerçekliğin kesin doğruları olarak kabul edildiği yerlerde yüzlerce dahi çıkar. Petersburgda herkes kendisidir, herkes kendi yerindedir; çünkü birisi çıkıp da, daha güzel olunmalı, başkalarından daha üstün olunmalı gibi iddialı şeyler söyleyecek olursa, herkesin ona söyleyeceği şey, "Ne duruyorsun, sen kendin denesene!" olacaktır. Kısacası, Petersburg'un lafa karnı toktur, iş, eylem görmek ister. Herkesin bir amacı vardır bu kentte ve her Petersburglu, amacı ne olursa olsun ona erişir. Bu yararlı, hem de çok yararlı birşeydir: ne üzerine çalışıp çabalanıyor olursa olsun, çalışmak, çalışma alışkanlığı, becerisi kazanmak çok önemlidir. Yapacak hiçbir şey olmadığı anda bile, kollarını kavuşturup bomboş oturmayan bir insan, zamanı geldiğinde eyleme geçmeyi, çalışıp didinmeyi de bilir. Kent, insan değildir; yüzyıl bile kent için pek büyük bir zaman sayılmaz. Kısacası, nasıl ki Moskova'nın yazgısı eylem adamları yetiştirmekse, Petersburg'un yazgısı da çalışıp çabalamaktır. Bunun böyleliği şimdi bile ortada: Moskova Üniversitesini bitiren ne çok genç, çalışmak için hep Petersburg'a geliyor! Genel bir değerlendirmeyle, Petersburglulardan belki daha çok okumuyor Moskovalılar, ama, Moskova Üniversitesinin ve bu üniversiteye Moskova'nın sessizliğinin, *taşra* konumunun etkisiyle, bilimde, sanatta, edebiyatta, Petersburg'un okuyan ve düşünen insanlarının çoğundan daha bilgili, daha geniş ufuklu, daha zevkli oluyorlar. Yine yukardaki nedenlerle, çalışma, birşeyler yapma yeteneğine sahip gençler Moskova'da Petersburg'dan daha çok; ama bu gençler Moskova'da değil, ancak Petersburg'da yapıyorlar yapacaklarını; Moskova'da ise tek yaptıkları, birşey yapacak olsalardı acaba ne yaparlardı ve bunu nasıl yaparlardı, konusunda konuşmak oluyor.

GÜNCEL NOTLAR (*) (I)

"Sovremennik"in ilk sayısında yayınlanan, "1846 yılı Rus Ededebiyatına Bakış" adlı yazımızda, yalnızca dergilerde yayınlanan kimi yazılara değinmiş, ama dergiler üzerine tek kelimeyle de olsa görüş bildirmemiştik. 1847'de yayınlanacak yeni ya da yenilenmiş dergilere değinmemiz, 1846 yılında bunları görmüş olamıyacağımız için doğal olarak olanaksızdı. Aslında bunlardan bazılarının ya da en azından birkaçının nasıl birşey olacakları üzerine hiç yanılma payı olmadan değerlendirmelerde bulunmak olanaksız değildi, üstelik bunun için önbilicilere falan da başvurmak gerekmiyordu; bu dergilerin daha önce yaşadıkları başkalaşım serüvenlerini anmsamak yeterdi bunun için.

Kendini yenilemiş yayınlardan olan *"Sankt-Peterburgskiye Vedomosti"* üzerine pek çok güzel şey söylemek durumunda olmamız ise doğrusu bizi mutlu ediyor. Yeni programı, yayın kurulunun sahip olduğu açıklanan yeni maddi olanaklar ve yeni yazarlardan çoğunun adları dolayısıyla, bu dergiden pek çok şey bekliyorduk gerçi, ama *"Sankt-Peterburgskiye Vedomosti"* daha ilk sayısından başlayarak, bizim bütün beklentilerimizi kat kat aşan bir yayın olarak ortaya çıktı...

Bay Guber'in derginin 4. sayısında yayınlanan "1846 Yılı Rus Edebiyatı" başlıklı yazısı bizde konu üzerine bir iki düşüncemizi açıklama isteği uyandırdı.

Çağdaş Rus edebiyatından söz etmek demek, *naturalizm okulu*ndan ve *Savseverlik* denen akımdan söz etmek demektir; çünkü günümüz Rus edebiyatının en karakteristik olaylarıdır

(*) *"Sovremennik"* dergisinde, *1847* yılında yayınlanmıştır.

bunlar ve bunların dışında Rusya'da herhangi bir edebiyat bulunmamaktadır. Bay Guber de bu iki olayı ele alıyor yazısında. Ancak slavseverler hakkındaki yargısı biraz katı ve tekyanlı. Bir yandan, çok yerinde bir karşılaştırma yapıyor ve Rusya'daki slavsever partisiyle Almanya'daki ortaçağ ve tötonculuk yanlısı, Fransa'dan ve Fransız olan her şeyden nefret eden romantik parti arasında koşutluklar kuruyor (toz toprak içindeki ilkeler ve amaçlar uğruna savaşım vermenin dışında biri Rus, biri Alman bu iki parti arasındaki bir başka ortak yan da, kitap ve yayın dünyası dışında hiçbir önemlerinin olmadığıdır), ama öte yandan da, bizim slavseverleri yalnızca "sakal ve kaftan savunucuları" olarak görmekle yanılıyor. Evet, slavseverler arasında böyleleri yok değil; ama partilerini gülünç duruma düşüren böylesi dar kafalı insanlar hangi parti içinde yoktur ki? Bu bakımdan bu birkaç kişiye bakarak herkesi kapsayacak toptan bir yargıya varmak yanlış olur. Bay Guber, "slavseverlerin Moskova'nın ayrılmaz bir özelliği" olduğunu, "Petersburg'da böyle şeylere rastlanmadığı"nı ve "burada genç kuşağın Rus edebiyatındaki eski yapıyı devirmeye çabaladığı"nı söylerkense büsbütün yanılıyor. Hayır, bunlar pek de bay Guber'in söylediği gibi değil. Evet, Moskova'da çok slavsever bulunduğu doğrudur, ama sanki Petersburg'da daha mı az slavsever var? Bu soru hemen ardından bir başka soruyu getiriyor: bugün artık varlığını sürdürmeyen "*Mayak*", "*Moskvityanin*"den daha slavsever, -ultraslavsever- değil miydi? Evet, bu iki dergiden hangisi Slavseverliğin daha çok sözcüsüydü? Unutmayalım ki, "*Mayak*" Moskova'da değil, Petersburg'da yayınlanıyordu ve yazılarıyla sayfalarını dolduran yazarların çoğu Moskova'da değil, Petersburg'da yaşıyordu. Öte yandan, Moskova'da yaşayıp da slavseverlerle ve Slavseverlikle hiçbir ilişkisi olmayan pek çok yazar, düşünür, bilim adamı var. Örnek olarak Bay İskander, Bay Granovskiy, Bay Kavelin, Bay Solovyev, Bay Redkin gibi kişileri gösterebiliriz... Bay Guber'in, "Rus edebiyatındaki eski yapıyı devirmeye çalıştığı" için acı acı yakındığı genç kuşağın Petersburg'un yerlisi olmadığını, buraya Moskova'dan gelip yerleşmiş bir kuşak olduğunu da unutmayalım...

Ama Bay Guber'in yazısında asıl üzerinde durulması gereken yer, naturalizm adı verilen okulla, yazarın edebiyat eleştirisi ve -pek yerinde olmayan bir adlandırmayla- genç kuşağın eleştirisi adını verdiği bölümdür. Genç kuşak tanımlaması pek yerinde değildir, çünkü naturalizm okulu sanatçıları arasında kırklı yaşlarını sürenler olduğu gibi, kırklı yaşlarını geride bırakmış olanlar da bulunmaktadır... Aslında bizde biraz garip bir durum var: edebiyatçılarımız uzunca bir süre hep genç sayılıyorlar, sonra birdenbire yaşlılar kuşağı içinde anılmaya başlanıyorlar... Bay Guber, naturalizm okulundan söz ederken, kendisinin bu okulla da, bunun karşıtı olan okulla da, başka herhangi bir edebiyat okuluyla da ilişkisinin bulunmadığını, dolayısıyla da hiçbir ön fikri, körinancı olmayan, yansız bir insan olduğunu söylüyor. Gerçekten de, naturalizm okulunu pek onaylamamasına karşın, yine de bu okula karşı tutumunda en ufak bir düşmanlık sezilmiyor; eksiklerinden dolayı suçlamalar yöneltirken, yararlık ve artamlarından dolayı övgülerini esirgemiyor ve en önemlisi de, alabildiğine soylu bir davranışla, yeminli düşmanlarının haksız karaçalmalarına ve çıkışmalarına karşı savunuyor naturalizmi. Bütün bunlar iyi, güzel de, Bay Guber bu yaptıklarıyla ne sorunu çözümlemiş oluyor, ne çözüm yönünde azıcık olsun bir ilerleme sağlamış oluyor ve ne de arabuluculuk rolünü yerine getirmiş oluyor. Partiler arasındaki coşkulu, tehlikeli çalkantılar arasında yansız kalabilmenin iki yolu vardır: İlki, yabancı partilerin iyi yanlarını da, kötü yanlarını da yansız olarak değerlendirebilmek, ama sonuçta kendi inançlarına ve eğer bu inançlar başkalarınca da paylaşılıyorsa (ki hiçkimselerin paylaşmadığı bir inancın ne kadar akla yatkın, mantıklı, değerli olduğu tartışılabilir) kendi partisine bağlı kalma yoludur. İki grup arasında yansız kalmanın ikinci (ve çok daha emin, çok daha kolay) yolu ise, gruplardan her ikisinin de kimi görüşlerini onaylamak, kimi görüşlerin onaylamamak, bu arada kendinin belirli hiçbir görüşü, inancı olmamaktır. Hiçbir partinin mensubu olmaya elverişli olmayan bu tür "yansız" kişilere kayıtsız ya da indifferent(*) de denilmektedir. Yalnızca dahi kişi hiçbir partiden olmayabilir, çün-

(*) *İndifferent*: İlgisiz,soğuk, kayıtsız (Cev.)

kü kendisi bir bayraktır ve bu bayrağın altında çok büyük bir partinin oluşması zaten çok sürmeyecektir. Hiçbir partiden olmama savı, her zaman, herkesin tarafgirliğin donuk, dumanlı gözlükleri ardından görmeye çalıştığı saltık hakikati bir tek kendisinin açık, net bir biçimde gördüğü savıyla çakışır; ama saf, kuşku götürmez, saltık hakikat, mantıksal bir soyutlamadan başka birşey değildir: her canlı hakikat muhakkak zamana ve koşulara bağlılığın izlerini taşır.

Bay Guber'in, yazılarında öne sürdüğü görüşleri alabildiğine kişisel; bu bakımdan özel bir söyleşide "yerinde" olabilecek bu görüşlerle basında karşılaşmak oldukça yadırgatıcı. Bir kez, bay Guber'in neyi savunduğunu anlayabilmek olanaksız. Örneğin Bay Guber'in herhangi bir konuda olumlu birşey söylediğini gören okur, sonunda net birşeyler yakalamaya başladım diye sevinmeye başlıyor, ama bir de bakıyor ki, yazar az önceki görüşünden gerilemiş, bambaşka düşünce ufuklarına açılıvermiş! Bu bakımdan da yazarın şöyle ya da böyle herhangi bir sonuca ulaşamaması hiç şaşırtıcı olmuyor!.. Baştan başlayalım.

Eskiden şiir kozmopolitti; tatlı ezgiler mırıldanarak köyleri, kentleri dolaşır, ama bu sırada gündelik yaşamla ilgili konulara dokunmaktan kaçınırdı; kimselere yüzvermeyen ilham perisi, yanına yaklaşmaya kimselerin cesaret edemiyeceği mağrur bir rahibe olarak, üzerinde *pazar* giysileri (!), çevresinde olup bitenlere karşı ilgisizce dolaşır durur, biricik tanrıçasına -güzelliğe- *hizmet* ederdi.

Bu satırları hayatımızda ilk kez 4 Ocak 1847'de okumuş olmamıza karşın, sanki çoktandır hepsini ezbere biliyormuşuz gibi geldi bize: bütün gösterişli ama boş sözlerin ortak özelliğidir bu aslında... Hiçbir zaman, hiçbir yerde var olmamış saf ve soyut sanat arayışlarına bir son verilmesi gerekmiyor mu artık? Sanatı bazan yersiz yurtsuz bir serseri, bazan bir çingene güzeli, bazansa para için değil mesleğe tutkunluğundan dolayı o diyar senin bu diyar benim dolaşıp duran bir yosma gibi düşünerek yüceltmeye son vermenin zamanı geldi de geçiyor bile... Hem söyler misiniz, nerde ve ne zaman var olmuştur böyle bir sanat? Eski

Greklerin sanatı, ideal sanata, dünyadaki bütün ülkelerin sanatından daha fazla yaklaşmış bir sanattır; ama yine de bir halkın dinsel, siyasal, sivil, resmi özel yaşamını bu sanattan daha derinlemesine, daha kapsamlı, daha çok yönlü anlatabilmiş bir sanat gösterebilir misiniz? Bu nedenledir ki, halkının tarihsel ve özel yaşamı üzerine yeterli bilgilere sahip olmadan, Ellen şiirini anlamak olanaksızdır. Her dizesi binbir açıklamaya, yorumlamaya gerek gösteren Aristofanes'ten falan sözediyor değiliz daha! Şiirlerinin kaynağı olan yaşamları üzerine bilimsel bilgilerden yoksunsanız eğer, Grek ozanlarını anlamak, şiirlerinin tadına varmak konusunda fazla yol aalabilmeniz olanaksızdır! Böyle bir bilgilenme ise, dağ doruklarında kanat çırpan ve düzlüklerde olup bitenleri öğrenmeyi kendisi için alçalma, aşağılanma sayan saf sanat açısından hiç mi hiç gerekli değildir. Yeni dünya yazarlarından, benzersiz, saf sanat şövalyelerinden kimileri de zafer kazanmış bir kumandan edasıyla ve "Buyrun alın!" der gibi Goethe'yi gösterirler... Gelgelelim, kendilerinden yana değil, kendilerine yönelmiş bir silahtır Goethe. Gerçekten de, yalnızca Almanlaraca anlaşılabilir özellikleriyle Goethe, döneminin çok önemli olaylarla dolu, alabildiğine hareketli siyasal yaşamına kayıtsız kalmış bir sanatçıdır. Bay Guber'in, "Bir insan ve bir Alman olarak Goethe haksızdı" yargısına katılıyoruz; ancak bir ozan, bir sanatçı olarak soyut sanat idealine hiç elverişli olmayan bir insandı Goethe! İnsan Goethe'yle sanatçı Goethe'yi birbirinden ayırmak gerekir: Goethe çok büyük bir sanatçıydı, ama sözcüğün tam anlamıyla da sıradan bir insandı... Onun, yaşamı boyunca güç-kudret sahibi kişiler arasında sürtüp durması da, egemenlerin lütfedip sunacakları bir gülücük sadakasıyla yaşaması da, kendisini doğrudan ilgilendirmeyen, kendisinin -şiirsel deyişle- jüpiter, -sıradan deyişle- bencil dinginliğini bozabilecek her şeye kayıtsız kalışı da, hep, sanatçı kişiliğinin değil, insan olarak kendine özgü karakterinin itkisiyledir. Bu bakımdan da Goethe'nin, çağının en canalıcı tarihsel sorunlarına kayıtsız kalışının, sanatla en ufak bir ilgisi bulunmamaktadır. Ama yine de, bir sanatçı, bir ozan olarak Goethe, kendi ülkesinin, kendi çağının insanıydı ve yaşadığı çağın gerçekliğini bütünüyle değilse de, en önemli yanlarıyla dile

getirmiştir. Bunu onun soyut olan, puslu, belirsiz gizemli -Bay-Guber'in deyişiyle- şiir "diyar"ından olmayan her şeye karşı duyduğu tiksinti de kanıtlamaktadır. Bunu onun açık, yalın, belirgin şiir "diyar"ından olana, bu dünyadan, gerçek, hakiki, olumlu olana duyduğu sevecenlik ve şiirindeki tutkulu doğa sevgisi de kanıtlamaktadır (ki onun doğaya bu yaklaşımı, yalnızca şiirindeki panteist[kamutanrıcı] dünya görüşüne yansımakla kalmamış, aynı zamanda onun yönünden doğabilimlerine büyük bir hizmet olarak da ifadesini bulmuştur). Bütün bunların yanında, herkeste, şiirin edine edine kapkara düşünceler ve çirkin imgeler edinebildiği barbar ortaçağa bir yöneliş varken, onun eski dünyaya canlı, gerçek bir sevecenlik duyduğunu da unutmamak gerekir. İşte günümüzde kuşkucu, soğuk Goethe'nin, hem de Almanya'da, mert, ateşli, coşkulu Schiller'in her gün biraz daha yitirdiği okur ve hayran kitlesi kadar bir yeni okur ve hayran kitlesini kendine çekmesinin nedeni budur... Evet, Goethe'nin kişiliğinde sanat hayata hizmet etmiş, ya da daha doğru bir deyişle, hayatı dile getirmiştir; Goethe sanatı bir partinin yardımcısı, aracısı yapamazdı; O,bütün dehasını, yüce yüzyılın en yüce partisinin hizmetine sunmuştur...

Bay Guber, kozmopolit sanatın (ki hiçbir zaman hiçbir yerde var olmamıştır) Goethe'yle birlikte sona ermesi gerektiğini kendince açıkladıktan sonra, tüm Avrupa edebiyatlarında (ve tabi daha sonra da Rus edebiyatında) görülen dönüşümlerin zorunluluğunu vurguluyor. Bu arada sanatın gelişip serpilmesinin koşulları olarak uyum, uzlaşma, dinginliğin vazgeçilmezliğini -söz arasındaymışçasına- sıkça vurguluyor. Bay Guber'in bu konuya, ömrünü çoktan tüketmiş olan Alman estetikçilerinin gözüyle baktığı dikkat çekiyor. Yaşamı devinim ve savaşım değil, bir dinginlik ve uyku hali olarak gören Bay Guber, sanatta uzlaşmanın, olayların genelleştirilmesiyle, düşünceye dönüştürülmesiyle gerçekleştiğini gözden kaçırıyor. Oysa gerçek yaşamda uzlaşma, bürger Almanyasının miskin, uykulu kentlerinden başka hiçbir yerde hüküm sürmemektedir.

Ve son olarak, asıl karşı çıktığımız nokta: Rus edebiyatının gerçekliğe yakınlaşması, Bay Guber'e göre, bir "memur edebiya-

tı"nın ortaya çıkışıyla kendini göstermiştir. Şöyle diyor Bay Guber bu konuda:

Edebiyatı gerçekliğe yaklaştıran ve eleştirmenlerce göklere çıkarılan bütün bu yapıtlar, hâlâ, küçük memur betimlemeleriyle sınırlı yapıtlardır: roman ve öykülerimizin içeriklerinde görülen o bıktırıcı tekdüzelik de işte buradan kaynaklanmaktadır. *Hangi sınıftan, dereceden olursa olsun memurların Rus gerçekliğinin ilginç bir yanını oluşturduğu kuşku yok; yaşamımızın diğer yönlerinin edebiyatçılar açısından ilginç olmadığı da ortada.* Ancak, hep aynı şeyleri yineleyip durmak, edebiyat için tek kurtuluş yolunu bu tekdüze içerikte bulmak, sürekli olarak aynı kınamalarda bulunmak, sanatın çağdaş isterlerini anlamamak demektir. Yüce düşüncelere hizmeti hedefleyen yetenekli bir yazarın, ozanın ya da ressamın inancını, esinini, coşkusunu böylesine dar bir alana sıkıştırmayı kabul etmesi düşünülemez. Gerçek sanatçı, zamanın gerektirdiği bütün değişikliklere, zorunluluklara ilgi duyar; verilen savaşımların, beslenen umutların, çekilen acıların, kanayan yaraların etkisini üzerinde hisseder; ama hiçbir zaman sanatçı esini, önceden belirlenmiş bir içeriği arayıp durmaz. Bu içerik bugün, gerçek dünyaya ilişkin kimi olaylarda kendini gösterebilir, yarınsa çok eski söylencelerde... Bu içeriğin kahramanlarının adları bugün Kuzma, Prohor olabilir, yarınsa Neron ya da Kaligula... Kahramanımız bugün ondördüncü dereceden bir memur olabilir, yarınsa Yunan mitolojisinin Titan'ı. Çağdaş akış yönüne duyduğu ilgi, sanatçının beyninde yansılanmalıdır, beyninin zarında değil.

Bu genç edebiyatın eksikliğini, kendisine konu olarak memurları seçmesi değil, memurlar dışında başka hiçbir şeye ilgi duymaması, toplumsal hayatımızın yalnızca kirli yanlarını göstermesi değil, güzel yanlarından bir tanesine bile ulaşabilecek kadar yükselememiş olması oluşturmaktadır. Rus gerçekliğinin her iki yönünü birden gösterebilmek olanaksız değildir. Lermontov'un ya da kont Sollogub'un yapıtları bunun en güzel kanıtıdır.

Bu satırların, Bay Guber gibi akıllı, kültürlü birinin kaleminden nasıl çıkabildiğini anlıyamıyoruz! Kendi aralarında çelişen, çatışan ve yazarın kendisi tarafından çürütülen düşünceler!

Hem "... yaşamımızın diğer yönlerinin edebiyatçılar açısından ilginç olmadığı ortada" diyeceksiniz, hem de ciddi ciddi, edebiyatı memurlar dışında hiçbir şeyle ilgilenmemekle suçlayacaksınız: okurların sağduyusuyla alay değilse nedir bu? Kaldı ki, yeni edebiyatın bir tek memurları konu aldığı da doğru değildir: pek sık olmamakla birlikte, büyük toprak sahiplerine, tüccarlara, küçükburjuvalara, köylülere de değinilmektedir edebiyatımızda.

Hazine Bakanlığının, basit halkın yaşamını konu alan, basit halk tarafından okunabilecek türde yapıtlar yazılmasını özendirmek için kısa süre önce açtığı yarışma, bize ister istemez şunu düşündürdü: edebiyatımız bugüne dek eğer ondördüncü dereceden memur Kuzmalarla, Prohorlarla değil de Neronlarla, Kaligulalarla, Titanlarla uğraşsaydı, halk için yapıtlar üretmek gibi yüce bir işe çağrılması mümkün olabilir miydi?...

Ama hakkını yemiyelim, Bay Guber'in, edebiyatımızın memurlarla ilgilenmesini tümüyle yasaklamak isteyen kesimle hiçbir ilgisi bulunmuyor. Bay Guber edebiyatımızı, memurların yanı sıra, Lermontov'un ve Kont Sollogub'un yapıtlarında gördüğümüz türden başka konulara el atmamakla suçlamaktadır. Şu zavallı "yeni edebiyat"a niye bu türden suçlar yükleniyor anlamak kolay değil. Bugün de herkes Lermontov'u ve kont Sollogub'u neden izlemiyor, diye mi? Yanıtlaması bilge olmayı gerektirir bir soru değil ki bu! Neronlara, Kaligulalara, Titanlara gelince, kimsenin kimseye yasak koyduğu yok: isteyen istediği gibi şiirde ya da düzyazıda bu konuları da işleyebilir. Kaldı ki, işleyenler de olmamış mıdır: Marlinski romanlarında, Bay Timofeyev de dramlarında? "Kont Mets"i yazan Bay Bernet değil midir? "Prizrak" ("Hayal"), "Nepostijimaya"("Anlakalmaz") vb türünden, bir an için görnüdükten sonra sonsuzcasına yitip giden romanların sayısı az mıdır? Ya Bay Kukolnik'in yazdığı bir yandan İtalyan işi, bir yandan da Rus işi roman ve dramlar..? Polevoy ile Bay Obodovskiy'in kalemlerinden çıkma dramlar, sonra? Nereye yitip gittti bütün bu yapıtlar? Bunca yazılıp çizilen roman, oyun, şiir, öykü arasında bir tek Bay Kukolnik'in Rus öyküleri, -o da trajik oldukları için değil, daha çok mizahi oldukları için- az ya

da çok, unutulmaya karşı koyabilmişlerdir. Peki bütün bunlardan çıkan sonuç nedir? Şudur: Neronlar, Kaligulalar, Titanlar Bayron, Goethe, hatta Puşkin ve Lermontov gibileri için elverişli konular olabilir; ama üçüncü sınıf, orta karar yetenekler elinde bunlar alabildiğine kötü, katlanılmaz yapıtlara kaynaklık eder. Şu üçüncü sınıf diye adlandırılanların, memurlardan başka konulara el atmamaları, akıllıca bir davranış gibi geliyor bize. Memurları konu alan orta karar bir romancının bile, geçici bir zaman için olsa, kendine göre bir değeri vardır; Neron'lu, Kaligula'lı, Titan'lı orta karar bir destan, bize göre katlanılmaz, sıkıcı, bayağı bir yapıttır. Ancak bundan, bütün pislikleri, çirkinlikleriyle gerçek hayatı yansıtabilmek için, ideal dünyayı yansıtabilmek için gerekli olandan daha az yetenek ya da daha gereklidir gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Bundan çıkarılacak sonuç şudur: yetenekleri sınırlı olanlar, kendilerine çok uzak olan ve güçlerin aşan konularla değil, hemen gözlerinin önünde olup biten ve güçlerini aşmayan konularla ilgilenmelidirler. Bu bakımdan bizim yazarlarımız Kuzmaları, Prohorları, 14. dereceden memurları yeğleyerek, Neronları, Kaligulaları, Titanları kendi hallerine bırakmakla pek iyi etmektedirler... Bu tavırları, yazarlarımızın erginleştiklerini göstermektedir: yalnızca çocuklar güçlereni aşan işlere el atarlar...

Diyelim ki, Rus edebiyatı anacaddeden değil de, bir keçiyolundan ilerliyor; iyi ama, hiç ilerleyememektense, keçiyolu da olsa, kendisi için var olan bu biricik yoldan ilerliyor diye suçlanabilir mi edebiyatımız? Siz ki, edebiyatçıların çözümlemesi gereken ve gerekmeyen konuları çok iyi bilirsiniz. Bizce hatta edebiyatımız, kendisinden istenebilecek olandan daha fazlasını yapmaktadır. Edebiyatımızın şu anda üzerinde bulunduğu yol, evet, parlak, gösterişli bir yol değil; ama bu yolun sağlam ve yararlı bir yol olduğu da açık. Bu yol, topluma kendi kendini tanıtarak, yani toplumsal bilinçlenmeyi artırarak toplumumuzun şu andaki en canalıcı, en önemli gereksinimlerini karşılayabilecek bir yoldur. Toplumumuzun tanımak, bilmek, öğrenmek için hiç mi hiç istek duymadığı Neronlarla, Kaligulalarla, Titanlarla bu işin gerçekleştirilebilmesi olanaksızdır. Bir "Egipetskie Noçi"("*Mısır Gecele-*

ri")nin, bir "Kamennıy Gost'"("*Taş Konuk*")un üstün sanat yapıtları olduğundan kimsenin kuşkusu yoktur. Ancak bunlar, gerçek sanat yapıtlarından anlayan bir avuç insan için var olan yapıtlardır; büyük çoğunluk ise, sanatsal artamı bunlara eşit olan, ancak Rus gerçekliğini yansıtan "Myortvıye Duşi"("*Ölü Canlar*") türünden yapıtları yeğlemektedir.

Yeni eleştiri, yeni edebiyatın bu çizgide yer alışına katkıda bulunduğunu açıklamaktan övünç duyar. Ancak bu sonuca yeni eleştirinin çabaları sonucu ulaşıldığını ya da -iyice abartarak- tek başına onun çabaları sonucu ulaşıldığını söylemek, yeni eleştirinin hizmetlerini aşırı yüceltmek olur. Yeni eleştiri karşıtları ise (özellikle de pek başarılı olamamış yazarlar) yeni eleştiriyi özellikle de bu bakımdan suçlamaktadır. Bugün, herhangi bir edebiyat partisinin belirgin bir sulta kurabilmesi nerdeyse olanaksız hale gelmiştir, çünkü bugünkü Rus halkı onbeş yıl önceki Rus halkı değildir; neyi doğru ve haklı görüyorsa ondan yana olmakta, kimsenin ardından körü körüne gitmemektedir. Bu bakımdan da hiçbir edebiyat dergisi, haksız, yantutar saldırılarla herhangi bir kitaba, yetenekli bir sanatçıya zarar veremiyeceği gibi, orta halli ya da başarısız bir kitabı ya da sanatçıyı da başarılı yapamaz. Dergilerin kitabı öldürdüğü, kitapçı dükkânlarına ya da halk kitaplıklarına giren yeni kitap sayısının birkaçı geçmediği ve kendi kitabını yayınlayan bir edebiyatçının, kitabını kaç adet bastığını ve kaç adet dağıttığını açıklamaktan kaçındığı gibi şeyler söyleniyor. Somut olgularla kolayca çürütülebilecek gerçek dışı sözler bunlar. Bir tek şiir kitapları için bir sıkıntı sözkonusu; bunun da nedeni halkın kötü desen değil, iyi desen değil, orta karar bir çizgi tutturmuş şiirden bıkmış olmasıdır... Yeteneksiz oldukları söylenemiyecek epey ozanımız var; ama işte terslik de burada: öylesine birbirinden ayırdedilmesi güç, öylesine birbirine benzer şiirler yazıyorlar ki bunlar...

"Ama, -diyor Bay Guber-, eleştiri, edebiyatı hayata yaklaştırma çabaları sırasında dozu öylesine kaçırdı ki, kendisi artık yabanıl, anlaşılmaz bir dile başvurmaya başladı". Eleştiride belirli terimlerin ve sözcüklerin kullanılmasına karşı yönetilmiş çok eski

bir saldırıdır bu. İyi ama tâ Büyük Petro döneminden bu yana dilimiz birtakım yabancı sözcüklerle renkleniyorsa bundan ne çıkar? Demek ki böyle bir gereklilik var? Eleştiri, hiciv ya da fıkra değildir; gündelik dilde kullanılmayan kimi sözcüklerle -ancak bunlarla- anlatabileceği birtakım ince düşünceleri açıklamak zorundadır. Eleştiriye yöneltilen bu suçlamaları bugün çağdaş bulabilmek ve bu suçlamalarda sekiz yıl önce olduğu gibi haklılık payı bulabilmek bize olanaksız gibi görünüyor. Çünkü, eleştiri düşmanlarına inanacak olursanız, eleştiri, ya ölçüsüz yere çalmalarıyla, ya da ölçüsüz göklere yüceltmeleriyle yetenekli sanatçıları boğmakta, yok etmektedir. İyi ama, baylar, burada her şeyden önce şunun düşünülmesi gerek miyor mu: acaba eleştiri bu işi bile bile mi böyle yapıyor? Eğer bile bile yapıyorsa, böylesine aşağılık, böylesine bayağı bir eleştirinin böylesine büyük bir güce sahip olmasına üzülmemek elde değil doğrusu. Ama bereket versin ki, sözü edilen türden baağı, aşağılık eleştirilerin hiçkimseyi, hele hele yetenekli sanatçıları yokedebilme gücü bulunmamaktadır; tümüyle olanakaszdır böyle birşey. Yok eğer eleştiri bu işi bilmeden yapıyorsa, herkes için söz konusu olan yanılma hakkı eleştiriye niçin tanınmıyor? Aslında siz galiba eleştiriye aşırı değer veriyor ve insan doğasının ötesinde, insan için asla söz konusu olamıyacak, yanılmaz, kusursuz birşey gibi görmek istiyorsunuz onu... Bay Guber, eleştirinin en son ve insanı en duygulandırıcı kurbanının, "Bednıye Lyudi"("*İnsancıklar*")ın yazarı olduğunu söylüyor.

Yeni eleştiri, çakı bulmuş çingene gibi saldırdı bu kitabın üstüne; coşkulu övgülerle göklere çıkardı; yazarının bir dahi olduğunu söyledi ve onu öyle yüceltti, öyle yüceltti ki, bu yükseklikte insanın başının dönmemesi olanaksızdı ve nitekim "İnsancıklar" yazarı için de böyle oldu bu: bir ilk yapıt için bağışlanabilir nitelikte olan yanlışlar, ikincide çok daha büyük tutarsızlıklara, çok daha büyük yanlışlara dönüştü; eksiklikler, aksaklıklar, pürüzler birbirini kovaladı; başlangıçta tekdüzelik diye nitelenebilecek şeyler, gitgide insanı bıkkınlığa itecek bir sıkıcılığa dönüştü ve ancak çalışkan, gayretli, sebatlı kişiler -onlar da bu işi kendilerine görev

bildiklerinden-*Bay Golyadkin*'le *Proharçin*'in serüvenlerini(*) sonuna dek okuyabildiler. Bu acı bir gerçektir ve Bay Dostoyevski gibi, yazarlık yeteneğinden kimsenin kuşku duyamıyacağı bir sanatçı herhalde bütün bu olup bitenlere fazlasıyla üzülmüştür. İlk yapıtında fazlasıyla övülüp göklere çıkarılan Bay Dostoyevski'nin, sonraki yapıtındaki başarısızlığında genç kuşaktan bir eleştirmenin ihtiyatsızlığının büyük payı olduğunu herhalde pek bilen yoktur. Genç, güçlü, ama henüz tam olgunlaşmamış ve edebiyat dünyasında adımlarını ürkek ürkek atmakta olan bir yazarın gelişmesi üzerinde alabildiğine olumsuz bir etkide bulunmuştur bu genç eleştirmen.

Hiçbir suçu günahı olmayana suç atmanın böylesine pes doğrus! Bu ürkünç suçlamasıyla somut olguların çeliştiğini öğrenmek herhalde saygıdeğer fıkra yazarımızın hiç hoşuna gitmeyecektir: çünkü kendisinin acımasızca yüklendiği ve "*İnsancıklar*" yazarını başını döndürecek denli yüceltmekle suçladığı *genç eleştirmen*, basında ilk yazısını "Dvoynik" ("*Öteki*") romanı yayınlandıktan tam bir sonra yayınlamıştır. Başka bir deyişle, *genç eleştirmen*in ilk yazısı yayınlanmadan önce, Bay Golyadkin'in serüvenleri yayınlanmış bulunuyordu. Bu nedenle de "*İnsancıklar*" yazarının, bu ilk romanıyla aldığı başdöndürücü övgülerden dolayı ikinci romanında başarısızlığa uğraması olanaksızdı... Biz Bay Dostoyevski'yi şu anda da gerçek bir yetenek olarak görüyoruz ve bu görüşümüze dayanarak da, hiçbir övgünün ya da yerginin ona herhangi bir etkide bulunamıyacağını düşünüyoruz. Böyle düşünmesek onun için "gerçek" yetenek ifadesini kullanmaz, rastlantıların ortaya çıkardığı önemsiz bir yazar gibi bir ifadeye başvururduk. Gerçekten de, eliştirmenlerin övgüsünün ya da yergisinin yokedebildiği bir yazara, gerçek yazarlık yeteneği olan bir yazar denebilir mi? İlk ortaya çıkışında Puşkin, her türülü ölçünün dışında övülmüş ve her türlü ölçünün dışında yerilmiştir; ama o bildiği yoldan şaşmamış, hatta kimi kez, kendi inançlarına, aklının gösterdiği yola ters düşmek

(*) Dostoyevski'nin bu roman kahramanları üzerine ayrıntılı çözümlemeler için bkz.: N.A. Dobrolyubov, "*Oblomovluk Nedir?*", s. 92 ve sonrası, Yön Yayıncılık, İst. 1987.

pahasına da olsa, şair içgüdüsüne hep sadık kalmıştır. Zaten bu içgüdü olmadan sanatçı olunamaz; edebiyat için çok önemli böyle bir içgüdüden yoksun bir yetenek öylesine değersizdir ki, bunun bir an önce açığa çıkması edebiyat okurları açısından çok daha iyidir. Eleştirinin, överek ya da yererek yetenekleri yok ettiği savı, edebiyatımızın, duygulu yazarların gözyaşlarına ve hicranlı iççekmelerine boğulduğu dönemden kalma temelsiz, çürük ve çocukça bir savıdır... Bugün böylesi savlar hem gülünç, hem de, kusura bakılmasın ama, biraz garip kaçıyor...

Geçtiğimiz 1846 yılı, Rus edebiyatının adres defterindeki kimi saygıdeğer adların üzerine bir çizgi çekildiği yıl oldu. 22 Şubat'ta, ünlü dram yazarı Prens Aleksandr Aleksandroviç Şahovskoy Moskova'da öldü. Ünlü yazar 73 yaşındaydı. 26 Aralık'ta, tüm Rusya'nın tanıdığı ozan Nikolay Mihayloviç Yazıkov, 40 yaşındayken Mosova'da öldü. Bu sanatçıların tümü öyle bir zamanda ya da öyle koşullarda öldüler ki, edebiyat artık bunlardan daha fazla hiçbir şey beklemiyordu; ama yine de toplumumuza acı veren yitiklerdi bunların hepsi. Polevoy, orta yaş sınırlarındayken, Yazıkov'sa gençlikten orta yaşa adım atmışken öldüler. Böyle değerli insanların beklenmedik ölüm haberleri insana daha bir koyuyor. Aslında bu türden kişilere karşı toplumda hep duyulan ilgi ve saygının ötesinde, bütün bir kuşağın yaşının bu kişilerin yaşlarıyla ölçülmesinin nedeni de burada yatıyor galiba..

Yazıkov, tüm Rusya çapında, pek az sanatçıya nasip olan bir üne kavuştu. "Yazıkov olayı"nı anlayabilmek için, o dönem Rus edebiyat ortamını iyi bilmek gerekiyor. Şu anda işin ayrıntılarına girmek için ne yerimiz, ne de zamanımız var; ancak şu kadarını söyliyelim ki, birkaç ustanın kölece taklit edildiği bir dönemdi bu. kimse özgün olma cesaretini gösteremiyordu. Herkes kendinde dili, dilbilgisi açısından zorlama hakkını görüyor, "şiirin özgürlüğü" bahanesine sığınarak şiir diye birbirinden garip şeyler çiziktirebiliyor, ama hiç kimse şu birkaç ustanın kullanmadığı bir sözcüğü, bir anlatımı, bir kalıbı kullanmaya cesarat edemiyordu. O dönemlerde şiirin tek yaptığı şey vaaz vermekti; kendinde canlı birşeyler söyleme cesaretini bulan ozanlar da bunu

ancak şaka yapıyormuş gibi yapabiliyorlardı. Puşkin, edebiyat alanına daha ilk çıkışıyla, Rus edebiyatını içinde bulunduğu bu derin uykudan sarsarak uyandırdı; karşılığında da edebiyat yobazlarınca zındık, sapkın, ayrılıkçı olmakla suçlandı. Puşkin'in o dönemde yaptığı ve çılgınlık olarak nitelenen pek çok şeyi, Puşkin'den sonra gelenler, doğaldır ki, daha da ileri götürdüler. Bunlar arasında da gerek pırıltılı, hoş sesli, değişik renkli, cesur şiiriyle, gerekse özünde Alman Bursch şiirinden hiçbir farkı olmayan genel şiir çizgisiyle Yazıkov başı çekiyordu. Bilime yönelik çalışmaları, bir üniversite öğrencisini bekleyen yurttaşlık görevini, halk söylencelerini, gönül ayartan fettan kızları ve insanı yüce düşüncelere yönelten kızları, kadehte kıvılcımlı köpükler saçarak coşan şarabı, çılgın sefahat alemlerini ve kösnül duyguları anlatan bir şiirdi bu. Bütün bunlar o dönemde gençler için öylesine yeni, öylesine çekici şeylerdi ki, Yazıkov'un şiirlerinden Rus gençliğinin başı döndü... Yazıkov'u Puşkin'le karşılaştırmaya kalkanlar olduğu gibi, onu Puşkin'den üstün bulanlar bile çıktı... Bu arada kimsenin aklına şu gelmiyordu: bütün artarına karşın, Yazıkov'un şiirinin bir eksikliği vardı, içtenlikten yoksun bir şiirdi bu. Unutulmamalıdır ki, *bursch*'luktan, çıksa çıksa küçük burjuvalık çıkar, başka birşey değil. Alman bursch'unun sefahat alemlerine dalması, kanının damarlarında deli akmasından değil, bir ilke sorunundan dolayıdır. Alman kendi kendine şöyle der: gençlikte genç olmak, yani öğrenim görmek, yiyip içmek, kavga etmek gerekir... ve Alman otuz yaşına kadar genç olmaya karar verir. Otuzuncu yaşını doldurduğu son gün, kafayı geberesiye son bir kez daha çeker ve ertesi sabah ağırbaşlı bir küçükburjuva olarak uyanır. Almanın ne insan, ne de yurttaş olmaya vakit bulamamasının nedeni budur: çünkü hayatını bursch'luk ve ağırbaşlı küçükburjuvalık olarak düzgün bir biçimde ikiye ayırmıştır.

Yazıkov'un şiiriyse, onun kendi yaşamını anlatan bir şiir değildi. Belki de bu yüzden onun şiirinde şarap kıvılcımlar saçarak köpürür, ama asla sarhoş etmez, gönül ayartıcı fettan kızlarsa:

Yalnızca birer hayaldirler,
Hep düşlerde cümbüş yapılan!

Yazıkov'un şiiri her zaman ilkelere dayalı olmuş, kafadan kaynaklanmış, yüreği ise kendine tanık göstermekle yetinmiştir. Bir süre esin motivlerindeki tekdüzeliği hisseden Yazıkov, "içki-işret âlemleri"ne son verme ve önemli sorunları ele alma sözleri vermeye başladıysa da, yalnızca beylik tabirler olarak göründü bu sözler şiirinde. Öte yandan, Puşkin artık yoktu; halkta şiir tutkusunun yerini düzyazı tutkusu olmaya başlamıştı; her alanda kesin dönüşümlerin yaşandığı, edebiyatın tam bir dönüm noktasında bulunduğu bir döneme gelinmişti. Yazıkov'un şiirleri gitgide daha az yayınlanır oldu. Derken, 1841 yılında Moskova'da, Yazıkov'un şiirlerinin yeniden görünmeye başladığı "Moskvityanin" dergisi yayınlanmaya başladı. Bu dergide yayınlanan şiirleri gerçi Yazıkov'un eski şiirlerine benzemiyordu, ama tutumda pek bir farklılık yoktu. Bu duruma bir de slavseverlik olgusu eklendi: Yazıkov'un, Slavseverliğin şiir alanındaki sözcüsü olmak istediği görülüyordu. Aslında Yazıkov'un şiiri her zaman, bilinçle seçilmiş, bilinçle benimsenmiş ilkelerin şiiri olmuştur. Bir ozan için, herhangi bir partinin borazanı olmaktan daha kötü bir talih olamaz. Yazıkov için bu tam da böyle olmuştur. Hele son dönemleri, onun şiir etkinliği içinde, bir yeteneğin çöküşünün hüzün dolu sayfalarını oluşturur.

Ama özellikle de şairliğinin ilk döneminde, Yazıkov, Rus diline, Rus şiirine, kısmen de Rus nazmına büyük hizmetleri olmuş bir ozandır. Adı, hiç kuşkusuz Rus edebiyatı tarihinde saygıyla anılacaktır.

GÜNCEL NOTLAR(*) (II)

Edebiyatımız artık kitaplarda değil, dergilerde boy gösteriyor. Eğer bir dergi kendini yalnızca kitap eleştirileri ve biyografileriyle sınırlarsa, edebiyatın canlı, çağdaş organı olmaktan çıkıyor, yani dergiliği sona eriyor ve basit bir makaleler toplamına dönüşüyor. Bu bakımdan dergi olarak kalmak isteyen bir derginin, aradabir, başka dergilere de dikkat etmesi, onlarda neler olup bittiğinden söz etmesi gerekiyor. Aslında gösterilecek her türlü çabaya değen bir iş bu, çünkü edebiyat çizgisi açısından dergilerimizde öyle ilginç şeyler oluyor ki! Gerçi bu olup bitenler olumsuz şeyler, ama varsın olsun! Aslında doğal karşılamak gerek bunu: çünkü edebiyatımızın başlangıcından bu yana topu topu yüz küsur yıl geçmiş bulunuyor. Genç bir edebiyatımız var sözün kısası, edebiyatımızın en şanlı dönemlerinin temsilcileri, onların izleyicileri ve hayranları halen ortadalar. Gerçekten de, bugün Sumarokov, Heraskov ve Petrov hakkında hayranlık dile getiren tek bir söz duyamazsınız; buna karşılık Lomonosov kusursuz, *örnek* sanatçıdır ve eğer edebiyatımız bugün acınası bir durumdaysa, bunun tek nedeni günümüz yazarlarının Lomonosov gibi yazmaya çalışmalarıdır. Yine bunlara göre Derjavin'in ozan olarak büyüklüğü de Lomonsov'a öykünmesinden gelmektedir! Kuşkusuz, bunlar yaşlı kişiler, böyle usul usul şikâyet-

(*) "*Sovremennik*" dergisinde, *1847* yılında yayınlanmıştır.

lenip durmaları davayı kaybettiklerini bilmelerinden kaynaklanıyor. Evet, safları günden güne seyrekleşiyor, başka edebiyat okullarına göre sayıları hiç deneck kadar az; ama yine de varlar ve canlı bir grup olarak, bugünün edebiyatını, edebiyatımızın başlangıcına bağlıyorlar. Çünkü Rus edebiyatının babası, *ilk* Rus ozanı Lomonosov'un ölümünden bu yana yalnızca 82 yıl geçti ve birkaç kuşak oluşumunu Lomonosov okulu içinde tamamladı. Lomonosov'un ölümünden sonra varlıkları birkaç on yıl süren kuşaklardı bunlar. Bir insan, en duygulu, en duyarlı olduğu gençlik çağında, bilim ya da edebiyatta herhangi bir okulun kesin zaferine tanık olursa, büyük olasılıkla bu okulun öylesine etkisi altına girer, ona öylesine boyun eğer ki, duyguları körleşir, aklı tembelleşir, düşüncesi durağanlaşır, aldığı belirli bir şeklin dışına çıkamaz ve böylece de kendisinin olgunluk dönemini de ipotek altına almış bulunan söz konusu edebiyat okulunu doğru dürüst kavrayamaz, gerektiği gibi değerlendiremez. Bu olguya bir de, son derece doğal ve bağışlanabilir olan anıların bencilliğini eklemek gerekir: insan genç, güçlü, atılgan, gözüpek, gururlu, mutluluklarla dolu olduğu hayatın o en güzel döneminde kendini neyle özdeşleştirmiş, neye bağlanmışsa, en güzel, en mükemmel şey olarak onu görür. İşte bugün bile, Jukovski'yi coşkuyla öven, ama söz Puşkin'e geldi mi, kendileri için çok önemli bir mevziden geriliyormuş gibi, ödün veriyorlarmış gibi, istemsizce Puşkin'in de sıradışı bir ozan olduğunu kabul zorunda kalanlara sıkça rastlanmasının nedeni budur. Kimileri de var ki, Puşkin dışında kimsenin, özellikle de Gogol'ün adını bile duymak istemezler. Her kuşak, belli bir gelişme dönemini temsilen, o döneme ilişkin herşeyi gaspetmek, kendine maletmek, başkalarına, özellikle de kendinden sonra gelen kuşağa hiçbir şey bırakmamak eğilimindedir. Buna bir de, en önde yürümeye yetecek gücün kalmamasıyla, "artık bizden geçti" itirafının aczi eklenir. Bu kurala uymayan durumlara pek sık rastlanmaz, çünkü insanoğlu ne denli duyarlı, kavrayışlı olursa olsun, bütün bu yeteneklerinin acımasız zaman tarafından belirlenmiş bir sınırı vardır. Bu açıdan insanlar arasındaki bütün farklılık, birinin daha önce, birinin daha sonra geri kalmaya başlaması ve birinin daha çok,

birinin daha az geri kalmasıdır. Öyleleri vardır ki, kendi döneminden sonraki dönemin başarılarını herhangi bir düşmanca duygu duymadan, hoşgörüyle, hatta kimi zaman onaylayarak izler, kendine yabancı olan bu dönemi şu ya da bu ölçüde anlayabilir (kuşkusuz iyi insanlardır bunlar), ama yine de zihni ve ahlaki varlıklarının kökleri, hayatlarının o en güzel dönemine uzanır ve genç, güçlü, atılgan, gözüpek, gururlu, mutlulukla dolu oldukları bu dönemin karakteri olanların bütün düşünce ve davranışlarında yansır. Dahiler bile, dehaları ne denli büyük olursa olsun, bütün insanlar için geçerli olan bu yasanın karşıkonulmaz gücüne boyuneğerler. Gerikalmışlığın bencilliğinden sözetmişken, bunun tam tersi ucunda yer alan, çağdaşlığın bencilliğinden sözetmemek haksızlık olur. İlk gruba girenler, geçmiş adına şimdiye ve geleceğe haksızlık ederler; ikinci gruba girenlerse, sanki dünya kendileriyle başlamış gibi, geçmişin hizmetlerini yadsır, dolayısıyla geçmişe haksızlık ederler. Bunlardan ilki yaşlılık, ikincisi ise gençlik hastalığıdır. Öz olarak birbirlerinden farkı olmayan bu hastalıkların günümüz edebiyatındaki örnekleri için fazla uzaklara gitmemize gerek yok...

Edebiyatımızın gençliğinden dolayı, hemen bütün edebiyat dönemlerinin ve okulların temsilcileri ortaklıkta olduklarına ve birbirleriyle aralıksız çatışıp durduklarına göre, edebiyat doktrinleri, sistemleri, inançları, anlayışları, görüşleri alanında nasıl bir *dil karmaşası*nın egemen olduğunu kestirebilmek zor olmasa gerek! Eğer her parti bir dergi yayınlayabilmiş olsaydı, herhalde dergilerimizin çetelesini tutmakta epey güçlük çekerdik! Aslında yaşlanıp yorulmuş, gerikalmış fikirlerin de varlıklarını dergiler aracılığıyla desteklemek, sürdürmek arayışlarına sonverdiklerini söyleyemeyiz: ama işte gelin görün ki, gençler onlardan daha güçlüler ve o gerikalmış, eski kafalı düşünceleriyle bir derginin bizde uzun süre ayakta kalabilmesi çok zor. Ama yine de bu türden dergilerin yayını büsbütün sona ermiş değil: bir dergi beş altı sayı yayınlanıyor ve bir yıla kalmadan batıyorsa, bir de bakıyorsunuz, ertesi yıl, ya derginin yüzünü değiştirmiş olarak eski yazıkurulunun yönetimi altında, ya da "önemli olan yeni bir çiz-

gi değil, yeni bir redaktör"(*) diyerek yeni bir yazıkurulunun yönetimi altında yeniden dirilmeye çabalıyor. Ve geçen her yılla yaşanan üstüste başarısızlıkların sonucu olarak eski fikirlerin eskimiş organı gitgide daha tedirgin, daha saldırgan, daha hınçlı oluyor. Ama o da ne! Sesini yükselttikçe, feryat figan bağırdıkça, insanlar kendisini daha az farkediyorlar! Eğer bu eskimiş organ ve onun gibi eskimiş ötekiler, bulundukları yarım yüzyıl önceki mevziden genç kuşağı geriletebilmek için zorlana zorlana göbeklerini bile çatlatmış olsalardı, onların bu sonuçsuz kalan kahramanlıklarından kimselerin haberi olmazdı ve üzerinde konuşmaya bile değmezdi bunun. Ama işte elli yıldır uyuyan ve kendileri uyurken doğan kuşaklara yasalar dikte etmeye kalkışan bu Epimenidleri hayatlarında ilk ve son kez sevindiren birşey oldu: geniş bir okur kitlesi olan bir gazete, eskinin, geriliğin fanatizminin organı oldu. Bu gazete, kendi etkisi dışında gelişen tüm yazınsal başarıları, yirmi yıl öncesinin önemli ama başarısı kısa sürmüş yapıtlarına benzemeyen tüm yeni ve başarılı yapıtları izleyen bir gazetedir.(**). Bugün çağdaş edebiyata hangi nedenle saldırılıyorsa, aynı nedenle Puşkin'e saldırmıştı bu gazete. Bay Zagoskin'in en güzel romanı "Yuriy Miloslavskiy" için de demediğini koymamıştı; bugünlerdeyse, günümüzün başarılı yazarlarını aşağılamak için Bay Zagoskin'i yüce bir yazar olarak sunuyor. Bu gazetenin bu türden numaraları saymakla bitmez, bu bakımdan biz son numarasına dikkat çekmek istiyoruz. Sekiz yıldır hemen her hafta, hatta bazan haftada iki kez yineleyip durduğu bir nakaratı var bu gazetenin. Temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp önesürdüğü görüşüne göre, Rus dili, özellikle de son zamanlarda tam bir düşüşü yaşamakta. Gazeteye göre bu düşüşün nedeni, dergiler. Çünkü dergiler Karamzin'i kölece bir sadakatla izlemek, onun döneminin diliyle yazmak yerine, çeyrek yüzyıl sonrasının, yani günümüzün dilini kullanmaya heves ediyorlar. Ama işte allahtan bu uyanık gazete vardı da, Rus dili yok olup gitmek-

(*) Redaktörleri sık sık değişen "Sın Oteçestva"("Anayurdun Oğlu") dergisinden sözediliyor.

(**) "Severnaya Pçela" adlı gazeteden sözediliyor (Ed.)

ten kurtulmuştu. Bu uyanık gazete ve onun yirmi beş yıldır Rus edebiyatının ilerlemesi için çaba gösteren "fıkra muharriri" dışında gerçek Rusçayla yazan kimse kalmamıştı. Bu saygıdeğer muharrir, gerçekleri söylemeyi görev bildiğinden, pek çok yeminli düşman edinmişti kendine; bu düşmanlar edebi açıdan kendisine karşı çıkabilecek güçte olmadıklarından, yalan, karaçalma, çirkef atma yoluna sapıyorlardı vb vb. Gerçeksever muharririmiz birara iyice coşuyor ve kendisinin Sokrates'e benzediğini de ağzından kaçırıveriyor!... (*)

Bütün bu sözlerimizden sonra, hangi gazeteden sözetmek olduğumuzu herhalde okurlarımızın çoğu anlamıştır. Herkes hakkında her şeyi söyleyen bu gazete hakkında biz de biriki şey söyliyelim. Tuhaf bir alışkanlığı var bu gazetenin: kendisine, tümüyle yabancısı olduğu birtakım nitelikler ve görevler yüklüyor. Hatta zamanla bu alışkanlığının mani halini aldığı bile söylenebilir. Örneğin kendini arı Rusçanın, temiz, doğru Rusçanın, edebiyatta zevkin, zarifliğin koruyucusu ilan ediyor, ancak kendi kendine yakıştırdığı bu büyük, savlı ünvanları nasıl, ne zaman, hangi çabasının karşılığı olarak hakettiğini açıklamıyor.

Gerçi zaman zaman, soğuk, donuk, cansız da olsa, şu ya da bu ölçüde yanlışlardan arınmış yazılara rastlanmıyor değil bu gazetede; ama öyle zamanlar oluyor ki, Rus dilinin arılığının ve doğruluğunun yılmaz nöbetçisi olan gazetemizde, dilin ruhuna ve dilbilgisi kurallarına tümüyle aykırı, bağışlanmaz yanlışlar, Fransızcadan bozma sözümona Rusça sözcüklerle dolu sütun sütun yazılara rastlanıyor. Aylık dergilerimizden birinde bu yanlışlar birkaç kez sergilenmişti. Kazandığı büyük başarı nedeniyle bu dergi, tam sekiz yıldır, arı Rusçanın koruyucusu gazetenin nişan tahtası durumunda. Gazetenin dergiye yönelttiği suçlamalar hiç değişmiyor. Oysa dergide, bu gazetede yer alan yazılardan alınmış tümceler örnek gösterilerek, en ufak bir kuşkuya yer bırakmıyack biçimde, kullanılan dilin arı Rusçayla da, dilbilgisi bakımından doğrulukla da bir ilgisinin bulunmadığı kanıtlanıyordu. Bu gazetenin dilinin arılığına ve doğruluğuna ilişkin özel bir yazıya, yukarda sözünü ettiğimiz dergideki verilerden

(*) Kendini Sokrates'e benzeten yazar F. Bulgarin'dir (Ed.)

yararlanarak ve bu verileri yeni verilerle de tamamlayarak, gerekirse, biz de dergimizde yer verebiliriz. Rus edebiyatında zevkin, zarifliğin koruyuculuğu ünvanına gelince... Doğrusunu isterseniz, "Hakikatperest Gazete"(*) bu ünvana Rus dilinde arılık ve doğruluk savunuculuğu ünvanından çok daha az lâyık gibi görünüyor bize. Bir kez, edebiyatla ilişkisi yok bu gazetenin: yazıların çoğu edebiyata değil, siyasete ilişkin... siyasal haberler, fıkralar vb. Edebiyat yapıtı denilebilecek söz sanatına ilişkin herhangi birşeye rastlanmıyor bu gazetede; aradabir şiir ve öykülere rastlanmıyor değil gerçi, ama bunlara hem çok seyrek rastanıyor, hem de -hadi öyküler için "idare eder" diyelim- ama şiirler çok kötü. Zaman zaman "eleştiri" başlığı altında yayınlandıkları yazılara gelince... Bunlar eğer (en kötüler dışındaki) dergilere yönelik hiçbir kanıt gösterilmeyen yanlı saldırılar değilse(en kötüler her zaman korumaları altındadır çünkü) savaş edebiyatına, askeri edebiyata ilişkin özel birtakım değerlendirme yazıları oluyor. Bütün bu söylediklerimizi, gekerirse, *gerçekleri, olguları* tek tek sergileyerek kanıtlayabiliriz. "Hakikatperest Gazete"nin fıkra sütununda en sık başvurulan yöntem, gerçekleri, kanıtları sıralamak yerine sövgüye başvurma oluyor... Ya da belki bundan da sık, birtakım mağazalar, ekmekçi, tütüncü dükkânları, alışveriş vb üzerine birtakım boştan doluya, doludan boşa yazılar, sözümona yorumlar oluyor. Bu durumda, gazetenin satış konusundaki başarısına bu fıkraların ne denli yararlı olduğunu anlamak giz olmaktan çıkıyor: gündelik yaşama ilişkin haberler, büyük bir halk çoğunluğu için çok önemlidir; öte yandan dergi-gazete sayfalarındaki sövgü düzeyine inmiş yazıların meraklıları da hiç az değildir. Bunların hepsini biryana bırakın, yıllardır yayınlanmakta olan bu gazetenin zaman içinde belli sayıda tiryakıleri oluşmuştur. Ayrıca -yiğidi öldür hakkını yeme- ülkemizde yayınlanmakta olan gazetelerin en iyilerinden biri değilse de, en kötülerinden biri de değil bu gazete (allahtan çok gazete yayınlanmıyor ülkemizde). Bir kez, düzenli çıkıyor, taşraya düzenli dağıtılıyor ve aradabir de olsa, çok değişik konularda çok ilginç

(*) Belinski, "Severnaya Pçela" adlı gazeteyle alay için bu adı kullanıyor (Çev.).

yazılara rastlanıyor sayfalarında. Bu bakımdan, Petersburg'da siyasi ya da edebi bir başka günlük özel gazete yayına başlamadıkça, bizim "Hakikatperest Gazete", "Koyuun olmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler" atalarsözü gereğince, halk arasında itibar görmeye de, satılmaya da devam edecektir.

Ama şimdi bütün bunlarda Rus diliyle ve edebiyatıyla yakın ilişki kurulabilecek bir yan var mı? Gazete sövgüsü, dil arılığı ve edebi zevkin ne kuramı, ne eleştirisi, ne de timsalidir. Biz bugüne dek "Hakikatperest Gazete"nin fıkracısının sütununda dil ve edebiyat üzerine tek bir satır birşey okumuş değiliz: varsa sövgü, yoksa sövgü! Hele bugünlerdeki saldırılarının tek hedefini, aşağılayacağını umarak "naturel" adını taktığı okulun yapıtları oluşturuyor. Naturalizm okulu, "Hakikatperver Gazete" için bir *idee fixe*(*), bir duyarlı konu, *bête noire*(**), kâbus niteliği almış bulunuyor. Naturalizm okuluna saldırırken öylesine kendinden geçiyor ki, daha dün yazdıklarını unutuyor, daha dün sütunlarında savunduğu görüşlerin tersini savunabiliyor. Şimdi sözlerimizi kanıtlamak için bu gazetenin yazdıklarından bir örnek alalım buraya (No - 81):

"İnsanın uyumadığı ama uyanık da olmadığı, düş kurmadığı ama hülyalara da dalmadığı; olağan dünyadan (?), fırtınanın darmadağın ettiği bulutlar gibi karmakarışık, serap gibi tepetaklak, korkunç, gülünç, tehditkâr, bendedici birtakım *kırıntılar* gördüğü durum nasıl adlandırılabilir acaba? Uzanmış yatıyoum: ne bedenimi, ne dilimi kımıldatacak gücüm var; kulağıma belirsiz birtakım sesler ulaşıyor; gözlerim iyi seçemediğim birşeyler görüyor, ama bakışlarımı hiçbir şey üzerine yoğaltamıyorum. Herşey gözlerimin önünde dönüyor, dansediyor; yalnız "Moskovskiy Gorodskiy Listok"("Moskova Kent Sayfası"n)daki fantasmagorik tırtıl ["Moskovskiy Gorodskiy Listok"un, moskova toplumunun dilini, üslubunu, töresini, kültürünü aslına en sadık biçimde yansıtışı gibi, Moskova'nın genel görünüşünü en gerçek biçimiyle yansıtan bir tırtıl(***) bu],

(*) Idee fixe (Fr.): Sabit fikir; (Çev.)

(**) Bete noire (Fr): Karabasan (Çev.)

(***) Kitapların başına, sonuna ya da bölüm başlarına ve sonlarına sayfa süsü olarak konulan resimler (Ed).

evet yalnızca bu korkunç tırtıl(,) tıpkı bir tiyatro tablosu gibi(,) gözlerimin önünde ürperircesine titriyor, onun üzerindeyse "Hercümerc(!)"in son defterinden *"Dehanın Uçuşu"* başlıklı *ata binmiş* korkunç yaratık hızla ilerliyor. Tıpkı kar yağar gibi(,) üzerime dört bir yandan *açık saçık sözler, bizarre*(*) *insanseverlik ve ilericilik doktrinleri* yağmaya ve tıpkı dolu gibi(,) şu hakiki Rus cehaleti indirmeye başlıyor! Soluk alamıyorum, boğulur gibi oluyorum. Derken birden bütün hayaller toplaşıp büzüşüyorlar ve yavaş yavaş gözden yitiyorlar. Aynı anda uzaktan beliren biri ağır ağır bana yaklaşıyor, yaklaştıkça büyüyor. Sonunda karşımda uzun boylu, soluk benizli, gözleri kor gibi yanan, dudakları kuruyup kalmış, sopa gibi incecik bir kadın beliriyor; üzerinde *naturalizm okulu*nun parça parça olmuş kefeni var... Kalan duygularımı da bütün bütüne yitiriyorum! "Korkma, eski asker! -diyor hayal bana.- Sen ki ölümle kaç kez yüzyüze geldin... dolayısıyla bilmelisin ki, ben daha ölüm değilim, adına grip de, enfluenza da denilen illetlerin habercisiyim... ben *sıtma*yım(febris continua)..."(**)

Fıkra yazarımız daha sonra, kendisini böylesine korkutan naturalizm okulu hayalini humma olarak adlandırıyor, kendisine büyülü sözler söylüyor, okuyup üflüyor ve sonra onunla dostça söyleşmeye başlıyor. Bunun üzerine hayal kendisine humma olmadığını, pleb de olmadığını, tifüsün ve sinir nöbetinin öz kızkardeşi olduğunu, soylu biri olduğunu söylüyor..

Bütün bu deli saçması lakırdılardan sonra, "Hakikatperest Gazete"nin şu satırları (No-69) artık çoğu okurumuz için anlaşılmaz olmaktan çıkacaktır:

"...Başkalarının ne yazdığından ve nasıl yazdığından size ne? Siz kendiniz nasıl biliyorsanız öyle yazın, başkaları da neyi nasıl biliyorlarsa öyle yazsınlar! Neden başkalarının işine karışıyorsunuz, eleştirilerinizle, çıkışmalarınızla başkalarında düşmanlık duyguları uyandırıyorsunuz?" Alabildiğine yerinde, yararlı, akıllıca bir öğüt değil mi? Ama bu öğüdü tutabilmek için, dergi yayınlamaktan vazgeçmek, yazar olmaktan çıkıp

(**) Bizarre (Fr.): Tuhaf, acaip (Çev).

(***) Belinski, gazeteden yaptığı alıntıdaki çok sayıda Rusça yazım yanlışını da vurguluyor burada. Türkçe çeviride anlamlarını yitireceği için Belinski'nin ayraç içinde yaptığı tüm düzeltilere yer vermedik (Çev.).

okur bile olmak değil, parolası 'Hiçbir şey umurumda değil!' olan spekülatör-dergici olmak gerekir. Bir insanda edebiyata ve öz diline karşı bir damlacık sevgi olsa, bir insanda bir damlacık edebiyat zevki olsa, eline kalemini aldı mı, ana dilinin sözcüklerinin çarpıtılmasına, diline ve edebiyatına kötü zevklerin yerleşmesine kayıtsız kalamaz. Korkuya kapılıp halk kalesini zevksizliğe ve cehalete teslim etmektense, *çarpışarak ölmek*(mourir sur la bréche) çok daha iyidir!"

Dilde ve düşüncede az rastlanır bir böbürlenmenin ve şişinmenin örneği olan bu satırlar, soytarıların uzun sopadan bacakları üzerine oturtulmuş sahte yüce duyguların kuru gürültüsünden başka birşey değil. Belâgat derleyicileri, fıkra yazarımızın bu cafcaflı lakırdılarını hemen defterlerine geçirmeliler: bu kadar tumturaklı boş lâfı birarada bulmak her zaman kolay olmaz! İnsan bu satırları okuyunca önce geçen yüzyılın Rusya'sına döndüğünü sanıyor: yeni bir Kozma Minin, varımızı yoğumuzu, kanımızı canımızı ortaya koyup vatanımızı düşmandan kurtarmaya çağırıyor sanki bizi; ama sonra birden yüceldiğiniz o soylu duygulardan yere, çamurlara çakılıyor ve bu gösterişli gevezeliğin, *halk kalesi* gibi ulvi lakırdıların ardında fıkracımızın neyi gizlemekte olduğunu anlayıveriyorsunuz: *halk kalesi*, Rus dili ve edebiyatı konusunda fıkracının kendi anlayışının simgesidir; fıkracı kendi gramer ve estetik anlayışını değişmez bir yasa gibi görmekte ve bu yasayı olduğu gibi izlemek yerine kendince yol tutturanlara ateş püskürmektedir! Şimdi gelin de, şu eski güzel zamanların usta şairinin, hayali bir portre için yazdığı resim-üstüdizelerini anımsamayın:

Nasıl da korkunç, tehditkâr bakıyor!
Ama korkmayın: hazret, yağmura kızıyor!

Çarpışarak ölmek! Mourir sur la bréche! Ne gösterişli sözler bunlar böyle! Üstelik, -iyice anlaşılır olsun diye herhalde- iki dilde birden!

Fıkracımız daha sonra, "Rus D(d)ili Karamzin'in düzyazılarının ve Jukovski'yle Puşkin'in şiirlerinin açıklığını, inceliğini, doğruluğunu kazanmıştır" türünden haberler veriyor. Kendisinden öğrendiğimize göre "Hakikatperver Gazete"nin dili de *bu*

dilmiş! Verdiği haberler bizi öyle sevindirdi ki, bu ozanların diliyle "Hakikatperver Gazete"nin düzyazı dilini deneştirmek için dayanamayıp hemen Jukovski'nin "Orleanskaya Deva" ve "Şilyonskiy Uznik"iyle Puşkin'in birkaç şiirini açıp okuduk. Sonuç yüreğimizi sızlatıcı oldu: bu iki dil arasında hiçbir ortak yan ya da benzerlik yoktu. Evet, leksikografik anlamda kullanılan sözcükler aynı sözcüklerdi, ama dil aynı dil değildi! Böylesi başarısız bir sonuca ulaşmamızı, dahi ozanlarımızın gösterişli diliyle, bir gazetenin sefil düzyasını karşılaştırmanıza bağlayarak, "Hakikatperver Gazete"nin dilini bu kez de Karamzin'in diliyle karşılaştırdık: ama sonuç burada da başarısızlık oldu! Jukovskiy'le Puşkin şurda dursun, "Hakikatperver Gazete"nin Karamzin'in diline bile çok uzak olduğunu düşünerek umutsuzluğa kapılmak ve onun bu konudaki iddiasını zavallı bir övünme olarak almak üzereydik ki, o da ne, fıkracımızın gazetenin 87 No'lu sayısındaki fıkrasından, Karamzin'in diliyle "Hakikatperver Gazete"nin dilinin neden birbirine benzediğini anlayarak rahat bir soluk aldık: Karamzin'in de kullandığı şu gülünç ve toz toprak içindeki *elyevm, elan, mezkûr* sözcüklerini "Hakikatperver Gazete" de kullanıyordu; şu farkla ki, Karamzin'in kullandığı dönemde bu sözcükler gülünç değil, sadece eskimişlerdi. Bu bize Büyük İskender'in saray görevlilerini anamsattı: onlar da boyunlarını çarpıtıyorlardı ama yine de Büyük İskender'e benzeyemiyorlardı...

Gazetesinin diliyle Karamzin'in, Jukovskiy'in ve Puşkin'in dilinin birine benzerliğin böylesine parlak ve böylesine karşı konulmaz kanıtlarla ortaya koyan fıkracı, daha sonra, kendisiyle gazetesinin yazarlarının dışında herkesin uydurukça denilebilecek bir dille yazdığını açıklıyor. Bu savını kanıtlayabilmek için de kalınca bir dergiden birkaç satır tutan yabancı sözcük *derliyor* (alıntılamıyor): *abstraksiyon, artistisite, fakt, conscient, konsepsiyon* vb. (Bu derginin, tıpkı öteki dergilerimiz gibi bu türden sözcükleri kullandığı bir gerçek). Bu arada sıralanan sözcükler arasında *bizarre* gib kimsenin kullanmadığı sözcüklere rastlandığı gibi, *açık saçıklık* gibi Rusça bir sözcük de yabancı sözcükler arasında yer alabiliyor!.. Yukarda *derliyor, alıntılamıyor*, dedik; çünkü iki

satır boyunca ardarda sıralanan bu sözcükler, kocaman bir dergide, farklı yazılarda, farklı aralıklarla dururken, okurda şu anda bıraktığı etkiyi bırakmıyor. Bununla yetinmeyen hakikatperver fıkracımız, birtakım garip tümceler yaratarak, hem saldırdığı dergiyi, hem de tüm naturalizm okulunu bu türden tümceler kullanmakla suçluyor, sonra da feryat figan haykırıyor: "Demek, XIX. yüzyılın ikinci yarısının Rus D(d)ili bu, öyle mi! Okuyor ve gözlerimize inanamıyoruz! Yaşamış olsalardı (sanki yaşamadılar! Fıkracımız herhalde *yaşıyor olsalardı* demek istiyor) Rus D(d)ilinin A.S. Şişkov ve öteki savaşçıları ne derlerdi bütün bu olup bitenlere? Karamzin ne derdi?"

Tüm çabasını Karamzin'in Rus dili üzerindeki olumlu etkilerini yok etmeye yöneltmiş olan ve bütün bu çabaları boşa giden Şişkov ne derdi bu olup bitenlere, öğrenmeye hiç hevesimiz yok (ki hazretin kendisine vaktiyle de birtakım gerizekalılar dışında hiç kulak asan olmamıştı), ama Karamzin, herhalde, kendi döneminde kullanılan -kendisinin de kullandığı- çok sayıdaki yabancı sözcüğün hâlâ kullanılmakta olduğunu görmekten şaştığını, çünkü bugünün, bugünkü düşüncelerin, bugünkü gereksinimlerin kendi gününden, düşüncelerinden, gereksinimlerinden farklı olduğunu, dolayısıyla da bu sözcüklerin kendi döneminin sözcükleri olmadığını söylerdi...

Aslında fıkracı, yabancı sözcüklerin genel olarak kullanılmalarına karşı çıkıyor olsaydı da, onların fazladan, gereksiz kullanılıyor olmaları gibi bir suçlama getirmeseydi; daha ağırkâmil olup da karşıtlarını yapmadıkları şeylerle suçlamaya kalkışmasaydı; kişisel görüşlerini ve önyargılarını, aklın, bilimin karşıkonulmaz yasalarına karıştırmasaydı ve aralarındaki görüş ayrılıklarından dolayı karşıtlarını yeteneksizlikle, zevksizlikle, cahillikle, hatta mukaddesata karşı gelmekle suçlamasaydı, biz yine de kendisinin Rus dilinin çarpıtılması diye adlandırdığı konudaki duyarlığına hak verir, bu konudaki suçlamalarını hoşgörüyle karşılayabilirdik. Ama fıkracımız, Bay Snegirev, "Eski Rus dinsel ve sivil mimarlık anıtları"başlıklı incelemesinde "*mezkûr* tapınak" yerine "*bu* tapınak" dedi diye, gazetesinin 87 No'lu sayısında bilgine şiddetle saldırıyor.

"Kim demiş *mezkûr* kelimesi rus dilinden atıldı diye?Karamzin 'Rus Devletinin Tarihi'ne, Puşkin 'Pugaçov Ayaklanması Tarihi'ne hep bu kelimeyle başlarlar...(*) Dilin de kendine has bir *edebi, erkânı* olmalıdır ve eğer bizim *naturalist* adını verdiğimiz şu yeni, MANÂSIZ mektep, dilin bu kurallarını ayaklar altına alıyor ve Rus dilinde SAÇMALIKLARINI ifade edebilecek kelime bulamıyorsa, bu durum bilgili, vakur(des hommer sérieux), gerçek edebiyatçılarımızı [yani geri kafalı ihtiyarları!] bildikleri doğru yoldan çıkarmamalıdır. Varsın k*abiliyetsizlik, ekstaz*larıyla, *fakt*larıyla, *abstrakt*larıyla, *açıksaçıklık*larıyla MUKADDESATI TAHKİR ETSİN; onların bu hakaretleri bizim kulaklarımıza ulaşmamalıdır. Biz eski dillerden birtakım teknik tabirleri ödünç alırız [Sanki *abstrak, fakt* vb sözcükler, eski dillerden ödünç alınmış teknik tabirler değil? Ve sanki *ekstaz* ve daha pek çok yabancı sözcüğü Rus diline sokan Karamzin değil de nuturalizm okulu!...] Bu işi, Rusçada bir grup kelimeyle ifade edilebilecek bir mefhumu tek bir kelimeyle ifade edebilmek için yaparız. Ama bizim yabancı kelimelere hiç mi hiç ihtiyacımız yok [sanki eski dillerden ödünçlenen teknik tabirler yabancı sözcük değil!] biz bunların arşılıklarını eski Rusça'da arayıp bulmalıyız [iyi ya, arayıp bulun, size engel olan mı var!] Saygıdeğer bilginimiz İ. M. Snegirev'den bizi affetmesini talep ederiz: yerinde kullanmadıkları tek bir kelime için dilin edep ve erkânı konusunda bir parça [bir parçanız buysa, fazla'nız nasıl acaba?] sözü uzattık (sakın sözü sövgüye dökmüş olmayasınız?..)"

Böylece, şu toz toprak içindeki *mezkûr* sözcüğünü düşünceleri ve inançları gereği kullanmayan bütün edebiyatçılar yeteneksiz yazarlar, hatta "mukaddesatı tahkir eden" kişiler oluyorlar! Yazılarında yabancı sözcük kullanan ve kullanmakta olan bütün yazarlar, dolayısıyla Karamzin de, yine aynı sıfatları haketmiş oluyorlar. Basında böyle sert bir dille görüş belirtmeyi yadırgamamak elde değil doğrusu. Diyelim ki "Hakikatperver Gazete"nin fıkracısı haklı ve *mezkûr* sözcüğü özellikle de ciddi yazılar için *bu* sözcüğünden çok daha uygun ve güzel ve bu görüşte olmayan yazarlar da haksızlar. İyi ama bu durum, bu yazarların

(*) Yazının bundan sonrasında *mezkûr* sözcüğü ve bu sözcüğün örnek olarak kullanılmasıyla türetilen başka bazı sözcüklerden örnekler veriliyor; özellikle yazı dilinde ve ciddi metinlerde bu sözcüklerin kullanılmasından vazgeçilemiyeceği önesürülüyor. Eski Rusça sözcükler ve bunlardan türetilen sözcüklerle vurgulanmak istenen anlam ayırtısı çeviride kaybolacağı için bu paragrafı atladık (Çev).

yeteneksiz olmalarını, kutsallıkları aşağılayan kişiler olmalarını ve bağlı bulundukları okulun anlamsız olmasını gerektirmez ki! Edebiyatta herkes istediği görüşü benimsemekte, yalnızca benimsemekte de değil, bu görüşü açıkça, basın yoluyla savunmakta özgürdür; ama hiçkimse, kendi görüşünü benimsemeyenlere cahiller, ispsiz sapsızlar, kutsallıkları çiğneyenler diye sövme özgürlüğüne sahip değldir. *Mezkûr, elan, halen* ve benzeri eskimiş sözcüklerin kullanılmasına ilk kez karşı çıkan kim olmuştur, acaba anımsanıyor mu? Aklı, bilgisi, üstün yetenekleri, zekasıyla "Hakikatperver Gazete"yi de şaşkınlık içinde bırakan kişi değil mi? Evet, o da mı yeteneksiz yazar?(*) Lermontov ne şiirinde, ne de düzyazılarında kullanmıştır *mezkûr* sözcüğünü: ona da mı yeteneksiz diyeceğiz şimdi? Biz bu sözcüğün kullanılmaması gerektiğini düşünmemize ve bu konuda kendimizi sonuna kadar haklı görmemize karşın, bu toz toprak içindeki eski sözcüğü kullanmakta direnen yazarları yeteneksiz, cahil, kutsallığı çiğneyen kişiler olmakla suçlamayı aklımızdan bile geçirmiyoruz; biz onların bu ve benzeri sözcükleri cahilliklerinden değil, birtakım kuramsal nedenlerle, inançları öyle gerektirdiği için kullandıklarını düşünüyoruz. İnsanlar inançlarında yanılabilirler, yanlış birtakım inançlara bağlanabilirler, ama bu yüzden onlara sövüp saymak gerekmez. Puşkin, yalnızca *mezkûru* da değil, ona benzer daha pek çok sözcüğü kullanmıştı; bilinen dergi alabildiğine yerinde, tutarlı, mantıklı gerekçelerle bu sözcüklerin kullanılmasına karşı çıkınca, Puşkin yapıtlarında bu sözcükleri daha da sık kullanmaya başladı. Puşkin bunu kuramsal bir gerekçeyle yapıyor ve kendi tutumunun doğruluğunda ayak diriyordu. Biz burada yüce ozanın yanıldığını düşünüyor ve onun adına üzülüyoruz, ancak ne cehalet, ne yeteneksizlik, ne de kutsallıkları aşağılama gibi birşey buluyoruz bu işte. Karamzin belirli yazılarında *mezkûr* sözcüğünü kullanma gereğini duymuşsa, bu onun artık geride kalmış ve bir daha da dönmeyecek olan belirli bir dönemin yazarı olmasındandır; bugün hiçkimsenin hiçbir şekilde onun gibi yazmasının, onu yansılamasının gereği yoktur. "Haki-

(*) O.İ. Senkovski kastediliyor (Ed.)

katperver Gazete"nin fıkracısının edebi olmaktan bu kadar uzak, bu kadar kaba bir dille ifade edilmiş diktatörce kararının bütün dayanak noktası bu kadardır işte!.. Kendi kendilerini Rus dilinin vasisi ilân edenlerin halleri böyle işte!

Ancak hazret kendi kendini bir tek Rus dilinin vasisi ilân etse yine iyi: Rus edebiyatının da vasisi olarak çıkıyor karşımıza. Üstelik edebiyat konusunda çok daha acımasız. Hiç değişmeyen bir taktiği var bu konuda: örneğin naturalizm okuluna saldırırken, bu okuldan olan herkese sövmekle suçlanmamak için, bir iki yazarı temize çıkarıyor, naturalizm okulundan bir iki yapıtı hafifçe övüyor. Bu arada, yüksek himayesine aldığı bir yazarın ya da yapıtın her nasılsa gözünden düşmesi ve fıkracımızın ona veryansın etmesi olağan olaylardandır. İşi yok da, vaktiyle övdüğünü şimdi yermesinin doğru olmayacağını mı düşünecek! Hem hangi okur anımsayabilir ki bu türden tutarsız yazıları? Örneğin, 81 No'lu sayıda, Kont Sollogub'la Bay Panayev'in roman ve öykülerini vaktiyle övdüğünü söylüyor fıkracımız. Oysa çok değil, daha bir yıl önce, Kont Sollogub'un en güzel yapıtı olan "Tarantas" için, "Günümüz Rus edebiyatının en berbat, en acınası yapıtı" ifadesini kullanmış, Bay Panayev içinse sövgüden başka tek bir görüşünü öğrenmek onuruna erememiştik. Ancak fıkracımızın hiç şaşmadan uyguladığı bir stratejisi daha var: büyük başarı kazanmış yeni bir yapıta hemen saldırıya geçmez; bu yapıtı övücü nitelikte, ancak başarısızca kaleme alınmış bir eleştirinin yayınlanmasını bekler. Bay Nekrasov'un tâ geçen yılın başlarında yayınlanan şiirlerine çengel atmak için beklediği gibi tıpkı. Dergilerden birinde, Bay Nekrasov'un şiiriyle, Bay Gonçarov'un "Olağan Bir Öyküsü"nü beceriksizce övmeye kalkışan hayli başarısız bir yazının yayınlanması, fıkracımızın harekete geçmesine yetti. Yayınladığı 69 No'lu fıkrasında, hep yaptığı gibi, şiirle onun hakkında yazılmış yazıyı birbirine karıştırdı ve yazı başarısız olduğu için şiirin de başarısız olduğunu kanıtlamaya girişti; bundan sonra yaptığı ise (şiirin başarısız olduğunu kanıtladıktan(!) sonra) bütün bunların suçunu naturalist okula yüklemek oldu. Gerçek anlamda bir suç ihdası, olmayan şeyi peydah etme! Birisi çıkıp da yapıtını beceriksizce övmeye kalkışmışsa, bunda

yazarın ya da ozanın suçu nedir? Ve o yazarın bağlı olduğu okulun suçu nedir? Söz konusu şiirin kahramanlarıyla dalga geçiyor, onları küçük görüyorsunuz... Peki ama günümüz şiiri de, sizin zamanınızın şiiri gibi, pembe tasmalı köpeklerle kelebekleri bile sıradan insanlara yeğlemek, eğer bunu yapmıyorsa yalnızca iyi eğitim görmüş, yüksek memurları konu almak zorunda mıdır? Günümüz şiiri, sizin öne sürdüğünüz gibi ne sarhoşluğu övmekte, ne de ayyaşlığı yüce bir duygu gibi göstermektedir. Durup dururken nerden çıkarıyorsunuz bunları? "Şiirimizin konuları artık bu konular mı olacak, *Rus ruhu*na kavga ve ayyaşlık dışında haz veren hiç mi birşey kalmadı artık?" diye haykırıyorsunuz. Kim, hangi yapıtında yüceltti kavgayı ve ayyaşlığı? Günden güne düşmekte olan bir insanın, yoksulluktan ve acıdan içmeye başladığından sözetmek ayyaşlığa övgü düzmek midir? Sarhoş olduğu zaman dışında karısına bir kez olsun el kaldırmadığını bilen bir köylünün, karısının sararıp solması karşısında şaşırması, kavgaya övgü düzmek midir?

Böylece fıkracımız naturalizm okuluna işlemediği bir yığın suçu yükledikten, bu okulun yapıtlarını yüzseksen derece tersinden yorumladıktan sonra, naturalist yapıtları, edebiyatımızın sentimental döneminin yapıtlarıyla karşılaştırarak bir kez daha yerin dibine batırıyor. Dmitriyev'in, yazıldığı dönemde herhalde güzel olan bir şiirini seçiyor fıkracı bu karşılaştırma için:

Gördüm gözkamaştırıcı sarayını
Çariçe anamızın
Gördüm yakut tacını onun
Ve som altın arabasını.
Dedim: hepsi harika bunlarınl
Sonra, dönüp, kulübeme gittim doğruca
O kulübe ki içinde
Bekler beni meleğim Lizanka.

"Ne tatlı, ne dokunaklı!!" diyor şiir için fıkracı. Olabilir, belki de o haklıdır; dizelerinden yapmacıklık ve biraz fazla reçellik akan bu şiir belki de naturalist okulun acımasız gerçekleri dile getiren şirlerinden daha güzeldir! "Zevkler ve renkler tartışılmaz" demişler; biz de zevkinden dolayı bay fıkracıyla tartışmaya tutuşacak değiliz. Geçen yüzyılın zengin çevrelerinden ya da yüksek memur çevrelerinden kişilerin kendilerini çoban, sığırtmaç, yaşadıkları evleri ise çoban alacası, basit kulübe gibi gösterdikleri bu yapmacık, bu her yanından reçel gibi yapış yapış bir sevecenlik akan şiirler eğer gerçekten fıkracımızı duygulandırıyorsa, elbette kendisinin gözünde "yeni şiirimiz her türlü düşünceden, neşeden, derinlikten yoksun" olacak ve "günümüzde adına *yüksek düşünceler* denen düşünceler" kendisine "titrek kavak ağacı kadar anlamsız (?!) ve bir bataklık kadar sıkıcı" gelecektir. O eski güzel zamanları anımsatan her şeye duyulan bu derin sevecenliği ve eskiye benzemeyen, ona aykırı düşen her yeni şeye duyulan bu tepkiyi anlamakta güçlük çekmiyoruz; hatta bu zayıflığı bağışlamaya, onu hoşgörmeye de hazırız; ama her şeyin bir sınırı var: günümüz ozanlarının da şiirlerinde allıklar sürünmelerini, yüzlerine benler yapıştırmalarını, pudralanmalarını istemek, ardından da kendilerini sığırtmaç, sevdikleri kız, yoksul sığırtmaç sevgilisi olarak tahayyül etmelerini istemek, doğrusu bize biraz fazla şey istemek, hatta olmayacak şeyi istemek gibi görünüyor. Eğer siz yaşlanmışsanız, gençler genç oldukları için suçlanamazlar; salt sizin hoşunuza öyle gidiyor diye kendilerini yaşlı gibi de gösteremezler ve kendi hayatları yerine, geçen yüzyılın hayatını yaşamaya da çalışamazlar! Kendilerinden başka birşey olmuyorlar, kendi düşüncelerini, düşlerini gerçekleştiriyorlar diye onlara kızmak, kendini gülünç düşürmekten başka birşey değildir. Ama bizim fıkracıya buncası bile yetmiyor; bugünkü şiiri hale yola sokmak, şiire ve eski edebiyata istek uyandırmak için Dmitriyev'in şiirinden sonra, kendi imalatı olan bir şiiri okurlarının dikkatine sunuyor. Ünlü Grek dilcisi Suidas'ın bir fablinin Lessing'çe yapılmış çevirisinin çevirisidir fıkracımızın verdiği şiir örneği:

FURİA'LAR(*)

Pluton çağırıp Merküri'yi
Dedi: "Yaşlandım, kalmadı takatım
"İşi gücü biryana bırakmak istiyorum
"Şu benim üç furia
"Bıktırdılar beni dırdırlarıyla
"Dayanamıyorum artık bu cadıların
"Sızlanmalarına.
"Dünya'ya git, Merküri
"Ne tacirlerle uğraş,
"Ne hırsızlara iliş
"Tek benim işimle ilgilen
"Şu sonsuza dek başımın belası
"Üç furia yerine
"Bana üç masum gençkız bul
"Kendilerine ölümsüzlük armağan edeceğimi de
"Söylemeyi sakın unutma!"
Merküri hop diye atladı dünyamıza
Ve başladı Plüton'un kendisinden istediği
Üç gençkızı aramaya.
Bu arada Venus'un zaferlerinden bıkan Iuno
Çağırıp İrida'yı yanına, dedi:
"Dünya'ya git ve köy kent demeden
"Ara her yanı, bana üç kız bul!
"Boy pos, soy sop, akıl fikir
"Güzellik çirkinlik hiç önemli değil.
"Tek ki erkeklerden kaçan kızlar olsunlar
"Ve istemesinler sevecen bir ana, sadık bir eş olmayı
"Alçaltmak istiyorum Venüs'ü önümde
"Göstermek istiyorum ona

(*) Yunan mitolojisinin Eriniys'leriyle bir tutulmuş ve söylenceleri birbirine karışmış, sayıları üç olarak gösterilen öç tanrıçaları. Değişik söylenclerde kimi kez iyi yürekli, kimi kez kötü yürekli olarak gösterilmişlerdir. Rusçada ise "puria" sözcüğünün, mitolojik anlamlarının dışında "azgın, şirret karı, eli maşalı" gibi anlamları vardır (Çev.).

"Herkesin kendisine bağlı olmadığını
"Ve aşkı herkesin istemediğini.
"Yetki veriyorum sana İrida
"Bu üç kıza kendilerini
"Tanrıça yapacağımı söyleyebilirsin".
Tanrıça elçisi inip dünyaya
Köy demeden kent demeden
Dolaştı durdu her yanı
Ve geri döndüğünde yukarı
Tek başınaydı.
Zavallı İrida, utanç içinde
Örtüsünü bile çıkarmadan üstünden
Öylece duruyordu, hiç konuşmadan.
İuno dayanamadı daha fazla
Haykırdı öfkeyle:
"Yok muydu dünyada erkeklere karşı
"Kendini tutmayı bilen üç gençkız?"
"Vardı" dedi İrida, "Buldum onları
"Ama Merküri aldı elimden
"Ve götürüp furia yaptı kızları"

Şiir tutkunluğu, tutkunlukların en belalısıdır! Bizim fıkracımız da bu beladan kurtulamayanlardan: Seçkinler topluluğuna Bay Lejar'ın ayrılışını şiirle duyurmak için, içinde karşı konulmaz bir istek duymuş ve kaleme kâğıda sarılmış:

"N.M. Karamzin'in Atina Yaşamı adlı o nefis yazısını hatırlar mısınız? Bir de güzel dörtlük kondurmuştur yazar o yazısına:

Ağlayın, ey esin perileri,
Orfeus yok artık!
Rüzgâr mahzun esintisiyle
Bize onun yokluğunu bildiriyor!
Bizim içimizden de şu sesler yükseliyor şimdi:
Ey şen dostlar ağlayın
Ağlayın ağlayabildiğiniz kadar

Bir mayıs dedi mi takvimler
Terkedecek Rusya'yı Lejar
Terkedecek şanlı başkentimizi
Böyle mahzun bırakıp da bizi..."

Günümüz şiirini hale yola sokmak için gösterdiği aşırı çaba, fırkacımızı biraz fazla uzaklara götürmüş gibi: Karamzin'in şiirine öyküneyim derken, şiir incelikleri ve éloquence(*) uzmanı ünlü profesör Vasili Kriloviç Trediakovski'nin manilerinin hınk demiş burnundan düşmüş dizeler yazıvermiş. E, ne demişler: her şeyin fazlası zarar; gayretin bile... Fıkracımızın da, günümüz Rus şiirini Karamzin dönemine yaklaştırayım derken, hızını alamayıp Trediakov dönemi şirinin bile gerilerine düşüvermesi de bunu göstermiyor mu? Aslında böylece şiiri doğru yola sokma konusunda istediğinden de fazlasını gerçekleştirmiş oluyor. Fıkracımızın üçüncü bir şiir denemesini okurlarımıza göstermemizin onun adına saygısızlık olacağını düşündüğümüz için, Lessing'ten yaptığı "Söğüt ve Çakaleriği Çalısı" başlıklı fabl çevirisini aşağıya alıyoruz. Bu aynı zamanda kendisinin polemik alanındaki yorulmak bilmez çabalarını da gösteren bir örnek:

S ö ğ ü t
Doğrusu berbat bir işin var senin, komşu
Takılıyorsun giyisisine, kim geçerse önünden
Ama boşuna değil mi bu çaban
Olanaksız çünkü takıldığın giysileri koparman!

Ç a k a l e r i ğ i Ç a l ı s ı
Doğru, koparamam... ama *yırtabilirim*!..

Üstadın şiiri kurtarma konusundaki çabalarını böylece gördükten sonra şimdi de kendisinin düzyazıyı kurtarma konusundaki çabalarına bir gözatalım... Gözatalım ve gözümüzü alamayalım! Düzyazı konusunda hakikatperver fıkracımızın kafayı

(*) *éloquence*(Fr.) belâgat, dil uzluğu (Çev.).

taktığı bir ad var: Gogol. Bu adın ona neler çektirdiğini, bu adın edebiyattaki gerçek anlamını, önemini yokedebilmek için fıkracımızın ne yollara başvurduğunu bir bilseniz! Ama işte hiçbir sonuç vermedi çabaları! Gün oldu, "Gogol'de yeteneğin y'si yok" dedi; gün oldu, "Evet, yetenekli olmasına yetenekli, ama yoldan çıkmış, asıl gitmesi gereken yolda gitmiyor" dedi; gün oldu (hep yaptığı gibi, kanıt falan göstermeden) "Gogol'de bayağı, pis, iğrenç tiplerden ve betimlemelerden başka hiçbir şey yok, bu bakımdan da kenidisini Pol de Kok'tan bir gömlek bile üstün saymak mümkün değil" dedi; gün oldu (ama bu kez haksız olduğu söylenemez) yeni okulun edebiyattaki temel direği olduğunu söyledi Gogol'ün; bir parça yeteneği olan herkes bu yeni okuldandı ve kendisi yaşlanmış, geçmişte kalmış, yazarlıktan taburcu olmuşların okulu belâgat okulundan ayırmak için (alabildiğine yerinde olarak) bu okula "naturalist okul" adını takmıştı. "Nikolay Gogol'ün dostlarıyla Mektuplaşmalarından Seçilmiş Parçaları" yayımlanınca, fıkracımız, Gogol'ün bu kitabında, daha önceki bütün yapıtlarını yadsımasından, kendisi için yapılmış bütün övgüleri yersiz saçma, yanlış; bütün yergileri ise doğru ve yerinde nitelemesinden sevinç sarhoşu olarak, Gogol sorununun sona erdiğini, çünkü yazarın kendi çukurunu kendisinin kazdığını düşündü ve Gogol'ü insan olarak övmeye, hatta onda şu ya da bu ölçüde yazarlık yeteneği bulmaya başladı. Ama, heyhat! Kimi kez, umutlar ne denli ayartıcı olurlarsa, o denli aldatıcı oluyorlar! Çok geçmeden, Gogol'ün o tuhaf itiraflarıyla, yapıtları üzerinde değil, kendi kişiliği üzerinde tuhaf ve pek de olumlu sayılamıycak bir etki yarattığı ortaya çıktı. Bunun ortaya çıkmasıyla da, "Mektuplar"ın yayınlanmasından önce sanki az barut tüketilmiş gibi, aynı bataryalardan yine aynı kuru sıkı atışlar başladı! Efendim meğerse bütün suç kimdeymiş, biliyor musunuz: Gogol'ün dostlarında ve hayranlarında; çünkü, efendim, onlar Gogol'ü habire övmüşler, halk da onların bu övgülerine kanmış! Bu noktada tabi hemen Gogol'ün bizim Homeros'umuz olduğuyla ilgili bir görüş hatırlandı ve bu yüzden tüm naturalist okul suçlanmaya başlandı: sanki birilerinin kırdıkları potlardan, doğru ya da yanlış, garip ya da değil, herkesin özgürce ifade etmek hak-

kına sahip olduğu görüşlerden sorumlu olan, görüş sahibinin kendisi değil de naturalist okulmuş gibi! Sonra bir dergide yayınlanmış bir makaleye dört elle sarılındı ve bu yazıda ne kadar garip, ne kadar tumturaklı, ne kadar gülünç ifade varsa, hepsi Gogol'ü ve naturalist okulu suçlamak, yermek için kullanıldı. Oysa naturalist okul bu yazıdaki tek bir sözcükten bile sorumlu tutulamazmış, kimin umurunda! Fıkracımız, yıllarca Gogol'ü yorumladığımız, bu yıl yine Gogol ve Lermontov üzerine bir dizi makale yayımlayacağımız için bizim dergiye serzenişte bulunuyor, bunların yerine Ortaçağ Yunan, Roma, İspanyol, İtalyan yazar ve ozanlarıyla ilgili incelemeler yayınlamamızın daha yerinde olacağını söylüyor. Öğüdüne teşekkür ederiz, ama bizim dergimizde ele alacağımız konuların çoğu yine Rus edebiyatına ilişkin olacak; çünkü herkes hangi konuda istiyorsa o konuda yayın yapmak hakkına sahiptir. Hem biz başkalarına, ne diye durmadan yabancı edebiyatla uğraşıyorsunuz, hatta Horatio'yu bile başkalarının açımlamalarıyla yayınlıyorsunuz diye çıkışıyor, böyle yapmayın diye öğütler vermeye, onları bu tutumlarından vazgeçirmeye çalışıyor muyuz? Evet, gerçekten de Gogol üzerine, -bütün sıradışı yazarlar için olduğu gibi- pek çok dergide pek çok makale yayınlandı; ama dizi halinde makale hiçbir yerde yayınlanmadı; oysa dergilerimizden birinde Puşkin için bu iş yapılmıştı; şimdi de biz, dergimizde, Lermontov ve Gogol için yapacağız aynı şeyi. Yapacağız, çünkü Puşkin için yayınlanan makaleler halkın büyük ilgisini çekmişti. Öte yandan sizin, birinci sınıf yazarlarımız için bu türden çalışmaların yapılmamasını istemeniz, -tek başına bu bile- sizin öğüdünüzü dinlemeyip düşündüğümüz şeyi yapmamız için yeterli bir neden oluşturuyor. Lermontov ve Gogol üzerine -özellikle de Gogol üzerine- yazacağımız bu makaleler dergimizde kesinlikle bu yıl yayınlanacak. Gogol'ün yapıtları sizi ne kadar rahatsız ederse etsin, hatta Gogol'ün kendisinin de bu konudaki düşüncelsi ne olursa olsun, bu işi yapacağız; yapacağız, çünkü bizim Gogol'ün kendisiyle bir alıp veremediğimiz yok, tıpkı onun da bizimle bir alıp veremediğinin olamayacağı gibi; burada önemli olan Gogol'ün kişiliği değil, yapıtlarıdır... Evet, sayın bay fıkracı, sözünü ettiğimiz maka-

leler bütün bunlara karşın dergimizde günü geldiğinde yayımlanacak ve biz bu makalelerde Gogol'ün yapıtları üzerine düşüncelerimizi ayrıntılarıyla açıklayacağız. Şimdilik sizin bu yazarımız ürerine bir büyük yanılgınıza değinmekle yetineceğiz.

Diyorsunuz ki, "Gogol'ü Pol de Kok'tan bir gömlek bile üstün bulmak mümkün değildir" (No:81). Bir de sürekli yinelediğiniz bir savınız var: Gogol, sözde, hep bayağı, değersiz şeyler yazarmış... Bu garip sözlerinizle Gogol'de yalnızca gülmece yeteneği olduğunu, onun da öyle abartılacak düzeyde olmadığını söylemek istiyorsunuz galiba. Baştan sona haksızsınız bu yargınızda. Gogol'de üstün bir gülmece yeteneği olduğu gibi, ondan hiç aşağı kalmayan bir düzeyde trajedi yeteneği de vardır. Bu yargımızın en yetkin örneği, soylu kahramanların ve en yüce duyguların gözkamaştırıcı bir tablo oluşturduğu, baştan sona derin bir trajizmle dolu "Taras Bulba" romanıdır. "Nevskiy Prospekt"in Piskarev'inin bir gülmece tipi olduğu söylenebilir mi? Hem gülünç, hem de trajik bir yazgısı olan Akakiy Akakiyeviç'in öyküsünün anlatıldığı "Kaput", trajedi ögesinin büyük bir güçle duyumsandığı gülünç bir öykü değil midir? "Eski Zaman Beyleri"nde okurun sevecen, içten gülümsemesine hep bir hüzün karışmaz mı?

Gözyaşıyla gülmenin içiçeliğini Gogol'ün daha pek çok yapıtında görebiliriz. Ama herkes için anlamlı olabilecek bu saptamanın bizim fıkracı için bir anlamı yok... Gogol'ün gülünç olanla üzünçlü olanı büyük bir başarıyla içiçe verişine gelince, bu bir eksiklik değil, tam tersine, onun yazarlığının ilk ağızda dikkati çeken gözkamaştırıcı yanlarından biridir.

"Suskunluğuyla *spekülatörleri* umutsuzluğa salan Bay Gogol'den sonra, *kalabalık içinden* bir başka genci, bay Dostoyevski'yi öne sürdüler ve bu gencin *masallarının* yayınlandığı degiye dikkatleri çekebilmek için de, kendisini Gogol ayarında bir deha olarak tanıttılar. Girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı! Bu kez, üçüncü bir *deha için gümberdetiyorlar davullarını*:'Sovremmenik'te 'Olagan Bir Öykü'sü yayınlanan Bay Gonçarov için! Bu roman için yuvada[ne yuvası? kimin yuvası?] çıkardıkları gürültü öyle büyük oldu ki, Byron'un ilk şiirinin ve Walter Scott'un ilk roma-

nının Avrupa'da yayınlanışı sırasında çıkan gürültü bunun yanında hiç kalır!"

Tek bir sözcüğüne olsun doğru denebilir mi şu sözlerin? Gogol'ün büyük başarısının ve Rusya çapındaki büyük ününün birtakım spekülatörlerin işi olduğu şeklindeki bir düşüncenin, daha doğrusu düşüncesizliğin, yalanlanması bile gerekmez ve hiç kuşkusuz, en başta yazarı inanmıyordur bu sözlere. Bay Dostoyevski, yeni bir yazar olarak, biraz abartılmış övgülerle karşılanmış olabilir; ancak burada neden "abartma", "yanılma" gibi şeyler akla gelmez de, hemen birtakım gizli hesaplar, spekülasyonlar ve benzeri şeyler düşünülür? Kaldı ki, aklı başında olan, edebiyat zevki olan tek bir kişi bile Bay Dostoyevski'nin yetenekli bir yazar, hem de üstün yetenekli bir yazar olduğunu yadsıyamaz. Bay Dostoyevski'nin ilk (ve en güzel) yapıtının dergide yayınlandığı da yanlış; kitap olarak yayınlanmıştı yazarın bu ilk yapıtı; ancak daha sonraki iki yapıtı bir dergide yayınlanmıştı. Ama biz, Bay Dostoyevski'nin yapıtlarını yayınladıkları için dergilerin satışlarının arttığına ilişkin birşey duymadık. Bay Gonçarov içinse, hiçkimsenin davul falan gümbürdetmesi gibi birşey sözkonusu değil. "Hakikatperest Gazete"nin fıkracısı görüşünü doğrulamak için habire, daha önce de sözünü ettiğimiz şu önemsiz dergideki talihsiz makaleyi örnek gösterip duruyor. Bir kez bu dergi Moskova'da yayınlanıyor; ikincisi, Bay Gonçarov'un da, naturalizm okulunun da, ne bu dergiyle, ne de onun o hayli eğlendirici makalesiyle herhangi bir ilişkileri var.. "Hakikatperest Gazete"nin fıkracısı, bu garip makalenin yazarını ultranutaralist ve bay Nekrasov'un iflah olmaz bir hayranı olarak görüyor olabilir; ama bunda naturalist okulun ve Bay Gonçarov'la Bay Nekrasov'un bir suçları olabilir mi? "Olagan Bir Öykü"yü "Zamanımızın Bir Kahramanı"yla karşılaştırmaya kalkmak pek çok insanın aklına esebilir; Bay Gonçarov, ne yapıtı üzerine -saçma da olsa- yazı yazılmasını yasaklayabilir, ne de yazılan yazılardan dolayı sorumlu tutulabilir. Öte yandan, fıkracımızın, naturalist okulun tezgahladığı bir yazıymış gibi durmadan saldırdığı makalenin, yetişkin, aklı başında insanlarda olması gereken zeka ve incelikten yoksun olduğu da bir gerçek.

Bay Gonçarov'un romanını okurken, Yevsey'le Agrafena arasındaki ilişkinin ne denli derin bir gözlem gücüyle, ne denli doğru yansıtıldığını kuşkusuz ayrımsamışsınızdır. Aşkı kaba bir biçimde düşünmek ve anlatmak oldukça özgün bir düşüncedir ve bizim edebiyatımızda -hem de başarıyla- ilk kez yapılmaktadır. Yevsey'le Agrafena arasındaki aşk ilişkisinin başlıca özelliği buyken, bizim Moskovalı eleştirmen, bakın bu durumu nasıl anlıyor: "*Ah, kahrolası!* sözü *tam bir ekstaz* ifadesi. Ama bunun, Agrafena adlı kaba saba kadının en güzel duygusu olduğunu söylersek sakın şaşırmayın! Bu, Freunde(*)nin en alt basamağıdır; *bu, evrenin damarlarında akan, gülün debdebesinde, Romeo ve Jülyet'in aşklarında, Schiller'in tanrısal dizelerinde gelişip çiçeklenen şeydir*" vb vb.

Bütün bu *debdebeli* sözlerde, salt belâgat olsun diye sıralanmış bu boş laflarda hiç değilse delikanlıca bir coşku görmek ve böylece bir parçacık olsun anlam kırıntısı bularak saçmalıklarını bağışlamak isterdik, ama ne gezer! Bu boş sözlerde, lirik bir coşkuyla karışık filozofça derin düşüncelilik iddiasından başka hiçbir şey bulunmuyor ne yazık ki! Ancak naturalist okul, basında yer alan bu türden her gevezeliğe ve bilgiçlik yapma iddiasıyla sıralanmış her coşkulu saçmalığa yanıt verme zorunda değildir. Kaldı ki, fıkracımız, bay Gonçarov'u romanı çevresinde onca dönüp durduktan sonra, yine de bunun güzel bir roman olduğunu itiraf ediyor. Peki öyleyse daha ne istiyor? İstediği, galiba, güzel bir romanı, o roman üzerine yazılmış kötü bir makaleyi kullanarak karalamak! Naturalist yapıtların kazandığı başarılar onun gözünde kesinlikle birtakım edebiyat odaklarının entrikalarının sonucudur ve günümüz Rus edebiyatında başarılı yapıtlar verilmekte olduğu düşüncesinde olan herkes de bu edebiyat odaklarının içindedir. Her şeyde entrika, her şeyde spekülasyon görme *idée fixe*'ine dönüşmüş tuhaf bir düşünce biçimi!

Ama biz, kısmen de olsa anlayabiliyoruz bu düşünce biçimini ve yansızlığın, hakbilirliğin gereği olarak bir noktada hak vermeye ve hazırız kendilerine. Kimi yaşlılar vardır, zamanın doğal

(*) *Freunde(Alm.).* Sevinç (Çev.)

akışını geriye döndürmek için çabalar dururlar, ama onları kimseler dinlemez. Bu durumda da alınırlar, kızarlar, sinirlenirler ve öğütlerine kulak asmayan, dedikleri yoldan gitmeyen genç kuşağı havailikle, ahlaksızlıkla, soysuzlaşmakla suçlarlar. Bilinen, eski bir öyküdür bu! Yaşlılar geçmişle, anılarıyla; gençlerse bugünle, çağdaş gerçeklikle yaşarlar. Edebiyat alanında bir zamanlar şu ya da bu ölçüde başarı kazanmak, sonra da kendinden sonra gelenlerce fersah fersah geçildiğini, geri saflara düştüğünü görmek, insanın özsaygısını onulmaz bir biçimde yaralar; insan yanazlaşır, sinirlenir, söylenip homudanmaya başlar. Gerçekten de hüzün verici bir durumdur bu! Örneğin, geçenlerde, yaşlı edebiyatçılarımızdan biri, bir dergide, "Mutluluk Bahadırlıktan İyidir" adlı romanını yayınlattı. Bir zamanlar romanları büyük ilgiyle okunurdu bu yazarımızın; yapıtlarını dostları coşkuyla över, düşmanları yerden yere çalar, ne dostu ne düşmanı olan kişilerse, ılımlı bir dille, yazarın belli ölçüde bir yeteneği olduğunu belirtmekle yetinirlerdi. Peki ya şimdi? Kahrolası zaman, nasıl da değişmiş! Ne bir dost övgüsü, ne de hatta bir düşman yergisi! Oysa yazarımız hep, kendisine kara çalarak ününü gölgelemek isteyen çok sayıda düşmanının olduğu kanısındadır. İyi ya işte, düşman kısmı için bundan daha iyi fırsat olur mu? Ama heyhat! Kitap yayınlandı, gelgelelim ne davul gümbürdeten var, ne bir ses, ne de bir nefes! Oysa eskiden yazarımızın bir kitabı yayınlanmaya görsün, yer yerinden oynardı. Şimdiyse şu işe bakın hele: ne bir kritik, ne bir antikritik, ne polemik, ne herhangi bir tartışma, ne de hatta en ufak bir anıştırma! Romancağzın doğum günü aynı zamanda ölüm günü oldu gitti! Peki neden böyle oldu bu? Yoksa yazarımızın bu son romanı önceki romanlarından daha mı kötüydü? Yoo, hiç değil: öncekilerden ne daha iyi, ne de daha kötü bir romandı bu. Bütün sorun, geçen onsekiz yıl içinde köprülerin altından çok su akmasında; bir zamanlar önemli, anlamlı olabilen şeylere bugün kimselerin aldırdığı yok. Roman, renksiz, ama dilbilgisi açısından doğru, pürüzsüz ve açık bir dille yazılmış. Yer yer zekice düşüncelere rastlanıyor ama bunların çoğu yeni şeyler olmaktan uzak; sonra beylik tabirler, çelişkili düşünceler de hiç az değil. Örneğin roman kahramanı, "... ozan, diyor, öyle

bir insandır ki, ona yalnızca uyak gereklidir, akıl değil!" ve bu düşüncesinin doğru olduğunu savunuyor. Düzyazıda şiirin, şiirde düzyazının olabileceğini açıklamaya kalkışacak değiliz şimdi yazarımıza, çünkü kendisi de bunları çok iyi bilir. Yalnız, düşüncesinde kasıtlı bir paradoks olduğunu söylemek zorundayız: roman yazmasına karşın, kendine ozan demiyor, bu bakımdan da düzyazıdan, roman yazdığı halde ozan olmama hakkı olan özel bir yazarlık türü çıkarmak istiyor. Ama işte sıkıntısı da burdan doğuyor, çünkü bugün böyle birşey mümkün değildir. Romanlarının kahramanlarının canlı kişiler değil, ölü birer allegori olmasının nedeni de aslında bu. Kahramanlarını kendisinin ağzından anlattığı zaman durumu az çok kurtarabiliyor, ama kahramanlar kendi kendilerini anlatmaya başladılar mı iş bir felakete dönüşüyor. Örneğin Vampirov, yer yer başarıyla çizilmiş bir tip. Yazar, Vampirov'un bir zamanlar alçak, aşağılık, ahlaksız bir adam olduğunu ama aynı zamanda akıllı, kültürlü, esprili, hünerli de olduğunu söylüyor. Şimdi bakın, yazarın bize böyle anlattığı Vampirov, nasıl konuşuyor: "Konuşmak mı? Ne üzerine konuşmak istiyorsunuz, ozanım? Hem biz önce bir bardak saygıdeğer *lafit*le konuşmaya başlasak daha iyi olmaz mı? Öyle bir şişe ele geçirdim ki, anlatamam! Daha doğrusu, *zatıalilerine bildirmekten şeref duyarım ki*, bu şişeyi ele geçirmem inanılmaz bir biçimde ve mucize kabilinden gerçekleşti! *Ya da.. bir bardak madera'ya ne buyrulur, mirim*? Yeliseyev'den, bilseniz ah, ne *yüzsuları* dökerek elde ettim bu şişeyi! Ve eğer cüretkârlık addetmezseniz, kurulduğu günden bu yana, tüm *Petropolde* bu maderadan bir düzine bile içilmediğini iddia edeceğim..." vb vb. Sürekli olarak bir saray, salon ağzı! Sonra, akıl almaz yanlışlar, çelişkiler var romanda: Vampirov, dergide birlikte çalıştıkları arkadaşını hapise attırır; yazdığı bir makalenin karşılığı olarak para aldığına ilişkin bir makbuz imzalar arkadaşı; makbuzu imzalarken ihtiyatsız davranmış ve "falancadan şu kadar miktar para aldım" gibi birşey yazmıştır. Şimdi insaf edin, bizde ancak borç senedi ya da bono karşılığı alınan borçlardan dolayı hapis cezası uygulanabileceğini, basit makbuzlarınsa, Vampirov'un arkadaşı gibi emekli askerler tarafından değil, ancak tüccarlar tarafından verilmişler-

se böyle bir yükümlülük doğuracağını bilmeyen var mıdır? Aslında Vampirov'un arkadaşı olarak çizilen roman kahramanı, alabildiğine yavan, idealliği yapmacık, her halinden yeteneksizlik ve beceriksizlik akan bir tip; yaşamöyküsünün her anı bu söylediklerimizi kanıtlar niteliktedir. Öte yandan, romanın tümü, çok şık giyimli, aşırı titiz, dürüst, iyi niyetli görünen bir adama benziyor; ama bu giyimi kuşamı yerinde, ahlak ve fazilet anıtı görünüşlü adamla bir odada oturmak zorunda kaldığınızda korkunç sıkıcı, bunaltıcı bir tip olduğunu anlıyorsunuz. Ve bu sıkıntıyı, Vampirov'un insana parmak ısırtan dergicilik taktikleri bile gideremiyor: kendisiyle aynı dergide çalışacağı arkadaşının romanını yerden yere çalan Vampirov, yerin dibine batırdığı bu roman için daha sonra şunları söyleyebiliyor:

"Bu yıl yayımlanan edebiyat yapıtlarının en güzellerinden birine dergimizin sayfalarında yer vermekten büyük mutluluk duyuyoruz. Daha başka yapıtlarıyla da tanıdığımız genç yazar, bu yapıtında öyle yüksek bir düzey tutturuyor ki, Avrupa'nın en ileri gelen yazarlarıyla kıyaslanabilecek özgün bir yetenek olacağı izleniminı bırakıyor. Kazandığı bu üstün yetenek için Rus edebiyatını kutlamak istiyoruz.

"Okurlarımız, dergimizin bir önceki sayısında, bu görüşlerimize aykırı görüşler belirtmiş olmamıza şaşırmamalılar. Çünkü yansızlık konusundaki ödün vermez tutumumuz ve *audiatur et altera pars*(*) şiarımız bizi bütün görüşleri yansıtmak zorunda bırakıyor. Biz bu konuda sert eleştirmenin görüşlerine katılmıyoruz ve dergimizin gelecek sayısında bay Openkov'un nicedir eksikliğini duyduğumuz türden bir *chef d'oeuvre*(**)ini yayınlayacağımıza ilişkin mutlu bir haberi okurlarımızla paylaşmak istiyoruz."

Kişiliğini nerde olsa nasıl da belli ediyor insan! Bu yazıyı okurken, gerçeklere vurgun bir gazetede yayınlanan fıkraları okur gibi olmadınız mı siz de?

Roman dolayısıyla asıl konumuzdan uzaklaştık; şimdi yeniden "Hakikatperest Gazete"nin fıkracısına dönelim ve yeni olan

(*) Öbür yanı da dinlemek gerek (Lat.) (Çev.)
(**) Şaheser (Fr.) (Çev.)

her şeye karşı duyduğu hıncı, hırçınlığı anladığımızı ve kendisini insancıl bir yaklaşımla bağışladığımızı bir kez daha yineleyelim. Pek çok insanda görülebilecek, olağan, doğal bir zayıflık bu, dolayısıyla da bağışlanamaz bir yanı yok. Bu böyle olduğu için de, bizim burada bu konunun üzerinde hiç durmamamız gerekirdi. Ancak sabrımızı taşırıp bizi kalame kağıda sarılmak zorunda bırakan şey, fikracının garip tutumu, karşıtları için kullandığı alışılmamış sertlikteki sözler, başkalarının görüşlerini dilediğince yorumlama rahatlığı ve son olarak, sanki üzerinde tartışılan konu edebiyat değil de başka birşeymiş gibi, saldırılarının resmen suçlayıcı bir nitelik almaya başlamış olmasıdır..

Geçenlerde bir dergide okuduğumuz bir makale, edebiyatımızda yalnızca yeni olana karşı bir düşmanlığın değil, eskiye, geçmişe karşı da bir düşmanlığın bulunduğunu düşündürttü bize. Bu makalenin hemen başlığında, Bay Jernakov ve Bay Olihin'in Rusçaya çevirilerinden Walter Scott'un dört romanıyla, Bay Zagoskin'in, *yedinci* baskısı yayınlanan "Yuriy Miloslavskiy"sinin adlarına yer veriliyordu. Walter Scott'un, başlıkta adları verilen romanlarından yazıda hiç söz edilmiyordu, ama Walter Scott'un yazarlığı ve romanlarının önemi üzerine epey anlamlı ve zekice görüşlere yer veriliyordu. Neyse. Bizi asıl etkileyen, eleştirmenin, "Yuriy Miloslavskiy"i değerlendirirkenki düşmanca ve aşağılayıcı üslubu oldu. Walter Scott'la Bay Zagoskin(*) arasında ne açıdan bir koşutluk kurulduğunu da anlayamadık. Örneğin, Puşkin'in "Kavkazskiy Plennik"("Kafkas Tutsak") adlı yapıtıyla Scott'un şiirlerini karşılaştırarak bir yargıda bulunmak mümkün müdür? "Yuriy Miloslavskiy", bizim için, Rusya için önemli bir yapıttır ve -eleştirmenimizi öfkelendirmek pahasına söyleyelim - edebiyatımızda saygın bir yeri vardır. Bu, edebiyatımızda Rus insanlarını Rus gibi davrandıran, Rus gibi konuşturan ilk roman denemesidir. Evet, daha önce aynı yolda bir deneme Puşkin tarafından "Arap Petro" romanında yapılmıştır, ancak bilindiği gibi Puşkin bu romanını tamamlayamamış ve 1829 yılında romandan ancak küçük bir bölüm yayınlanmıştır. Bay Za-

(*) Mihail Nikolayeviç Zagoskin (1789-1852)- Tarihselromanlarıyla tanınan yazar.

goskin, yurdumuzun tarihiyle ilgili bir roman yazmak ve romanında, en yüksek tabakalardan, en aşağı tabakalara kadar tüm Rus halkını doğal, yalın halleriyle anlatmak istemiştir. Bilineceği gibi roman yayınlandığında büyük başarı kazanmıştır. Bu kitabına dek yazar olarak fazlaca tanınmayan Bay Zagoskin, birdenbire tüm okuryazar Rusya çapında tanınan bir yazar olmuştur. Bu,- herhalde yazarın kendisi için bile- beklenmedik bir başarı olmuştur. Bugün, gerek bir sanat yapıtı olarak, gerekse Rus halk yazını ürünü olarak "Yuriy Miloslavskiy"nin önemi ve anlamı değişmiş bulunmaktadır. Bu, öylesine apaçık ortada olan bir geçek ki, üzerinde fazladan tek sözcük bile etmemize gerek bulunmuyor. Kısacası, bugün hiçkimse Bay Zagoskin'i Rus Walter Scott'u, "Yuriy Miloslavkskiy"i ise yüce bir sanat yapıtı olarak görmüyor. Peki, Bay Zagoskin'e bu kızgınlık niye? Neden böylesine acımasızca saldırılıyor "Yuriy Miloslavskiy"e? Evet, bugün bu romanla alay etmek, her satırında gülünçlükler bulup eğlenmek kolay. Ama, örneğin Karamzin'in "Bednaya Liza"("Zavallı Liza")sıyla alay etmek bundan daha da kolay değil midir? Oysa bu roman, edebiyatımızda, Rus toplumunun ahlaki oluşumuna etkide bulunmuş en seçkin yapıtlardan biridir. Kozlov'un "Çernets"("Keşiş")ine ağlayacak tek kişi bile çıkmaz bugün, oysa unutmayalım ki, zamanında, bu destanın elyazması kopyaları bütün Rusya'yı karış karış dolaşmıştı. Hem söyler misiniz, Puşkin'in "Kafkas Tutsak"ı size bugün de ilk okuduğunuz zamanki gibi mi geliyor? Hadi ona da sövüp saysanıza! Saf estetik eleştirinin tek yanlı bir eleştiri olduğunu, insanı son derece yanlış sonuçlara ulaştırdığını; sanat değeri hiç olmayan, ya da pek az olan pek çok yapıtın, dönemlerini etkilemeleri açısından, sanat değeri olan nice yapıtı geride bıraktığını kaç kez yinelemişizdir! "Yuriy Miloslavskiy"de bu tür yapıtlardan biridir. Biz bugün bu yapıtlara hayranlık duymayız, ama dünyada boşuna yaşamamış, üstüne düşen görevi yapmış bir yaşlı kişiye saygıyla yol verir gibi önlerinde eğilir, onları ön sıraya buyur ederiz. Hem, "Yuriy Miloslavskiy"nin, üstüne düşen görevi hâlâ yapmaya devam ettiğini biliyor musunuz? Bunu, onun yedinci baskıya ulaşması gösteriyor. Kitabı her baskısında hep aynı kişilerin satın almakta olduğunu düşünemiyeceğimize

göre, geçen her yılla kendine yeni okurlar bulduğunu, onyedi yıl önce siz nasıl zevkle okumuşsanız, bugün de aynı zevkle okuyan yeni okurları olduğunu kabul etmek zorundayız. İşte bizim "Yuriy Miloslavskiy"nin tez zamanda yetmişinci baskıya ulaşmasını ve 25 gümüş kopekten daha fazla bir fiyata satılmamasını yürekten dilememizin nedeni de budur.

Eleştirmenin "Yuriy Miloslavskiy" konusunda ettiği ileri geri sözleri yersiz ve gereksiz bulmakla birlikte, bunlarda herhangi bir kötüniyet görmediğimizi de belirtmek zorundayız. Aslında bütün suç galiba eleştirmenin genç olmasında;(*) bu kendisinin bütün yazılarında göze çarpan bir durum. Diyelim bir retorik ya da Rus edebiyatı tarihi ya da bu türden herhangi bir kitap yayınlandı; ciddi bir dergide, makale şurda dursun, tek satırlık bir anıştırmaya bile değmeyen bu kitap için bizim genç eleştirmen hemen kaleme sarılıp koca bir makale döşeniyor. Hatta bu da az geliyor kendisine; en yüksek düzeyde didik didik irdeliyor kitabı ve dünyada var olan bütün izmler içinde olsa olsa nihilizm'le nitelendirilebilecek olan bu kitapta dualizm falan gibi şeyler buluyor. Sonra da bu dualizm yoluyla, Fransız doktrinerlerini parmağına dolama becerisini gösteriyor ve bunları, bizim zamanımızda değil, kendi zamanlarında doğdukları için, bizim değil, babalarımızın yaşıtları oldukları için ve bizden birşey öğrenmedikleri, ama bize pek çok şey öğrettikleri için... bir güzel benzetiyor! Aslında eleştirmenimiz geçmişe karşı son derece acımasız; geçmişi, bugünümüzü önceledığı için birtürlü bağışlayamıyor. Bugün üniversitede matematik okuyan her öğrencinin, astronomi konusunda Ptolemeus'dan daha çok şey bilmesi, günümüz matematik öğrencilerinin Ptolemeus'dan daha büyük birer dahi oldukları anlamına mı gelir? Yoksa Ptolemeus'un bütün suçu günümüzden iki yüzyıl önce doğmuş olması mıdır? Kuşkusuz herkesi değerlendirebilir, herkes hakkında yargıda bulunabiliriz, hatta kimi şeyler hakkında kendimizden geçerek, coşkuyla da konuşabiliriz, ama geçmişteki pek çok şey geçmişte oldukları gibi olmasaydı, bugün de pek çok şey bugün olduğu gibi olmazdı.

(*) Söz konusu makaleyi yazan genç eleştirmen Valerian Nikolayeviç Maykov'dur (1823-1847). (Çev.)

Yaşadığımız çağın ileri düzeyiyle böbürlenmemiz, her zaman, bu ileri düzeyi yalnızca kendi çabalarımızın yarattığı anlamına gelmiyeceği gibi; daha yetenekli, daha artamlı olduğumuz anlamına gelmez.

Yaşlıları geçmişe aşırı bağlılık ve sevgi duydukları için kınarken, bugünle fanatik bir biçimde böbürlenmeketen ve örneğin "...*Puşkin, Lermontov, Gogol, Dostoyevski*..." gibi cümleler yazmaktan özellikle kaçınmak gerekir. Siz dua edin ki, karşıtlarınızın, konforlu çalışma odalarında türetilmiş, daha halkoyu denen şeyi bile kavrayamadığı için halkın beğenisinin ardında birtakım entrikalar, spekülasyonlar ve daha bilmem neler arayan zirzopça bilgelikler karşısında öfkeye kapılmak gibi bir zayıflıkları var. Ya bunun yerine, edebiyat değerlerimizin paşa gönüller nasıl istediyse o şekilde sınıflandırılması keyfiliğiyle ince ince alay etmek, bu cidiyetsizlikle -saldırmadan, sövüp saymadan- sakin sakin dalga geçmek gibi bir huyları olsaydı? Unutmayın ki, Puşkin'e, Lermontov'a, Gogol'e notlarını halk vermiştir, eleştirmenler değil. Birtakım babayiğitler çıkıp da bu sanatçılar üzerine halkın ilerde verceği hükmü önceden söyleyebilseydi, önbiliciliklerinde yanılmadıkları için gülünç duruma düşmekten kurtulacaklardı. Ama siz, nerdeyse dahiliğe yüceltmek için çabalayıp durduğunuz bir yetenek konusunda aynı önbilicilik başarısını gösterememişseniz, o kişiye kötülük yapmışsınız demektir. Bu yüzden herkes sizinle dalga geçmeye başlarsa, belayı siz kendiniz üzerinize çektiğiniz için yakınmaya hiç hakkınız olmaz; ama hakkında önbilicilik yaptığınız kişi sizinle bu belayı niçin paylaşsın?

Bu arada, yeri gelmişken, Bay Zagoskin üzerine biriki düşüncemizi açıklayalım. Aylık dergilerimizden birinde kendisinin "Moskova ve Moskovalılar" başlıklı uzun makalesiyle, "Mantıksal Sonuç", "Moskova Otelleri", "Andrey Yevstafyeviç Dıbkov", "Moskova Irmağı", "Eski ve Çağdaş Giysilerimiz Üzerine" "Kadın-kent" başlıklı kısa makaleleri yayınlandı. Bu makalelerinde Bay Zagoskin'in yeteneği, onun düşünsel çizgisi ve kişiliğinin ayrılmaz bir parçası gibiydi; bu yüzden de makalelerini okumak -çok özel bir türde de olsa- anlatılmaz bir zevk verdi bize.

Saygıdan daha değerli ve inançtan daha saygıdeğer birşey daha yoktur dünyada. Derin ve tutukulu inanç, salt inanç olarak kaldığında ya da erdem iyidir, ayıp kötüdür türünden eski ve doğruluğu tartışmasız gerçeklere bağlandığında bile, saygındır. Cervantes'in kahramanının yapıp ettiklerine bir yandan gülerken, bir yandan da bütün yanlışlarının, yanılgılarının temelinde derin bir inancın varlığını duyumsayarak ona saygı duymamızın nedeni de budur. Bay Zagoskin, Moskova ve Moskovalılar konusundaki düşüncelerini Bogdan İliç. Belkin'in ağzından anlatıyor. Herkesçe bilinen, kabul gören gerçeklere duyduğu inancın saflığıyla alabildiğine sevecen bir tip, Bogdan İliç. Saflığı, notlarına anlatılmaz bir güzellik katıyor ve basılı eserlerde kullanılması uygun görülmeyen, başkalarının ağzında yakışıksız, kaba kaçabilecek kimi deyişlere yer vermesine ve size epey aykırı gelecek deli dolu çıkışlarda bulunmasına karşın büyük bir zevkle okuyorsunuz bu notları. Örneğin, Rus edebiyatında yabancı kökenli sözcüklerin kullanımına karşı çıkarken, sevgili Bogdan İlç'imiz, bunun yenilikçi beylerin "gurur, inatçılık ve *yerli olan her şeye karşı duydukları tiksinti*"den kaynaklandığını savunuyor ve yeri gelmişken bu "yenilikçiler"i Tredyakovskiy'le karşılaştırıyor. Gördüğünüz gibi, epey katı, uzlaşmaz bir dil kullanıyor inançlarını savunurken, ama bu katılık, onun o sevecen saflığını anlayan, duyumsayan okura büyük bir keyif, anlatılmaz bir zevk veriyor. Başkalarının ağzında leş gibi kokacak kimi sözcüklerin, onun ağzında inanılmaz bir zarifliğe büründüğünü görünce, bu dünyalar tatlısı Rus beyzadesinin, Homeros gibi, Venüs'ün kemerini aşırmış olduğunu düşünüyorsunuz ister istemez ve bütün yazdıklarını, öfke duymak şurda dursun, hep bir gülümsemeyle okuyorsunuz... Gülen kişiyse, bilindiği gibi mutlu kişidir. Moskova ve Moskovalılar üzerine anlatılan bu öykülere, Bogdan İliç'inki dışında hiçbir kalemin bu güzelliği veremiyeceğini düşünüyoruz biz. Birbirinden ilginç olayların anlatıldığı, birbirinden güzel bir dille yazılmış bölümler içinde bizim en hoşumuza gideni, üstadın Moskova'da on yerine neden dört ziyaretle yetindiğini ve bir tekeyle boğuşması yüzünden eski Moskova'dan neden biraz soğuduğunu anlatan bölüm oldu. Öyle ilginç, öyle öz-

gün, öyle sevimli bir bölüm ki bu! Gittiği evlerden birinde evsahibi, Bogdan İliç'i, üzerinde bir Kalmuk gocuğuyla karşılar; ancak adam gocuğun altına hemen hiçbir şey giymemiştir; daha sonra evsahibiyle karısı, sabah sabah ona kahve sunarlar, Bogdan İliç tam bu garip kahve ikramı belasını savuşturmayı başarır ki, bu kez önüne reçel tabağını dayarlar. Gittiği ikinci evde evsahipleri durmadan Paris'i sayıklamakta, Rus olan her şeyi küçük görmektedirler. Bunun üzerine Bogdan İliç onlarla ateşli bir tartışmaya tutuşur: kürsüden ders verir gibi kitabi bir dille onlara neden haksız olduklarını açıklar. Bu *kitabilik*, Bogdan İliç'in monologlarına anlatılmaz bir sevimlilik katar. Başkalarınca kötü olan herşey, onca, kesinlikle güzeldir! Sonunda dördüncü bir ziyarette bulunur. Bu son gittiği evin giriş kapısının hemen önüne bir teke uzanmış yatmaktadır. Bogdan İliç, Vaska'yı itekleyip kapının çıngırağına uzanır... ve aynı anda da böğrüne müthiş bir darbe yer. Vaska'yı boynuzlarından tuttuğu gibi yola sürükler: amacı tekeyi arabacısına bırakmaktır. Ancak kolay iş değildir bu. Bir cenk başlar Vaska'yla aralarında, bir cenk ki, yoldan gelip geçnler de seyre dururlar; seyre durmakla kalsalar yine iyi, açıkça Vaska'nın tarafını tutarlar ve beyoğluna karşı verdiği savaşta tekeyi coşturmaya çalışırlar. Bogdan İliç bu olaydan sonra tam bir hafta böğür ağrılarından bir yere kımıldayamaz ve tekelerin önemli bir yer tuttuğu eski Moskova'dan biraz soğur.

Ama Bogdan İliç'in notları şeklinde kaleme alınmış makalelerin en ilginci, bize kalırsa, "Eski ve Çağdaş Giysilerimiz Üzerine" başlıklı olanı. Bu makalesinde Bogdan İliç *moda* denen ejderi, güçsüz ölümlülerin bu aman dinlemez zorbasını, bu cebbar ve gaddar müstebiti tam yüreğinden vuruyor. Sonra da, Rus erkeklerinin "yeniden, bizim o rahat ve görkemli *gocuk*, *kaftan*, *hırka*, *arkalık*, *redingot* gibi giysilerimiz"le, "*murmolka* türü kürk başlıklarımız"ı ve "geniş kenarlı kuştüyü şapkalarımız"ı giymeye başlamaları gerektiğini hiçbir karşıkoymaya yer bırakmıyacak bir açıklıkla kanıtlıyor. Bu satırları okur okumaz, öne sürülen görüşün doğruluğuna nasıl bir içtenlikle kendimizi kaptırmış olmalıyız ki, Moskova caddelerindeki bu şık giysileri taşıyan insanları görmeyi bile beklemeden, soluğu arabacı giysileri diken bir terzi-

hanede almak üzereydik ki, birden birşeyi anımsadık: Bogdan İliç'in yazısında, başkalarını giymeye ikna etmeye çalıştığı giysilerden kendisinin de giyindiğini gösteren, böyle birşeyi anıştıran tek satır yoktu. Oysa, -moralistlerin pek haklı olarak kendilerine küfrü bastıkaları- modanın yasa koyucuları hiç böyle yapmazlardı: kendileri giyerler, sonra da herkes onlar gibi giyinmeye başlardı. Somut örneğin, sonuca ulaşmada bir yığın soyut düşünceden ve kanıttan daha etkili olduğunu gösteren bir durum.. Gerçekten de, kuşkuculukta insanoğlunun üzerine yoktur. herhangi birşeye duyduğunuz inanç ne denli güçlü ve derin olursa olsun, inancınızı eyleme dökmedikçe size kimse inanmayacaktır. Siz, kendinizden geçmiş, büyük bir coşkuyla onlara inancınızın doğruluğunu açıklamaya çalıştıkça, onlar bıyıkaltından gülecek ve:

İşaret direğine benzer bizim filozof biraz
Yolu gösterir, kendisi yerinden kımıldamaz

dizelerini mırıldanacaklardır.

Yaşamı boyunca çocuk kalmak, insan huy ve davranışları içinde bana her zaman en sevimli geleni olmuştur. Çünkü insan yaşamının bütün dönemleri içinde en mutlu olanının, -çocukluk döneminin- güzelliğiyle dolu olan, bu güzelliği yansıtan bir huydur bu. Nedir peki, bu çocukluk dönemi dediğimiz dönemin özelliği? Oyuna, aldatmaya karşı duyulan sevgi... Mutluluğu duyulan sevgi kadar büyük bir sevgidir bu. Çocuklar, büyüklerin onları aldatmasından hoşlanırlar büyüklere gelince, onlar da kendi kendilerini aldatmaktan hoşlanırlar; Bir dal parçasını bacaklarının arasından geçiren çocuk, artık kendi bacakları üzerinde koşmakta olduğuna değil, durduğu yerde duramaz, ateşli bir küheylanın üzerinde dörtnala uçmakta olduğuna inanır; ve sizin, çocuğun gerçekten at üzerinde olduğuna inanıyormuşsunuz gibi yapmanız ona yetmez; yapacağınız şey, üzerinize dörtnala gelen müthiş bir atın altında ezilmekten kurtulmaya çalışır gibi kendinizi çabucak kenara atmaktır. İnsanları aldatmaya karşı duyulan bu çocukluk sevgisi, pek az ayrıksı durum dışında,

yaşamı boyunca hiç bırakmaz kişiyi. Bu bakımdan, o güzelim, masum eski zaman romanlarında iyilik her zaman kötülüğe üstün gelir, ödüllendirilir, kötülükse cezasını bulur. Günümüzdeyse sanat biraz fazla ciddileşmiş, katı, acımasız, ödün vermez olmuş gibi... Bu konuda okur çoğunluğunun ortak bir yakınması var: kendilerine çocuk gibi değil, büyük gibi davranılmasından hiç hoşnut değiller ve bundan büyük üzüntü duyuyorlar.

GOGOL'E MEKTUP(*)
(15 Temmuz 1847 Salzbrunn)

Yazımda *kırgın* bir insan bulurken kısmen haklısınız: kitabınızın bende uyandırdığı duyguları dile getirmede çok cılız ve sevecen kalan bir sıfat bu aslında. Ama kırgınlığımın ve öfkemin nedeninin, yeteneğinize saygı duyan hayranlarınız hakkındaki hiç de sitayışkâr olmayan sözleriniz olduğunu sanmakla bütünüyle haksızsınız. Hayır! Sandığınızdan çok daha önemli bir durum söz konusu burada. İnsan, onurunun, özsaygısının aşağılanmasına katlanabilir. Eğer bütün iş burada bitiyor olsaydı, ben de, bu konuda ağzımı açmamamı sağlamaya yetecek aklı bulabilirdim kendimde. Ama hakikat duygusunun ve insanlık onurunun aşağılanmasına katlanmak elden gelmiyor. Din perdesi ve kamçı savunması altında yalanı ve ahlâksızlığı hakikat ve erdemmiş gibi yayanlara karşı susmak elden gelmiyor.

Evet, sizi, ülkesine candan bağlı bir insanın, ülkesinin umuduna, onuruna, onun bilinçlenme, gelişme, ilerleme yolundaki yüce önderlerinden birine karşı duyabileceği tutkulu bir sevgiyle

---

(*) Belinski'nin sağlığında yayınlanmamıştır. İlk kez Herzen, "*Polyarnaya Zvezda*" adlı almanakında, 1855 yılında yayınlanmıştır.

Belinski "*Mektup*"u, "*Müfettiş*", "*Taras Bulba*", "*Ölü Canlar*" başyapıtlarının yazarının, bu yapıtlarındaki gerçekçiliğine ve dünya görüşlerine sırt çevirerek Ortadoksluğu ve çarlık düzenini aklamaya kalkıştığı "*Dostlarla Mektuplaşmalardan Seçilmiş Parçalar*" adlı kitabının yayınlanması üzerine yazmıştı (Çev).

seviyordum. Sizin de, bu sevgiyi yitirdiğiniz için sinirlenmeye yerden göğe hakkınız var. Yanlış anlamayın, sevgimin büyük yetenekler için bir ödül olduğunu düşündüğümden değil, bu konuda, çoğunluğunu her ikimizin de görmediği büyük bir kitleyi temsil ettiğimi düşündüğümden söylüyorum bunları. Kitabınızın bütün soylu yüreklerde nasıl bir öfke yarattığını da, yayınlanır yayınlanmaz düşmanlarınızca nasıl vahşi sevinç çığlıklarıyla karşılandığını da size anlatabilmem olanaksız. Kitabınızı sevinç çığlıklarıyla karşılayanlar bir tek Çiçikovlar, Nozdrevler, Gorodniçiler gibi edebiyat -dışı düşmanlarınız değildi;adları sizce bilinen edebiyat- içi düşmanlarınız da aynı vahşi sevinç çığlıklarıyla karşıladılar kitabınızı. Kitabınızdaki düşünceleri benimsedikleri kabul edilen insanların bile ondan yüz çevirdiklerini siz kendiniz de görüyorsunuz. Bu kitap derin bir inançla ve içtenlikle yazılmış olsaydı, sonuç yine değişmeyecek, halk üzerinde yine aynı etkiyi yapacaktı. Ve eğer çok az kişi dışında (ki bunların alkışlarının hiç de onurlandırıcı olmadığını anlamak için kim olduklarına şöyle bir bakmak yeter) herkes kitabınızı dünyevi hedeflere semavi yollarla ulaşmak için başvurulmuş kurnazca, ama biraz aşırı kurnazca bir düzen olarak nitelemişse bunun tek suçlusu sizsiniz. Ve bunun şaşılacak hiçbir yanı yok; şaşılacak olan, sizin bunu şaşılası bulmanızdır. Bu da, sanırım, sizin Rusya'yı, fantastik kitabınızda üstlendiğiniz talihsiz rolde olduğu gibi, düşünür olarak değil, yalnızca bir sanatçı olarak derinlemesine bilmenizden kaynaklanıyor. Siz Rusya'ya o güzel uzaklığınızdan bakmaya alışmış bir insansınız. Bildiğiniz gibi, nesneleri görmek istediğimiz gibi görmenin en kolay yolu onlara uzaktan bakmaktır. Siz, o *güzel uzaklığınızda,* Rusya'ya tümüyle yabancı olarak, kendi içinizde, kendi dünyanızda ya da sizinle aynı kafadaki insanların çevresinde, tekdüzelik içinde yaşıyorsunuz. Bu bakımdan da şunun farkında değilsiniz: Rusya kurtuluşunu mistisizmde, asketizmde,(*) pietizmde(**) değil, uygarlığın ilerlemesinde, eğitimde, insanseverlikte görüyor. Ona gerekli olan şey, vaazlar değil (yeterince vaaz

(*) Asketizm : Çilecilik (Çev.).
(**) Pietizm : Sofulukçuluk (aşırı dindarlık yanlılığı) (Çev.).

dinledi!), dualar değil (çok dua yineledi bunca zamandır!); ona gerekli olan şey yüzyıllardır çamurlar, gübreler içinde yitip gitmiş olan insan onurunun uyandırılmasıdır! Ona gerekli olan şey, kilise öğretisiyle değil, sağduyuyla ve hakkaniyetle uyum içinde olan hukuğun ve yasaların uyandırılması ve bunların olabildiğince katı bir biçimde uygulanmasıdır. Rusya'da bugün bunlar yok. Bunların yerine korkunç başka şeyler var. Ülkemizde insanlar insan alıp satıyor, yani insan ticareti yapıyorlar. Bunu yaparken de Amerika'nın büyük tarımsal işletme sahiplerinin, zencinin insan olmadığı şeklindeki kurnaz gerekçelerine benzer bir gerekçe bile öne sürmeye gerek görmüyorlar. Ülkemizde insanlar kendi adlarıyla değil, *Vanka*, *Styoşka*, *Vaska*, *Palaşka* gibi takmaadlarla anılıyorlar; ve nihayet ülkemizde, kişilik hakları, onurun ve mülkiyetin güvencesi şurda dursun, doğru dürüst bir polis düzeni bile bulunmuyor. Bunun yerine, yalnızca, resmi hırsız ve soyguncuların oluşturdukları büyük şirketler görülüyor. Rusya'nın bugün en canalıcı, en güncel, en ulusal sorunları: köleliğin kaldırılması, beden cezalarının kaldırılması ve hiç değilse var olan yasaların elden geldiğince eksiksiz bir biçimde uygulanmasının sağlanmasıdır. Bunların gerekliliğini, pomeşçiklerin köylülere neler yaptığını ve her yıl kaç pomeşçiğin köylüler tarafından öldürüldüğünü çok iyi bilen hükümet de duyumsuyor. Bunu hükümetin, beyaz zencilerin yararına olarak aldığı yarım yırtık kimi önlemlerden, attığı ürkek birkaç adımdan ve kırbaç yerine üçlü kamçı kullanılması gibi gülünç önlemlerden(*) anlıyoruz. Gördünüz mü, yarı-uykulu, duyumsamaz halinde bile Rusya'nın kafasını -hem de esaslı bir şekilde- işgal eden sorunları? Oysa bu sırada, derin bir gerçekçilik ve olağanüstü bir sanatsallıkla Rusya'nın bilinçlenmesine müthiş bir şekilde katkısı olmuş, Rusya'ya kendini adeta aynada görme imkânını sağlamış yüce yazarımız ne yapıyor? Barbar pomeşçike, *pis suratlı* köylülerin iliklerini ve kanlarını daha çok sömürmesini İsa ve kilise adına öğütleyen bir kitap yazıyor!.. Sonra da benden böyle birşeye öfkelenmememi bekliyor? Canıma kastetmiş olsaydınız bile

(*) Çar I. Nikolay, 1846 yılında kırbaç yerine, -vuruş adedi artırılmak koşuluyla- kamçı kullanılmasını emretmişti.

size duyacağım kin ve öfke, bu utanç verici kitabınızdan dolayı duyduğum öfkeden daha büyük olamazdı... Ve şaşılacak şey, bir de tutup insanların, kitabınızı yazarken içtenlikli olduğunuza inanmalarını istiyorsunuz? Yüreğiniz şeytanın öğretisiyle değil de gerçekten tanrı hakikatiyle dolu olsaydı, pomeşçiklerden sadık yandaşı olduğunuz kişiye yazacaklarınız bunlar olmazdı. Köylüsü kendisinin tanrı önünde kardeşi olduğu için, ve kardeş de kardeşin kölesi olamayacağı için, ya köylülerine özgürlüklerini vermesi gerekliliğini yazardınız ona, ya da, hiç değilse, vicdanının derinlerinde onlara karşı yanlış bir konumda olduğunu duyumsayarak, onlara karşı biraz daha insaflı olması gerekliliğini. Ya şu "*ah sizi pis suratlılar*!" lâkırdısına ne demeli? Hangi Nozdrev'den, hangi Sobakeviç'ten duydunuz bu sözü? Duydunuz ve sanki büyük bir keşifmiş gibi âleme duyurmaya kalktınız? Yoksa, efendilerine inanıp kendilerini insan yerine koymadıkları için zaten yıkanmayan köylülere yararlı bir öğüt vermek mi amacınız? Rus ulusal yargılama ve tenkil-tepeleme anlayışınıza da diyecek yok doğrusu! Puşkin'in romanındaki aptal köylü kadının sözlerinde idealini bulduğunuz bu anlayışa göre, hem haklıya, hem haksıza sopayı basmak gerek(*). Bizde çoğu kez yapılmakta olan da bu, aslında. Ama yine de, en sık tanığı olduğumuz uygulama, rüşvet verip yakayı sıyıramamışsa eğer, yalnız haklının tepelenmesi yani suçsuz suçlu yaratılmasıdır! Ve siz, böylesi görüşlerle dolu kitabınızın, çileli bir içsel hesaplaşmanın ve yüce bir ruhsal aydınlanmanın sonucu olarak ortaya çıktığının kabulünü istiyorsunuz! Olamaz! Siz ya hastasınız ve derhal tedavi edilmeniz gerek, ya da... bu "ya da"yı söylemeye cesaret bile edemiyorum...

Kamçı vaizliği, cehalet havariliği, irtica şövalyeliği, aydınlanma düşmanlığı, Tatar yöntemlerinin övgücübaşılığı... Ne yapıyorsunuz, siz? Nerde durduğunuza bir bakın: uçurumun kıyısındasınız! Bu görüşlerinizle ortodoks kilisesine destek vermenizi anlayabilirim: ortodoks kilisesi her zaman kırbacın destekçisi,

(*) Puşkin'in "*Yüzbaşının Kızı*" romanındaki Vasilisa Yegorovna'nın şu sözlerine gönderme yapılıyor: "... kim haklı kim haksız, anla; sonra da ikisini birden cezalandır."

despotizmin yaltakçısı olmuştur. Ama İsa'nın ne işi var burda, onu niye karıştırıyorsunuz? İsa'yla kilise -hele de ortodoks kilisesi- arasında ne gibi bir ortaklık kuruyorsunuz? İnsanlara özgürlük, eşitlik ve kardeşlik öğretisini ilk duyuran ve çektiği acılarla öğretisinin gerçekliğini doğrulayan, kökleştiren, belleklere kazıyan kişidir, İsa. Kilise olarak örgütlenene ve ortodoksluğun temel ilkesi olana dek insanlar için *kurtuluş* yalnızca bu öğretideydi. Kilise ise hiyerarşiyi getirmiş, eşitsizliğin savunucusu, egemenliği ellerinde tutanların dalkavuğu, insanlar arasında kardeşliğin soluk aldırmaz düşmanı olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Öte yandan, İsa'nın öğretisinin anlamı, geçen yüzyılın felsefe hareketiyle açımlanmıştır. Ve işte, alay yoluyla Avrupa'da fanatizm ve cehalet ateşlerini söndüren bir Volter'in, sizin -ister Doğudan, ister Batıdan- bütün papazlarınızdan, patriklerinizden, piskoposlarınızdan, metropolitlerinizden daha çok İsa'nın oğlu olmasının, onlardan daha çok İsa'nın canından, kanından olmasının nedeni budur. Bunları gerçekten bilmiyor olabilir misiniz? Yalnız, herhangi bir liseli için bile artık giz olmaktan çıktı bütün bunlar...

"*Müfettiş*" ve "*Ölü Canlar*"ın yazarı olan siz, şu iğrenç Rus ruhban sınıfını, katolik ruhban sınıfıyla karşılaştırılamıyacak ölçüde üstün bulup bu kepaze insanlar için övgüler düzerken içten olabilir misiniz? Diyelim ki, katolik din adamlarının bir zamanlar hiç değilse birşeyler yaptıklarını, bizimkilerinse dünyevi iktidarın uşağı ve kölesi olmaktan başka hiçbir şey yapmadıklarını bilmiyorsunuz; iyi ama Rus halkının, din adamlarından nefret ettiğini de bilmiyor musunuz? Size göre, halkımız şu edepsiz fıkraları kimin için anlatıyor? Papazlar, onların karıları, kızları, hatta uşakları için değil mi? *Madrabaz, et kafa, cennet öküzü* sözlerini kimin için çıkarmıştır bu halk? Papazlar için değil mi? Rusya'da pisboğazlık, pintilik, yalaklık, yaltaklık, yüzsüzlük denilince bir tek papazlar akla gelmez mi? Ve şimdi siz bütün bunları bilmiyorsunuz, öyle mi? Garip doğrusu! Size göre Rus halkı dünyanın en dindar halkı. Katmerli bir yalan bu! Dindarlığın temelini pietizm, aşırı saygı, tanrı korkusu oluşturur. Rus insanı, tanrının adını kıçını kaşıyarak anar. Suzdal'li kilise ressamlarının ağzıyla

konuşur bizim insanımız: *olursa, tanrı beğensin, olmazsa, bilmem nereme kadar!*.. Dikkatlice baktığınızda siz de göreceksiniz: natura olarak, alabildiğine ateisttir bu halk. Evet, pek çok kör inancı vardır, ama dinsellik dediniz miydi, zerresini bulamazsınız. Kör inaçlar, uygarlık alanında kazanılan başarılarla yok olur gider. Ama dinsellik, çoğu kez uygarlıkla uyum içinde yaşar gider. Bunun en canlı örneği: eğitimli, hatta aydın insanlar arasında pek çok içten, fanatik katoliğin ve hristiyanlıktan yüzçevirdiği halde başka birtakım tanrıların savunmasını yapıp duran çok sayıda insanın bulunduğu Fransa'dır. Rus halkı böyle değildir: mistik esriyip coşmalar Rus halkının naturasına aykırıdır. Böylesi şeyler için halkımızın sağduyusu biraz aşırı düşer; pozitif düşünce biçimi ve fikri açıklığı da engel olarak yükselir buna. Onu gözkamaştırıcı bir geleceğin beklemesinin nedenleri de belki bu özellikleridir. Dinsellik, hatta, Rus halkının ruhban sınıfına bile köklü bir biçimde yerleşememiştir. Üç beş din adamının sessiz, sakin, soğuk, mesafeli kişilikleri ve çileci içedönüklükleri hiçbir şey kanıtlamaya yetmez. Bizim din adamlarımızın çoğunluğu için ayırdedici özellikler bunlar değil, koca bir göbek, teolojik ukalâlık ve en vahşisinden cehalettir. Dolayısıyla din adamlarımızı dinsel hoşgörüsüzlük ve fanatizmle suçlamak onların günahını almak olur; tam tersine, örnek alınacak bir kayıtsızlıkları, ilgisizlikleri vardır din konusunda. Dinsellik bizde yalnızca ayrılıkçı sektler içinde görülür. Bunların da nitelik olarak geniş halk yığınlarına ne denli ters düşen, aykırı gruplar oldukları ve nicelik olarak ne denli hiç düzeyinde bulundukları herkesçe bilinen gerçeklerdir.

Rus halkıyla yöneticileri arasındaki derin sevgi ve muhabbet bağlarına ilişkin methiyeleriniz üzerinde uzun boylu durmak niyetinde değilim. Şu var ki, bu methiyeleriniz, başka bakımlardan size yakın olan insanlarca bile onaylanmadı ve sizi onların bile gözünden düşürdü. Benim kişisel görüşümü soracak olursanız, tanrısal güzelliğini doyasıya seyretmeniz için Mutlak yönetimimizi vicdanınıza havale ediyorum (size huzur vereceği ve çıkar sağlayacağı söyleniyor bunun); yalnız *o güzel uzaklığınız*dan seyrederken ihtiyatı elden bırakmayın: çarlık yakından ne pek

öyle güzeldir, ne de tehlikesiz... Son birşey daha: Avrupalılar, özellikle de katolik olanları, dinselliğe tutuldukları zaman, yeryüzü iktidarlarının yasadışılıklarını kınayan Musevi peygamberler gibi, adaletsiz yönetimi suçlamaya başlarlar. Bizde ise, tersine, birisi (aklıbaşında diye bilinenlerden birisi bile olsa) psikiatristlerin *religiosa mania*(*) dedikleri hastalığa tutuldu mu, semavi tanrıdan çok, dünyevi tanrıyı yüceltmeye, ona övgüler düzmeye başlar ve bu işte de o kadar ileri gider ki, kendisini bu kölece yaltaklığından dolayı ödüllendirmeyi düşünebilecek olan "tanrı", böyle birşey yapmakla tanrılığını toplumun gözünde beş paralık edeceğini görür ve bu işten vazgeçer... Bizim millet, kardeş, işte böyle anasının gözüdür!..

Tartışılmaz bir büyük gerçek diye vurguladığınız birşey daha var kitabınızda: basit halk için okuma yazma bilmek yararlı olmadığı gibi, tam tersine zararlıymış. Vallahi ne diyeyim bilmiyorum ki? Bu Bizans düşüncesini kâğıda geçirirken ne yaptığınızı bilmiyor idiyseniz eğer, Bizans tanrınız sizi bağışlasın demekten başka birşey gelmiyor aklıma...

Şimdi, bana şöyle birşey söyleyebilirsiniz: "Pekâlâ. Diyelim ki, yanılgı içindeyim; bütün düşüncelerim yanlış. İyi ama, bana neden yanılma hakkı tanınmıyor ve yanılgımdaki içtenliğe inanılmak istenmiyor?" O zaman ben de size derim ki: sizin bu düşüncelerinizin yeni hiçbir yanı yok; bunlar Rusya'da nicedir çiğnenmiş sakızlar. Daha geçenlerde, Buraçok(**)la biraderince değinilmemiş tek yanı bırakılmadı bu konunun. Kuşkusuz, sizin kitabınızda onlarınkinden daha fazla zekâ kıvılcımı, hatta yetenek var (ama çok da fazla değil). Buna karşılık onlar, sizin savunduğunuz bu öğretiyi çok daha canlı ve tutarlı bir biçimde savundular ve işi büyük bir cesaretle sonuna dek götürdüler: öylesine ki, her şeyi Bizans tanrılarına verdiler ve şeytana birşey bırakmadılar. Oysa siz ne yardan, ne serden geçiyor ve çelişkiye düşüyorsunuz. Örneğin tutarlı olmak dürüstlüğünü gösterdiniz mi, Puş-

(*) Din saplantısı.

(**) Stepan Anisimoviç Buraçok (1800-1876)-Dinsel- monarşik eğilimli bir dergi yayımlayan eleştirmen. Dergisinde Puşkin'e, Gogol'e ve Belinski'ye şiddetle saldırırdı –Ed.

kin'i, edebiyatı, tiyatroyu savunuyorsunuz. Oysa bunlar, sizin düşünce biçiminize göre, ruhun kurtuluşuna katkıda bulunmaktan çok, onu mahvedebilecek olan şeylerdir. Gogol'le Burakçok'un aynı kafa yapısına sahip oldukları gibi bir düşünceyi kimin aklı alabilir? Rus insanının gözünde aşırı yüksek bir yer edindiğiniz için, şimdi bu düşüncelerinizde içten olduğunuza inanması zor insanlarımızın. Aptallara doğal gelen birşey , bir dahiye de öyle gelmez. Kimileri, kitabınızın, olumlu deliliğe yakın bir zihinsel bozgunun ürünü olduğu düşüncesi üzerinde durdu; ama pek uzun sürmedi bu düşünceyi savunmaları: çünkü kitabınızı bir günde, bir haftada, bir ayda yazmış olamazdınız; bir, hatta belki de birkaç yılda yazmıştınız; özensizce çırpıştırılmış gibi görünen anlatımların gerisinde, derinlemesine bir düşünme, etraflıca bir tasarlamanın bulunduğu görülüyordu; egemenlere düzülen övgülerin ise, sofu yazarın dünyevi durumunu, bir eli yağda bir eli balda denilen duruma getireceği görülüyordu. Petersburg'da, bu kitabı, veliaht prensin oğlunun öğretmeni olmak için yazdığınız söylentilerinin yayılmasının nedeni işte budur. Daha önce de Petersburg'da Uvarov'a yazdığınız mektup ortaya çıkmıştı. Bu mektubunuzda, öfke içinde, kitaplarınızın Rusya'da yanlış yorumlandığından yakınıyor ve önceki yapıtlarınızdan memnun olmadığınızı söyleyerek, yapıtlarınızın sizi memnun edebilmesinin koşulunu açıklıyorsunuz. Şimdi elinizi vicdanınıza koyun ve siz söyleyin: kitabınızın sizi yazar olarak ve bundan da önemlisi, insan olarak halkın gözünden düşürmesinde şaşılacak bir yan var mı?

Siz, anlayabildiğim kadarıyla, Rus halkını pek iyi anlamamışsınız. Rus halkının karakterini belirleyen şey, toplumumuzun içinde yaşadığı koşullardır. Bunlar öyle koşullardır ki, en canlı güçler bu koşulların içinde büyük bir coşku içinde kaynaşır, dışarı atılıp kendini göstermek ister, ama son derece ağır baskılar altında tutuldukları için çıkış yolu bulamazlar ve bütün ürettikleri, yarattıkları şey -ister istemez- bezginlik, hüzün, gevşeklik, duyumsamazlık olur. Ülkemizde bir tek edebiyatta canlılık ve ilerleme görülüyor; hem de bir karabasana dönüşmüş olan sansür koşullarına karşın. Yazarlık pâyesinin bizde böylesine saygı-

değer olmasının da, azıcık bir yetenekle bile edebiyat alanında başarı kazanmanın kolay olmasının da nedeni budur. Ozanlık ünvanı, edebiyatçılık pâyesi, ülkemizde nicedir apoletlerin sırmalarını, rengâ-renk üniformaların şerit ve yaldızlarını gölgede bırakmış bulunuyor. Yetenek fıkaralarının bile liberal bir çizgi tutturmaları halinde kamuoyunun ilgi ve dikkatiyle ödüllendirilmelerinin ve kendilerini -isteyerek ya da istemeyerek- hristiyanlığın, çarlığın hizmetine koşmaları durumunda yüce ozanların bile popülerliklerini yitirmelerinin nedeni yine budur. Şu son sözünü ettiğim durumun en parlak örneği, Puşkin'dir: hükümdara bağlılığını dile getiren iki şiir yazması, sırmalı "kamer-yunker" üniforması giymesine yetmiş, ama öte yandan bir anda halkın kendisine duyduğu sevgiyi yitirmiştir(*). Ve siz kitabınızın, içeriğindeki bayağılıktan değil de, herkes ve herşey hakkında dile getirdiğinizi söylediğiniz gerçeklerin keskinliğinden, acılığından dolayı tepkiyle karşılandığını öne sürerken -eğer bu sözleriniz şaka değilse- son derece yanılıyorsunuz. Hadi diyelim yazıp çizen dostlarınız için bu dediğiniz doğru; peki ya halk? Ona ne oldu da, o da aynı tepkiyi gösterdi? Sonra sanki siz "Müfettiş"te ve "Ölü Canlar"da daha az acı gerçekleri mi dile getiriyordunuz? Daha az mı keskindiniz ve daha az mı yetenekliydiniz? Ama ne "Müfettiş", ne de "Ölü Canlar" sizi şu son kitabınızın düşürdüğü ayıplı duruma düşürmedi. Sonuç: siz halkın da çılgın öfkesini çektiniz üzerinize bu son kitabınızla. Ve bu işte halka hak vermemek elde değil: çünkü halk yazarlarda kendini çarlığın, hristiyanlığın ve milliyetçiliğin karanlığından kurtaracak biricik önderini, savunucunusu ve kurtarıcısını görür ve bu yüzden de, yazarların bütün kötü kitaplarını bağışlamaya hazırdır, ama zararlı kitaplarını, kötü yürekle kaleme alınmış kitaplarını asla bağışlamaz. Ve bu da, henüz dölüt halinde de olsa, halkımızda canlı, diri, sağlıklı bir sezginin bulunduğunu gösteriyor. Bu sezginin varlığı ise, halkımızın geleceğinin olduğunu gösteriyor. Eğer Rusya'yı gerçekten seviyorsanız, siz de benim gibi, kitabınız üzerin-

---

(*) "Stansı" ve "Druzyam" adlı şiirlerini için Puşkin'e sarayca "kamer-yunker" pâyesi verilmiş, ama ozan bu pâyeyi kendisi için alçaltıcı bulmuştu.

de yoğunlaşan tepkilere, onun kötü bir kitap olarak karşılanmasına ve düşüşüne sevinmelisiniz!..

Belki biraz kendini beğenmişlik gibi olacak ama, Rus halkını bir parça tanıdığımı sanıyorum. Kitabınız beni halk üzerinde değil, hükümet ve sansür üzerinde kötü bir etkide bulunabileceği için korkuttu. Petersburg'da, hükümetin kitabınızı binlerce adet basacağı ve çok ucuz bir fiyatla satışa sunacağı söylentileri yayılınca, kimi dostlar üzüntülerini dile getirdiler. Ama ben kendilerine, bütün bu desteklere karşın kitabın en ufak bir şansı *olmadığını, çok kısa bir süre sonra unutulup* gideceğini söyledim. Gerçekten de, kitabınız bugün kendisinden çok, onun üzerine yazılan yazılarla hatırlanıyor. Evet, Rus insanında bir gerçek içgüdüsü var: belki gelişmiş bir içgüdü değil bu daha, ama derinliği olan bir içgüdü.

Kitabınızda belki içtendiniz. Ancak onu halka, okurlara sunma düşünceniz gerçek bir talihsizlik. O safderûn sofuluklar bizim toplumumuz için bile gerilerde kaldı artık. Halkımız için dua edilen yerin önemi yok artık; insanlarımız İsa'yı Kudüs'te arayanların, ya onu hiçbir zaman yüreklerinde taşımamış olanlar, ya da onu tümden yitirmiş olanlar olduğunu çok iyi biliyor. Acı çeken birini görünce onun acısını yüreğinde duyabilen, hiç tanımıyor da olsa, zulme uğrayan bir mazlumun âhını içinde duyabilen bir insan, İsa'yı yüreğinde taşıyor demektir ve böyle birinin yalınayak Kudüs yollarına düşmesine hiç gerek yoktur. Sizin vaizliğini yaptığınız boyuneğerlik, bir: yeni birşey değil ve iki: bir yandan müthiş bir kibiri, kurumlanmayı, çalımı, diğer yandan da sizin insani değerinizin, onurunuzun, üstünlüklerinizin en utanılası biçimde aşağılanışını dile getiriyor. Tevekkül, boyuneğerlik, mazlumluk, alçakgönüllülük adına ne varsa bunların hepsinin üzerinde birşey olma, soyut bir en "mükemmel" olma düşüncesi, ya boş gururun, kibirin, ya da kıt akıllılığın ve zihni perişanlığın ürünüdür ve her iki durumda da sonu ikiyüzlülük, yalancı sofuluk ve dönekliktir. Üstelik siz bununla da kalmıyorsunuz: hem başkaları için, hem de kendiniz için alabildiğine bayağı ifadeler kullanıyorsunuz. Başkaları için böyle yapmanız, yalnızca bir kabalık olarak nitelenebilir, ama aynı şeyi kendinize

de yapmanızı iğrendirici bulmamak mükün mü? Çünkü yakının yüzüne tokat atan bir insanın bu davranışı öfke uyandırır, ama eğer bir insan kendi kendini tokatlıyorsa, bu davranış tiksintiden başka birşey uyandırmaz. Hayır! Sizin kafanızda aydınlanma değil, tam tersine, kararma ve karışıklık var. Günümüz hristiyanlığını öz olarak da, biçim olarak da anlamamışsınız. Kitabınızda hristiyanlığın hakikati değil, ölümün, şeytanın, cehennemin hastalıklı kokusu duyuluyor. Sonra, o nasıl dil öyle? Nasıl tümceler, nasıl sözcükler onlar! *"Pek bir seciyesiz, oldu insanlar günümüzde; o safildir ki işte..."* İncil biçiminde yazdığınızı mı sanıyorsunuz böyle yazmakla? Kendini bütünüyle yalan yazmaya veren insanı aklının ve yeteneğinin terketmesi ne yüce bir gerçek! Kitabınızın üzerinde adınız olmasa ve içinden bir yazar olarak kendinizden söz ettiğiniz bölümler çıkarılsa, bu pasaklı sözcük ve tümceler yığınının, bu kibir dolu hengâmenin, "Müfettiş" ve "Ölü Canlar" yazarının kaleminden çıktığını herhalde kimseler düşünemezdi.

Benim kişisel durumuma gelince, bir kez daha yineliyeyim: yazımı, eleştirmenlerinizden biri olarak benim hakkımda dile getirdiğiniz görüşlerinize öfkeli bir tepki olarak almakla yanılıyorsunuz. Benim için yazdıklarınız beni yalnızca kızdırmakla kalsaydı, ben de yalnızca beni kızdıran noktalarda öfkemi belirtmekle yetinir, öbür bütün konularda sakin ve yansız olurdum. Sizi seven, sanatınıza hayranlık duyan insanlar hakkındaki görüşlerinize gelince, bunlarda bir kat daha fazla çirkinliğe düştüğünüz bir gerçek. Bir sanatçının, övgüleriyle, hayranlık çığlıklarıyla önünde sürekli gülünç, maskara bir durum sergileyen bir budalayı aradabir şöyle hafifçe silkelemesinin zorunluluğunu anlıyorum; ama yerine getirilmesi pek kolay olmayan bir iştir bu; çünkü sahte bile olsa bir sevgiye düşmanlıkla karşılık vermek pek insanca birşey değildir.

Zekâ yönünden seçkin kişiler değildi belki kastettikleriniz, ama herhalde aptallar da değildi. Bu insanlar, yapıtlarınız karşısında duydukları şaşkınlıkla, gerçekte dile getirdikleri düşüncelerinden biraz daha aşırıya kaçan coşkunluk çığlıkları atmış olabilirler. Ama yine de, onların size karşı duydukları büyük coşku

öyle soylu, öyle tertemiz bir pınardan kaynaklanıyor ki, onların başlarını ortak düşmanınıza teslim etmeden önce herhalde epey düşünmeniz gerekirdi. Üstelik siz bununla da kalmadınız, onları bir de yapıtlarınıza çirkin yorumlar getirme niyetiyle suçladınız. Bunu kuşkusuz kitabınızdaki ana düşüncenin coşkusuna kapılarak ve biraz da önünü arkasını fazla düşünmediğinizden, ihtiyatsızlığınızdan yaptınız. Aristokrasinin prensi, edebiyatınsa uşağı Vyazemski de düşüncenizi geliştirdi ve hayranlarınız hakkında (ve galiba en çok da benim hakkımda) ihbarlarda bulundu. Bu işi de sanırım size olan gönül borcunu ödemek için yaptı: öyle ya, yanlış anımsamıyorsam eğer, "*yerlerde gevşek gevşek sürünen cansız şiirler*"inden dolayı bu şair taslağından büyük bir ozan çıkarmıştınız siz. Bütün bunlar hiç ama hiç hoş değil! Düşmanlarınıza haklarını kibirli bir tevekkülle teslim ettiniz. Neymiş, zamanı geldiğinde hayranlarınıza da haklarını teslim etmek niyetindeymişsiniz! İyi ama ben bu niyetinizi nerden bilebilirdim? Bilemezdim ve doğrusu bilmek de istemezdim. Benim önümde duran sizin kitabınızdı, niyetleriniz değil. Ve ben tekrar tekrar okumama karşın, kitabınızda, onda olandan başka hiçbir şey bulamadım; onda olanlarsa, beni dehşetli kırdı, öfkelendirdi.

Duygularımı kendi hallerine bırakı verecek olsam bu mektup herhalde kalın bir deftere dönüşürdü. Size bu konuda yazmayı hiç düşünmüyordum. Yazmayı, nerdeyse yüreğime acı verecek biçimde çok istememe karşın ve sizin, yazdığınız kitapla herkese size teklifsizce yazabilme hakkını vermenize karşın, böyleydi bu. Ancak Rusya'dayken bu işi yapamazdım, çünkü biliyorsunuz, Şpekin'ler(*) var orda, mühürlerini sökerek başkalarının mektuplarını açıp okurlar ve bunu da yalnızca bu işten duydukları kişisel haz nedeniyle değil, aynı zamanda muhbirlik görevleri gereği yaparlar. Ama işte bu yaz verem başlangıcı nedeniyle yurtdışına çıkmam gerekti ve mektubunuzu da (N) (**)nin Salzbrunn'a göndermesiyle alabildim. Bugün An(nennkov)la birlikte buradan ayrılıyor ve Frankfurt-na-Mayne üzerinden Paris'e gidiyoruz. Hiç beklemediğim bir sırada sizden mek-

(*) Gogol'ün "*Müfettiş*" adlı oyununun kişilerind e–Ed.
(**) Nekrasov –Ed.

tup almam, kitabınız dolayısıyla kalbimde size karşı biriken duygu ve düşüncelerimi yazma olanağı verdi bana. Ben yarım konuşmayı da, üstü örtülü konuşmayı da beceremem: doğama aykırıdır böyle şeyler. İster siz kanıtlayın, isterse zaman kanıtlasın size karşı yazdıklarımda yanıldığımı; böyle birşeye ilk sevinen ben olurum; ama size söylediklerimden dolayı zerre kadar pişmanlık duymam. Burada sizin kişiliğiniz, benim kişiliğim değil artık sözkonusu olan: gerçekler, Rus halkı, Rusya gibi, benim kişiliğimden de, hatta sizin kişiğinizden de üstün kavramlar sözkonusu burada. Ve işte, size bu mektubun son sözleri: kibirli bir boyuneğişle gerçekten yüce yapıtlarınızı yadsıyarak başınıza nasıl büyük bir dert açtıysanız, şimdi de içtenlikli bir boyuneğişle son kitabınızı yadsımalı ve eski yapıtlarınıza benzer yeni yapıtlar yayınlayarak bu ağır günahınızın kefaretini ödemelisiniz.

Salzbrunn, 15 Temmuz 1847.

"MOSKVİTYANİN"E YANIT(*)

"Sovremennik"in, yeni bir yazıkurulunun yönetimi altında(**) ve yeni bir görünümle yayınlanmaya başlaması, kendilerine "parti" adı veren değişik edebiyat çevrelerinde ve çevreciklerinde, beklendiği gibi, büyük gürültüler kopardı. Önceleri, ilgileri edebiyat sütunlarında, "*Suçlu Kim?*", "*Olağan Bir Öykü*", "*Avcının Notları*" gibi yapıtlara yönelikti. Ama "*Sovremennik*"e yönelik eleştiriler, bugüne dek, işte bu kadardı: kısa, kopuk kopuk birtakım değiniler, kimi kez övgü, çoğu kezse yergi ve kınamayla karışık küçük saldırılar... Derken, içinde bulunduğumuz yılın eylül ayında yayınlanan "*Moskvityanin*"in ikinci kısmında uzun bir yazıya yer verildiğini gördük. Yazının başlığı şuydu: " 'Sovremennik'in Tarih ve Edebiyat Görüşleri Üzerine".(***)

Söz Konusu olan yalnızca "*Sovremennik*" olsaydı, doğrusu bu yazıya yanıt vermeye hiç mi hiç gerek duymazdık. Dergimizi beğenenler olduğu, gibi, elbette beğenmeyenler de olacaktır: bu bir bireysel zevk meselesidir ve böyle birşeye bizim karışmamız düşünülemez bile. Ama "*Moskvityanin*"de "*Sovremennik*" üzeri-

(*) 1847 yılında "Sovremennik" dergisinde, sansürce yapılan kırpmalardan sonra yayınlanmıştır -Ed.

(**) Sovremennik", Aralık 1847'den başlayarak, eleştirmen ve edebiyat tarihçisi Prof. Aleksandr Vasilyeviç Nikitenko'nun yönetimi altında yayınını sürdürmüştü -Ed.

(***) Makalenin yazarı, slavsever akımına bağlı filozof Yuri Fyodoroviç Samarin'dir -Ed.

ne yayınlanan yazıda, bir tek "*Sovremennik*"le değil, günümüz Rus edebiyatının tümüyle ilgili en temel ilkelere değiniliyor. Böylece de tartışma ya da polemik, bireysel olmaktan çıkıp, ilkeler konusunda bir mücadeleye dönüşüyor. Böyle bir durumda susmamızın, düşünsel düşmanlarımızla gizli bir uyuşma ve fikir beraberliği içinde olduğumuz şeklinde, alabildiğine haklı gerekçelere dayanan yorumlara kapı aralayacağından çekindiğimiz için, "*Moskvityanin*"de yayınlanan yazıya yanıt vermeyi zorunlu sayıyoruz.

"*Sovremennik*"in bu yılki ilk sayısında yer alan üç yazı ele alınmış "*Moskvityanin*"de: Bay Kavelin'in(*) "Eski Rusya'nın Hukuksal Yaşamına Bir Bakış"ı, Bay Nikitenko'nun "Rus Edebiyatında Çağdaş Yönelişler"i ve Bay Belinski'nin "1846 Yılı Rus Edebiyatına Bir Bakış"ı. "*Moskvityanin*"in eleştirmeni, Bay Kavelin'in yazısındaki başlıca görüşleri sözde çürütmüş, ama Bay Kavelin'in kendisini, değerlendirmelerinin ve eleştirilerinin dışında tutmuş. Bay Nikitenko'yla Bay Belinski'nin yazılarını eleştirirkense, bu iki yazarın edebi nitelikleri üzerinde durmayı zorunlu bulmuş. Ve ikisinin de ağzının payını vermiş! Bay Nikitenko'yu acımasız bir dille eleştiren "*Moskvityanin*" eleştirmeni, bütün acımasızlığına karşın bir Rus atasözünü hatırlamış: "Öfkeyle merhamet, etle tırnak gibidir" ve Bay Nikitenko'dan yüce merhametini esirgememiş. Ama Bay Belinski'ye gelince, değişmiş bay eleştirmen: iler tutar yerini bırakmamacasına saldırmış. Hedef: Belinski'yi yoketmek! Savaş bayrağının üzerinde ateşten harflerle şunlar yazılı: *pas de grâcel*(**) Yeri gelince, bir başkasının edebî ününe bu açık saldırının gizli nedenleri ve hedefleri üzerinde duracağız. Şimdi, müthiş Aristarh'ımızın yazısını baştan başlayıp gözden geçirelim. Hazretin dehşetengizliğine gerçekten diyecek yok. Ama ne demişler: düşler ne denli korku doluysa da, tanrı da merhametlidir. Üstelik biz de öyle ödlek takımından değiliz... Aslında, eleştiri herkes için korkunç bir silah olabilirdi, eğer kendisi de eleştiriye tâbi olmasaydı. Ama bereket versin ki, eleştiri de eleştirilebilir ve biz de şu anda bunu yapacağız...

(*) Konstantin Dmitriyeviç Kavelin (1818-85)- Liberal gazeteci ve tarihçi -Ed.
(**) Acımak yok! (Fr.) -Çev.

Yazısı "*Moskvityain*" eleştirmenince didik didik irdelenen Bay Kavelin de eleştiriye kendi yanıtını vereceği için "*Sovremennik*"in "*Moskvityanin*"e yanıtı iki yazıdan oluşacak. Bay Nikitenko'ya gelince, bu arkadaşımız, "*Moskvityanin*" eleştirmeninin sözleriyle söyleyecek olursak, "edebiyatımızdaki bağımsız konumu"na bu kez de sadık kalmak istediği için, kendi adına yanıt vermeyi, "*Sovremennik*"i savunmak için gerekli olduğu ölçüde, bize bırakmış bulunuyor.

"*Moskvityanin*"deki yazının başlangıcında, yazıya bir tür giriş olmak üzere, epeyce belirsiz, bulanık birtakım imâlara yer verilmiş: "Efendim, Moskova ile Petersburg arasında evvel-eski bir edebiyat tartışması" varmış, "bu tartışma gerekli ve zorunlu"ymuş, gelgelelim "Petersburg dergileri *Moskova çizgisi*ne karşı alaycı bir yaklaşım" içindeymişler ve "bu çizginin *izleyicileri*ne tepeden bakıyor, onları küçümsüyor, onlara eski inançlı ve *slavsever*"(*) diyorlarmış ve "bir kez bu üslubu benimseyince artık onu değiştirmeleri, hafifliklerini itiraf etmeleri zormuş". Yazıda bütün bunlara kanıt olarak da, "kendilerinin akıllarından bile geçirmedikleri şeyleri slavsever dedikleri kişilere yükleyen" "*Otecestvennıye Zapiski*"("*Anayurt Notları*") gösteriliyor. Yazıda ayrıca, *Moskova çizgisi*nin görüşlerini paylaşmayan Moskovalı bilimadamlarının tanıklığına başvuruluyor, sonra da, herhalde yiğidi öldür, hakkını yeme diye düşünülerek, "geçen yılın sonlarıyla bu yılın başlarında '*Oteçestvennıye Zapiski*'nin tavrında önemli değişiklikler olduğu, daha önce üzerinde durmaya değmez bulduklarını düşünce biçimini büyük bir dikkat ve özenle incelemeye başladıkları" kaydediliyor. Yazının bundan sonrasında ise şu satırları okuyoruz:

"İşte tam bu günlerde aralarından('*Otoçestvennıye Zapiski*'den) ayrılan birkaç kişi yeni bir dergi kurdu. Bunlardan, hiç kuşkusuz, niteliksel olarak yepyeni bir çizgiye geçmeleri beklenmiyordu; ama hiç değilse eski çizgilerini daha saygıdeğer bir üslupla ve yanlışlarını yinelememeye özen göstererek izlemeleri beklenirdi. Aslında her şeye karşın içaçıcı ve teselli verici şey, yeni derginin yazıkurulunun başına, edebiyatımızda

(*) Slavofil (ya da slavyanofil) -Çev.

bağımsız konumunu korumasıyla tanınmış ve tutkularının etkisinde kalarak tek satır yazmamış bir insanın geçirilmiş olmasıydı. Ve nihayet, yeni dergide, öteden beri Moskova'da yaşayan, bir başka edebiyat grubunun üyelerini ve onların düşünce tarzını yakından bilen, onlarla yakın ilişkiler içinde birkaç yıl geçirmiş, dergi yazıları aracılığıyla ve iki kente gelip giden ziyaretçilerin taşıdıkları dedikodularla değil, yüzyüze olmanın verdiği yakınlıkla Moskova'daki grubu bilen kişilerin görev almaları beklenirdi."

Ama, heyhat! "*Moskvityanin*" eleştirmeninin beklentisi gerçekleşmedi! "Açık konuşalım('*Moskvityanin*' eleştirmenine verdik yine sözü): '*Sovremennik*'in ilk sayısı beklentilerimizi gerçekleştirmedi. *Yanılıyor olabiliriz*, ama *bizim düşüncemize göre*, yeni dergi üç önemli noktada yanlış yapıyor: ilkin, kendi içinde bir tutarlılık, görüşbirliği yok; ikincisi, tek yanlı ve dar bir düşünce biçimi var; ve üçüncüsü, karşıtlarının öne sürdükleri düşünceleri çarpıtıyor".

Şimdi burada biraz duralım. Uvertürün, ustalıkla icra edildiği ve az sonra sahnelenecek olan opera üzerine, dilenen yönde bir koşullanma zemini hazırlamayı başardığı bir gerçek: bize düşen, yalnızca, dinlemek, hayran olmak ve alkışlamak. "*Sovremennik*"e ilişkin olarak sıralanan üç önemli noktadaki yanlıştan "*Moskvityanin*' eleştirmeninin, sözde en önemsiziymiş gibi en son sıraya koyduğu, -ama elbette bunu belli bir amaçla yaptığı- yanlış, en önemli olanı, hatta, gerçekte, tek önemli olanı. Yazının daha ilk satırından belli ki,

Değil asla amaç meyve yemek
Efendim, amaç, bahçıvan dövmek(*)

Yazının başındaki şu gizemli *Moskova çizgisiyle* anlatılmak istenen ne? Resmen Slavseverlik değil mi bu? Makalenin yazarı, besbelli, bir slavsever. Ama kendisi bu ada karşı; kendilerine bu adı Petersburg dergilerinin verdiğini ileri sürüyor. Bu sözcükteki bütün gülünç ögeleri onun da duyumsadığını anlıyoruz burdan; ama öte yandan şunu da anlıyoruz: hazret, sözcüklerin kendi başlarına gülünç olmadıklarının farkında değil: sözcükler kendi

(*) Krılov'un "Müzisyenler" adlı fablinden(Çev.).

başlarına değil, içerdikleri anlamlara gülünçtürler ya da değildirler ve nesnelerin adlarını değiştirmekle, nesnelerin kendisini değiştirmiş olmayız. Belli bir düşünce biçimini savunan edebiyatçılara slavsever demek için Petersburg dergileri birbirleriyle anlaşmış değiller ki... Ya bu edebiyatçıların kendilerinden duymuşlardır bu adı, ya da onların öğretilerinin özünden çıkarsamışlardır. Dünyada, karşıtlarına gülünç ya da gülünç olmayan adlar takmanın heveslisi pek çoktur. Önemli olan takılan adın herkesçe benimsenmesidir. Böyle başarılı adların sahibi, çoğu kez, belli kişiler değil, herkestir. Slavsever adı için de böyle bir durum söz konusu. Ama madem istemiyorlar, pekâlâ, slavseverler bundan sonra slavseverler olmasınlar. Bunun bizce hiç önemi yok. Bizce hatta slavseverlerin yalnızca adlarının değil, öğretilerinin de önemi yok. Canları hangi adı almak istiyorsa, o adı alsınlar. Yalnız, "Moskova çizgisi" dışında... Böyle bir adlandırma sağduyuya aykırı olur çünkü. İlkin, bir edebiyat partisi adı olarak son derece elverişsiz bir ad bu: insanlar "çizgi" olarak adlandırılamazlar. İkincisi -ve daha önemlisi- Slavseverlik neden ille de *Moskova* çizgisi olsun ki? Moskova'da yaşayan slavsever baylar için, Moskova gibi, Rusya için çok önemli bir kentin ardına gizlenmenin ve saflarını tümüyle Moskovalılarla doldurmanın özsaygılarını okşayıcı birşey oluşunu anlayoruz. Ama acaba bu durum Moskova'nın ve Moskovalıların da özsaygısını okşuyor mu? İşte sorun! Bu soruya hem, "*Moskvityanin*" eleştirmeninin kendi sözlerine göre, "Moskova çizgisi"yle aynı görüşte olmayan ama kendilerini çok yakından tanıyan Moskovalı bilim adamları, hem de aynı düşünceyi paylaşan, ama Petersburg'da yaşayan ve yazan kişiler ne yanıt verirler acaba? Slavseverliği Moskova'dan çok *Petersburg* çizgisi olarak adlandırmak daha doğru gibi geliyor bize. En azından, Slavseverliğin Rusya için, bu öğretinin izleyicilerinin sandıkları kadar yeni birşey olmadığını söylemek yanlış olmaz sanıyoruz. Karamzin'in Rus edebiyat dilinde başarıyla gerçekleştirdiği reformların, yüzyılımızın başında, anadillerini ve ata yadigârı gelenek göreneklerini yabancı etkisine karşı savunmak, Karamzin'in yeniliklerine ve reformlarına karşı savaşmak için bir partinin kurulmasına neden olduğu herkesçe bi-

linen bir gerçektir! Ne dersiniz, bu partiyle bugünkü slavseverler arasında bir hısımlık görmüyor musunuz siz de? Aşağıda, edebiyatımızdaki iki grubun o dönemdeki mücadelelerinin niteliği, canlılığı üzerine bir parça da olsa fikir verebilecek bir belge sunuyoruz: Vasili Puşkin'in, Jukovski'ye gönderdiği mektuptan bir parça:

Ne "Sinopsis"te(*) ne "Stepannaya Kniga"da(**) var
Pascal'la Bossuet'in bize attıkları palavralar.
Yurdumu seviyorum, dilim: sevgili Rusça
Tvardovski'yi Racine'le yanyana düşünmek bile saçma.
Nedirki yazdıkları şu Pindar(***) adlı Yunanlının
Kahramanlarımızı anlatan dizeleri yanında Bayan'ın(****)?
Haklıyım ve kuşkusuz sen de hak veriyorsun bana
Ahmaklara gerçeği açıklamak boşuna çaba.
Cahil bir *Slav* topluluğu görüyorum karşımda
Zerafet duygusunu ayaklar altına almış
Ulumalarla karşı çıkıyorlar bana.
Avazı çıktığınca haykırıyor bizim Baldus:
"Kardeşler, hepinizi yardıma çağırıyorum
Vuralım ona. Kalkacak ilk benim yumruğum.
Kim ki bize dilbilgisi öğrenmemizi salık verir
Dilerim cehennem ateşlerinde can verir.
Ve eğer Karamzin'i övmeye cesaret ederse biri
Ey kardeşler, yok etmeliyiz bu kanlı katili".

Ve işte aziz dostum, cesurca giriyorum savaşa
Şiddetle kınayarak ayrılıkları edebiyatta.
Arist insan olarak iyi, ama yazarlığı beş para etmez
Ve her sayfası eski üsluba övgüyle dolu

(*) "*Sinopsis*" ("*Kiyevski Sinopsis*") - 1674 yılında Kiyev'te yayınlanan ve eski Rus yaşamını konu alan ilk tarih kitabı.

(**) "*Stepannaya Kniga*" - 1560 yılında Afanasiy adlı bir din adamınca yazılmış, vakayiname türünde bir tarih kitabı.

(***) Pindar - İ.Ö. 518-442 yıllarında yaşamış Yunanlı ozan.

(****) Bayan (ya da Boyan) - Eski Rusya'nın masalları, destanlarıyla ünlü efsanevi ozanı. (Çevirmenin notları).

Kitapları bize hiçbir şey veremez.
Leş gibi kıskançlık kokan koca koca ciltler mi bize gerekli olan?
La Harpe'in(*) yolu değil ama bu, bizi mahvedecek bir yol.
Slav dilinde ben de yarar görüyorum
Ama barbarca zevklerden nefret ediyorum.
Zarif ve güzel olana sevgiyle dolu ruhum
Fikirden yoksunsa bir yapıt, tepeme sıçrıyor kanım.
Yineleyip durmakla aynı sözleri, olur mu bilim
Bize gerekli olan, üstadım, laf değil, eğitim.

Gördünüz mü? Kendilerini Avrupa kültürünün karşısında olarak ilân eden insanlar burada da *Slav* olarak adlandırılmış. Ne dersiniz, *Slav*'dan *slavsevere* uzanan yol fazla uzun mudur acaba? Aslında bu tartışma, iki yan için de, salt edebi bir tartışmaydı. Bundan başka türlüsü düşünülemezdi de zaten. Günümüzdeki slavsever grubun, ecdadından çok daha ileri gittiğine ise kuşku yok. Şimdi soru şu: bu eski Slav grubun ilk yuva kurduğu yer neresi? Petersburg. Bir bölümünü aktardığımız mektup, Moskova'da yazılmış; Moskova, o dönemde edebiyat alanındaki reformların merkezi. Son zamanlarda, Savseverlik, yeni bir akım olarak, kendisini en sert ve belirgin çizgileriyle, bir Moskova dergisi olan *"Moskvityanin"*de (**) de ortaya koydu. Ama burada da öncülük Petersburg'daydı: *"Mayak"*, *"Moskvityanin"*den bir yıl önce yayına başladı. Slavseverlerin çoğu *"Mayak"* ı hatırlamak bile istemezler. Çekinirler sanki ondan. Olumlu da, olumsuz da bir görüş bildirmezler onun hakkında: sanki böyle bir derginin varlığından haberleri yoktur. *"Mayak"*ın, Slavseverliğin en aşırı ve en tutarlı organı olmasıdır bunun nedeni. İlkelerine ve öğretisinin çıkış noktasına alabildiğine bağlı kalmış, bunlarla hiçbir zaman çelişkiye düşmemiş bir dergi olarak, mantıksal bir tutarlılık içinde işi en uç noktaya dek vardırmıştır *"Mayak"*. Sonra, te-

(*) Frederic Sezar de La Harpe (1754-1838): İsviçreli aydınlanmacı siyaset adamı. 1784-95 yılları arasında, geleceğin Rus imparatoru olacak olan I. Aleksandr'ın öğretmenliğini yapmıştır (Çev.).

(**) Bugünkü Rusça'da kullanılmayan bu sözcük, "Moskovalı" anlamına geliyor (Çev.).

mel inançlarıyla çelişki yaratan hiçbir şeyi benimsememiştir. Lomonosov'tan, Derjavin ve Puşkin'e dek Rus edebiyatının ünlülerini, Batıya özgü saçmalıklara bulaşmış, Rus toplumunun ahlaki tertemizliğine zarar verici kişiler olarak ilan etmesi de, öğretisinin ilkelerine sımsıkı bağlı kalma özeninden, ödünsüzlüğünden, başka bir deyişle tutarlılığından kaynaklanmaktadır. "*Mayak*"ta her şey derginin çizgisi ve amaçlarıyal tutarlılık içindedir: dil, biçem, şiir ve düzyazıların edebi ve sanatsal nitelikleri hep bir birlik, bütünsellik gösterir. "*Moskvityanin*"den çok daha slavseverdir "*Mayak*", bu bakımdan da onu, bu öğretiyi temsilde tutarsızlıklara, çelişkilere düşen bir organ olarak görmekte tümüyle haklıdır. Slavseverliği en saf, en katışıksız biçimyile yalnızca "*Mayak*"temsil etmiştir. Ama böylece de Slavseveriğe en büyük zararı yine "*Mayak*" vermişitir. Çünkü Slavseverliğn gerçek yüzünü, içyüzünü herkese göstermiştir. Malum: toplumun gözünde yüceltmek amacıyla da olsa, kimi şeylerin gerçek yüzlerini göstermek, onların, tam tersine, toplumun gözünden düşmesi için yeterlidir.

Her neyse. Deminden beri söylediklerimizin özeti şu: "Moskova çizgisi"ne maletmek yanlıştır Slevseverliği. Petersburg, Moskova'dan daha az değil, hatta belki de daha çok salavseverdir. Moskovalı slavseverlerce Moskova'ya son derece yersiz bir biçmde ve zorla yüklenen Slavseverlik hakkına karşı çıkarken biz Moskova'ya karşı değil, Moskova'dan yana tavır koymuş oluyoruz. Yalnız, "Petersburg çizgisi" bir Slavseverlik adlandırmasına da aynı ölçüde karşı olduğumuzu hemen belirtmemiz gerek. Bir eğilimin, yönelişin, çizginin, bir kentin adıyla anılabilmesi için, o çizginin, o yönelişin, o kentteki başlıca çizgi, başlıca yöneliş olması ve bütün öteki eğilimlerin ikinci, üçüncü planda yeralan, önemsiz, cılız eğilimler, yönelişler olması gerekir. Slavseverlik konusunda ne Moskova için, ne de Petersburg için böyle birşey söyleyebilmek mümkündür. Her iki kentte de edebiyatımızın en ünlü imzaları yaşamışlar, çalışmışlar; edebiyatımıza ve toplumumuza çok önemli etkilerde bulunmuşlardır; ve bu sanatçıların hiçbiri slavsever akımının bir üyesi, yandaşı olmamışlar-

dır. Biliyoruz, Moskovalı slavsever baylar büyük bir cakayla, tümüyle kendilerinden değilse de, -özellikle de Gogol'ün, "*Dostlarla Mektuplaşmalardan Parçalar*"ının yayınlanmasından sonra- kendilerine sevecenlik duyan hiç değilse iki ünlü edebiyatçı adı vereceklerdir. Ama bunun hiçbir anlamının ve değerinin olmadığını söylemek zorundayız. Çünkü Gogol'ün Rus Edebiyatındaki o büyük yerini "*Mektuplaşmalar*" değil, tepeden tırnağa anti-slavsever olan önceki yapıtları sağlamıştır. Moskovalı slavsever baylar Gogol'ün yalnızca "*Mektuplaşmalar*"ına hayranlıklarını dile getirseler ve yazarın önceki bütün yapıtlarını küçükgörselerdi, kendilerini tümüyle haklı görebilirdik. Ama bu baylar, Gogol'ün "*Mektuplaşmalar*" yapısında olacağını umdukları gelecek yapıtları yüzü suyu hürmetine, onun önceki yapıtlarını da yüksek himayelerine almış bulunuyorlar. "*Mayak*" böyle bir tutarsızlığa asla düşmezdi! Evet, hâlâ yayınlanıyor olsaydı, "*Mayak*", herhalde "*Mektuplaşmalar*" için Gogol'ü candan kutlar ve bu kitabı adına, önceki bütün yapıtlarından dolayı Gogol'ü bağışlardı; yalnız bağışlarken de, bu eski yapıtlar için kesinlikle auto de fe(*) gerektiğini vurgulamayı asla ihmal etmezdi.

Gerek yaşlı, gerek genç, gerek geçmişteki, gerek günümüzdeki Rus yazar çizerlerinin bütünü içinse, Petersburg'da ya da Moskova'da yaşamayı seçmelerinin, özellikle öyle istemelerinden ya da paylaştıkları düşünceye saygılarından çok, herkesin yaşam koşullarının dayattığı nedenlerden kaynaklandığı açıktır. Bu bakımdan, Moskova'yı slavseverlere, Petersburg'u ise karşı görüştekilere "tahsis etmek", ancak benzerine sık rastlanamıyacak, sivri akıllı bir kvartirmeysterin(**) aklına gelebilecek bir düşüncedir. Petersburg'da çok sayıda slavsever bulunduğu gibi, Moskova'da da çok sayıda slavsever olmayan insan vardır. "*Moskvityanin*" eleştirmeni, hem Petersburg'u "Moskova çizgisi" karşıtı grupların toplaştıkları yer olarak tanımlıyor, hem de, Moskova'da kendi çizgilerinden olmayan bilim adamlarının varlığından söz ediyor ve onların saygıdeğer kişiler olduklarını

(*) auto de fe (Fr): Kendine ateşte yakma cezası vermek (Çev)

(**)Kvartirmeyster - Çarlık rusyasında askerleri evlere yerleştirmek ve buradaki gereksinimlerini karşılamakla görevli subay (Çev.).

vurguluyor. Gelin de çıkın işin içinden: Moskova'da yaşayan slavseverlerin çizgisi neden "Moskova çizgisi" oluyor da, yine Moskova'da yaşayan -hem de çok eskiden beri yaşayan- bilim adamlarının çizgisi - "*Moskvityanin*" eleştirmeninin kendi deyişine göre- "Moskova çizgisi" olmuyor? Burada açıkça görülen, "*Moskvityanin*"ciler için, kendilerinin slavseverliğinden daha öncelikli, daha değerli, daha önemli hiçbir şeyin bulunmadığıdır. Bize kalırsa böyle bir durumda öncelik hakkı, şu ya da bu gruptan oluşun yarattığı bir hak değil, yetenek üstünlüğünün yarattığı bir haktır. "*Moskvityanin*" eleştirmenini yanıltan ve onu "Moskova çizgisi" gibi şeyler icat etmeye iten şey nedir acaba? Sakın birtakım rastlantısal ve biçimsel şeyler olmasın? Örneğin: Petersburg'da yayınlanan dergi sayısı pek fazla değilse de, yine de birden fazla... Ve bu dergilerden birkaçı slavsever bir çizgi izlerken, birkaçının bu çizgiyle hiçbir ilişkisi olmayan bir çizgi izlediği biliniyor; öte yandan Moskova'da tek bir dergi yayınlanıyor, o da slavsever çizgide. Bu nedenle de, slavsever olmayan Moskovalı bilim adamları ve edebiyatçılar, yazılarını Petersburg dergilerinde yayınlatıyorlar... Hayır! Bu nedenlerin hiçbiri söz konusu değil burada! Burada çok daha önemli birtakım gizli nedenler sözkonusu. Slavsever baylarımız için önemli, zorunlu ve vazgeçilmez olan tek şey, Moskova'yı slavseverliğe bağlamaktır. Onların düşüncelerine göre, gerçekten Rus, gerçekten ulusal olan tek öğreti Slavseverliktir; Moskova ise, Rus ulusal niteliğinin, Rusçuluğun temsilcisi, bekçisidir. Böylece, galiba, iki şeyden birini yeğlemek zorunluluğu var: ya Slavseverlik düzmece bir akım, ya da Moskova'ya özgü bir akım. Şu işe bakın: Moskova suçlu sandalyesinde! Habire "Moskova çizgisi" ve Savseverliğin tartışmaya açık noktaları üzerinde durduğumuz için, ayrıntıları unuttuk gittik... Okurlarımız bu tartışmaya açık noktaların ne kadar sağlam olduğunu artık açıkça görüyorlar, ama kendisine "Moskova çizgisi" ünvanını yakıştıran akımın öteki dayanak noktalarının da sağlamlıklarının ne olduğunu bir bir sergileyeceğiz burada...

"Moskova çizgisi" gibi bir ünvanı nasıl kabul etmiyorsak, Moskova'yla Petetrsburg arasında bir çekişme, tartışma olduğu-

nu da kabul etmiyoruz. Evet, eskiden Moskovalı ve Petersburglu edebiyatçılar arasında bir tartışma vardı, bugün de var; ama bu tartışma, Moskova'lı edebiyatçılarla Moskovalı edebiyatçılar ve Petersburglu edebiyatçılarla Petrsburglu edebiyatçılar arasındaki tartışmadan daha farklı bir tartışma değil ki! Başka bir deyişle, ne Moskova Petersburg'la, ne de Petersburg Moskova'yla bir tartışmaya girmeyi aklının köşesinden geçirmiştir. Zaten ne diye tartışsınlar ki? Evet, Moskova'nın Tver'le, Ryazan'la tartıştığı zamanlar olmadı değil; ama o tartışmanın, bugün artık ortadan kalkmış olan tarihsel nedenleri vardı ve o zamanlardan bugüne köprülerin altından çok sular aktı. Hem Petersburg, hem de Moskova, Rusya'ya aittir ve her iki kent de, gerek Rusya için, gerekse birbirleri için aynı ölçüde değerli, önemli ve vazgeçilmezdir. Petersburg, Moskova'da bulunmayan birtakım üstünlükleriyle öğünebilir. Moskova'da olduğu halde kendisinde bulunmayan birtakım eksikliklerden dolayı da öğünç duyabilir. Aynı şey, Petersburg'a karşı Moskova bakımından da geçerlidir elbet. Ama, ortak yararlı yanları dışında bu kentlerin bir de tek tek yararlı yanları bulunmaktadır, ki her iki kenti de birbirleri için zorunlu ve yararlı kılan ve onları ayırmak yerine birleştiren de bu özel nitelikleridir. Bu tür bir ilişki, tartışma kaynağı değil, karşılıklı olarak birbiri üzerinde olumlu etki kaynağı olmalıdır. Petersburg, hükümet merkezidir ve ülkenin en kıyısında yer almasına karşın, Rusya'nın merkezidir; Petersburg aynı zamanda ülkemizin Avrupa'ya açılan penceresi ve Avrupa'yla Rusya arasındaki köprüdür. Böyle bir rolü, örneğin Revel ve -Petersburg kadar büyük olmasına karşın- Riga gibi, çok sayıda yabancının bulunduğu kentler oynayamazlar. Moskova Rusya'nın merkezi kentidir ama coğrafi anlamda bir merkeziliktir bu. Bütün kuzey-doğu, doğu ve güney Rusya, Petersburg'la ilişkisini Moskova aracılığıyla kurar. Öte yandan, Moskova daha çok bir endüstri, ticaret kentidir; ülkenin en eski üniversitesine de sahip olan bir bilim kentidir. Bu arada unutmamak gerekir ki, Moskova çok eski bir kenttir, tarihi bir kenttir, halkın ruhunu temsil eden efsane bir kenttir. Buna karşılık Petersburg, fethedilen topraklar üzerinde kurulmuş yeni bir kent, büyüyüp genişleyerek başkente dönüş-

müş bir ticaret kolonisidir. Halkımızın efsanelerle örülü geçmişine yabancı bir kenttir bu. Rusya'nın dört bir yanından gelmiş, çoğu Rus, birazı ruslaşmış yabancılar olmak üzere, karmakarışık insanlardan oluşur halkı. Ancak bu yabancılar, Petersburg'a hiçbir zaman damgalarını vuramamışlar, onu Rusya'ya yabancı bir kent yapamamışlardır. Bunun en önemli nedeni de, bu insanların değişik halklardan ve dinlerden olmaları, bu yüzden de kentin Rus nüfusu karşısında bir karşı-denge oluşturabilecek bütünselliği gösterememeleridir. Rus yasaları altında yaşayan, bu da bir yana, üzerlerinde Rus nüfusun ahlâki, manevi ağırlığını duyan bu yabancılar, kısa süre sonra, büyük ölçüde ruslaşacaklardır; çocukları şimdiden ve tam anlamıyla Rus olan bu insanlar, ticarette, zenaatta, yaşam biçiminde, bizim için yeni, zorunlu öğeleri de beraberlerinde getirmektedirler. Deniz ulaşımıyla Petersburg Avrupa'dan yalnızca üç günlük uzaklıktadır; Ştetin'den Havreş'e kadar aktarmasız giden trenlerse, Petersburg'u Paris'e de, Londra'ya da bütün Rus kentleri içinde en yakın kent haline getirmiştir. Zenaatkârlık, el sanatları, bilim, sanat üzerine Avrupa'da gerçekleştirilen en yeni buluşlar, Rusya'ya hep Petersburg aracılığıyla geçer. Petersburg olmasa Moskova, yalnızca Rus halkının kültür-yaşam ilkelerinin varlığını sürdürdüğü, Avrupa yaşamına özgü öğelerle değişmemiş, canlılık kazanmamış bir kent olarak kalırdı. Öte yandan Moskova olmadı mı, Petersburg ahlaki, toplumsal etkinliği olmayan, daha çok yönetim birimlerinin toplandığı bir uzak kent olarak kalırdı. Bu bakımdan, Petersburg nasıl Avrupa ile Rusya arasında bir köprü görevi görüyorsa, Moskova da Petersburg'la Rusya arasında aynı işlevi görmektedir. Petersburg'un Avrupa'yla Rusya arasında bir köprü görevi gördüğünü söylerken, bununla kesinlikle, Avrupa'nın bilim, sanat alanındaki başarılarının yalnızca Petrsburg'da yaşanarak izlenebileceğini söylemek istiyor değiliz. Hayır! Bu başarılar Moskova'da, hatta Tambov'da, Saratov'da yaşanarak da izlenebilir. Ama insan aklının Avrupa'da kazandığı başarıları izleyebilmek, gözlemleyebilmek Petersburg dışındaki kentlerde yığınlar için değil, ancak tek tek kişiler için söz konusu olabilir. Örneğin, tuğladan duvar örmenin en iyi yöntemi Moskova'da yaşayan bir du-

var ustasınca da bilinebilir; ama söylenildiğine göre, Kremlin Sarayı'yla "Hrama Spasitelya"nın yapımı sırasında, Moskova'lı ustalara duvar örmenin inceliklerini göstermeleri için Petersburg'dan duvar ustaları getirtilmiş. Moskovalı mimarların Avrupa'da taştan ya da tuğladan nasıl duvar örüldüğünü bildiklerine kuşku yok; ama Petersburg'lu ustalar, Avrupa'da bu işin nasıl yapıldığını hiç düşünmeden Avrupalılar gibi duvar örerler; fark buradadır.

Bu basit, hatta ilk bakışta önemsiz gibi görünen olgu, Petersburg'un, Avrupa'ya yakınlığı nedeniyle, yalnızca belirli kişler üzerinde değil, tüm Rusya'nın yaşayışı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Petersburg'un bu etkisini bir tek kitaplarda aramamak gerekir; yaşayış biçiminde, töresel ve ahlâksal alanlarda kendini duyumsatan bir etkidir bu. Bir başka deyişle, tümüyle pratiğe yönelik bir rol oynamaktadır Petersburg. Çoğu teknik alanda olmak üzere, gerçekten dört dörtlük özel eğitim kurumları bulunmaktadır Petersburg'da.

Hiç kuşkusuz Petersburg'la Moskova arasında, edebiyat alanında da görüş ayrılıkları biçiminde yansılanacak ciddi farklar vardır ve olmalıdır da. Hatta bu yüzden "*Moskvityanin*" eleştirmeninin sözünü ettiği gibi, iki kent arasında tartışma olması da doğaldır. Gelgelelim, Petersburglu ve Moskovalı edebiyatçılar arasında kimi tartışmalar olmasına karşın, iki kent arasında herhangi bir tartışma olmamıştır. Bunun nedeni belki de iki kentin birbirleri üzerindeki güçlü ve hızlı etkileridir. Örneğin, bir zamanlar, Moskovalı edebiyatçılar (hepsi değil elbette, kimileri), Petersburglu edebiyatçıları, sanat aşkıyla ürün vermiyorlar, yayınlanan yazıları için para alıyorlar, yayıncılıkları belirli bir düşünsel çizgiden yoksun; yalnızca düzgün aralıklarla dergi çıkarmayı biliyorlar... diye kınarlardı. Bir bakıma, iki kent arasındaki farklılığı gözler önüne seren bir örnek olduğu bile söylenebilir bunun. Ama doğrusu bu farklılık pek de uzun sürmedi. Çünkü edebiyatçılar arasındaki tartışma tam hızını almışken, tartışmanın nesnel nedenlerinin ortadan kalktığı farkedildi: Petersburg'da da artık "belirli bir düşünsel çizgisi" olan, üstelik bir de düzgün aralıklarla çıkmayı başaran dergiler yayınlanmaya

başladı; öte yandan Moskova'da da, edebiyat işlerinin parasız yürümeyeceği anlaşıldı ve yazarlar, ozanlar orada da ürünleri için dergilerden, yayıncılardan para almaya başladılar ve bu yüzden de düşünce ve inanç sahibi insanların kökleri falan kurumadı Moskova'da. Aslında biz bu tartışmanın daha çok, kimi edebiyatçıların Petersburg'a, kimi edebiyatçılarınsa Moskova'ya maledilmesinden ve bu iki kent hakkında bu edebiyatçılara bakılarak yargıda bulunulmasından kaynaklandığını düşünüyoruz. Örneğin Moskovalı edebiyatçılar, Petersburg'a karşı giriştikleri polemikte, çoklukla Greç, Bulgarin, Voyeykov gibi yazarları gözönünde bulundurmuşlardır. Sanki Petersburg'da bunlardan başka yazar yokmuş gibi! Sanki Krılov, Gnediç, Jukovski, Puşkin, sonra Gogol Petersburg'da yaşayan yazarlar değillermiş gibi! Bu saydığımız yazarları belirli düşünsel çizgileri olmamakla suçlamanın olanaksızlığını herhalde herkes kabul eder. Puşkin, daha edebiyat alanında ilk boy gösterdiği günlerden başlayarak, yapıtlarını o güne dek görülmemiş yüksek fiyatlarla satmıştır yayınevlerine; ve bu sırada kendisi dergicilik falan da yapıyor değildi; şiirinde ne Petersburg, ne de Moskova çizgisi görülüyordu; Petersburg'da yaşayan bir ozandı ama yapıtlarının özü, içeriği, biçimiyle bir tek Petersburg'a ya da Moskova'ya değil, tüm Rusya'ya ait bir sanatçı kimliğindeydi. Son zamanlarda Slavseverlik nedeniyle bir polemik başlamış bulunuyor, ama bu kesinlikle Petersburg'la Moskova arasında bir tartışma değildir. Bu sözlerimize kanıt olarak de "*Moskvityanin*" eleştirmeninin yazısının başında sözünü ettiği "*Oteçestvennıye Zapiski*"yi göstereceğiz. "*Moskvityanin*" eleştirmeni, "*Oteçestvennıye Zapiski*" dergisinde bir tek "*Moskvityanin*"e ya da "*Moskovski Sbornik*"e değil, "*Mayak*"a yönelik de eleştiri ve kınama dolu yanıtlar buluyor. "*Moskvityanin*" ve "*Moskovski Sbornik*"e yönelik bu eleştirileri yazanlar yalnızca Petersburglu edebiyatçılar değildir, aralarında Moskovalı edebiyatçılar da bulunmaktadır. Örneğin bu yıl Moskovalı profesör bay Granovski'nin, Bay Homyakov'un "*Moskovski Sbornik*"te 1847 yılında yayınlanan bir yazısını çürüten bir makalesi yayınlanmıştır. Böylece başlayan tartışmada Bay Homyakov'un yanıtı "*Moskovaki Gorodski Listok*"da yayınlanırken, Bay Granovski'nin

bu yanıta yanıtı "*Moskovskiye Vedomosti*"de yayınlanmıştır. Hani, nerde Moskova'yla Petersburg arasında tartışma burada? Bu iki kent arasındaki kadar, Petersburg'la Petersburg ve Moskova'yla Moskova arasında bir tartışma var burada. Hayır, ne yaparsanız yapın, olağan edebiyat tartışmalarını iki kent arasındaki bir tartışmaya döndüremiyeceksiniz! Hele Moskova'yı herhangi bir edebiyat çevresine bağlamayı asla başaramıyacaksınız. Moskova yüce bir kent ve siz ne denli hindi gibi kabarırsanız kabarın, Moskova'nın büyüklüğüne erişemezsiniz. Böylece yapacağınız tek şey, yalnızca kendi sağlığınıza zarar vermek ve gülünç olmaktır.

Birzamanlar bazı Petersburg dergilerinde Moskova'ya ilişkin kimi alaycı yazılar yer almıştı; buna karşılık bazı Moskova dergilerinde de Petersburg üzerine münasebetsiz kimi kaba şakalara yer verildiği görülmüştü. Ama bu tür tartışmalar olsa olsa, edebiyatımızın ve toplumsal eğitim durumumuzun gençlik -olgunlaşmamışlık- ürünüdür. Şimdiyse, çok şükür, hiç değilse Petersburg dergilerinde, Moskova'ya karşı patetik ya da ironik çıkışlara rastlanmıyor. Moskovalı edebiyatçıların da (en azından "Moskova çizgisi" denen eğilimin içinde bulunmayanların) Petersburg'a karşı hiçbir şekilde önyargılı olmadıkları görülüyor. Erginleşmiş herkes, bir kentin ötekinden üstünlüğü gibi konularda tartışmayı çocuklara, gençlere ve kabına sığmazlara bırakmış bulunuyor. Kuşkusuz çok yerinde bir davranış bu, çünkü bu tür tartışmalarda başrolde olan Moskova ve Petersburg değil, tartışmacıların özsaygılarıdır: herkes, varlığıyla süslediğini sandığı kentin ötekinden üstün olduğunu kanıtlama sevdasındadır da ondan. Özsaygısına fanatizmin karıştığı yerde, ne yüceltilen kente, ne de onun uğruna kurban edilen kente ilişkin en ufak bir bilgi vardır. Kısacası bu, cahilce, çocukça bir tartışmadan başka birşey değildir. Petersburg dergileri gerçekten de Murmolklarla(*) alay ediyorlardı ve Moskova dergileri gerçekten de Murmolklarla alay etmiyorlardı; ama bu Murmolkların yalnızca Petersburg'da gülünç olmalarından, Moskova'daysa gülünç olmamalarından

(*) Burada, Finlandiya ve Norveç sınırındaki Murmansk bölgesinde yaşayan kişiler; sözcük aynı zamanda "şapka" anlamında kullanılmaktadır (Çev).

değildi; bunun tek nedeni, Moskova'da yalnızca bir dergi bulunması, onun da Murmolk soylularca çıkarılmasıydı. Petersburg dergilerinin Murmolklarla alay etmesine gelince, doğrusu biz burada Petersuburg dergilerini kınayacak bir yan göremiyoruz. Çünkü:

Ayıplanacak ne var bunda
Gerçekten gülünç olana
Gülmek günah değildir aslal

Gülmek, çoğu kez, gerçeği yalandan ayırmanın en büyük yardımcısıdır. Herhangi bir düşünce ya da davranış tepeden tırnağa mantığa uygun olabilir; siz bu düşünce ya da davranışın gerçekliğe uygunluğunu kabul etmeyebilirsiniz, ama öte yandan da bunun tartışma götürmez gerçekliğini çürütebilecek herhangi bir kanıt bulamayabilirsiniz. İşte burada alay devreye girer ve sorunu çözer! Falanca kişi derin bir inançla murmolka giymekte ve davranışını son derece akla mantığa uygun bir biçimde, üstelik de coşkuyla, en güzel sözlerle savunmaktadır! Anlaşılmaz bir yanı yoktur bunun. Ama bu böyle diye gülünmeyecek, eğlenilmeyecek demek değildir... İnsan birini sevebilir, dahası saygı da duyabilir, ama sevdiği, saydığı bu kişiye gülüp, onunla alay da edebilir...Ey, Tobosolu dilber Dulsinea'yı sonsuz bir aşkla seven Mancha'lı yiğit! Seni tanıklığıma çağırıyorum! Sen ki korku nedir bilmez bir şövalyeydin; lekesiz, tertemiz bir insandın; iyilerin yüzakı ve onuru, kötülerin baş belası, büyük korkusu; ezilenlerin, acı çekenlerin sevinci ve umuduydun... Soylu, yüce gönüllü şövalyem! En yüce düşünce ve duyguları dile getirdiğin sözlerin, bilgelik doluydu; en seçme sözcüklere, en açık, en güzel anlamları vererek konuşurdunuz... Ey, gözüpek, atılgan savaşçı! Bütün bu niteliklerinin dışında alabildiğine eşitlikçi, uz bir yargıcıydın! Senin üstün niteliklerini görüyor, sana hayranlık duyuyorum. Ama yine de, senin o akıllara durgunluk veren yaşam destanını okurken, yüreğim dolu dolu gülüyorum sana. Gülüyorum ama, ne zamana dek? Bu meyhanecilerle, büyücülerle, canilerle, derebeyleriyle, kölelerle, şövalyelerle dolu dünyadan, bü-

tün bu çirkinliklerin ve çirkefliklerin bulunmadığı öte dünyaya göçmek üzereyken, sanki birdenbire gözün açılmış ve anlamadığın şeyleri anlamaya başlamışsın gibi, yanıbaşında iki gözü iki çeşme ağlamakta olan silah taşıyıcın ve fethedeceğin adanın müstakbel valisi Sancho Panza'ya, aslında bir şövalye değil, iyi yürekli bir toprak sahibi olduğunu açıkladığın âna dek... İşte o zaman, kimi kez neşe, kimi kez hüzün dolu gülüşlerim yüzümde donup kalıyor ve bunların yerini, temiz, katışıksız, derin bir hüzün alıyor...

Bay Nikitenko'nun yazısının eleştirisine girerken "*Moskvityanin*" eleştirmeni, "... burada anlaşılan derginin çizgisi, yani kamuoyunu nereye yöneltmek istediği belirtilmiş..." diyor, sonra her iki yazının da aynı görüşü yansıtması gerekliliğinden yola çıkarak, Belinski'nin yazısında da aynı eğilimi saptıyor... ama öte yandan da iki yazı arasında korkunç çelişkiler bulunduğunu söylüyor. Bu bakımdan biz şimdi "*Moskvityanin*" eleştirmeninin Bay Nikitenko'nun yazısı üzerine öne sürdüğü görüşlerine, yalnızca bu çelişkiler açısından kısaca değinmek istiyoruz.

"*Moskvityanin*" eleştirmeni, Bay Nikitenko'nun, eğitsel açıdan toplumumuzun güçlü kişilikler ortaya çıkaramamak gibi bir özelliği bulunduğu, buna karşılık genişlik, derinlik, sessizlik, dinginlik, gürültüsüzce çalışma gibi özellikleri bulunduğu.. . biçimindeki görüşlerine katılıyor. Ama ekte yer alan çağdaş Rus edebiyatına ilişkin aynı görüşlere kesinlikle katılmak istemiyor. İşte, Bay Nikitenko'nun, "*Moskvityanin*" eleştirmenince paylaşılmayan sözleri:

"Çağdaş edebiyatımızda, eksikliği hep duyulan güçlü yetenekler yerine, deyim yerindeyse, gelişme ve etkinliğin dirimsel özünün yatışmışlığı, durulmuşluğu gibi bir durum söz konusu... Edebiyatımızda bağımsızlık ve görev bilinci var; değişik toplumsal gereklilikler ve çıkarlarla içiçe geçmiş etkin, canlı sürgünler verebilen, doğru örgütlenmiş bir güç var. Ama edebiyatımızda, bize yabancı biryerlerden yığınları şaşkınlığa salarak uçup gelen bir göktaşı; kazara zihinlere sürünüp geçen ve yepyeni, bilinmedik duygularla zihinleri altüst eden tek ama dahiyane düşüncelerin şimşeği yok. Kısacası edebiyatımızda parmak ısırtan bir olağanüstülük yok, *ama bütün bir edebiyat* var."

"*Moskvityanin*" eleştirmeni bay Nikitenko'nun bu düşüncelerine karşı çıkıyor ve onu edebiyatımıza karşı aşırı hoşgörülü olmakla suçluyor. Bu arada, aklına gelmişken, Bay Nikitenko'nun bu düşüncelerine bir zamanlar "*Otoçestvennıye Zapiski*"de de rastladığını belirtiveriyor. Ama, eleştirmenimize göre, "*Oteçestvennıye Zapiski*"de yadırganmıyordu bu düşünceler, Bay Nikitenko'da ise yadırgatıcı ve yersiz bir görünüm almıştı. Çünkü Bay Nikitenko, sanatı yalnızca sanat için seviyor, onun isterlerini derinlemesine anlıyordu. Ama bu durumda, niceliк niteliği örtceliyor, ortalığa değersiz pek çok yapıt sürülüyordu. Burda biraz duralım. Bay Belinski, "*Oteçestvennıye Zapiski*"de, son zamanlarda fazla yazmayan Gogol dışında Rus edebiyatında bugün büyük yetenekler olmadığı, ama buna karşılık bugün bizde edebiyat olduğu biçiminde özetlenebilecek düşüncesini pek çok kez yinelemiştir. Bay Nikitenko, Bay Belinski'den bağımsız olarak, "*Sovremennik*"in ilk sayısında yer alan yazısında, aynı düşünceyi kendi biçeminde dile getirmiş bulunuyor ve sanıyoruz bu onun da bu düşünceye ilk değinişi değildir. Bu olgudan, "*Sovremennik*"in tek bir çizgisinin bulunduğu gibi bir sonuç nasıl çıkarılabilir? Bundan çıksa çıksa, "*Sovremennik*" redaktörünün, dergisinin izlemekte olduğu çizginin en önemli noktalarından birinde, dergiye katkısı olan yazarlarla buluşmuş olması gibi bir sonuç çıkar. Ama "*Moskvityanin*"in iyi niyetli eleştirmenine ne olursa olsun bir çelişki gerek. Bir çelişki yakalamak konusundaki bütün azmine ve kararlılığına karşın, Bay Nikitenko ile Bay Belinski'nin düşünceleri arasında bir çelişki yakalayamayınca, ne yapsın, Bay Nikitenko'nun kendi kendisiyle çelişkisini yakalamaya sıvanmış... "*Sovremennik*" redaktörünün sözlerinde gerçekten de çelişkiler var, yalnız bu çelişki kendi kendisiyle değil, "*Moskvityanin*" eleştirmeniyle onun arasında: Bay Nikitenko yeni Rus edebiyatında, dikkate ve saygıya değer diye nitelenebilecek yapıtlara rastlanmakta olduğunu savunurken,Bay M... Z... K... Rus edebiyatında her biri ötekinden daha değersiz, saçma sapan bir yığın süprüntüden başka birşey bulunmadığı kanısında.

Bilmem ki daha ne söylenebilir? Galiba en iyisi: Bay Nikitenko'ya, herhangi bir yazı yazmaya niyetlendiği zama"her-

hangi bir yanlışı yok", "sakıncasız" onayını almak için yazısının taslağını "*Moskvityanin*" eleştirmenine göndermesini öğütlemek; eleştirmenimizin onayladığı yerler yazıda kalabilir, onaylanmayan bölümlerse doğru çöp sepetine... Yazılarında "*Moskvityanin*" eleştirmeninin görüşüne göre saçma sapan ve yanlış düşüncelere yer vermemesi için Bay Nikitenko'nun tek umarı bu gibi görünüyor bize. Adını kimselerin bilmediği bir edebiyat heveslisinin, kendisinin de itiraf ettiği gibi son derte özgün düşünceleri olan ünlü bir edebiyatçıya ve profesöre karşı gizemli birtakım harflerin vesayetine sığınması pek çok kişiye sağduyuya aykırı bir davranış gibi gelebilir. Aslında bu bize de böyle geliyor. Ama bay M... Z... K... bu konuda yine farklı düşünüyor; tüm doğulular gibi, hatta belki onlardan bile fazla "doğruluğu şüphe götürmez kitap"a inanıyor; yalnız eleştirmenimizin doğulu insanlardan farkı, bu "şüphe götürmez kitap"ı kendinde görmesi.

"*Moskvityanin*" eleştirmenini satır satır izleyerek okurlarımızı sıkıntıya boğacak değiliz. Çünkü kendisi ele aldığı yazılardan sayfa sayfa alıntılar yapıyor; onun eleştirilerini yanıtlarken bu kez bizim hem bu alıntıları, hem de onun eleştirilerini alıntılamamız zorunluluğu doğuyor. Bu bakımdan biz, konunun özünü genel hatlarıyla ele almaya çalışacağız. Bay Nikitenko, yazısında, yer yer, naturalizm adı verilen okulun eksikliklerine ve bu okulun nesneleri tekdüze biçimde ve abartarak ele alışına eleştiriler getiriyor. Bu onun kendi düşüncesidir ve bay Nikitenko bu düşüncesini alabildiğine yumuşak bir dille ve naturalizm okuluna karşı düşmanca tavırlar takınmadan dile getiriyor. Hatta belki de dostça duygularla yapıyor bunu... Çünkü Bay Nikitenko'nun naturalizm okuluna yönelttiği eleştirilerde, bu okula saygı duyduğu, onu sevdiği ve ona, izlemekte olduğu yolda yaptığı yanlışları göstermek istediği açıkça görülüyor. Kısacası Bay Nikitenko naturalist yapıtların değerini, üstünlüklerini teslim ediyor, ama bu işi kayıtsız, koşulsuz yapmıyor; özlerini, temellerini övgüye değer buluyor, ama aşırılıklarını eleştiriyor, bunları onaylamadığını, doğru bulmadığını söylüyor. "*Moskvityanin*" eleştirmeni Bay Belinski'nin yazısıyla bu düşünceler arasında, "*Sovremennik*"i düşünce birliğinden ve belirli bir düşünsel çizgiden yoksun bı-

raktığını ileri sürdüğü büyük çelişkiler buluyor. "İkisinden biri - diyor- ya derginin belli bir düşünsel çizgisi olmamalı (ki o zaman böyle birşeye dergi diyebilmek mümkün değildir), ya da böyle bir çizgisi olmalı, ki o zaman da dergiyi çıkaranların aralarında önceden anlaşmış olmaları gerekir". Dergimizden böylesine titiz taleplerde bulunmak lütfunu esirgemediği için külyutmaz eleştirmenimize teşekkür etmezsek herhalde vefasızlık etmiş oluruz. Eleştirmenimizin idealindeki dergiye diyecek yok doğrusu! Ne var ki, ya da daha doğrusu ne yazık ki, edebiyatın ve toplumsal eğitim durumunun günümüzdeki koşulları, böyle bir derginin var olabilmesini olanaksız kılıyor. Avrupa'da yalnızca her düşünce değil, çeşitli düşüncelerin farklı tonları bile, seslerini duyurabilecek bir dergi bulabilirler. Bu iş için orada her zaman belirli bir çizgide çalışabilecek insan vardır. Ama hiç sanmayız ki, son satırına dek aynı düşünce çizgisinin paylaşıldığı doğru dürüst tek bir dergi, hatta bir derginin bu doğrultuda herhangi bir bölümü bulunsun. Böyle birşey yalnızca siyasal yazılarda ya da eleştiri alanında olabilir. Hatta bilimsel yazılarda bile bu her zaman böyle olmayabilir. Hele edebiyatta herkesin aynı telden çalması olacak şey değildir. Hiçbir dergi öz olarak kendi çizgisiyle uyum içinde değil diye güzel bir yazıyı geri çeviremez. Bu tür durumlarda dergi, yazı kurulu adına bir çekince koyarak yayınlar yazıyı; ya da kimi kez, aynı sayıda, yazıda derginin çizgisiyle uyuşmayan bölümleri eleştiren bir başka yazı koyar. Edebiyatta ise, kuramsal bir yazının derginin çizgisiyle uyuşması gibi koşullar getirmek kimsenin aklının köşesinden bile geçmez. Örneğin George Sand'ın, *Journal des Débats* ya da *Revue des deux Mondes* adlı yayınları çıkaran kişilerle aynı düşünce ve inaçları paylaşmadığı açıktır; ama yine de, diyelim bu dergilerde bir romanını yayınlamayı düşünecek olsa, dergiler böyle bir öneriyi kesinlikle geri çevirmezler; hatta romanın özü, çizgisi bizim çizgimize uyuyuyor mu uymuyor mu diye bir şeyi akıllarına bile getirmeden sevinçle kabul ederler böyle bir öneriyi. Ve bundan daha doğalı olamaz: sanatın yasasını gerçekten anlayan herkes bilir ki, siparişle roman yazılamaz; burada yapıtın özü, çizgisi yalnızca bir tek kişiye -yazara- bağlıdır ve böyle de olmalıdır. Hiçbir yerde iyi

yazarların, iyi ozanların sayısı fazla değildir; öyleyse seçim yapılırken bakılacak tek şey, yapıtın çizgisi falan değil, sanatsal değeridir.

Bizim dergilerimizin bu konudaki tutumuna gelince, yayınlanacak yazıların belirli bir düşünsel çizgisinin olması ve bu çizginin derginin temel ilkeleriyle çelişmemesi gibi gerekirliklerin aranması son zamanlarda görülmeye başlanan bir gelişme. Pek fazla dergi yayınlanmıyor ülkemizde, ama yine de, bu dergileri emekleriyle yaşatabilecek insanların sayısı gözönüne alındığında, bizde de az dergi olduğu söylenemez. Yetenekleri ve düşünce biçimleri tümüyle çakışmasa da, hiç değilse belli başlı konularda birbiriyle taban tabana çelişmeyen birkaç kişiyi bir araya getirebilmiş olmak, bizde bir dergi için düşlenebilecek mutluluklarının en büyüğüdür. Bu bakımdan, temel çizginin değişik ayırtılarında bile dergiyi kotaran kişilerin birbirleriyle tam uyum içinde olmalarını istemek, olanaksız olanı istemek demektir. Burada, "Önce aranızda toplanın ve bir düşünce birliğine ulaşın" gibisinden bilgece öğütlerin hiçbir yararı yoktur. İnanç konusunda insanları yapay olarak birşeye razı edebilmek olanaksızdır ve hiçbir aklıbaşında insan, inanmadığı halde salt kendisinden öyle isteniyor diye düşüncelerinden ödün vermez. Onun için, derginin genel nitelikte olması, derginin bu niteliği üzerine herkesin kafasında belirli bir düşüncenin oluşması ve bu düşüncede buluşulması yeterlidir. Düşünce ayırtılarındaki farklılıkların hiç önemi yoktur; asıl kötü olan, "kaynak aynı kaynak, sular çeşit çeşit" dedikleri duruma düşmektir. Örneğin bay M... Z... K...'nın bugün yalnızca Fransa'nın değil, tümü Avrupa'nın en ünlü yazarı için dediklerine bir bakalım:

"George Sand'ı, daha önceki yapıtlarında topluma başkaldıran bütün tiplerini, bu tiplere ilişkin bütün tutkuları harcayıp tüketmiş bir yazar olarak nitelemek ve böylece de onun yüzyılımızın gerisinde kaldığını söyleyebilmek, kuşkusuz olanaksızdır. 'Consuelo'da, 'Jeanne'da, 'Compagnon du tour de France'(*)da, özveride bulunmanın, kendini tutmanın güzelliğini, dingin gücünü dile getiren George Sand, 'La Mare au Diable'(**)de, huzurlu bir aile yaşamının büyüleyiciliğini anlatır".

(*) "Fransa Gezisindeki Yoldaş".
(**) "Şeytanlı Göl" (Çev.).

"*Moskvityanin*" eleştirmeninin George Sand üzerine olan düşüncelerinden hareketle ulaşmak istediği sonuçları bir yana bırakıp şu kadarını söyleyelim ki, eleştirmenimizin ünlü Fransız yazarının yeteneğine büyük saygı duyduğu açıktır ve bu konuda biz de tümüyle onun gibi düşünüyoruz. Ne var ki, tıpkı bay M... Z... K... gibi "Moskova çizgisi"nden olan ve yazıları onun gibi "*Moskvityanin*"de yayınlanan Bay Homyakov'un, aynı Fransız yazarı üzerine görüşleri "çizgidaş"ınınkinden epeyce farklı:

"Günümüzde Fransa ve fransızlaşmış (?) insanlar, George Sand'ın (toplumsal açıdan değeri ne olursa olsun) *sanatsal açıdan beş para etmez* yapıtlarını kör bir hayranlıkla karşılarken, aynı yazarın, sıradan insanın, suyu iyice azalmış olmakla birlikte büsbütün kurumamış olan yaşamı üzerine yazdığı güzel, hatta *sanatsal* olduğu bile söylenebilecek ve altına Dickens'in, hatta Gogol'ün bile imza atabilecekleri 'La Mare au Diable' adlı kitabı üzerine övgü ya da hayranlık dile getiren tek söz etmemişlerdir".

Çelişki diyorduk değil mi? Gördünüz mü çelişkinin ne olduğunu?! Nasıl hatırlamazsınız şimdi ünlü atasözünü: iğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır!

Başkalarına, "önce bir araya gelin ve aranızda görüş birliğine varın" diye öğütler vermeden önce, böyle bir öğüdün uygulanabilir olup olmadığını kişinin önce kendinde denemesi gerekmez mi? Bize kalırsa gerekir. Hiç değilse, karşısındakinden, "Ele verir öğüdü, kendi keser söğüdü" gibi sözler duymamak için gerekir.

Şimdi dönelim "*Sovremennik*"teki çelişkilere. Bay Nikitenko'nun yazısından pek çok alıntılar yapan "*Moskvityanin*" eleştirmeni, sonunda bize şu soruları soruyor:

"Madem ki redaktörün düşüncesi budur, öyleyse aynı dergide '*Rodstvenniki*'(*) ('*Akrabalar*') başlıklı öykünün yayınlanış nedeni

(*) "*Sovremennik*" yöneticilerinden gazeteci ve yazar İvan İvanoviç Panayev (1812-1862) in uzun öyküsü (Çev.)

nedir? Yoksa bay Nikitenko'nun, söz konusu izlenimlerini özellikle bu öyküden edindiğini hemen oracıkta okurlara inandırmak mıdır bu neden? Ve derginin debiyat bölümünün, bilim bölümünde bizzat redaktörün de çok yerinde eleştiriler yönelttiği bir çizginin denetimine bırakılmasının nedeni nedir?"

"*Moskvityanin*" eleştirmeninin bu sorularına biz de bir soruyla yanıt vermek istiyoruz: gerek "*Akrabalar*" gerekse dergimizin edebiyat bölümündeki öbür öyküler konusunda Bay Nikitenko'nun sizinle aynı görüşleri paylaştığından nasıl bu kadar emin olabilirsiniz? Naturalizm okuluna sizin gibi bütünüyle karşı tavır almak Bay Nikitenko'nun aklının köşesinden bile geçmemiştir. Onun yapmak istediği yalnızca, bu okulun üstünlüklerini nasıl belirtmişse (ki siz bunlara 177. sayfada karşı çıkıyordunuz), kendi görüşüne göre eksikliklerini de (ki bunlar ona göre abartma ve tekdüzeleştirmedir) belirtmektir. Düşüncelerini açıklayacak bir örnek olarak da, gerçekten kaba doğalcılığa düşülen ya da bu yolda karikatürleşen yapıtlar seçebilirdi Bay Nikitenko ve herkesin bildiği gibi de bu soydan yapıtlara bizim edebiyatımızda hiç de az rastlanmamaktadır. Fakat ne olursa olsun, mademki Bay Nikitenko yazısında tek bir yapıt adı bile anmamıştır, sizin de ona herhangi bir yapıtı empoze etmeye hakkınız olamaz. Ama siz anlaşılan bu hakkı, yanlış olmayan düşünce biçiminin yalnızca sizin düşünce biçiminiz olduğu yolundaki garip özsaygınızdan alıyorsunuz. Gerçekten de, siz, herhangi bir yapıtın kötü olduğunu söylemenizin, herkesi buna inandırmaya yeteceğini ciddi ciddi düşünüyor olabilir misiniz? Ama kimbilir, belki bu kadarı bile az geliyordur size. Herhangi bir konuda ne düşündüğünüzü bile bilmeden herkesin sizinle aynı düşüncede olmak zorunda olduğuna bile inanıyor olabilirsiniz siz. Yazınız yayınlanana dek Bay Nikitenko sizin "*Akrabalar* " üzerine ne düşündüğünüzü bilmiyordu, bilemezdi de; ama siz yine de, onun daha farklı bir düşüncesinin olamıyacağını, sizinle aynı düşüncede olmamazlık edemiyeceğini düşünebiliyorsunuz. Kendine güvenin bu kadarına pes doğrusu!

"*Moskvityanin*"in "alçakgönüllü" eleştirmeni daha sonra geriliyormuş gibi bir hava içinde şunları söylüyor: "Kimbilir, başka tür öyküler bulunamıyor belik de; hatta derginin başarısı için özellikle bu tür öyküler gerekli görülüyor; ama biz öyle düşünmüyoruz". Dergi işinden hiç anlamadığını açıkça söyleyen bir insanın, dergi yayını üzerine ileri geri sözler etmesi tuhaf doğrusu! Ne tür öyküler bulunabileceğini, okurun ne tür öykülerden hoşlanabileceğini, dolayısıyla da dergiyi ayakta tutabileceğini bilmiyor; "kimbilir" diyor; "biz öyle düşünmüyoruz" diyor... Bilmem ki nasıl anlatmalı kendisine durumu? Yazısında bir tek öykünün adını verebiliyor: "*Akrabalar*". İki açıdan değerlendirilebilir bu öykü: bir, çizgisi; iki, başarısı. İlk açıdan, eleştirmenimizin "kimbilir"ine vereceğimiz yanıt olumludur; ikinci açıdansa, yer yer başarılı, hatta harika bölümleri olan bir öykü olduğunu söyleyeceğiz "*Akrabalar*"ın; ancak eleştirmenimizin büyük bir acımasızlıkla saldırdığı naturalizm okulunun tipik bir örneği olamadığını da söylemek zorundayız. Bu durumda kendisine net bir yanıt verebilmemiz çok zor: çünkü kendisi, aynı kişilerin katılımının sürmesi durumunda on yıllık ömür biçilen dergimizin daha ilk sayısında gelecekteki bütün sayıları da kapsayan bir hüküm verdiği gibi, "öyküler" biçiminde çoğul bir anlatıma yer vermesine karşılık, yalnızca "*Akrabalar*"ın adını anıyor, ilk sayıya ek olarak verilen İskander'in(*) "*Suçlu Kim?*" adlı romanını ve "*Smes*"te yer verilen Bay Turgenyev'in "*Hor' ve Kaliniç*" adlı öyküsünü görmezlikten geliyor. Bu iki yapıt üzerine görüşlerini açıklamaktan kendisini alıkoyan nedenleri herhalde vardır eleştirmenimizin. Ama yine de kurnazlığına diyecek yok doğrusu. Eğer biz kendisinin bu yapıtları da naturalizm okulunun bütün öteki yapıtlarını gördüğü gibi gördüğünü söyleseydik, yanıtı yapıştıracaktı: Hiç de değil! Ben bu iki yapıt üzerine tek kelime etmedim; ben yalnızca derginin edebiyat bölümünde yer alan yapıtlar üzerine düşüncelerimi söyledim. "Derginin başarısı için belki de özellikle bu tür öyküler gerekli görülüyor?" sorusunu

(*) Herzen, "*Suçlu Kim?*" adlı romanının 1845 yılındaki ilk yayınlanışında "İ-R" (İskander) imzasını kullanmıştı. Herzen'in bu ünlü romanı 1987 yılında, YÖN Yayıncılık tarafından Türkçe olarak yayınlanmış bulunmaktadır (Çev).

sorduktan sonra eleştirmenimiz eğer, "*Suçlu Kim*?"le "*Hor ve Kaliniç*"in adını verseydi, bizim kendisine vereceğimiz yanıt, canügönülden bir "Evet!" olurdu. Ama işte kendisi bize karşı ille "yüce gönüllü" olacak: dergide yayınlanacak yapıtların seçiminde, yapıtların yazınsal niteliklerini değil, derginin başarısını gözettiğimiz gibi bir düşünceyi bize kesinlikle konduramıyor. Bu gönlüyücelik için kendisine teşekkür ederiz, ancak biz, okur kitlemizin istemlerinin gerçek sanat zevkiyle uyumsuzluk içinde olduğu, onların istemlerinin, sanat üzerine gerçek düşüncelerimizi, inançlarımızı gözeterek değil, ille de açgözlüce kazanç hesapları güderek gerçekleştirilebileceği kanısında değiliz. "*Sovremennik*"te, şu ya da bu ölçüde değerli bir yanı bulunmayan tek bir öykü yayınlanmamıştır ve yayınlanmayacaktır. Dergimizi dikkate değer bir dergi durumuna getiren bu türden çok başarılı birkaç yapıtı da daha şimdiden yayınlamış bulunuyoruz. Ve biz, bu yapıtların okurlarımızca ilgiyle ve övgüyle karşılanmasından, bizim beğenimizin, bizim kişisel görüşlerimizin, okur kitlemizin büyük çoğunluğunun beğeni ve görüşleriyle çakışmasından çok hoşnutuz. Bu yapıtlar, "*Suçlu Kim*?", "*Olağan Bir Öykü*", "*Avcının Notları*" ve "*Doktor Krupov*"dur.(*)

"*Moskvityanin*" eleştirmeninin uzlaşmacı bir havayla öne sürdüğü bir başka düşüncesi de şu: "*Sovremennik*" redaktöründen kendi isteğine göre bir edebiyat yaratması beklenemez elbette". Allah allah! "*Sovremennik*" redaktörünün bir edebiyat yaratmak istediğini de nerden çıkarıyorsunuz? Edebiyatın daha güzel, daha mükemmel olmasını istemekle, onu yeniden yaratmak istemek aynı şey değildir ki.

Şimdi gelelim bay Nikitenko'nun yazısıyla bay Belinski'nin yazıları arasındaki çelişkilere. Bay Belinski'nin yazısında denilmişki: "Naturalizm okulunun en olumsuz yanı olan tek yanlı aşırılığının bile bizce, hayatın olumsuz yanlarını idealize etmeden, abartmadan, görmezden gelmeden, oldukları gibi betimleme alışkanlığını kazandırması bakımından yararlı yanları vardır" Kuşkusuz burada Bay Nikitenko'nun yazısıyla tam bir uyuşma

(*) Sırasıyle, Herzen, Gonçarov, Turgenyev ve yine Herzen'e ait yapıtlar (Çev.)

yok; ama öyle derin bir çelişki de yok. Bir kez burada yadsımanın yeni okulun en olumsuz yanı olduğu teslim edilmiş, ardından yeni okulun *bu* yanının da yararının olduğu gösterilmiş. Ama "*Moskvityanin*" eleştirmeninin kulak astığı yok bunlara; kendinden geçmiş haykırıyor:

"Biz bu görüşte haklılık olup olmadığını soruyor değiliz artık; bizim öğrenmek istediğimiz, bu görüşün redaktörün görüşüne, onun yazısında yer verdiği öğütlere uyup uymadığıdır. Acaba redaktör, edebiyatın, zamana göre, gerçekliğin kimi kez aydınlık, kimi kez karanlık yanlarını dile getirebileceği kanısında mıdır? Yani edebiyat, istediği zaman doğrucu, istediği zaman *karaçalıcı* olabilir mi? Ve redaktör, yalnızca olumsuzlukların, kusurların aranıp bulunmasının ve insanlara sövmenin, onları aşağılayıp durmanın yansızlığın ve adaletin gelişmesine katkıda bulunacağı düşüncesinde midir?"

Canlı, pratik sanat kavrayışından tümüyle yoksun sözler! Biz aslında "*Mosvityanin*" eleştirmeninin, başta Alman sanat kuramı olmak üzere bütün sanat kuram ve sistemlerini bilen, akıllı, okumuş bir kişi olduğundan eminiz. Böyle olması kuşkusuz çok iyi birşey; ancak gerçek sanat kavrayışı için tek başına bu nitelik yetmiyor. Bunun için her şeyden önce ve her şeyden daha çok, kuramda değil, kuramın sanat yapıtlarına eleştirel uygulanışında kendini gösteren doğuştan bir estetik duygusu, estetik içgüdü gerekiyor. Bu konuya yeniden dönecek ve "*Moskvityanin*" eleştirmeninin bu açıdan gösterdiği durumu ele alacağız; şimdilik yapacağımız, yukardaki sözlerinde ne kadar az gerçek payı olduğunu göstermektir. Edebiyatın zamana göre, kimi kez salt filanca durumları, kimi kez de salt falanca durumları ele alması kendisine aykırı geliyormuş. Oysa bu her zaman böyleydi ve böyle de olacak: bütün dünya edebiyatı bunun kanıtlarıyla doludur. Hayatın yalnızca olumsuz yanlarını göstermek, hiç de karaçalıcılık değildir. Burada olsa olsa tek yanlılıktan söz edilebilir. Karaçalıcılıktan söz edebilmek için, gerçekliğe, onda bulunmayan birtakım ayıpların yüklenmiş olması gerekir. Karaçalıcılığa başka bir anlam yüklemek de karaçalmak demektir... Karaçalıcılığa karaçalmak değil tabi, bizden olmayanlara karaçalmak... İnsanlarda

gerçekten var olan ayıpları görmek ve bunu yazmak, insanları aşağılamak demek değildir; ayıplı duruma düşmüş kişidir asıl kendi kendini aşağılayan... Gerçekten var olan şeyleri arayıp bulma, gerçeği bulmaya çok yakın birşeydir ve bunun da yansızlığın ve adaletin gelişmesine katkıda bulunacağı açıktır...

Bay Nikitenko'nun yazısıyla Bay Belinski'nin yazısı arasında sayılamıyacak kadar çok çelişki bulunduğunu öne süren "*Moskvityanin*" eleştirmeni, bunların insana en şaşkınlık verenlerine değineceğini söyleyerek, şöyle diyor: "Redaktör, büyük çiftlik sahiplerinin ve köy yaşamının karikatürleştirilmesini şiddetle eleştirirken; eleştirmen, geçen yılın en başarılı yapıtları arasında, '*Oteçestvenniye Zapiski*' dergisinde yayınlanan '*Pomeşçik*' adlı öyküyü de sayıyor". Besbelli bir alıp veremedikleri var slavsever baylarımızın "*Pomeşçik*"le! Bay Turgenyev'in bu öyküsü ("*Oteçestvenniye Zapiski*"de değil, Bay Nekrasov'un "*Petersburgski Sbornik*" adlı dergisinde) yayınlanalı neredeyse iki yıl oluyor, ama bizim slavsever baylarımız hâlâ kendilerine gelebilmiş değiller! Bu baylara göre "*Pomeşçik*" beş para etmez bir öykü. Madem böyle, hiç ilgilenmemeleri, sözünü bile etmemeleri gerekmez miydi? Oysa iki yıldır bu öyküyle oturuyor, bu öyküyle kalkıyorlar ve bu öyküyle çileden çıkıyorlar. Çelişkiler konusuna gelince: Bay Nikitenko'nun sözünü ettiği karikatürleştirilmiş çiftlik sahiplerinin, Bay Turgenyev'in öyküsündeki çiftlik sahipleri olduğunu nerden çıkarıyor "*Moskvityanin*" eleştirmeni? Yoksa öykünün adının insanı hiçbir yanılgıya düşürmeyecek bir açıklıkla çiftlik sahiplerini göstermesinden mi? Eğer böyleyse, "*Moskvityanin*" eleştirmeninin derin feraseti karşısında şapkamızı çıkarmaktan başka birşey kalmıyor bize. "Redaktör (diye sürdürüyor eleştirmenimiz) kimi yazarların halk tipleri adını verdikleri tipleri, yani Rus insanının çamurlar ve paçavralar içinde, kvas ve lahana çorbası içen, kulaklarla boğuşup duran kişiler olarak gösterilmesini şiddetle kınarken, eleştirmen tam da bu reçeteye göre kaleme alınmış '*Derevnya*' ('Köy') adlı öyküyü ('*Oteçestvenniye Zapiski*'de yayınlanmıştı) övmektedir!" Yine aynı şey! "*Moskvityanin*" eleştirmenine göre "*Köy*" bu reçeteye göre yazılmıştır, bu da Bay Nikitenko'nun da böyle düşündüğünü düşünmesi için yeterli bir

nedendir. Ama biz şimdi burada biraz duralım ve bir ucundan da olsa genel soruna geçelim: bu genel sorun, halkın büyük bir ilgi ve dikkatle izlediği; ama birini mütekait muharrirlerin ("antinatüraller" ya da "belâgatçiler"), öbürünü slavseverlerin oluşturduğu iki edebiyat partisininse, yerin dibine batırmak için aralarında yarıştıkları naturalizm okuluna ilişkindir. Daha önce pek çok kez yinelediğimiz şeyleri şimdi bir kez daha yinelemek zorunda kalışımız hiç hoşumuza gitmiyor, ama naturalizm karşıtları, yeni hiçbir şey üretmeden bu okula saldırılarında hep aynı gerekçelere sığındıkları için, elimizden başka birşey gelmiyor.

Farklı noktalardan hareket etmelerine karşın, her iki parti de naturalizm okuluna saldırıken pek çok noktada buluşuyorlar: gerekçeleri, kanıtları, hatta tonları nerdeyse aynı; yalnız bir noktada derin bir ayrılık görülüyor aralarında. İlk gruba girenler ("anti-natüreller", "belâgatçiler"), naturalizmden nefret ederken, bu okulun kurucusu ve elebaşısı olarak gördükleri Gogol'den daha da çok nefret ediyorlar. Aslında kendine göre bir mantık ve tutarlılık içindeler bunlar. Yalan yanlış birtakım ilkelerden hareket etmelerine karşın hiç değilse açık bir anlamsızlığa, saçmalığa düşmüyorlar: meyveyi taşlarken, o meyvenin bittiği ağacın köklerine hayranlık duymuyorlar; sonucu kınarken, o sonucu yaratan nedenlere alkış tutmuyorlar. Sanatta gerçeklik konusunda yanılırken, kendileri konusunda hiç yanılmıyorlar. Gogol'ün yapıtlarını sevmemelerinin nedenlerine gelince, bunlar öteden beri bilinen şeyler: Gogol edebiyatı öyle bir yola sokmuştur ki, bu yolda edebiyat, başarılısını yaratabilmenin ancak yetenekle mümkün olduğu belâgat ilmini yitirmiştir. Bunun sonucu olarak da, yaşayan kişiliklerin yerine soyut erdem ve aypıların beliğ bir biçmide kişileştirilmesine dayanan eski usul roman ve öykü ölmüştür. Bu gruptan olan yazarların okurların dikkatini kendi yapıtlarına çekmeye çalışma girişimleri de sonuçsuz kalmaktadır. Zamanında başarı kazanmış, hatta büyük başarı kazanmış yapıtları için bile bu böyledir ve bunların tümü çoktan unutulup gitmiştir. Yeniden yapılan baskıları da satılmamakta, kitapçı raflarına nasıl dizildilerse öylece kalmaktadır. Kabul etmek gerekir ki, alabildiğine tatsız bir durumdur bu; hatta insanı çileden çıkaracak ve

ona yeni okulu can düşmanı gibi gösterecek bir durumdur. Bunlara eklenen birkaç gerekçeleri daha var "belâgatçiler"in. Bu baylar, sanat ve edebiyatta bambaşka kavramların egemen olduğu bir dönemde başlamışlardı yazarlık serüvenine. Sanatın, hayatla, gerçeklikle hiçbir ilgisinin olmadığı bir dönemdi bu. O zamanlar için, roman ve öykü yazmak demek, gerçeklikle hiçbir ilintisi olmayan saçma sapan bir olaylar örgüsü yaratmak demekti; bu türden roman ve öykülerde karakterlerin yerine, akla gelebilecek her türden iyi ve kötü niteliklere sahip alegorik tiplere yer verilirdi; sonra daha çok ahlak konusunda bol bol hikemî nasihatler döktürülür, en sonra da bütün bunlardan, "fazilet asla mükâfatsız kalmaz, sefahat da cezasız!" türünden ahlaki bir sonuç çıkarılırdı. Bu arada belirli hiçbir kişi ya da karakterle somutlanmayan, insanoğlunun çeşitli zayıf yönlerine ilişkin, alabildiğine ılımlı, suya sabuna dokunmaz bir yergiden de kaçınılmazdı. Yere ve zamana ilişkin özellikler diye kimsenin bir sorunu yoktu, bu bakımdan da öykülerde, romanlarda geçen olayların hangi yüzyılda, hangi ülkede geçtiğini anlayabilmek olanaksızdı; buna karşılık bu olayları dilediğiniz yüzyıla ve dilediğiniz ülkeye aktarmanın keyfini yaşayabilirdiniz. Bu başınabuyrukluğun yanı sıra, büyük bir katılıkla gözetilen ve kesinlikle çiğnenmeyen kurallar da vardı: her kötünün karşısına bir onur ve erdem timsali, her ahmağın karşısına bir akıllı ve her yalancının karşısına doğrudan, doğruluktan şaşmaz bir insan çıkarılması bu kurallardan en yaygın olanıydı. Dahası, kahramanların adları bile olmaz, taşıdıkları niteliklere göre takılmış lâkaplarla anılırlardı: *Kalbitemiz, Şeref, Korkmazoğlu, Bıçakçıoğlu, İhanetçioğlu, Açgöz, Eliuzun* vb. Çok kolaydı bu türden öykü ve roman yazmak: yetenek, gözlem, gerçeklik duygusu gibi şeylere hiç ihtiyacınız yoktu; ihtiyacınız olan şeyler, biraz okumuşluk, biraz kültür ve çokça yazma hevesiydi. İşte sözünü ettiğimiz okulun yazarları bu sanat anlayışı içinde yetiştiler. Bu bakımdan da bunların bugün hâlâ sanatın ne olduğunu anlamamalarında şaşacak bir yan bulamıyoruz biz. Sanat onlar için okurlarını oyalayacakları masum, yararlı bir uğraştı; hayatın yalnızca güzel ve olumlu yanları gösterilmeliydi sanatta; okumuş, aklıbaşında insanlar gösterilmeliydi ve gübreler, ça-

murlar içinde debelenen, pis, pasaklı, kaba köylüye kesinlikle yer verilmemeliydi. Aslında, Walter Scott'un romanlarının, Bayan Cotten'in "Malek Adel"lerinin yerini almasıyla ve Şekspir'in, oyunlarıyla, toplumsal olarak en alt katmanlardan gelen, hatta ahlaksal olarak kendisine insan demekte zorlanılan biri de olsa, her insanın, salt insan olduğu için, sanatın ilgi alanına girme hakkı olduğunu göstermesiyle, romantizm denen okul bizde de birdenbire yıkılıvermişti ve o sıralarda bu yazarlar öyle fazla yaşlı değillerdi. Anti-natürel belâgat okulu yazarlarından çoğu büyük bir coşkuyla romantizmi savunmaya başladılar; ama sonuçta eski, yerleşik kavramlarla, yeni, yerleşik olmayan kavramların garip karışımından başka birşey olmadı elde ettikleri. Birbirleriyle ciddi çelişkiler içinde olmaları nedeniyle bu yeni ve yerleşik olmayan kavramlar üzerinde birtürlü uzlaşamıyorlardı. Bunun sonucunda da, bu okulun romancı ve öykücülerinin, yeni kavramlardan kimileri karşısında pek de mantıklı sayılamıyacak geri adımlar atmakla birlikte, eski kavramlarda direndiklerine tanık olduk. Benimsedikleri yeni kavramlar, yapıtlarında yerel renklere ve bizden insanlara da yer vermeleri şeklinde kendini gösterdi. Buna da *narodnost*(*halkçılık*) adını taktılar. Ama acaba halkçılık dedikleri şey, gerçekten neydi? Şuydu: başka ülkeler edebiyatlarından aldıkları tiplere, Rus adları verdiler; hatta kişilerini biraz daha fazla Rus yapabilmek için kimi kez tarihsel adlar verdiler: buna ihtiyaçları vardı, çünkü kişileri gerçek sanat yoluyla yaratılmış kişiler değil, soluk, cılız birer kopyaydı. Bu yazarların yazdıkları romanların, genel çizgileriyle, Fransız vodvillerinden uyarlanan bugünkü Rus vodvillerine benzediği de söylenebilir. Bu arada belâgat hep belâgat olarak kalıyordu; doğru dürüst anlaşılmamış bir romantizmle makyaj yapılanı için de bu böyleydi. Yeni sanat örneklerini ve bunlara ilişkin yeni kavramları doğru dürüt anlayabilmek için zamana gerek vardı; Rus edebiyatını özgünlük yoluna sokabilmek içinse, bizzat Rus edebiyatından örnekler gerekti. Puşkin ve Gogol'ce verildi bu örnekler. Ama onları izleyebilmek ancak yetenekli kişilerin harcıydı. Belâgat okulu yazarlarının Puşkin'e biraz şaşı bakmalarının, Gogol'ünse adını bile duymak istememelerinin nedeni işte budur!

Neydi Gogol'le alıp veremedikleri? Tek şey: Gogol, hep pisliği yazıyor; hep olumsuz tipleri sergiliyor, bunların karşısına yüce nitelikleri olan tipleri çıkarmayarak, Rus insanını aşağılıyor.

Slavseverler de aynı ifadeleri kullanarak aynı saldırılarda bulunuyorlar naturalizm okuluna, ama yanı zamanda da Gogol'ü övmekten geri durmuyorlar. Nasıl açıklanabilir bu garip durum? Nedeni ne olabilir? "*Moskvityanin*" eleştirmeni eğer Gogol'le naturalizm okulu arasında hiçbir ilinti bulunmadığını söylemiş olsaydı, bütün yapmacıklığına, sahteliğine karşın, öne sürdüğü görüşte haklılık payı bulunduğu söylenebilirdi. Ama bakın hazret bu konuda neler diyor:

"Petersburg dergileri bayrak açıp, yeni edebiyat okulunu tümüyle bağımsız, özgün bir okul olarak ilân ettiler, Bu yeni okulu edebiyatımızın tüm geçmişiyle ilişkilendirmemeye özen gösteren Petersburg dergileri, toplumumuzun güncel gereksinimlerine ancak bu okulun yanıt verebileceğini öne sürüyorlar. Naturalizmin kökü konusunda karmaşık soyağaçları araştırmalarına girmeye hiç gerek yok kanımızca; çünkü bu okulun varlığını borçlu olduğu şeyler apaçık gözler önünde duruyor: bu okula malzemeyi Gogol vermiştir, ya da daha doğrusu malzeme Gogol'den alınmıştır. Bu malzeme de neyin nesi, diyecek olursanız, gerçekliğimizin bayağı yanlarıdır hepsi bu!"

Alıntıladığımız bu sözlerdeki ana düşüncenin doğru olduğunu belirtmemiz gerek: naturalizm okulu gerçekten de Gogol'den kaynaklanmıştır ve Gogolsüz bir natüralizm okulu düşünülemez. Gelgelelim, "*Moskvityanin*" eleştirmeni bu doğruyu yanlış yorumluyor. Natüralizm okulunun Gogol'den kaynaklanması, bu okulun tüm geçmiş edebiyatımızın ürünü olması ve toplumumuzun güncel gereksinimlerine yanıt vermesi gerçeğini değiştirmezki; çünkü bu okulun kurucusu olan Gogol'ün kendisi, geçmiş edebiyatımızın bir ürünü ve toplumumuzun bugünkü gereksinimlerinin bir yanıtıdır. Gogol'ün, okulundan daha yüce olduğu, tartışılmaz bir konumunun olduğu gibi şeylere gelince, biz karşıt bir düşünceyi aklımızdan bile geçirmiş değiliz ki... Bu, apayrı bir konudur. "*Moskvityanin*" eleştirmeninin Gogol

değerlendirmelerinden açıkça görülen birşey varsa, o da kendisinin sanatı da, Gogol'ü de hiç mi hiç anlamadığıdır. Açıkça görülen bir başka şey de, "Moskvityanin" eleştirmeninin, anti-natüralizm okulu yazarlarının izleyicisi olan yazar ve şair taslaklarından yana olduğu ve olay üstüne kendisinin sağlam bir görüşü olmadığı içi, Puşkin'in Gogol üzerine değerlendirmelerine kendini aşırı bir şekilde kaptırdığıdır. Puşkin'in kendisiyle ilgili bu değerlendirmesine, Gogol'de tümüyle katılıyordu. İşte bu konuda Gogol'ün söyledikleri:

"Benim hakkımda çok şeyler söylendi, sanatımın çeşitli yönleri ele alınarak değişik yorumlar yapıldı, ama en önemli yanım hep gözardı edildi. Bunu bir tek Puşkin'in anladığını gördüm. Puşkin bana hep şöyle derdi: 'Sizin, gözlerden kaçan küçük ayrıntıları herkesin olanca ciddiliğiyle görebilmesi için, âdi insanın âdiliğini, hayatın bayağılıklarını güçlü bir biçimde betimleyebilme yeteneğiniz henüz hiçbir yazarda yok!' Gerçekten de başka yazarlarda bulunmayan, bir tek bende olan bir özelliktir bu ve benim en önemli özelliğimdir" ("Dostlarla Mektuplaşmalardan Seçilmiş Parçalar", s. 141-142).

Bu sözlerde pek çok gerçek var kuşkusuz; ancak Gogol gerçekliğini hiçbir eksik bırakmamacasına, bütünüyle veren sözler olarak almak da olanaksız bu sözleri. Teniers(*), daha çok, Hollanda'da sıradan halk kesimlerinin sürdürdüğü yaşamın bayağılıklarının ressamıydı (bu arada belirtelim: bu durum onun Avrupa'da büyük bir yetenek olarak benimsenmesine engel olmadı); bu bayağılık, onun resim-destanının gerçek kahramanıydı; bu resimlere bakan bir insanın gözüne ilk çarpan şey, resmin en ön planında yer alan öge, hep bu bayağılıktı. Ancak, Teniers'nin ve Gogol'ün yetenekleri arasında ortak yanlar aramak boşunadır. Hogarth(**)in yaptığı resimlerin de çoğunda sefahat ve bayağılık işlenmiştir; onun resimlerinde de bunlardan başka birşey yoktur. Ama Hogarth'la Gogol arasında da, tıpkı Teniers'le Gogol arasında olduğu gibi pek az benzerlik vardır. Gogol'ün yarattığı

(*) Teniers (David II) - Flaman ressamı (1610-1690).
(**) Hogarth William - İngiliz ressamı (1697-1764). (Çev.).

tipleri bir düşünelim: İvan Fyodoroviç Şponki, İvan İvanoviç ve İvan Nikiforoviç, Hlestakov, Gorodniçi, Babçinskiy, Dobçinskiy, Zemlyanik, Şpekin, Tyapkin-Lyapkin, Çiçikov, Manilov, Koroboçki, Plyuşkin, Sobakeyeviç, Nozdrev vb vb. Bu tipleri yaratırken Gogol, yaşamın bayağılıklarının usta bir ressamı gibidir; konusunu bütün genişliğiyle derinlemesine olarak görür ve onu gerçekliğinin bütünselliği içinde yakalar. İyi ama, aynı Gogol'ün baş kahramanı ve ikincil kahramanlarının en üstün derecede trajik karakterler olduğu "*Taras Bulba*" gibi bir destanın da yazarı olduğu neden unutuluyor? Bu trajizme karşın, "*Taras Bulba*"nın "*Müfettiş*"le "*Ölü Canlar*"ı yaratan kalemin ürünü olduğnu anlamak hiç zor değil. Yalnızca Gogol'de bulunan bir yeteneğin özellikleri görülüyor çünkü bu yapıtta. Şekspir'in oyunlarında en olumlu niteliklerle donanmış üstün insanlar da vardır, bayağı insanlar da; ama gülünçlü duruma düşenler hep ikincilerdir. Falstaf, örneğin, gülünçtür, ama prens Henri, sonra kıral V. Henri gülünç değildir. Gogol'ün Taras Bulba'sıysa, trajik olduğunca da gülünçtür. Bu iki çelişik öge, birbiriyle birleşip, birbiri içinde eriyip tek bir kişilik oluşturmuştur; Taras Bulba'ya hem şaşarsınız, hem ondan korkarsınız, hem de ona gülersiniz. Ciddiyle gülüncün, trajikle komiğin, hayatın beş para etmez bayağılıklarıyla, güzellik, yücelik adına en saygın, en değerli şeylerin içiçe geçişinin böylesi bir örneği olarak, Avrupa edebiyatının belli başlı yapıtları içinde bir tek Servantes'in "*Don Kişot*"u gösterilebilir (ki onda bile bu "içiçelik" "*Taras Bulba*"daki kadar değildir). Gogol, "*Taras Bulba*"da, trajik olanda komik olanı ortaya çıkarırken, "*Starosvetskie Pomeşçiki*"("*Eski Zaman Beyleri*") ve "*Şinel*"("*Palto*")da, yaşamın olumlu bayağılıklarında trajik olanı bulur. İşte, bizce, Gogol'ün bir yazar olarak yeteneğinin en önemli özelliklerini buralarda aramak gerekir. Sözünü ettiğimiz bu yetenek, yalnızca yaşamın bayağılıklarını başarılı bir biçimde canlandırabilme yeteneği değildir, bunun çok daha ötesinde, hayat olaylarını, gerçekliklerinin ve hakikiliklerinin bütün tamlığıyla gösterebilme yeteneğidir. "*Mektuplaşmalar*"da Gogol'ün yeteneğinin önemine ve özelliğine açıklık getiren bir bölüm var. Ya yanlış anlaşılan, ya da kimsenin pek dikkat etmediği bu bölüm şöyle:

"(Ölü Canlar'daki) bu beş para etmez, değersiz kişiler, beş para etmez, değersiz birtakım insanların portreleri değildir. Tam tersine, bunlarda kendilerini herkesten üstün gören -kuşkusuz rütbeleri generallikten erliğe indirilmiş durumdaki- insanların çizgileri birleştirilmiştir; benden, hatta dostlarımdan da çizgiler vardır bu tiplerde" (s. 145-146).

Gerçekten de, ne kadar iyi insanlar olursak olalım, başkalarını çözümlemeye çalıştığımız dikkat ve tarafsızlıkla kendi kendimize de eğilecek olursak, Gogol kahramanlarından kimi ögeleri taşımakta olduğumuzu göreceğimiz kesindir. Cimri, daha doğrusu elisıkı dediğimiz türden olmakla birlikte, başka her bakımdan mükemmel olan, aydınlık bir zekâsı, tertemiz bir yüreği olan insanlarla karşılaşmamış tek bir kişi var mıdır? Bu tür insanlar her iyiliği yapmaya hazırdırlar; insanı hiçbir zaman zor durumda bırakmazlar, yardım ederler; şu var ki, biraz düşünerek, hesap kitap yaparak ve kendilerini biraz zorlayarak yaparlar bu işi. Böyle birinin Plyuşkin olduğu söylenemez kuşkusuz; ama elisıkılık ögesinin ağır baması ve kendisi için yıkıcı nitelikte kimi tersliklerin üstüste gelmesiyle, ondaki bu olumsuz nitelik, bütün öteki olumlu yanlarına, olumlu içgüdülerine, gönülakışlarına üstün gelebilir ve bir de bakarsınız ki, adam Plyuşkin oluvermiş! Aklıbaşında, kültürlü, bilgili, bilinçli, yetenekli, dürüst insanlar vardır... Ama bütün bu olumlu niteliklerinin yanında, bugün artık ülkemizde "hlestakovluk" adı verilen niteliklere de sahiptir. Hatta biraz daha ileri giderek şunu bile söyleyebiliriz: herkes elini vicdanına koysun ve şöyle bir düşünsün: hayatının koskoca bir yılında (özellikle de gençlik döneminde) ya da bir gününde, bir gecesinde, bir ânında Hlestakov olmamış, hlestakovluklar yapmamış tek bir kişi var mıdır acaba aramızda? Dürüst, aklıbaşında insanı bayağı insandan ayıran şey, ilkinin her tür bayağılıkla hiçbir ilgisinin olmaması değil, bayağı insan kendisinin bayağı olabileceğini aklının köşesinden bile geçirmezken, hatta tam tersine, kendisini mükemmelin de ötesinde bir insan gibi görürken, onun kendisinde birtakım bayağılıklar bulunduğunu görmesi, bilmesidir. Burada, az önce Gogol'ün sanatının özelliğine ilişkin, onun, hayatın bayağılıklarını başarılı bir biçimde resmedebilme yeteneği dışında, hayat olaylarının bütünlüğüne ve

gerçekliğine nüfuz da edebilme yeteneğinde bir yazar olduğu şeklindeki düşüncemizin bir kez daha doğrulandığına tanık oluyoruz. Gogol, idealleştirmeye hep karşıdır; "ideal"e inanmaz; ideal ona hep gerçeklikten uzak, soyut görünür; gerçeklikte o iyiyle kötüyü, erdemle bayağılığı içiçe görür; şu var ki, bunlar eşit ölçüde değildirler, kimi kez biri, kimi kez ötek daha ağırlıklıdır. Gogol bize bayağı insanları göstermez, insanı gösterir yalnızca: allayıp pullamadan, idealleştirmeden; nasılsa, öyle. Belâgatçi okul yazarları, Gogol'ün bütün kişilerinin rezilin rezili, iğrenç insanlar olduğunu söylüyorlar. Acaba? Gelin, rastgele birkaç Gogol tipine şöyle bir bakalım. Manilov, alabildiğine bayağı, "aşırı tatlı", dar kafalı biridir; ama kesinlikle kötü yürekli değildir. İyi yürekli oluşundan yararlanarak kendi adamları bile aldatırlar onu. Dolayısıyla da adamları onun değil, o adamlarının kurbanıdır. Kendisinde artarı olarak görülen şey olumsuzdur, bu kesin, ancak yazar, Manilov'a bütün ötek niteliklerine ek olarak bir de sertlik, adamlarına karşı acımasızlık niteliği eklemiş olsaydı, herkes hep bir ağızdan bağırmaya başlayacaktı: ne iğrenç bir adam bu! Bir tek insani yanı yok! O bakımdan, olumsuz da olsa Manilov'un artamına saygı duymalıyız. Sobakeviç'i alalım... Manilov'un tam tersi bir karakter: kaba, yontulmamış, pisboğaz, sahtekâr, kendi çıkarından başka hiçbir şey düşünmeyen tam bir köy ağası... Ama Sobakeviç'in köylüleri, biçimsizce ve hantalca da olsa, iyi ağaçtan, sağlamca yapılmış, içinde adam gibi yaşanabilecek doğru dürüst evlerde otururlar. Bunun nedeninin insancıllık değil, hesaplılık olduğunu kabul edelim. Ama bu sağduyuya dayanan bir hesaplılıktır ve nice Avrupa görmüş, eğitimini oralarda tamamlamış çiftlik sahibimizin, rasyonel işletmecilik adına, köylülerini sefil düşürüp dilenmek zorunda bırakmalarındaki hesaplılıktan apayrı bir hesaplılıktır. Evet, yine olumsuz bir artam, ama bu artamı olmasaydı, Sobakeviç daha da kötü olurdu. Öyleyse, bu olumsuz artamının onu daha iyi biri yaptığı söylenebilir. Koroboçka'yı alalım: cimri mi cimri, aptal, aşağılık bir kadındır Koroboçka; kızı paçavralar içinde ve yalınayak dolaşır, ancak yüzü tokat yemekten kıpkırmızı değildir, karnı her zaman toktur, gözyaşı nedir bilmez, kendini mutsuz görmez... kı-

sacası alınyazısından hoşnuttur. Şimdi denilecek ki: bütün bunlar Gogol'ün yarattığı tiplerin daha da kötü olabileceklerini kanıtlıyor, yoksa onların iyi, olumlu olduklarını değil. İyi ama biz de Gogol'ün insanları iyi insanlardır demiyoruz ki, dediğimiz yalnızca, onların söylenildiği kadar kötü olmadıklarıdır.

Belâgat okulu yazarlarının Gogol'e yükledikleri ağır bir suçlama da, okura teselli, sevinç vermesi için, olumsuz tiplerinin yanısıra aklıbaşında erdemli kişiler de göstermemesidir. Slavsever gruptan Gogol hayranları da bu konuda belâgatçilere katılmaktadırlar. Bu durum, her iki gruptakilerin de sanat anlayışlarının aynı ozanlardan ve yazarlardan kaynaklandığını gösteriyor. Dedikleri şudur bunların: dünyada bir tek alçak, rezil insanlar mı bulunmaktadır? Bilmem ki nasıl açıklamalı kendilerine? Diyelim, bir anne resmi... Anne, çocuğunu seviyor... yüzündeki tek anlatım, annelik sevgisi. şimdi, biri çıkıp da, kadınlardaki tek duygunun analık duygusu olmadığını, ressamın, bütün öbür duygulardan arındırdığı için, resimdeki kadına karaçaldığını söyleseydi, ne yanıt verirdiniz? Sanırım hiçbir şey söylemez, hatta onu onaylardınız; iyi de yapardınız. Denilecektir ki, burada karaçalma falan yok, çünkü kadının yüzündeki duygu övgüye değer bir duygu. İyi ama, ya ressam, kıskançlıktan kendi çocuklarını öldüren Medeia'yı canlandırsaydı resminde? Sizin görüşünüze göre, o zaman kadınlara karaçalmış olacaktı? Hatta, belki de, yüzüyle, bakışlarıyla, tüm duruşuyla Medeia'nın kanlı eylemini protesto eden erdemli bir kadın çizmedi diye ressamı kınayacaktınız? İyi ama, belki de ressamın isteği, çılgınca bir kıskançlığı resmetmek? Sanatçı bütün yüreğiyle tablosunda bu duyguyu yansıtmak istiyor; buna yabancı öteki duyguların da işin içine girmesinin, resminin bırakmasını istediği izlenimin bütünselliğini, birliğini bozacağından, resmine duyulan ilgiyi azaltacağından korkuyor? Ve belki de sizlerin sanatçılardan bu tür taleplerde bulunmanız, sanatın temel yasalarıyla çelişiyor?

"Fransa'da yayınlanan (diyor '*Moskvityanin*' eleştirmeni) ve sosyal içeriklilik savı taşıyan son romanları gözden geçirirken, toplumun yalnızca ayıplarını, olumsuz, kötü yanlarını sergileyen bir tek yapıta rastla-

madık. Tam tersine, incelediğimiz bütün kitaplarda, canilerin, canavarların, sahtekârların, riyakârların karşısına, onlarla aynı toplumsal katmandan gelen ve toplumda onlarla aynı konumda olan, ama onlardan farklı olarak dürüst, namuslu, soylu, cömert, dindar olan insanların çıkarıldığını gördük. Deniliyor ki, olumlu tipler, dürüst, namuslu insanlar, namussuz, alçak tipleri kadar başarılı sonuç vermiyor edebiyatta. Kısmen doğru bu; ama bundan daha doğru olan, her iki açıdan yazılmış yapıtların da sanatsal bir değerlerinin olmamasıdır; sanatsal bir amaç güdülerek yazılmamaktadır bu romanlar, bu bakımdan da bunlar değerlendirilirken, neyi gerçekleştirdiklerine değil, neyi gerçekleştirmek istediklerine bakmak gerekir."

Sanat yapıtı olma savındaki bir yapıtın neyi gerçekleştirdiği ilgi ve dikkate değmiyorsa eğer, neyi gerçekleştirmek istediğinin, yani niyet ve amacının -bu amaç ne kadar yüce, soylu olursa olsun- hiçbir önemi yoktur, çünkü böyle bir yapıtın sanat yapıtı olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Gerçek sanatçı için alçak tipi de birdir, namuslu adam tipi de. Eğer bir romanda yalnızca alçak, namussuz insan tiplerinin başarıyla çizildiğini, dürüst, namuslu insan tiplerininse başarıyla çizilemediğini görüyorsak, bu, iki şeyin işaretidir: ya yazar yeteneğini, olanaklarını aşan bir işe kalkışmış, dolayısıyla da sanatın temel yasalarını çiğnemiş, yani sanatsal yaratının gerektiği yerde işi belâgata dökmüştür; ya da hiç gerekmediği ve romanının anlamına (özüne) aykırı olduğu halde, yalnızca dışsal (ahlaki) isterlere uymuş olmak için romanına bu tipleri eklemiş, dolayısıyla da yine sanatın temel yasalarını çiğnemiştir. Böyle işte: hem saf sanat için çırpınır dururlar, hem de daha onun ne olduğundan haberler yoktur; hem başka amaçlara hizmet eden sanata saldırırlar, hem de ondan ahlaki ve toplumsal düşüncelerini haklı çıkaracak şeyler bekleyerek, başka amaçlara hizmet eden sanat isterler. Oysa sanat, özü gereği, konu seçiminde, tam bir özgürlük ister: yalnızca eleştirmenlere karşı değil, yazarın kendisine karşı da özgürlük. Hiç kimsenin yazara konu verme hakkı olmadığı gibi, yazarın kendisinin bile bu konuda kendini yönlendirmeye hakkı yoktur. Yazarın belli bir doğrultusu olabilir, ancak bu, yazarın yeteneği, doğası, içgüdüleri ve arzularıyla hiçbir zorlama olmadan, öz-

gürce buluşabiliyorsa gerçek bir doğrultudur. Birtakım ayıpları, bayağılıkları, olumsuzlukları mı sergilemiş yazar: *bunları* olmaları gerektiği gibi, gerçekliğe uygun verebilmiş mi, ona bakacaksınız; yoksa niye *bunu* yazmış da *şunu* yazmamış ya da *bununla* birlikte niye *şunu* da yazmamış diye düşünmeyeceksiniz. Ressamın biri genel olarak hayvan resimleri yaparak ün kazanabilir, bir başkası yalnızca inek ve at resimleri, bir üçüncüsü ise mutfak, yiyecek, içecek resimleri yaparak ün kazanabilir ve bu ressamlar bütün yaşamları boyunca yalnızca bu türden resimler yapar ama hiç kimse çıkıp onları suçlamaz. Aynı hakkın edebiyata, yazarlara, ozanlara tanınması ise nedense olanaksızdır. Resim şiir değildir ki, diyenler çıkacaktır şimdi. İyi ama resim de şiir de, aralarındaki bütün ayrımlara karşın sanat değiller mi? Sanatın temel yasalarıylasa, sanatın bütün alanları için geçerlidir. Rafaello'nun Madonna'sı önünde hayranlıkla duran ve Teniers'nin resimleri için "sıradan, bayağı şeyler" deyip başlarını öte yana çeviren insanlarda estetik duygusu olduğuna inanmıyorum ben. Ama buna inanmadığım kadar, Rafaello'nun Madonnasına alayla bakıp, bunun doğada hiçbir zaman yeri olmayan bir ideal olduğunu söyleyenlerle, Teniers'nin resimlerine duygulanarak bakıp, "İşte doğa, işte hakikat, işte gerçeklik!" diyenlerin sözlerinde de estetik bir anlam bulamıyorum. Böyleleri için sanat yoktur ve bunlar, tanıdıkları bir kişiyi, daha önce hiç görmedikleri bir palto giydiğinde tanıyamayan küçük çocuklar gibidirler: sanatı tanıyamazlar. Böylelerine, Madonna'yı da, köylüler sahnesini de -aralarındaki bütün ayrıma karşın- aynı sanat ruhunun yarattığını ve Rafaello'nun da, Teniers'nin de ressam olduklarını ve her ikisinin de, yapıtlarının konusunu, tıpkı doğa gibi, tıpkı insan gibi sonsuzcasına çeşitlilik gösteren ama her zaman tek olan gerçeklikten aldıklarını anlatamazsınız. Ve dünyamızda böylesi insanlar hiç az değildir! En azından ben, sanatın inceliklerinden anlayan bu türden gerçek sanat değerlendiricileriyle pek çok kez karşılaştım. Bunlardan, Gogol'de yetenek adına hiçbir şey bulunmadığını öne sürenler vardır, örneğin. Böylesi bir değerlendirmenin, estetik duygusunun yokluğundan kaynaklandığını söyleyecek olursanız, hışımla, "Madem öyle nasıl oluyor da Puşkin'i anlı-

yorum, ona hayran olabiliyorum?" derler. Başka birileri ise, aynı gerekçelerle, Puşkin'de öyle abartılacak bir yetenek bulunmadığını, kendilerinin asıl Gogol'ü beğendiklerini söylerler. Bunun tek bir anlamı vardır: ilk gruptakiler de, ikinci gruptakiler de, ne Puşkin'i, ne de Gogol'ü anlamaktadırlar! Ve onların hayran oldukları şey, bu sanatçıların yapıtlarının özünü ve güzelliğini oluşturan şey değildir. Belâgat okulundan bir yazar, basına yaptığı bir açıklamada, Rusya'dan ayrılması gerekse, yanına Rus edebiyatının en güzel yapıtları olarak, yalnızca Krılov'un fabllleriyle, Griboyedov'un "*Akıldan Bela*"sını alacağını söylemişti. Kişisel bir zevkin dile getirilişi olarak alındığında, elbette, karşı çıkılacak hiçbir yanı yoktur bu düşüncenin; ama sanata genel olarak bakışın değerlendirilmesi olarak alındığında, ağaçlar içinde en çok kayını seven birinin, meşenin beş para etmez âdi bir ağaç olduğunu kanıtlamaya çalışmasından daha farklı görülmesine olanak yoktur.

Belâgat okulu yazarlarının, Gogol'ün işini bitireceğini düşünerek yazara yönelttikleri en ağır suçlama, Gogol kişilerinin toplumu aşağıladıkları biçimindedir. Onların bu suçlamalarına slavseverler de olduğu gibi katılmaktadırlar; yalnız bu ikinciler Gogol'den çok natüralizm okuluna sövüp sayarlar; Gogol konusundaysa, keşke biraz da olumlu tiplere yer verse, türünden yazıklanmalarla yetinirler. Aslında böylesi bir suçlama, her şeyden çok, toplumumuzun eğitsel açıdan olgunlaşamamışlığını gösterir. Bizden birkaç yüzyıl daha ileri bulunan ülkelerde, bu türden bir suçlamada bulunmak kimsenin hayalinden bile geçmez. İngilizleri alalım. Herhalde hiç kimse İngilizlerin ulusal onurlarına düşkün olmadıklarını söyleyemez. Hata, tam tersine, İngilizler kadar ulusal bencillikte aşırılığa kaçan bir başka ulus daha yoktur. Ama yine de, yapıtlarında *yalnızca* döneminin İngiliz toplumundaki kokuşmaları, bayağılıkları, yolsuzlukları yansıtan Hogarht'ı çok sever İngilizler. Ve bugüne dek bir tek İngiliz çıkıp da, Hogarth İngiliz toplumuna karaçalmıştır, yapıtlarında hiç insanca, güzel, soylu, yüce şeylere yer vermemiştir, dememiştir. Çünkü İngilizler, yeteneğin tekyanlı da olabilme hakkını sınırsız ve kutsal bir hak olarak görürler. Öte yandan, ulusal büyüklükle-

rinden öylesine emindirler ki, İngiliz toplumunun birtakım eksik, yanlış, bayağı yanlarının açıkça yazılıp çizilmesinin ulus olarak kendilerine hiçbir zarar vermeyeceğini çok iyi bilirler. Ama biz de, toplumumuzun eğitsel açıdan olgunlaşmamışlığından yakınabiliriz, yoksa toplumumuzda ulusal gurur ve özgüven yokluğundan değil. Bunu, gayretkeş yurtseverlerimizin çocukça haykırışlarına karşın, Gogol'ün yapıtlarının tüm Rusya'da çok kısa bir süre içinde kazandığı ulusal nitelik hiçbir kuşkuya yer bırakmıyacak biçimde kanıtlamaktadır. Gogol'ün yapıtlarını hiçbir şey okumayanların da okudukları şurda dursun, örneğin "*Müfettiş*"i okuma bilmeyenler bile biliyorlar. Natüralizm okulunun başarısı da bu gerçeği doğrulayan bir başka olgu. Aslında bunun tam da böyle olması gerekirdi: insan ne denli güçlüyse, ahlaken ne denli yüceyse, kendi eksik ve zayıf yanlarına o denli korkmadan eğilebilir. Ömrü insan ömrüyle değil, yüzyıllarla ölçülen uluslar için bu daha da çok böyledir. Daha bir milimetre bile ilerlemeyecek denli tüm gücünü tüketmiş, bitmiş bir ulusun en sevdiği şey, kendiyle övünmektir; dönüp yaralarına bakmaktan daha korkunç birşey yoktur onun için: çünkü bilir ki, bu yaralar ölümcüldür, içinde bulunduğu gerçekliğinse seinçli tek bir yanı yoktur ve o tek avuntusunu kendi kendini aldatmakta bulur. Çinliler, İranlılar böyledirler, örneğin: onları dinlemeye kalkın, size dünyada kendilerinden daha yüce bir ulus olmadığını, önlerindeki bütün öteki ulusların birer eşek ya da alçak olduklarını söyleyeceklerdir. Güç dolu, yaşam, canlılık dolu yüce bir halk böyle olmamalıdır: eksik yanlarının bilincinde oluşu, güçlü bir halkı, umutsuzluğa ve kendi gücüne karşı kuşkuya düşürmez, tam tersine, ona yeni bir güç, canlılık verir, onu yeni etkinliklere doğru kanatlandırır. Yüksek çevrelerden çıkan ilk yazarımızın bir yergici olması ve yergilerinin başarılı bir şekilde öbür yazın türleriyle elele gidebilmesinin nedeni budur. Evet, şiirlerinde Rusya'nın yüceliğini dile getiren ozan Derjavin, aynı zamanda bir yergiciydi. "Oda k Felitse"("Felisya'ya Od"), "Vel'moja"("Ricalden kişi") onun en güzel ve en özgün yapıtları arasındadır. Burada hükümetimizin yergi yazarlarımızı yüreklendirici, onlara arka çıkıcı korumalarını da anmamız gerekir: sanata saygı duyan

bu iyilikçi koruma sayesindedir ki, "Niedorosl"("Cahil Delikanlı"), "Yabeda"("Muhbir"), "Gore ot uma"("Akıldan Belâ"), "Revizor"("Müfettiş") gibi oyunlar sahnelenebilmiştir. Toplumumuz da hükümetine lâyık bir toplumdu: yukarda sayılan komedilerden biraz zayıfça bir yapıt olan ikincisi dışında bütün öteki oyunlar çok kısa bir süre içinde ulusal oyunlarımız oldular.

Gogol düşmanlarının ve hayranlarının, yazarın yapıtlarında Rus adına leke sürüldüğüne ilişkin savları neye dayanmaktadır? Tek bir şeye: bu yapıtları okuyan herkes, Rusya'da aklıbaşında tek bir adam bulunmadığını düşünür. Gogol'ün yapıtlarını okuduğunda bu türden özgün bir sonuç çıkaracak pek çok kişinin bulunabileceğini biz de kabul ederiz. Ama okuduğu bir kitapta yüzeysel anlamın dışında birşey bulamayan safdil okurlara bakarak mı değerlendirilmeli tüm Rus toplumunu? Ve edebiyat kendini bu okurların darkafalılıklarıyla mı sınırlamalı? Hayır! Bize kalırsa, edebiyatın en az düşüneceği, en az tasalanacağı insanlar bu okurlardır. Edebiyatın ve bilimin, eğitimin ve öğretimin gerçekten zararlı olduğu -evet, yararlı değil, zararlı olduğu- insanlar vardır; çünkü bu etkinlikler onları sahibi oldukları son sağduyu kalıntılarından da yoksun bırakır (ki zaten doğa onlara bu konuda fazla cömert davranmamıştır). Şimdi, bu insanlar için mi edebiyat ve bilim, eğitim ve öğretim bir yana bırakılacaktır? Doğrusu bu bize son derece saçma bir düşünce gibi geliyor. Bütün başka nedenler biryana, birtek şu nedenle: bu insanlar toplum içinde kesinlikle azınlıktır ve edebiyat, bilim, olumlu etkilerini yalnızca seçkin kişiler üzerinde değil, tüm toplum üzerinde gösterir. Denilebilir ki: Gogol'ün yapıtlarında Rus toplumunun aşağılanışını bulanlar bir tek darkafalılar değil. Olabilir. Ama bu düşünce -kime ait olusa olsun- her zaman darkafalılığın ürünü bir düşünce olacaktır. Yazar öyküsüne bir sarhoş tipi koymuş... Okur öfkeyle haykırıyor: Rusya'yı böyle rezil etmeye kimsenin hakkı yoktur! Sanki ülkemizde birtek sarhoşlar varmış gibi! Şimdi bu okur darkafalı değil, akıllı, hatta çok akıllı da olsa, öyküden çıkardığı sonuç saçma olmaktan kurtulamıyacaktır. Biliyorum, şimdi şöyle diyenler çıkacaktır!: sanat, tekil olayları genelleştirir; rastlantısal bir olayın betimlenmesiyle sanat olmaz! Doğru; ama

toplumun, özellikle de halk denen oluşumun da öyle çok yönü, niteliği vardır ki, tek bir öykü, roman şurda dursun, bütün bir edebiyat yetmez bunların hepsini verebilmeye. "*Moskvityanin*" eleştirmeni özellikle de "*Köy*"e içerlemiş.

"*Köylülükte bulunabilecek* kaba, acımasız, onur kırıcı her şey var bu kitapta ve bütün bunlar alabildiğine parlak bir biçimde sergilenmiş. Ancak anlatılan köy yaşamında insanı hayretler içinde bırakan şey ayrıntılar değil, bu yaşamdaki derin duygusuzluk ve ahlaki anlamdan bütünüyle yoksunluktur. Yazar Rus köyünde ne acıma, ne pişmanlık, ne utanma, ne korku, ne de hatta kan bağı olan kişiler arasından hayvanca olsun bir bağlılık bulmaktadır. Belki de bu köyün yazarımıza kendini, toplumların şu vahşet dönemi denen ilkel dönemindeymiş gibi gösterdiğini düşünebilirsiniz (ki kimilerine göre manevi bilincin uyanışından hemen önce gelen, dolayısıyla da gelişmeyi olanaklı kılan bir dönemdir bu), ama yanılırsınız böyle düşünmekle; köylülerin küfürlerinde yazar çiğnenmiş duygularla alay sezer, bu küfürlerde yabanıllığın değil, ahlaki çözülmenin belirtilerini görür; ananın babanın adları durmamacasına yinelenmekte, durmamacasına dualar okunmaktadır, ancak hiçbir yankısı olmamaktadır bunların; duygusuzca oynanmaktadır bu kavramlarla; bunlar sanki insan denen varlıkla her türlü benzerliğini yitirmiş bu zavallılar için değil, bambaşka insanlar için yaratılmış kavramlardırl"

Ah, nasıl da dokunaklı! Ama acaba aynı ölçüde doğru mu? "*Köy*" adlı uzun öykünün konusu tek tümceyle özetlenecek olursa, düzenbaz köy muhtarının çevirdiği dolaplar sonucu, zavallı bir öksüz kızın, efendileri tarafından rezil bir herifle evlendirilerek kötü bir ailenin eline bırakılmasına dayanmaktadır. Şimdi, anlamak istediğimiz nokta şu: Acaba "*Moskvityanin*" eleştirmeni köylerimizde rezil insanların, kötü ailelerin bulunmadığını mı savlamaktadır? Yoksa eleştirmenimiz edebiyatta rezil insanların ve kötü ailelerin gösterilmesinin Rus köylerinde yalnızca rezillerin, kötülerin bulunduğunu kanıtlayacağını mı düşünmektedir? Eleştirmenimizin başkalarına kötü amaç ve niyet dağıtımında çok cömert olduğunu kabul etmek gerekiyor; ama bereket versin ki, alabildiğine yersiz bir dağıtım bu. "*Köy*" adlı uzun öyküsünde

Bay Grigoroviç bize tam "*Moskvityanin*" eleştirmeninin anlattığı gibi bir köy çiziyor (ama elbette eleştirmenin kendisine büyük bir gönlüyücelikle yüklediği düşünce ve amaçlarla bir ilgisi olmaksızın). Bu köye egemen olan tek şey, gerçekten de kabalık, acımasızlık, bayağılık hatta "kan bağı olan kişiler arasında bile hayvanca olsun bir bağlılık" bulunmamaktır. Ama işte "*Köy*"ü yazan aynı Bay Grigoroviç, "*Sovremennik*"in bu sayısında okurlarına yeni bir uzun öyküsünü ("*Anton Goremıka*") sunuyor: bu öyküsünde de bir köy var Bay Grigoroviç'in; ve kahramanı bir Rus köylüsü; ama bu Akulina'nın kocası gibi bir tip değil, iyi yürekli, yeğeninin, karısını insanca seven, onlara insanca davranan, sevecen bir köylü... Şimdi, Bay Grigoroviç Rus köyünde yalnızca vahşilik ve aile ilişkilerinde yalnızca hayvanlık buluyor sonucu çıkarılabilir mi bundan? Hayır! Bundan çıkarılacak sonuç, yazarın bir öyküsünde köy yaşamının bir yanını, bir başka öyküsünde ise bir başka yanını sergilediği sonucudur. Kaldı ki, siz kendi ağzınızla söylüyorsunuz, Bay Grigoroviç'in, ilk kitabında köylülükte *bulunabilecek* kaba, acımasız, onur kırıcı şeylere yer verdiğini. Eğer bunlar köylülükte *bulunabilecek* şeylerse, demek ki uydurma değiller, gerçeklikten alınmışlar, yalanla, karaçalmayla ilgisi olmayan doğru şeyler. "Karaçalma"yı "*Köy*"de aramayın, bulamazsınız; onun bulsanız bulsanız Bay Grigoroviç'i kötü amaç ve niyetli olmakla suçlayan kendi sözlerinizde bulabilirsiniz... Hem siz ne hakla bir yazardan, gerçekliğin kendi gözüne çarpan, kendi bildiği, tanıdığı yanını değil de, sizi ilgilendiren yanını yazmasına isteyebilirsiniz? Siz bir yazardan ancak, yazdıklarının gerçeğe uygun olmasını, gerçekliği çarpıtmamasını, birşey uydurmamasını isteyebilirsiniz; geri kalan her şey, -bu her şeyin içinden yapacağı seçim de dahil olmak üzere, -yazara aittir. Rusya'daki öldürme olaylarına ilişkin olarak "*İçişleri Bakanlığı Mecmuası*"nda aşağıdaki bilgiler veriliyor:

"Sayısal farklılıkların dışında, erkekler, kadınlar ve çocuklar arasındaki öldürme olaylarının nitelikleri arasında da farklılıklar görülüyor. Erkekler hemen hep karşılıklı kavgalarda ölüyorlar (güçsüz olmasına karşın, kendini tutamayıp kavga çıkaranını ölmesi gibi). Kadınlar, daha çok

kocalarının hoşnutsuzluklarının ve ıslah edici önlemlerinin kurbanı oluyorlar (pek az olayda kendine benzer kadınlarla kapışan erkeklerin de öldüğüne tanık olunuyor). Çocuklara gelince, bunlar en çok, yaramazlıklarından ve işledikleri kabahatlerden dolayı, ölçüsüzce (eline ne geçerse onunla) cezalandırılmaktan ölüyorlar. Bu öldürme olayları bilerek ve isteyerek değil, istemeden, dikkatsizlik sonucu öldürme olayları içine giriyor. Örneğin, Tver eyaletinde, bir nedenle karısını cezalandırmak isteyen bir köylü, kadının kucağındaki bebeğe eliyle vurmuş ve bu vuruşla bebek ölmüştür: dikkatsizlik değil de nedir bu? Poltava eyaletinde onaltı aylık bir bebeğin başına gelen ölüm olayı da buna çok benzemektedir. Kursk'ta, yine, tıpatıp benzeri bir bebek ölümüne tanık olunmuştur."

Bu türden resmi haberler, basit halkımızın naturası konusunda bir ölçüde gösterge olabilir. Sık sık görülen, ya da pek seyrek görülmeyen, yani rastlantısal ve tekil olmayan olaylar da bir sanat yapıtı için malzeme oluşturabilir; ama bunları, toplumda tersi hiç olamayan, toplumun ayıbı, yüzkarası olan genel olaylar olarak almak da doğru değildir. Örneğin, herkesin bildiği gibi, Ruslar dışında başka uluslarda buhar banyosu yapma alışkanlığı pek yoktur; dolayısıyla da buhardan haşlanarak ölüm olaylarının olduğu tek ülke, Rusya'dır. Şimdi, bu yüzden halkımıza kötü bir sıfat yapıştırılabilir korkusuyla bu gerçeği gizlemek mi gerekiyor? Evet, halk arasında görülen bir olay bu, ama kim diyebilir ki, tüm Rus halkı nerde bir buhar banyosu görse, üstünü başını çıkardığı gibi kendini hemen içeri atar?

Neyse, biz yine "*Moskvityanin*" eleştirmenine ve onun Gogol ve naturalizm okuluna yönelik değerlendirmelerine dönelim. "Bayağılığı sanat alanına çıkarmayı ilk göze alan Gogol olmuştur" diyor eleştirmenimiz. Doğru değil bu. Bizim edebiyatımız Gogol'le başlamamıştır ki! Hatta bizim edebiyatımız, bayağılığı sanat alanına çıkarma çabalarıyla başlamıştır. Kantemir'i anımsayın. Daha önce de değindiğimiz gibi, bizim edebiyatımız baştan beri bu çizgiyi hiç bırakmamıştır. Fonvizin, bu yönde verdiği yapıtlarla kendini göstermiştir. Derjavin'in en güzel yapıtlarının çoğu yine bu yöndedir. Puşkin'in yazmaya başladığı (ama bitirmediği) "*Arap Petro*"yu da bu arada saymak gerekir. Gogol'ün

sanat dünyasında daha adı sanı duyulmamıştı Puşkin bu yapıtını yazmaya başladığında. Bu arada bayağılığa çokça yer verilen "*Graf Nulin*" şurda dursun, bayağılık betimlemelerinin o kadar da geri planlarda kalmadığı "*Yevgeni Onegin*"i unutmamamız gerekiyor. Gogol bütün bu yazar ve ozanlardan, gerçekliği olanca tamlığı ve hakikiliğiyle vermekte daha ileri gitmiştir. Bu açıdan Gogol gerçekten bütün öteki Rus yazarlarından o kadar ileri gitmiş, öyle özgün, öyle değişik yöntemler bulmuştur ki, böyle birşeyi istiyor muydu, istemiyor muydu belli değil (önemli de değil), ama yeni bir edebiyat okulunun kurucusu olmuştur. Biz yine elçştirmenimize dönelim.

"Böyle birşey için onun dehası gerekti. Bu renksiz, sağır, soluk dünyaya, bu dipsiz bataklıklar gibi canlı, diri her şeyi ağır ağır içine çeken sessiz, kımıltısız dünyaya, bu *idealden yoksunluğuyla üst düzeyde şiirsel olan*(?) dünyaya, toprağın altında daha el değmemiş ne zenginlikler bulunduğunu sezen bir madenci gibi ilk kez o girdi. Onun açısından bu, yalnızca sanatçı sanatçı içgüdüsünün mutluluk verici bir telkini değildi; aynı zamanda bilinçli bir yararlık gösterme ve *ruhsal arınmaya duyduğu kişisel gereksinimin ifadesiydi*. İnsanı sarsacak denli aslına sadık kalınarak verilen gerçeklik tasvirlerinin gerisinde, insana *elem veren, içten bir itiraf gizlidir*. Kendisinin son yapıtlarındaki *tekyanılık* da buradan kaynaklanmaktadır, *ancak buna tekyanılılık demek mümkün değildir*(!) çünkü bu yapıtlarında sanatçı, içerikle birlikte kendi düşünce ve duygularına da yer vermektedir(?!..) İzlenimlerin tam olması bakımından öylesine zorunlu, Gogol'ün yapıtlarının sanatsal değerinin öylesine ayrılmaz bir parçası ki bu, yazarın edebi yararlığı yalnızca bu anlamda bile gerçekleşebilirdi (???..) Ne gözlem tutkusu, ne bayağılığa duyduğu soylu öfke, ne de görünüşte kişisel çıkarla ilgisiz de olsa, sanatçının içinde kişisel üstünlük duymasına yol açan herhangi bir arzu, ona ne bu hakkı, ne de gücü verebilirdi(??). Herkesin iğrendiği ve görmemek için başını öte yana çevirdiği yaşamla ve insanlarla ruhunu özdeşleştirmek, onların zayıflıklarını, sefihliklerini ve bayağılıklarını kendinde duymak gerekirdi, onlardaki insan yanı duyumsayabilmek için. Bu görüşe katılmayan ya da Gogol'ün yapıtlarının özünü daha farklı yorumlayan herkesle sonuna kadar tartışmaya hazırız: çünkü bu, bilincin derinlerinde çözümlenebilecek, daha üstün bir karar ve yargı yeri olmayan sorunlardan biridir".

Bizimse tartışmaya falan girmeye niyetimiz yok, çünkü tartışabilmek için insanın birşeye katılmaması yetmez, aynı zamanda katılmadığı o şeyi anlaması da gerekir. İtiraf etmeliyiz ki, biz şu yukardaki alıntıdan hemen hiçbir şey anlamadık. Gogol'ün yarattığı dünya, idealden yoksunluğuyla üst düzeyde şiirselsdir, ne demek? Gogol'ün son yapıtlarının tekyanlı olması, ama sanatçı bu yapıtlarında içerikle birlikte kendi düşünce ve duygularına da yer verdiği için bunlara tek yanlı demenin mümkün olmaması, ne demek? Hiçbir şey anlamıyoruz! İçerikle birlikte kendi düşüncelerine de yer vermek, ne demek? Sanatta düşünce içerikle ve biçimle verilmeyecekse, başka nasıl verilecek? Gogol'den önceki sanatçılar da bunu böyle yaptılar, sonraki sanatçılar da böyle yapacaklar, çünkü sanatın özü burdadır. Gogol neden bayağılıklar dünyasını sanatçı kişiliğinin, sanatçı yeteneğinin sonucu olarak değil de, ruhsal arınmaya duyduğu kişisel gereksinim sonucu keşfetmiş olsun ki? "*Oniki Uyuyan Bakire*"(*) balladına benzer, dokunaklı bir ortaçağ söylencesi kokuyor bu sözler! Bir kez daha söyleyelim: hiçbir şey anlamıyoruz bu sözlerden! Bu yüzden de, bu gösterişli ve gizemli, ipe sapa gelmez sözler yığınını bir yana bırakıp, eleştirmenimize göre, Gogol'e karşı, onun gösterdiği yoldan giderek suç işleyen naturalizm okuluna dönelim.

Naturalizm okulunun ilk suçu, Gogol'den bir tek onun tekyanlılığını almış olması; yani naturalizm Gogol'den içerik, konu almıştır. Buradan çıkan tartışma götürmez sonuçsa şudur: tekyanlılık içerik, içerik tekyanlılık demektir. Eh, ne yapalım, öyle olsun. Naturalizmin ikinci suçu ise, her şeyde Gogol'ü taklit etmesi, hatta burunlarının üstündeki siğilden, yeleklerinin rengine kadar hep Gogol'den almış olmasıdır. Naturalist okul her şeyini Gogol'den almıştır, ama eleştirmenimize göre, çizgisini yeni Fransız edebiyatından almıştır. Ve bu çizginin temeli, ıslah edici bir yöntem olarak "gerçekliğe karaçalmak ve onu karikatürize etmek"tir. Eleştirmenimiz bundan sonra yeni Fransız edebiyatının niteliklerini sayıyor ve onu, işini bilir, açıkgöz bir tezgâhtara benzetiyor. Bu tezgâhtar, "halkın isteğine uyuyormuş gibi bir görüntü içinde, gözalıcı renklerle halkın gözünü boyayıp onu ayartı-

(*) Jukovski'nin yapıtı (Çev.).

yor, böylece yandaki tezgâhın müşterilireni de kendi tezgâhına çekerek efendisine (yani dükkân sahibine) hizmet ediyor, dükkânındaki bütün malları çabucak satıyor, başka bir deyişle, yeni yandaşlar topluyor". Çok doğru bir karşılaştırma: toplumsal bir yönü olan her zarif eser, örneğin altında Dickens'in imzası bile olsa, Fransızdır, bu bir, ikincisi de, yandaş toplamak ticaret yapmak, ticaret yapmaksa yandaş toplamaktır. Doğrusu diyecek yok. Bir tek şey dışında: belâgat okulu yazarları, Gogol'ün çizgisini, eleştirmenimizin deyişiyle, yeni Fransız edebiyatından aldığını kanıtlamamaları durumunda büyük bir çam devirmiş olacaklar. Üstelik, kendileri de herhalde bizim gibi, Gogol'ün bayağılıklar dünyasını keşfetmesinin, ruhsal arınmaya duyduğu kişisel gereksinim sonucu olduğu, bu yüzden de hem yeni Fransız edebiyatından, hem de kendisini taklit eden Rus natüralizm okulundan köklü farklılıklar gösterdiği biçimindeki mistik görüşlere inanmadıkları için, bunu kanıtlamaları o kadar zor olmayacaktır. Devam ediyoruz: yeni Fransız edebiyatı kendisine temel ilke olarak tutkuları uyarmayı, canlandırmayı benimsemiştir; tutkularsa, eleştirmenimizin görüşüne göre, neye bulaşır, neye karışırlarsa, onu lekeler ve küçük düşürürler. Oysa biz bugüne dek bunun tersini düşünürdük: tutkular her canlı, üretken, verimli etkinliğin kaynağıdır; yüce ve güzel olan her şey tutkuyla gerçekleştirilir; kötülük, genel olarak tutkularda değil, kötü tutkulardadır; tutkular olmasaydı, yaşam okyanusu, rüzgârsız bir deniz gibi durgun, kımıltısız olurdu. Kimilerinin tutkulara saldırması galiba, kendilerinin aşırı tutkulu olmasından kaynaklanırken, kimilerinin ki de tutku denen şeyin ne olduğunu bile bilmemelerinden, dolayısıyla da neye kızdıklarından habersiz olmalarından kaynaklanıyor. Ne yaparsınız: insanlar da, tutkular da türlü türlü oluyor. Kiminin de kimliğine, kişiliğine damgasını vuran tek tutkuyu, sınırsız bir hırs ve hınç oluşturuyor ve böyle birinin aklıbaşında, yetenekli, hatta sağlıklı olabilmesi ancak birilerini ısırmasıyla, dalamasıyla mümkün olabiliyor.

Böylece, yeni Fransız edebiyatının özünün, "daha iyi yönde gelişmeye isteklendirmek anlamında, karamsar yanlarını abartarak gerçekliğe karaçalmak" olduğu hiçbir kuşkuya yer bı-

rakmıyacak biçimde çözüme kavuşturulmuş bulunuluyor. "Öz olarak (diye ekliyor eleştirmen) övgüye değer, soylu, ama öte yandan da yanlış, bu yüzden de verimsiz bir çaba". Yalnız, naturalist okulun yeni Fransız edebiyatından hiç farkı olmadığını sanırsanız, yanılırsınız: "İçeriği bizdendir bu okulun, ulusaldır, Gogol tarafından geliştirilmiştir". Gelin de çıkın şimdi bu karışıklığın içinden! Hakikat, -eleştirmenimize karşın- "edebî düşmanlarını yola getiremesen de, hiç değilse onları tuzla" soylu amacıyla sımsıkı örülmüş iftiralar ağının arasından geçmeyi nasıl da başarabiliyor! Eleştirmenimiz, naturalist okulla Fransız edebiyatını ilişkilendirmesine karşın, bir tek Gogol ilişki içinde oluyor Fransız edebiyatıyla. Oysa biz, eleştirmenimizin görüşüne göre, naturalist okulla Gogol'ün birbirlerinden nerelerde ayrıldıklarını anlayabilmek için ne çok kafa patlatmıştık; sonuçta sözlerinden, nicedir kendiliğimizden bildiğimiz şeyi, yani Gogol'ün, kendisini izleyenlerden çok üstün olduğunu anladık. Demek ki naturalist okulun tek suçu, yazarlarının Gogol kadar yetenekli olmamaları oluyor. Evet, suç bu! Naturalist okulun beş para etmezliğini, boşluğunu, bayağılığını kanıtlayabilmek için "*Moskvityanin*" eleştirmeninin aşırı gülmece ögeleri taşıyan naturalist okul nitelemelerini es geçiyoruz. Bu nitelemelerde, kendisinin Fransız toplumsal edebiyatıyla açıkgöz tezgâhtar karşılaştırmasında pırıltılarını gördüğümüz nükteciliğinin ne denli derin olduğuna tanık oluyoruz. Naturalist yapıtların, Gogol'ün yarattığı tipler üzerine birer parodi, gerçeklik üzerine ise karaçalma olduğunu söyleyen eleştirmen, naturalizmin yöntemlerinin hep aynı; karakterlerinin soluk, renksiz; entrikalarının her öyküyü istenilen yerden kesebilecek ve istenildiği kadar uzatabilecek denli zayıf olduğunu, ve bütün bu sayılan özelliklerin herhalde okuru can sıkıntısından patlamak gibi bir özel amaç taşıdığını söylüyor. Olumlu birşey de söylüyor eleştirmen: naturalist okulun zararlı bir etkisi yok, diyor ve ekliyor: önemsiz birşeyin nasıl zararlı etkisi olsun ki? Hatta bu düşünceyi biryerde daha yineliyor. Bir başka yerde ise, bu hiç sevmediği okulun yazarlarının tekyanlılığa düştüklerini belirttikten sonra, açıklıyor: "Bununsa tek nedeni, bizde tekyanlılığın günahsızlık ve tehlikesizlik demek olması-

dır; kendilerinin izledikleri çizgi, toplumun gerçek gereksinimlerinin değil, bir öykünmenin ürünüdür, bu yüzden de canlı hiçbir şeye dokunamamakta ve toplumu ya oyalayıp eğlendirmekte, ya da cansıkıntısına boğmaktadır". Son olarak da, eleştirmenimize göre, "naturalist okula, tek bir güçlü yetenek destek vermediği gibi, ikinci sınıf yeteneklerden bile bu okulun etkisine kapılan biri görülmemiştir; bu yüzden de ortaya çıkışı nasıl hızlı ve rastlantısal olmuşsa, öylece de yokolup gidecektir."

Diyelim ki bütün bunlar doğru... İyi ama öyleyse ne diye hop oturup hop kalkıyor, naturalist okulu konu alan uzun yazılar döktürüyor, uyanık dikkatinizle her an onu izliyor, firaklı şikâyet dilekçelerini andıran makalelerle ondan yakınıp duruyorsunuz? Karışmak gibi olmasın ama burada tuhaf bir çelişki var gibi geliyor bize. Soruna, "*Moskvityanin*" eleştirmeninin çok zararlı olarak nitelediği tutkuların karışmış olmasıyla açıklanabilecek bir çelişki... Beş para etmez, değersiz edebiyat yapıtları, üzerlerinde bunca değerlendirmeler, yorumlar yapmaya değer mi? O edebiyat yapıtları ki, kötü niyetle değil, soylu amaçlarla ve iyi niyetle (s. 204-205) topluma kara çalar dururlar; hiçbir özgünlükleri yoktur: yarı yarıya Gogol öykünmeciliğinden (Gogol'ün tekyanlılığını ve eksiklerini almışlardır), yarı yarıya da yeni Fransız edebiyatının abartmacılığından ve gerçekliği çarpıtmacılığından oluşurlar; yeteneksiz kalemlerden çıkma, okuyanlara sıkıntıdan başka birşey vermeyen, başarısız, değersiz, bu yüzden de -yanlış bir çizgi izlemelerine karşın- hiçkimseye ve hiçbir şeye hiçbir zararları dokunamıyacak yapıtlardır. Eleştirmenimiz kendine, pek çok saçma sonuca ulaşma ve kendinde değilse de başkalarında görmeye hiç dayanamadığı kendi kendisiyle çelişkiye düşme özgürlüğünü tanımış; ama bize kalırsa yine de görüşlerini doğrulayacak birkaç kanıt göstermek zorundaydı. Genel birtakım savları kanıt olarak öne sürmek kolaydır; yapılması gereken şey, bu savların tartışılan konunun çeşitli ayrıntılarında geçerli olduğunu göstermektir. Yoksa yalnızca natüralist edebiyatın değil, bütün edebiyatların beş para etmez olduğunu kanıtlamak hiç zor değil; gelgelelim, bu yöntemle yapılan bir kanıtlama, kanıtlayanın kendisinden başka hiçkimse için inandırıcı olmayacak-

tır. Hakkını yemeyelim, eleştirmenimiz savlarına kanıt olarak üç yapıtın adını anmış: "*Köy*", "*Akrabalar*" ve "*Pomeşçik*". Ama, ilkin, natüralist edebiyat yalnızca bu üç yapıttan oluşmuyor, ikincisi de, eleştirmen bu yapıtların kötü olduğunu söylemiş ve kendisinin herhangi birşeyin kötü olduğunu söylemesinin herkesi buna inandırmaya yeteceğini düşündüğü için olsa gerek, hiçbir kanıt göstermeye gerek görmemiş. Aslında "*Köy*"ün biraz ayrıntılarına da girmemiş değil, ancak bu yapıt üzerine bütün diktatörce haykırışlarından anlaşılan tek şey, yapıtın çizgisini beğenmediğidir, yoksa bunun gerçekten kötü bir öykü olduğu değil. "*Moskvityanin*" eleştirmeni naturalist okulu ne pahasına olursa olsun yoketmek istiyorsa, yapması gereken şey şuydu: yapıtların çizgilerini ve -kendisinin kibar ifadesiyle söyleyelim:- topluma karaçalmalarını falan bir yana bırakıp, bu okulun yapıtlarının başlıcalarını estetik eleştiri ilkelerine göre irdelemek, böylece de bunların sanatın temel isterlerine ne kadar az uyduklarını ya da hiç uymadıklarını göstermekti. O zaman bu yapıtların çizgileri kendiliğinden yerin dibine batmış olurdu, çünkü sanat yapıtı olma savı taşıyan bir yapıt, yalan yanlışsa, canlı değilse, sıkıcıysa sanatın isterlerini yerine getiremez ve böyle bir yapıtı hiçbir çizgi kurtaramaz. Sanat, belirli düşünce ve çizgilerin organı olabilir, ama bunun için önce sanat olmalıdır. Yoksa ortaya çıkacak yapıtlar, gerçekliğin canlı bir biçimde dile getirilişi değil, ölü bir alegori, soğuk bir tez olur. Saf sanata, sanat için sanata özel bir duyarlılığı olan eleştirmenimizin bu noktaya özellikle dikkat etmesi ve gereğini yerine getirmesi gerekirdi. Ama kendisi naturalizm okulundan yalnızca üç yapıtın adını -o da söz arasında- anmış, bütün öteki yapıtları es geçmiş ve Bay Grigoroviç dışında tek bir naturalist yazarın sözünü etmemiştir.

Ama o böyle yapmak zorundaydı. Çünkü, herhalde, gerçek bir eleştiriye girmeye kalkacak olursa, kendi düşünce ve tasarılarıyla hiç bağdaşmayacak iyi birşeyler de bulmak zorunda kalabilecekti naturalist yapıtlarda; sonra, ele aldığı yapıtlardan aktarmalar yapmak zorunda kalacaktı, bunlarsa kendisinin kanıt diye öne sore geldiği şeylerin tam tersini kanıtlayabilirlerdi. Naturalist okuldan yazarların adlarını vermesi ise, işi ciddi tuttuğunu

ve kişisel ilişkilere kulak asmadığını gösterir, bu da onu birçok insan karşısında güç durumda bırakabilirdi. Tek bir kişinin adını anmak (iki kişiyi de ima etmek) çok daha kolay ve tehlikesiz bir yoldu: geri kalan yazarların, kendilerini onun saldırısına uğramış saymaya hakları olmazdı; gerektiğinde bu yazarlara, onları naturalist okul yazarı olarak görmediğini söyleyebilirdi. Ama işte bu türden yançizmelerin, eveleyip gevelemelerin sorunlara açıklık kazandırmak şurda dursun, tam tersine işi daha da karmaşık ve anlaşılmaz bir hale getirdiği, kuşkuları güçlendirdiği görülüyor. Bu yüzden de biz eleştirmenimize bize açıkça ve dosdoğru yanıt vermesi için soruyoruz: kendisi acaba, *"Tarantas"*, *"Suçlu Kim?"* *"İnsancıklar"*, *"Olağan Bir Öykü"*, *"Avcının Notları"* *"Son Ziyaret"* gibi yapıtların yazarlarında ve Luganski (Dal')de hiç mi yetenek görmüyor ki, tek satırla bile kendilerini anmaya değer bulmamış. Sonra: kendisi acaba naturalist yapıtların başarılarına gerçekten de metelik vermiyor mu, yoksa bizi böyle bir başarıyı kabul etmediğine inandırabileceğini mi düşünüyor? Eğer bugün sayfalarında naturalist yapıtlara yer veren ve bu okulla aynı çizgide olan dergiler değilse hangi dergiler okurlarca tutuluyor, başarılı bulunuyor? Daha da ileri giderek, sayfalarında bu naturalist yapıtlara yer vermeyen hiçbir dergi için hiçbir başarı şansı bulunmadığını söylemek yanlış mıdır? Yoksa eleştirmenimiz ciddi ciddi Rus toplumunu hâlâ birileri kendisine eleştirileriyle yol göstermedikçe nereye gideceğin bilemeyen, bu yüzden de bir o yana bir bu yana yalpalayarak ister istemez kendisinin şaşırtılmasına olanak tanıyan cahil bir delikanlı gibi mi görüyor? Otorite olmuş birtakım adlara kayıtsız koşulsuz inanıldığı dönemlerde gerçekten de olurdu böyle şeyler, ama çok şükür geçmişte kaldı o günler. Ve eleştiri denen şey dergilerden halka geçti ve kamuoyu adını aldı. Bir kitabın, herhangi bir edebiyat yapıtının yazgısı, onu yere batırmak ya da yüceltmek isteyenlerin keyiflerine bağlı değil artık. Eleştiri tekeli de yok günümüzde, çünkü her derginin tutumu farklı, birinin övdüğünü, öbürü yeriyor. Somut olgulara bakalım: Puşkin, hem çılgınca övgülerle, hem de görülmemiş yergilerle karşılandı; acaba halkımızın onu büyük ozan, ulasal ozan olarak benimsemesi, övgücüle-

rin, yergicilerin sesini bastırmalarından dolayı mıdır? Bir yazar olarak ortaya çıkışından bugüne dek Gogol'ü bir edebiyat grubunun sürekli olarak kovuşturduğunu, bu yazara en şiddetli saldırıların geniş bir okur kitlesi olan bir dergiden yöneltildiğini ve bugün de -yine geniş bir okur kitlesi olan bir gazeteden- bu saldırıların sürdüğünü söylemeye gerek var mı? Gogol'ün o benzeri görülmemiş hızlı başarısı, bir gazetenin öne sürdüğü gibi, yazarı övenlerin yerenlerden daha kuvvetle bağırmalarından dolayı mıdır? Lermontov'un edebiyat etkinliği topu topu dört yıl kadar birşey sürdü ve ozan daha yeteneklerinin tümünü göstermeye bile fırsat bulamadan ölüp gitti; ama ölmeden önce halkın gözünde Rus edebiyatının birinci sınıf sanatçılarından biri olarak yerini aldı: şimdi bu da mı bir edebiyat grubunun marifetidir? Halkın hiç mi payı yoktur bütün bunlarda? Eğer öyleyse, amma da kolay kandırılır bir halkmış bu! Ama eğer bu halk bu kadar kolay kandırılabiliyorsa, neden bizim karşıtlarımız, bizim övdüğümüz adların beş para etmezliğine ve kendi övdükleri adların gerçek birer sanatçı olduklarına birtürlü inandıramıyorlar halkı? Sonra, iş, besbelli, daha yüksek sesle bağırmakla, daha keskin yargılarla ve daha acımasızca asıp kesmelerle de bitiyor değil: çünkü karşıtlarımızın sesi bizimkinden daha az çıkıyor değil, hatta bizimkini bastırıyor bile... Ama kimsenin hakkını yemiyelim: belâgatçiler, naturalist okula saldırırken hiç değilse, -başarısız da olsalar- kendi okullarının yazarlarını ve yapıtlarını öne sürebiliyorlar; slavsever baylar ise bunu bile yapamıyorlar. Oysa kendileri için, naturalist okulu yoketmenin ve halka gerçek edebiyat, sanat zevki aşılamanın en basit, en gerçekçi, en doğal, en âdil yolu, naturalist okulun yazarlarına karşı kendi yazarlarını, naturalist okulun yapıtlarına karşı kendi okullarının yapıtlarını önesürmek değil midir? Peki, onları bunu yapmaktan alıkoyan şey nedir? Aslında zaman zaman da olsa, ürkek ürkek de olsa hiç denemiyorlar değil bu yolu: ya kendilerinden başka kimselerin okuyamıyacağı ve okumak da istemiyeceği bir öykü, ya da güya köylü kılığına girmiş bir zadegânın güya halk ağzıyla söylediği "Ey mehtap, ey gözlerin nuru!" teraneleriyle dolu şiirler bastıkları görülüyor... Zavallılar!

Ama durun, "*Moskvityanin*" eleştirmenine göre natüralist okulun işlediği en büyük, en ağır suçu söylemedik daha. Efendim, mesele şu: "Naturalist okul halka karşı en ufak bir acıma duygusu taşımıyor ve hep yaptığı gibi bütün düşüncesizliği ve hoppalığıyla halka karaçalıyor!" Bay slavseverlerden pek çok şey beklerdik de işte bunu beklemezdik! Ama bu suçlamaya karşı naturalizm okulunu savunmaya geçecek değiliz, -en azından ciddi bir savunmayı düşünmüyoruz- çünkü bu suçlamada tam bir saçmalığın ötesinde doğru dürüst bir karaçalma bile göremiyoruz. Slavseverleri, Batı'ya sonsuz bir hayranlık duymak, slav karakteri taşıyan her şeydense nefret etmekle suçlamaktan hiç farkı olmayan bir suçlama bu. Düşmanlarının yeteneklerini değil, yüreklerini lekeleyen, özsaygılarını değil, sanatçı benliklerini aşağılayan, edebi değil ahlaki bir suçlamada bulunmuşken, naturalist yapıtlara göndermeler, hatta onlardan alıntılar yaparak suçlamasını şöyle dört dörtlük hale getirme konusunda yeterli özeni göstermediği için "*Moskvityanin*" eleştirmenine acıyoruz doğrusu... Evet, etraflıca düşünülmeden girişilmiş bu suçlama harekâtı bizde içten bir acıma duygusu uyandırıyor...

Naturalist okul, kendisini bir kaşık suda boğmaya hazır iki edebiyat partisi arasında gerçekten tuhaf bir konumda bulunuyor: birinden Gogol'ü, her ikisinden birdense kendini korumak zorunda; birisi, basit halka sevecenlikle baktığı için saldırıyor ona; öbürü, halka karşı duygusuz olmakla suçluyor ve saldırıyor... "*Moskvityanin*" eleştirmeninin, halkın, "bizlerde *kişiliğimizin tekyanlı gelişmesiyle* körelmiş olan, *öznel istemlerle gerçekliğin hakları* arasında sağlıklı bir denge bilincine sahip" olduğuna ilişkin yâvelerini de, kendisine ait bu lâkırdıların ardında hangi gizemli anlamların yattığını bulup çıkarma işini de kendisine bırakalım ve bir tek şunu belirtmekle yetinelim: naturalist okul karşıtları, kendilerine karşı alabildiğine alçakgönüllü olurken, karşılarındakinin, -düşmanları bile olsa- hakkını hemen teslim etmeye duydukları görülmemiş duyarlıkla dikkat çekiyorlar. Örneğin bunlardan biri, Bay Homyakov, geçenlerde, herkesin alabildiğine kurnaz ve ihtiyatlı olduğu günümüzde pek ender rastlanan bir safiyetle, kendisinde vatan sevgisinin "doğuştan ve is-

tençdışı" bir duygu olduğunu, karşıtlarında ise, "istenç ve usla elde edilen, yani sonradan kazanılan" bir duygu olduğunu açıklamıştı ("*Moskovski Sbornik*", 1847, s.356). Şimdiyse bay M... Z... K... basit halka sevecenlik duymanın tekelinin kendisinin ve üyesi olduğu edebiyat çevresinin elinde bulunuğunu açıklıyor! Bütün erdemlerin olağanüstü bir biçimde bir tek kendilerinde toplandığını iddia ediyorlar yani! İyi ama, Rus halkını herkesten daha iyi bildiklerini ve herkesten daha çok sevdiklerini ne zaman, hangi yazılarla, hangi makalelerle ve hangi kitaplarla kanıtlamışlar ki? Halkın ilk öğretim düzeyinin yükselmesine katkı için edebiyatçıların yaptıkları hiçbir şeyde onların payı yoktur. Prens Odoyevski ve bay Zablotski tarafından yayınlanan "*Selskoye Ctenie*"yi örnek göstereceğiz: bu yayında Bay Dal'in, prens Odoyevski'nin, kont Sollogub'un ve başka bazı edebiyatçıların çalışmaları var, ama tek bir slavseverin tek bir satır yazısı yok. Slavsever baylarımızın bu yayına nedense birtürlü sevecen bakamadıklarını ve fazla önemsemediklerini biliyoruz: ama şimdi bu derginin iyi mi yoksa kötü mü olduğunu tartışacak değiliz, hatta eğer kötü diyorlarsa varsın kötü olsun; burada bizim üzerinde durmak istediğimiz şudur: slavsever bayların halka karşı sevgisiz, acımasız olmakla suçladıkları edebiyat grubu, halk için elinden geleni yapmakta ve böylece de hiç değilse, ona yararlı olma arzusunda olduğunu göstermektedir. Slavseverlerinse halk için yaptıkları birşey yoktur. "*Moskvityanin*" eleştirmeni, naturalist okul yazarlarının halkı sevmediklerini nerden çıkarıyor? Yine Bay Dal'i örnek göstereceğiz: kendisinin Rusya'yı çok iyi tanıyan bir insan olduğu yapıtlarından bellidir; anılarında olsun, öykülerinde olsun Rusya'nın kuzeyini de güneyini de, doğusunu da batısını da, sınırboylarını da ortasını da bulmak mümkündür. Gogol de içlerinde olmak üzere bütün yazarlarımız arasında basit halka en dikkatli eğilen odur; büyük bir ilgiyle ve çok uzun bir süre halkı incelemiştir ve diyelim Vladimir'li bir köylünün Tver'li bir köylüden yaşam felsefesi, huy, düşünce bakımından ne gibi ayrılıklar gösterdiğine varana dek halkı en en küçük ayrıntılarıyla tanımıştır. Onun sıradan halk kesimlerini konu alan ustalıklı yazılarını okurken kimi kez içtenlikle gülebilir, kimi kez içtenlikle üzü-

lebilirsiniz; ama sürekli duyacağınız duygu, bu basit insanlara karşı içten bir sevgi olacaktır. Ve bütün bunlardan sonra okurların, yaklaşık iki yıldır iki buçuk makaleyle edebiyat dünyamızda at oynatan Bay M... Z... K... diye birinin sözlerine kanıvermeleri, Bay Dal' gibi bir yazarın Rus halkını ondan daha az bildiğine, daha az sevdiğine ya da Rus halkını karikatürize ettiğine inanmaları bekleniyor, öyle mi? Hiç olur mu canım! "*Köy*" adlı öyküsünde köylüleri anlatırken Bay Grigoroviç'i kasıtlı ve kötü niyetli olmakla suçlayan "*Moskvityanin*" eleştirmeni, Akulina'nın tumturaklı ifadelerle anlatıldığını ve bu anlatımda doğallık adına hiçbir şey bulunmadığını belirtmeyi unutmazken, öyküsünün baş kahramanı olan ezilmiş, yılmış kızın kimliğinde güçlü bir kişiliği gösterme çabasına giren yazarın, başarıya ulaşmayan bu çabasında basit halka karşı sevgi, sevecenlik duyguları içinde olduğunun görüldüğünü -herhalde aşırı yansızlığı ve hakbilirliği dolayısıyla- belirtmeyi unutmuştur.

Bay Belinski'nin makalesini değerlendirmeye başlarkense "*Moskvityanin*" eleştirmeni Belinski'yi okurlarına yalnızca edebi yönüyle değil, ahlaki yönüyle de tanıtmayı gerekli görmüş:

"Bay Belinski ise Bay Nikitenko'nun yüzseksen derece tersidir. Hemen hiçbir zaman kendisi değildir; özgürce, içinden geldiği gibi yazması pek seyrektir. Aslında kendisi (ilk yazılarında özellikle görüleceği gibi) estetik duygusundan yoksun olmadığı halde sanki buna önem vermiyor gibidir ve kendi sermayesi olduğu halde sürekli borç içinde yaşar. Eleştiri alanında yazılar yazmaya başlamasından bu yana kendisi sürekli olarak yabancı düşüncelerin etkisi altındadır. Kıt bir kavrayış, zekâ adına acınası birtakım kırıntılar; bir gün önceki düşüncesinden bir gün sonra vazgeçme; yeniliklere aşırı düşkünlük, kendisini sürekli tedirginlik içinde tutan özellikleridir, ki bu tedirginlik en sonunda kendisinin olagan hali olmuş, yeteneklerini geliştirmesini engellemiştir".

"*Moskvityanin*" eleştirmeninin Bay Belinski'ye ilişkin bu bilgileri hangi kaynaktan aldığını bilmiyoruz, bildiğimiz, bu bilgilerin, Bay Belinski'nin yapıtlarından alınmadığıdır. Yazısının ba-

şında söz ettiği ziyaretçilerin kendisine taşıdıkları dedikodular olması büyük olasılıktır bunların. Bu yüzden de Bay Belinski üzerine söylediklerinin edebiyatla hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Eğer gerçek kaynaklara, yani Bay Belinski'nin makalelerine başvurmuş olsaydı, şu yukarda söylediklerini doğrulayacak birşey bulamıyacaktı. Tüm edebiyat yaşamı boyunca Bay Belinski'nin bugün başka türlü, yarın başka türlü konuşmuşluğu var mıdır, araştırıp baksın "*Moskvityanin*" eleştirmeni. Böyle birşeye rastlayabileceğini hiç sanmam. En azından Bay Belinski, karşıtlarının kalemlerinden çıkma ve kendisini, pek çok konudaki temel düşüncelerinde, aşırı bir direşkenlik, tuttuğundan şaşmama, ayakdirenme içinde olmakla suçlayan pek çok yazı okumak zorunda kalmıştır. O da bir yana, nice zamandır slavseverler için hep aynı düşünceleri yineliyip gelen Bay Belinski, bu düşüncelerinde bundan böyle de bir değişme olmayacağına istenilirse işte şuracıkta söz vermeye de hazırdır. Ayrıca kendisi, "*Moskvityanin*" eleştirmeninin tümüyle bağımsız, başınabuyruk bir insan olduğundan ve slavseverliğinin kıt bir kavrayış ve zeka adına acınası birtakım kırıntılarla sonradan edinilmiş değil, anadan doğma olduğundan ve Slavseverliği savunurken olanca parlaklığıyla ortaya çıkışına tanık olduğumuz yeteneklerinin gelişmesine hiçbir şekilde engel olmayacağından emin bulunmaktadır. Evet, Bay Belinski bağımsızlığı, başınabuyrukluğu, anlayışlılığı, kavrayışlılığı, özellikle de Gogol'ün bayağılığı betimlemesinin, ruhsal arınmaya duyduğu kişisel gereksinimin bir sonucu olduğu türünden, herkesin kolay kolay kavrayamıyacağı konulardaki kavrayış derinliğini, kısacası "*Moskvityanin*" eleştirmeninin kendisinden aldığı her şeyi seve seve sayın eleştirmene bırakmaktadır. Ama işte yüreği sızım sızım sızlasa da, sayın eleştirmeninin büyük bir "yüce gönüllülükle", ama aynı zamanda da çok tutarsızca, Bay Belinski'de var olduğunu kabul ettiği birşeyin, -estetik duygusunun- sayın eleştirmende de var olduğunu kabul edemeyecektir. Bay Belinski, "*Moskvityanin*" eleştirmeninin Gogol değerlendirmesi içinde yer alan mistik görüşlerinin alabildiğine özgün, derin ve güçlü olduğunu kabul eder, ancak Gogol ve naturalist okul üzerine olan estetik görüşleri için aynı

şeyleri kesinlikle söyleyemez. Yalnız Bay Belinski, sayın eleştirmenin kendisinde estetik duygu bulmasından hemen sonra, eleştiri alanında ilk yazılarının yayınlanmasından bu yana sürekli olarak başkalarının etkisi altında bulunduğunu söylemesini garip karşılamıştır. Bir sanat yapıtının değerini başkasının görüşüne bakarak belirleyen, başkasının düşüncesini sindirip bundan kendi düşüncesini üretemeyen birisinde estetik duygunun ne işi olabilirki? Ve böyle birinin yazdığı eleştirilerde nasıl olur da estetik duygusuna rastlanabilir? "*Moskvityanin*" eleştirmeni daha sonra Bay Belinski'yi hoşgörüsüzlükle suçluyor ve bunu da yabancı düşünce biçimlerine alışkın oluşuna bağlıyor. Bay Belinski ise, Bay M... Z.. K...nın gerek naturalist okulla, gerekse karşıtları olan Bay Kavelin ve bay Belinski'yle ilgili düşüncelerinde alabildiğine duygulandırıcı bir biçimde ortaya çıkan hoşgörüsüzlüğünde, kendisinin düşünsel özgünlüğünün güçlü bir kanıtını buluyor. M... Z... K..'nın Bay Belinski'yi sonsuza dek yeteneklerinin gelişememesine mahkum edişine gelince, yargıdaki bu alabildiğine soylu ölçülülük ve zariflik doğrusu Bay Belinski'yi hiç şaşırtmamıştır; çünkü "*Moskvityanin*"de kendisiyle ilgili bu türden zarif münasebetsizliklerle daha önce de pek çok kez karşılaşmıştır. Doğru dürüst öğreniminin olmadığından, tek bir yabancı dil bilmediğine kadar neler yazılmamıştır ki "*Moskvityanin*"de kendisi için? Geçen yılın başında Bay Belinski büyük bir edebiyat yıllığı çıkarmaya hazırlanıyordu. "*Oteçestvennıye Zapiski*"de, başka birtakım edebiyat haberleriyle birlikte bu habere de ima yoluyla hafifçe değinilmişti. Bir de ne görelim? "*Moskvityanin*"de, Petersburg'da çingene koro ve danslarına, resimlere ve başka şeylere de yer verilecek büyük ir almanak yayınlanacağına ilişkin bir haber! Aslında şaşılacak birşey yok burda: bay slavseverler bu tür durumlarda öğretilerinin ilkelerine hiç sadık değlllerdir; Rusya'da ne zamandır görülmeyen, ama kendilerinin sayesinde herhalde yakında yeniden görmeye başlayacağımız Batı'nın "sinsi" kurallarını uygularlar onlar bu tür durumlarda. Ama doğrusu Bay Belinski, bu türden hasımlarla, kendisinin konu olduğu bir tartışmaya girmeye de, onların tartışma yöntemlerini uygulamaya da gerek görmemektedir. Hem niçin gör-

sün ki? Okurlar söz konusu iki kişi arasındaki farkı kendiliklerinden göremezler mi? Biri, düşünce ve kanılarını çıkarlarından hiç ayırmamış, doğuştan sahibi olduğu hakikat içgüdüsünün yol göstericiliğinden hiç ayrılmamış ve kamuoyu üzerinde, gerçekten bilgin olan karşıtlarının çoğundan çok daha etkili olabilmiş bir edebiyat tutkunu; öbürü, halkı oda hizmetçisi aracılığıyla tanımış, onu herkesten çok sevdiğine inanan bir paşazade... Halkı herkesten çok sevdiğine inanıyor, çünkü ya kendisi halk üzerine biriki şey karalamış, ya da halkı konu alan hazır bir mistik kurama iman etmiştir; devletteki yüksek göreviyle, sosyete toplantıları arasında edebiyatla da amatörce uğraşmakta ve zamanı alabildiğine bol olduğu için tek bir makale üzerinde koca bir yıl çalışabilmekte, böylece de ne kadar akıllı, bilgili, yetenekli olduğunu gösterebilmektedir. Ne var ki yetenek günümüzde o kadar az bulunur birşey değil; geçmişte de, günümüzde de az bulunur olan, coşkulu inanç, coşkulu eylemle birleşmiş olan yetenektir; çünkü ancak bu durumdaki yetenek toplum için gerçekten yararlı olabiliyor. Birtakım görüşleri derinden ve coşkuyla benimseme yeteneğiyle bu görüşlerden dönme yeteneğinin nasıl bağdaştırılacağı sorununa gelince, gerçeği kendinden daha çok seven, gerçek uğruna özsaygısından geçebilen, kendisinin de başkaları gibi yanılabileceğini, yolunu şaşırabileceğini açıkça itiraf eden insanlar için bu sorunun yanıtı çoktan verilmiştir. Böyle bir insana, kendisini artık tatmin etmeyen kanılarından, görüşlerinden, düşüncelerinden ayrılmanın ve yeni düşünceler, görüşler benimsemenin nelere mal olduğunu, bunun nasıl acı düşkırıklıkları, ağır kuşkular, dayanılmaz kederlerle dolu kahredici bir süreç olduğunu anlayabilmek ve bu konuda bir yargıda bulunabilmek için, kişinin her şeyden önce kendisinin yansızlığından, vicdan sahibi, namuslu, dürüst bir insan olduğundan emin olması gerekir.

Yukarda Gogol'den ve naturalizm okulundan sözederken, "*Moskvityanin*" eleştirmeninin, Bay Belinski'nin makalesine itirazlarının büyük bir bölümüne yanıt verdik. Bay Belinski'nin en büyük suçu, bay eleştirmene göre, naturalizm okulu konusunda iyi düşüncelerinin olması. Bay eleştirmen bu durumu, "*Sovremennik*" için düzenlediği "ithamname"nin ikinci maddesinde

slavseverler gibi düşünmemek, bağımsız, özgün düşünmek anlamına geliyor. "*Moskvityanin*"deki makalede bize yöneltilen üçüncü ve sonuncu suçlama ise, slavsever bayların düşüncelerini çarpıtmamız. Düşüncelerini aktarırken ya da özetlerken, gerçekten de yanlış yapmış, kimi kez onlara ait olmayan bir düşünceyi onlarınmış gibi göstermiş, kim kezse, onların öğretilerinin temeli olan bir düşünceyi es geçmiş olabiliriz. Ama acaba bunun suçlusu biz miyiz, yoksa slavsever bayların kendileri mi? Bugüne dek içlerinden biri çıkıp da slavsever öğretinin temel ilkelerini açıklamak ve benzeri başka düşüncelerden hangi yönleriyle ayrıldığını ortaya koymak zahmetine girişmedi. Bunun yerine tek yaptıkları,

Kimselerin bilmediği şeyler
Üzerine incelikli kinayeler(*)

oldu. Bugüne dek, herhangi bir edebiyat yapıtı ya da yazar, ozan üzerine olan görüşlerini yalnızca sempati- antipati duygularıyla dile getirdiler. Bundan başka, kaç kişilerse aralarında o kadar farklı görüş bulunduğunu düşündürtecek ölçüde ve sürekli olarak birbirleriyle çelişkiye düştüler. Buna örnek olarak, Avrupalılık, uygarlık, basit halk için okur yazarlık ve eğitimin gerekliliği, Büyük Petro'nun reformları ve çağdaş âdetler gibi konulardaki karşıt görüşleriyle; Rus halkının özgün ilerleyişine, bu illerleyişin kesildiği yıllara geri dönerek başlaması gerektiğine, yani ilerlemenin geriye giderek olacağına ilişkin üstü kapalı dokundurmaları ve yapılacak şeyin, olanca temizliğiyle korudukları en eski Slav gelenekleri içinde yüzyıllardır, sözde, hiç bozulmadan yaşayan halka yaklaşmak olduğuna ilişkin toz toprak içindeki görüşleri gösterilebilir. Bu görüşler, hiç değilse dinlenmeye değer görüşler olarak nitelenebilir; ne var ki, dinlenilme için önce söylenilmiş olma gerekiyor.

Bay Belinski, "*Sovremennik*"in ilk sayısında yer alan "1846 Yılı Rus Edebiyatına Bakış" başlıklı makalesinde, Slavseverlik akı-

(*) Lermontov'un "*Gazeteci, Okur, Yazar*" adlı şiirinden.

mını, "koşulsuz öykünmeciliğe bir tepki ve Rus toplumunun bağımsız gelişme ihtiyacının bir kanıtı olarak, belli ölçüde dikkate değer yanları olan bir gelişme" şeklinde değrlendirmişti. Bu değerlendirmede slavsever bayları aşağılayıcı, küçültücü hiçbir şey bulunmuyordu. Hatta tersine, slavsever baylar için kendilerini ve öğretilerini karşıtlarına açıklamak, karşıtlarının onları en çok nerelerde yanlış anladığını belirtebilmek için iyi bir fırsattı bu. Ama onlar, kendilerinden olmayanlardan iyiniyetli, güler yüzlü, değer veren tepkiler görmeye alışkın olmadıkları için, Belinski'nin yazısına öyle sevindiler öyle sevindiler ki, bütün karşıtlarını perişan olmuş bir ordu, kendilerini ise gözkamaştırıcı bir zafer kazanmış kumandan gibi görmeye başladılar. Savaşmadan zafer kutlamak dedikleri şey bu olsa gerek! Kendi düşüncelerini açıklayacak yerde, büyük bir hırsla ve hınçla başkalarının düşüncelerine saldırmaya başladılar.

Böyle bir topluluk ve onların düşünceleri üzerine yanlışsız değerlendirmeler yapmak kolay mıdır?

Slavsever bayların, öğretilerinin önemini gerçekte var olmayan olgularla kanıtlamak ya da tam tersi olgulara başvurmak gibi öteden beri bilinen bir kötü huyları var. Şimdi buna bir örnek olarak bay M... Z... K...'nın makalesindeki bir sava gözatalım: "Mickiewicz'in yalın ve etkileyici konuşmaları, içlerinde George Sand'ın da bulunduğu ve Rusya deyince akıllarına köy komünü gelen pek çok kişinin dikkatlerini Slav dünyasına yöneltmelerine neden olmuş; bu yönelişte salt merak değil, sevecen bir ilgi ve beklenti de varmış". Bu oldukça özgün saçmalığa, George Sand'ın "Jişka" ya da "Zişka" adlı yapıtından söz edilen bir de dipnot eklenmiş. "*Moskvityanin*" eleştirmenine göre bütün bunlar Avrupa'nın Slav sorunu denen sorunla candan ilgili olduğu anlamı na geliyor; bizim görüşümüze göre ise, hiçbir önemi ve anlamı olmayan şeyler bunlar. Sand'ın, yapıtına Husçular'ın savaşlarını konu olarak seçmesi, Slav sorununun öneminden ya da önemsizliğinden değil, Husçuluk olayının, doğrudan doğruya Avrupa'yı Batı'yı, katolikliği ilgilendiren bir olay olmasından-

dır.(*) Bu işin Slavlıkla tek ilgisi, savaşı başlatanların Slav kökenli olmasıdır. Ancak, reformların katolikliğe karşı başarıya ulaşabilmesi, hareketin Alman soylularının eline geçmesiyle olabilmiştir. Mickiewicz'e gelince, kimi kez zıpırca olmakla birlikte, gerçekten güzel ve etkileyici konuşmalarıyla bir süre Parislilerin dikkatlerini çekmeyi başardıysa da, kimsede Slav sorununa sevecen ilgi ve beklenti uyandıramadı. Bilindiği gibi Fransız hükümeti Mickiewicz'in konferanslarını yasaklamak zorunda kalmıştır; ancak bu yasaklama, konferansların düşünsel içeriği Fransız hükümetince tehlikeli bulunduğu için değil, yakışıksız, toplumsal sağtöreye aykırı olayları önlemek içindir. Paris'te o sıralar kendini, zamanı geldiğinde dünyaın işlerini yoluna koymak üzere çağrılmış bir peygamber gibi gösteren, mucizeler gerçekleştirdiğini öne süren Tovyanskiy adında bir şarlatan vardır ve Mickiewicz de buna inanmıştır. Öğretisine mesihçilik ya da tovyanizm denmesinin nedeni de budur. Kendisini onbeş yirmi kadar Polonya asıllı da izlemektedir. Bir gün konferanslarından birinde, fanatik bir esrimeyle, yeni mesihe inanıp inanmadıklarını sorar dinleyicilerine; kendisinden geçmiş bir kadın da Mickiewicz'in ayaklarına kapanıp, "Evet, hocam!" diye haykırır. Mickiewicz'in konferanslarının yasaklanmasına neden olan olay işte budur. Ve bugün Paris'te kendisini kimseler hatırlamamaktadır. Aslında Avrupalılar başkalarının sorunlarıyla pek az ilgilenirler; işleri başlarından aşkındır ve kendi sorunları yeterince oyalar onları. Bu özellikle Fransızlar için böyledir; Fransızlar için bütün öteki ülkeler, Fransa'yla ilişkileri ölçüsünde vardırlar. Dergilerinde şu ya da bu ölçüde doğru haberlerin yalnızca İngiltere, İspanya ve İtalya'ya ilişkin olması da herhalde bu yüzden, yani bu ülkelerin Fransa'ya yakın olmaları ve onunla sıkı siyasal bağlar içinde bulunmalarındandır. Paris'te kuşkusuz Rusya'dan da söz edilir, ama bunun

(*) Husçuluk : Çekoslovak halkının XV. yüzyılın ilk yarısında katolik kilisesine, feodalizme ve Alman baskılarına karşı giriştiği, dinsel kökenli bağımsızlık hareketine verilen ad. Hareket, adını, yakılarak öldürülen Jan Hus'un adından almaktadır. Papa V. Martinus, birkaç kez Husçular üzerine haçlı seferi düzenlediyse de, başarılı olamadı. Onbeş yıldan fazla süren savaşlar sonunda Bohemya'da katolik kilisesinin ekonomik gücü kırıldı –Çev

nedeni Rusya'nın Slavların yurdu olması değil, Rusya'nın Avrupa politikasını etkileyen büyük ve güçlü bir ülke olmasıdır.

Öğretilerinin önemini nelere dayandırıyor şu slavseverler! Kendilerini anlamanın ne denli zor, hatta olanaksız olduğunu gösteren bir örnek daha verelim. Bay Kavelin, Novgorod veçe(*)sinde sorunun "oy çokluğuyla değil, oy birliğiyle de değil, belirsizce, sanki el birliğiyle" çözüldüğünü söylemişti. Bu sözler, Bay Kavelin'in, sağlam bir temelden yoksun, bu yüzden de gelişip herhangi bir devlet biçiminę dönüşme yeteneğinden yoksun Novgorod obşçina(**)sı üzerine bütün görüşlerini açıklıyor. Bay M... Z... K..., buna şiddetle karşı çıkarak, Novgorod'da *erk ikiliği* olduğunu ve prensle veçe'nin görüş birliği içinde olmalarının Novgorod için ideal olacağını söylüyor. Bununla da, Slavseverlik akımının köşetaşını oluşturan, Slavların toplumsal örgütlenmelerindeki özellik ve özgünlükleri vurgulamak istiyor. Ama, kendi sözlerinden de görüleceği gibi, bu örgütlenmenin hiçbir özelliği ve özgünlüğü bulunmuyor. Temeli erk ikiliğine, ideali ise kıralın meclisle görüş birliği içinde olmasına dayanan bugünkü meşruti monarşinin karikatüründen başka birşey değil bu örgütlenme. "*Moskvityanin*" eleştirmeni, prensin veçe ile görüş birliği içinde bulunduğu ender zamanlarda Novgorod'da yaşamın sonsuz güzel olduğunu ekliyor, ancak bu duruma pek ender rastlandığı ve fazla uzun sürmediğini de itiraf ediyor. Slavseverlerin pek sevdikleri kavramlarla söyliyecek olursak, sıradışı sevgi, uzlaşma, kamusallık neresinde bu işin? Bay Kavelin'e karşı çıkarken "*Moskvityanin*" eleştirmeni şöyle diyor: "Sorunlaın oy çokluğuyla çözümü, toplumun çoğunluk ve azınlık diye ikiye bölünmesine, obşçina ilkelerinin soysuzlaşmasına yol açıyor.

(*) Veçe : Eski Rusya'da, sorunlarını çözmek için kent halkının toplanmasıyla oluşan bir tür halk meclisi. Halkın yığınsal olarak görüşlerini dile getirebildiği bu meclisler, prenslerin egemenliğini sınırlı tutmak isteyen feodallerin de işine geliyordu. XI.-XII. yüzyıllarda çok yaygın olan veçe'ler, Novgorod, Pskov ve Vyatka'da XV.-XVI. yüzyıla dek sürmüştür –Çev

(**) Obşçina : Eski Rusya'da köylerin, kentlerin (teritoryal birimlerin) kendi kendilerini yönetim örgütlenmeleri. "Köy komünü", "kent komünü" gibi adlarla karşılanabilir. Özellikle de toprağın ortak kullanımına, uzlaşmaya, görenek birliğine dayanan köy komünü, eski Rusya'da temel toplumsal birimdi–Çev.

Veçe, onun ifadesi (obşçina ilkeleri) karşıt görüşleri uzlaştırmak için gereklidir; veçe'nin ulaşmak istediği amaçsa, en geniş birliği sağlamak ve birliğin bozulmasını önlemektir. Veçe'nin, vakayinamelerde çoğunlukla şu sözlerle bitmesi de bu yüzdendir: 'Herkes sevgiyle elele verip birleşti!' " Tanrı aşkına söyleyin, herhangi bir toplulukta sorunların çözümünün oy çokluğundan bir başka yolu var mı ve olabilir mi? Bu soruyu evet diye yanıtlamak, sağduyuyla alay etmektir. Novgorod veçe'sinde tek kişilik bile azınlık yaratmadan sorunların oybirliğiyle çözülmesi, eşi benzeri görülmedik olaylardan değildir; günümüzde meşruti bir yönetimi olan ülkelerin temsil organlarında bile zaman zaman rastlanılabilen, hatta kimi kez oldukça sık rastlanabilen bir durumdur bu. Hele, ister bir iyilik, isterse bir kötülük için olsun, içlerinden tek bir kişi karşı çıkmamacasına, bir anda topluca coşkuya kapılan halk yığınları için bu haydi haydi geçerlidir. Ayrıca çoğunlukla herhangi bir tartışmaya giremiyecek denli güçsüz bir azınlığın, inandığı, ikna olduğu için değil, korkusundan çoğunluğa uyduğu durumlara da sıkça rastlanır. Oyların yarı yarıya ya da buna yakın dağıldığı durumlarda, bilindiği gibi hep kavga çıkar; sonuçta sorunun çözümü, kavgayı kazanan tarafın önerdiği şekilde olur. Yani yine çoğunluğun, en azından fizik gücü daha çok olanın dediği olur. Ama Bay Kavelin, veçe'de kararların oy çokluğuyla verilmediğin söylerken haklıydı: bununla bize çoğunluğun düşüncesinin belirlenebilmesi için oy vermek gibi bir yönteme başvurulmadığını ya da yasalarla belirlenmiş, değişmez, sürekli başka herhangi bir yöntemin bulunmadığını göstermek istiyordu. Ve ekliyordu: "oy çokluğuyla değil, oy birliğiyle de değil, belirsizce, sanki elbirliğiyle", yani her türlü hukuksallıktan yoksun saf ataerkil topluluklara özgü ilkel, saçma yollarla alınıyordu kararlar. Bu tür obşçina'lar slavsever baylarımızın öne sürdükleri gibi bir tek Slavlara özgü değildi, ataerkil toplum aşamasında bulunan hemen bütün halklarda, hatta vahşilerde bile vardı. Ancak bunlar hiçbir yerde gelişemediler, hatta bir çok yerde ayakta bile kalamadılar. Keltler'de de vardı obşçina'lar; halk meclisleri yönetiyordu halkı; yaşlıların ve din adamlarının öğütlerini de alıyorlardı. Ama bu obşçina olayını geliştirebilenler yalnızca

Germenler olmuştur, çünkü hukuksal bir öz vermişlerdir obşçina'ya.

Bizim slavseverler içinse, Slav topluluklarındaki obşçina yaşamı, tüm ideolojilerinin üzerinde yükseldiğ köşe taşını oluşturmaktadır. Obşçina sözcüğü dillerden hiç düşmez; bu sözcüğü, Slav soyunu öbür soylardan ve halklardan ayıran bir alameti farika gibi kullanırlar. İyi ama baylar, bu, öğretinizi özellikle onunla çelişen olgulara dayandırmanız anlamına gelmiyor mu? Böyle bir öğretinin anlaşılmasını ve ondan söz edilirken çelişkiye düşülmemesini nasıl isteyebilirsiniz? İşte bu yüzdendir-ki Bay Belinski, Slavseverliğin özünü yanlış ve çelişik bir biçimde anladığını ve öyle açıkladığını gönül hoşluğuyla itiraf ediyor; Bay Belinski, slavseverlerin bu konudaki itirazlarına karşı kendini savunmak niyetinde de değil; çünkü bu itirazlar, Slavseverliği daha doğru anlamasını sağlamak şurda dursun, kendisini bu yönde bir adım bile ilerletememiş, hatta tam tersine, bu gizemli öğreti konusunda eskisinden daha derin kuşkulara, belirsizliklere gömülmesine neden olmuştur. Bay Belinski, slavsever baylar kendisine, Slavseverliği belli ölçüde dikkate değer yanları, belli ölçüde anlamı olan bir gelişme olarak nitelendirirken de yanıldığını ve çelişkiye düştüğünü söyleseler bile onlarla tartışmak niyetinde değildir. Hem nasıl tartışacaksınız ki slavseverlerle? Her ne şekilde olusa olsun onların görüşlerine karşı bir görüş öne sürebilmek, onların savunduklarından başka birşeyi savunabilmek olanak dışıdır. Çünkü onlar öğretilerinin, doğu halklarının, doğruluğundan hiçkimsenin kuşkulanmasına izin vermedikleri kitabından da doğru olduğuna çoktan hükmetmişlerdir; kendilerinden farklı bir görüş savunulması hakikatin ayaklar altına alınması demektir onlar için, ahlakın yerle bir edilmesi demektir. Okurlarımızdan rica ediyoruz, "*Moskvityanin*" eleştirmeninin naturalizm okulu üzerine söylediklerini anımsamaya çalışsınlar: salt incelik adına belâgatçi karşıtlarının bile aradabir buldukları türden olsun en ufak bir iyi yan buldu mu naturalizm okulunda? Bir kez daha yineleyelim: ne olursa olsun kendi düşünce sistemlerini haklı gören ve bu yüzden gerçekliği kanıtlanmış olgulara bile saygı duymayan insanlarla nasıl tartışacaksınız? Örneğin

Bay Belinski, "Bilindiğ gibi Karamzin'in gözünde İoan III, Büyük Petro'dan daha üstün, Petro öncesi Rusya ise yeni Rusya'dan daha güzeldir: işte size Slavseveriğin kaynağını oluşturan görüş" derken, Karamzin'in yalnızca ünlü tarih kitabını değil, pek çok kişice bilinen, eski ve yeni Rusya üzerine elyazısı notlarını da göz önünde bulundurmuştu. "*Moskvityanin*" eleştirmeni, Karamzin Tarihi'nin VI. cildinden, İoan III ile Büyük Petro arasında koşutluklar kurulan bir bölüm aktardıktan sonra, Karamzin'in burada İoan III'ü Büyük Petro'ya yeğlediğinin görüldüğünü kabul ediyor, sonra da tutup Bay Belinski'nin Karamzin'e birtakım saçmalıklar yüklediğini söylüyor.

"*Moskvityanin*" eleştirmeninin "*Sovremennik*"e üç noktadan yönelttiği eleştirilerin üçüne de yanıt verdik. Okurlarımız Bay Nikitenko'nun makalesiyle Bay Belinski'nin makalesi ve dergimizde yayınlanan naturalizm okuluna bağlı yapıtlar arasındaki çelişkilerin ne denli önemli ve ciddi olduğunu gördüler. İkinci noktaya, yani "*Sovremennik*"in tek yanlı ve dar görüşlü olmasına gelince, bu tek yanlı ve dar görüşlerin, bizim Slavseverliğin temel görüşleriyle uyuşmayan görüşlerimiz olduğu apaçıktır. Yani biz: slavseverlerin Avrupa yaşamına ilişkin varsayımlarını asla bir aksiyom olarak kabul edemeyiz; Gogol'ü asla natüralizm okulundan başka bir okul içinde göremeyiz, ama bu, Gogol, ruhsal arınmaya duyduğu kişisel gereksinim nedeniyle sanatında bayağılıklara da yer vermiştir, gibi ne idüğü belirsiz ve anlaşılmaz görüşlerden değil, sanatında eriştiği tartışılmaz üstünlükten kaynaklanan bir tutumdur, ve biz salt ruhsal arınmaya duyulan kişisel gereksinimi anlamıyor diye, natüralizm okulunun en büyük artamını -hangi toplumsal katmandan olursa olsun insana sevecenlik duymasını- bu okula karşı bir silah gibi kullanamayız ve aslı astarı olmayan saçma birtakım suçlamalarla bu okulu küçük düşüremeyiz. Ama herhangi bir öğretinin izleyicilerinin fanatizmi, o öğretinin doğruluğunu değil, yalnızca onun tekyanlılığını, ayrıksılığını ve çoğu kez de yanlışlığını ortaya koyar. Peki bizim slavsever baylar, örneğin, edebiyat yapıtlarını nasıl değerlendiriyorlar? Onlar için bütün sorun, çizgi sorunudur: yapıtın çizgisi onların çizgisine uyuyorsa, sanatsal değeri olan bir ya-

pıttır bu; uymuyorsa, beş para etmez bir karalamadır. İşte bu tutumun sayısız örneğinden yalnızca biri: Bay Turgenyev, gerek "*Moskvityanin*"de, gerekse "*Moskovski Sbornik*"de sürekli olarak yeteneksiz yazarlar, yazar taslakları arasında gösterildi. Özellikle de şiir yapısındaki fizyolojik denemesi "*Pomeşçik*" nedeniyle böyle değerlendirildi kendisi. Ama işte "*Avcının Notları*" dizisi içinde yer alan "*Hor' ve Kaliniç*" adlı öyküsünde Bay Turgenyev'in basit halk konusunda slavseverlerle görüş birliği içinde olduğu kanısına varan"*Moskovskiy Sbornik*", Bay Turgenyev'i bir anda yazar taslakları sınıfından çıkarıp, yetenekli yazarlar katına yükseltti, öyküsünü ise *mükemmel* olarak nitelcdi. İyi ama yazarın yeteneği, onun doğasında, kişiliğinde, kafasında değil de, ille de çizgisinde midir? Bir yapıtın çizgisi yanlış, ama sanat değeri yüksek olamaz mı? Doğrusu biz slavsever bayların bunu bilmediklerini sanmıyoruz; onlar bu gerçeğe bile bile gözlerini kapatıyorlar, (bay M... Z... K...'nın sözleriyle) "daha iyi yönde gelişmeye isteklendirmek anlamında, karamsar yanlarını abartarak gerçekliğe karaçalmak" yolunu bile bile tutuyorlar; ama (yine bay M... Z.. K...'nın sözleriyle) "hiçkimsenin niyetten kuşkulanmaya hakkı yoktur; biz niyetin temizliğine, soyluluğuna inanıyoruz, ama başvurulan araçlar uygunsuz ve tutulan yol aşırı kurnazca" yani aşırı çocukça. Ama bereket versin ki "*Moskovskiy Sbornik*", bugüne dek hep kötü şeyler yazmış bir yazar, hiç beklenmedik bir anda güzel birşeyler yazarsa, kötü yazarın güzel yanını övmeye âmade olduklarını göstermiş bulunuyor. İşte, bu konudaki kendi sözleri:

"Toprağa ve halka değinmek böyle olur işte! Bir anda alıp götürüyor sizi öykü! Bay Turgenyev o sıkıcı aşklarından, duyumsamaz,içi geçmiş tiplerinden, kendi bencilliğinden sözettiği sürece, cansız, gevşek, uyuşuk, soluk şeylerdi yazdıkları ve bir yeteneği yansıtmaktan da uzaktılar; ama ne zaman ki halka değindi, ilgiyle, acıyarak halka eğildi, sonuç böyle güzel bir öykü oldu! Soyut, dolayısıyla da gerçeklikten uzak ruh hallerini yansıtmaya çabaladığı süre boyunca, bir yazar taslağında (efendim!) *gizli duran* yetenek, bir başka konuya el atar atmaz bir anda gizlendiği yerden çıktı, hem de nasıl güçlü ve güzel bir biçimde çıktı! Bu yeteneğe

herkes hakettiği değeri verecektir: en azından biz bunu bir an önce yapmak istiyoruz. Dileyelim, Bay Turgenyev hep bu yolda yürüsün!"

Acaba bay M... Z.... K... neden farkedemedi Bay Turgenyev'i ve ona hak ettiği değeri vermedi? "*Hor' ve Kaliniç*", "*Sovremennik*"in, Bay M... Z... K...ca değerlendirilen makalelerin yayınlandığı sayısında yayınlanmıştı ve eleştirmenimizin bu öyküyü görmemesi olanaksızdı. Bize kalırsa bu es geçmenin iki nedeni var: ya naturalizm okuluna yönelttiği saldırıların kendi gözünde bile tam bir yalana dönüşeceğinden korktu, ya da iki slavseverin aynı konuda birbirleriyle çelişkiye düşmeden görüş açıklayabilmeleri olanaksız. Yandaşlarının bile henüz üzerinde tam bir anlaşmaya varamadıkları bir öğreti konusunda, başkalarından doğru değerlendirmeler beklemeye hakkı olabilir mi insanın? Öğretilerinin temelini önce kendileri iyice kavradıkları, sonra da bunu açık, anlaşılır bir biçimde ortaya koydukları zaman, herkes kendilerini dinleyecek, hiçkimse onlara söylemedikleri şeyleri yüklemeyecek ve belki de, kendilerine tümüyle katılmamakla birlikte, düşünce biçimlerindeki doğru ve haklı yanların hakkını seve seve teslim edeceklerdir. Ama bunun için slavsever bayların başkaları hakkında konuşmaktan çok, kendi haklarında konuşmaları, başkalarının savlarını çürütmekten çok, kendi savlarını kanıtlamaları, sonra, karşıtları hakkında çok daha nazik bir dil kullanmaları ve en son olarak da sevgi, alçakgönüllülük konularında bir tek soyut düşünceler ileri sürmekle kalmayıp, bunları uygulamada da göstermeleri gerekir. Sevgi ve alçakgönüllülük, bu iki duygu, uygulamaya kondular mıydu kuşkusuz çok yüce, çok saygı duyulacak erdemlerdir; ama yalnızca sözde kaldılar mıydı, bütün öteki boş sözlerden daha artamlı oldukları söylenemez.

GENEL TARİH KILAVUZU(*)
[KİTABI ÜZERİNE]

(Kitabın yazarı: Fridrih Lorenz. I. Bölüm. Sankt-Petersburg. 1841)

Çağımız, bir bakıma, tarih çağı artık. Tarih bilincinin olanca gücüyle ve karşı konulmaz bir biçimde kendini göstermediği hemen hiçbir çağdaş bilgi alanı yok. Her canlı bilgi için vazgeçilmez koşul, ortak bir temel oldu tarih: onsuz ne sanat, ne de felsefe anlaşılabiliyor artık günümüzde. Bu da bir yana, sanat önemli ölçüde tarihselleşmiş bulunuyor: tarihsel roman ve oyunlar bugün artık herkese saf kurmaca roman ve oyunlardan çok daha ilginç geliyor. Düşünce ufukları sınırlı kişiler, o daracık kafalarında, düş gücünün kurduklarıyla tarihsel gerçeği uzlaştıramazlar; içlerinden kimileri ise, bilisizlere özgü bir saflıkla, üstelik de herkesin içinde bağıra bağıra, tarihsel romanla alay ederler, onu sağduyuyu aşağılayan, İskoçyalı romancının dehasına gölge düşüren bir saçmalık olarak nitelerler; oysa bu akıl fıkaraları bilmezler ki, Walter Scott'un asıl büyüklüğü, sanata tarihsel doğrultu veren bir yüzyılın organı ve habercisi olmasındadır. Günümüzde resim sanatının içinde bulunduğu güç durum, resimde gözlenen gerileme, bu sanat dalının, içeriğini tüketmesinden, ömrünü tamamlamasından değildir. Hayır! Her sanatın içeriği gerçekliktir, dolayısıyla da bitip tükenmek nedir bilmez, tıpkı gerçekliğin kendisi gibi. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, resim, ölmemiştir,

(*) "Oteçestvenniye Zapiski" dergisinde, *1842* yılında yayınlanmıştır.

yalnız biraz güçten düşmüştür; bunun da nedeni, eski söylenceleri hâlâ bırakmayarak, ortaçağın yüce ustalarınca bir açılmış ama pîr açılmış yoldan ilerlemeye çalışması, vaktiyle alabildiğine yüce sayılırken günümüzde hiç de öyle olmayan, hatta ölü diye nitelenebilecek konulara çakılıp kalması ve bütün bunları bir yana bırakıp, yapacağı şeyin *tarihselleşmek* olduğunu anlayamamasıdır. Evet, büyük yaratıcıları, günümüzde, yalnızca tarihsel resim çıkaracaktır; çünkü resme canlı bir içerik ve çağdaş ilgi alanı verebilecek olan tek şey, tarihsel gerçekliktir! Çağdaş sanat üzerinde tarihin bu denli güçlü etkisi bulunmaktadır işte!

Bilim alanında ise tarih bilinci daha da belirgin gibidir. Estetik o özel yolunda, tarihten büsbütün bağımsız, onunla ilişiksiz olarak mı yürümektedir? Kimileri saf saf, bilinen yaveleri ısıtıp yine önümüze süreceklerdir: "Sanat ayrı, hayat ayrı; ikisinin arasında ortak hiçbir şey olamaz; sanat, çağdaş ilgi alanlarına gönül indirirse, kendini aşağılamış olur!" "Çağdaş ilgi alanları" sözüyle amaçlanan eğer moda, borsa, dedikodular ve sosyete saçmalıklarıysa, bu "ilgi alanları"na sevecenlik duyan sanat gerçekten de kendini aşağılamış, acınası bir rolü üstlenmiş olur. Yunan ve Roma kahramanlarının, çağdaş saray dedikodularının içine sokulduğu Fransa'da da sanatın başına gelen bu olmuştur. Ama, sanatta tarihsel doğrultu kavramıyla söylenilmek istenen bu değildir. Söylenilmek istenen, geçmişe çağdaş bir bakıştır, çağın düşüncesidir ya da: acı dolu, sevinç dolu(...)(*). Bir sınıfı ya da tabakayı değil, tüm toplumu; devleti değil, insanlığı ilgilendiren birşeydir bu; kısacası, sözcüğün ideal, yüce anlamıyla, *genel, ortak* olandır bu... Bugün artık biliyoruz ki, herhangi bir halkın ya da belirli bir dönemde tüm insanlığın bilincinin ifadesi olarak sanat, o halkın yaşamının nabzıdır; bu yüzden de sanatın gelişmesi ve tarihi, o halkın (ya da insanlığın) gelişmesi ve tarihiyle yakından ilgilidir. Bunun sonucu olarak bugün yine biliyoruz ki, Avrupa'nın yeni halklarının, "İlyada" ve Odisey" türünden bir destanları olamaz; yetenekli ama dehadan yoksun sanatçıların "Kurtulmuş Kudüs", "Kaybolmuş Cennet", "Messiada" türünden yapıt-

(*) Sansür boşluğu (Ed)

ları ise, kuşkusuz parlak ama aynı zamanda da sahtelik dolu yapıtlardır... Yine biliyoruz ki, yergi, birtakım kötü huyların, alışkanlıkların düzeltilmesi için, yaygın olan yanlışların, ayıpların alaya alınması değil, ahlak olarak düşmüş bir toplumun ölmeden önce yüreğinden kopan son çığlık, böyle bir toplum için verilen son hükümdür ve Persius'la Juvenalis'in Roma edebiyatında ortaya çıkışları bir rastlantının değil, zorunluluğun sonucudur; bu iki yergici ozan tam zamanında çıktılar ortaya, daha önce görünebilmeleri olanaksızdı... Yine biliyoruz ki, roman ve oyun günümüzde, çağdaş gerçekliği ifade bakımından en geniş olanaklara sahip yazın türleridir, bu nedenle de bütün öteki yazın türlerine egemen olacaklardır. Yine biliyoruz ki, çağımız yazarı, ozanı, ne klasik ne de romantik olabilir; hem klasisizmi, hem romantizmi içermelidir çağımız sanatçısının yapıtı, tıpkı geçmişin şimdiyi içermesi gibi. Ve biz bütün bunları biliyoruz, çünkü tarih içinde insan ruhunun gelişme yasalarını biliyoruz...

Tarihsel bilincin sanat üzerinde olduğu gibi bilim üzerinde de duyumsanabilir bir etkisi var. Burada amaçladığımız daha çok felsefedir: evrenin temel taşı niteliğindeki canlı gerçeklerin bilimi olan felsefe. Aslında karşılıklı bir etki söz konusu galiba burda: bir bilim olarak tarihin başarıları, felsefenin nihai başarısını mümkün kılmıştır; buna karşılık felsefe de kendi başarıları ölçüsünde, bir bilim olarak tarihin artamını yüceltmiştir. Şöyle söylemek de mümkün: tarihin ruhu ve anlamı felsefe; felsefenin çeşitli olaylarda, olgularda canlı, pratik bir biçimde belirmesi ise tarihtir. Hegel'e göre düşünme, kendi *momentlerinde* kendinin bilincinde olan ruhun tarihsel hareketidir; felsefenin bu yüceler yücesi ve sonuncu temsilcisine gelene dek hiç kimse tarihe böylesine sonsuz, böylesine kapsamlı bir anlam yüklememiştir.

Tarih bilinci, tüm çağdaş gerçekliğe, hatta bizim yaşayışımıza girmiş bulunuyor. Toplumsallık duygusu, bugün heryerde, daha önce hiçbir zaman olmadığınca güçlü. Herkes kendini toplum içinde ve toplumu kendi içinde çok daha canlı duyumsuyor. Ve herkes, en azından, kendine hizmet ederek, topluma hizmet iddiasında. Sınıflar arasındaki düşmanlık kayboluyor ve sınıflar, karşılıklı olarak birlerinin varlıklarının zorunluluğunu ve top-

lum için önemini kabul esası üzerinde uzlaşıyorlar. Kıskançlık, yerini rekabete bırakıyor. Toplumsal işletmeler, tek tek herkesi ilgilendiren yönleriyle, genel bir ilgi odağı durumundalar. Bir demiryolu, geçmişin deneyleri üzerine kurulduğ kadar, geleceğin sunacağı sonuçların sezilmesi üzerine de kurulmaktadır. Toplum için sanki geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ayrımlar kalkmış durumdadır: toplum artık zamanın bu üç kesitinde eşit biçimde yaşamaktadır; insanlar artık şöyle düşünüyorlar: "Bugünümüz geçmişimizin bir sonucu; geleceğimizse yine bu sonuç üzerinde gerçekleşecek". *İlerleme* ve *hareket* artık gündelik sözcüklerden oldu. Yenilikler kimseyi korkutmuyor; ilerlemenin sonunu gören kimse yok. Her toplum artık varlığının her anında birkaç kuşağıyla birlikte var; geçmişin yaşayan vakayinameleri, bugünün tanıklığı ve geleceğin önbiliciliği, -toplumun tarihsel ilerleyişinin bu basamakları- artık birbirlerinden beş yıllarla, ya da ne bileyim, sekiz, on yıllarla ayrılmıyor! Her şey öyle hızla ilerliyor ki artık!..

Peki, bu hızlı ilerleyişin nedeni ne? Galiba, tarihsel bilinçlenme: bir bilim olarak tarihin son yıllarda kazandığı başarıların sonucu olarak tarihsel bilinçlenmenin artışı.

Her halkın, her zaman tarihi olmuştur: kiminde söylence, kiminde masal, kiminde destan, kiminde vakayiname vb biçiminde... Hatta Yunanlıların bir de sanatsal tarihleri vardı: olayların eleştirel çözümlemeleriyle, sanatsal olarak anlatılışlarının birleştirildiği bir tarihti bu. Ama bu da bizim sözünü ettiğimiz tarih değildi; yani bilim olarak tarih değil, halkların hayatında yer alan olayların hikâye edilmesine dayanan basit bir tarihti. Halkın, kendi başına fazla bir anlamı yoktur; dünyada var olduğunu bildiğimiz ne kadar halk varsa, bunlar hakkında, var olduklarını bilmek dışında başka birşey bilmiyoruz, bilmek de istemiyoruz. Üstelik olup bitenin hikâyesi, henüz tarih değildir. Ortaçağ, saf, içten yazarların, görüp duydukları şeyleri kendi görüş açılarından anlattıkları vakayinameler yönünden çok zengindi. Günümüzdeyse vakayinameler tarihsel "anı" oldu. Ama bütün bunlar henüz tarih değil, tarih için birer malzemedir. Bir bilim olarak ta-

rihin özü, insanlık kavramını ideal kişiye yüceltmek; bu "ideal kişi"nin dış(görünür) yazgısında zorunlu, mantıklı ve sonsuz olanın, rastlantısal, keyfi ve geçici olanla çatışmasını göstermek ve bu "ideal kişi"nin ilerleyişinde zorunlu, mantıklı ve sonsuz olanın rastlantısal, keyfi ve geçici olana karşı zaferini göstermektir. Evet, insanlık "ideal kişi"dir: *kişi*dir, çünkü kendi ben'i vardır, tek kişi değil, çok kişi tarafından dile getirilse de kendi bilinci vardır, sonra tıpkı insan gibi kendi yaşı vardır, gelişmesi, ilerlemesi vardır; *ideal*dir, çünkü inanmayan birine parmakla gösterip, "Bak, işte insanlık, görüyor musun?" diyerek onun varlığını görsel, deneysel olarak kanıtlamak olanaksızdır.

Gözüyle görmediği, eliyle dokunmadığı, burnuyla koklamadığı, diliyle tatmadığı, kulağıyla duymadığı şeylerin varlığına inanmayan insanlarsa öyle çoktur ki!.. Her canlı gerçeğin özelliği budur: canlı bir ruha karşı ne kadar bağır bağırsa, ölü bir ruha karşı o kadar dilsiz ağızsızdır! Dünyayı dolduran iki bacaklı yaratıklar toplamı olarak insanlığın varlığından kimsenin kuşkusu yoktur; ama acaba insanlığın bir *topluluk* adı değil *özel* bir ad olduğunu anlayanların sayısı ne kadardır? Evet, özel bir ad: tıpkı herhangi bir insan gibi, birkaç bin yıl yaşadıktan sonra doğumunu ve varlığının o ilk bilinçsiz dönemini anımsayamayan; tıpkı herhangi bir insan gibi bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik dönemine sahip olan, şimdiyse olgunluk dönemini yaşamakta olan; tıpkı insan gibi olumlu düşünce ve bilgiye koşan ve daha sonra bunların yıkıntıları üzerinde hakikate daha yakın düşünce ve bilgiler kurabilmek için sahip olduğu düşünce ve bilgileri yıkan; tıpkı insan gibi yanılan ve başkaldıran, acı çeken ve mutlu olan bir kişinin adı. Ancak buradan insanlığın hep aynı yerde durduğu ya da bir yalandan öbürüne koştuğu sonucunu çıkarmamak gerekir: insanlık için yalan yoktur, eski gerçek vardır yalnızca; o eski gerçek ki, bir yandan yıkılırken bir yandan da yıkıntıları arasından yeni ve daha yüce bir gerçeği yaratır, tıpkı yaşlanınca kendini yakan ve kendi küllerinden daha yenileşmiş, daha güzelleşmiş olarak yeniden doğan söylence kuşu Foniks gibi... İnsanlığın ilerleyişi düz bir çizgi izlemez; zigzag bir çizgi de değildir bu; sarmal biçimlidir insanlığın ilerleyiş doğrultusu: ulaşı-

lan en yüce gerçeğin noktası, aynı zamanda bu gerçekten dönüş noktasıdır; aslında yukarıya değil, aşağıya doğru bir dönüştür bu; ama yeni ve daha geniş bir daire çizerek bir öncekinden daha yüksekte yeni bir noktaya ulaşmak içindir bu aşağıya dönüş; sonra bu yeni noktadan da yeniden *alçalınarak* yükselinecektir... İnsanlığın işte hiçbir zaman aynı yerde durup kalmamasının nedeni budur; gerileme yalnızca daha büyük bir hızla ileri atılmak için zorunlu harekettir. Bilgi ve uygarlık ışığı ilk önce Fırat, Dicle, Nil boylarında parladı; bu ışığın Yunanistan'a geçince söndüğü görüldü; ama ardından Yunanistan bu ışığı, aldığı gibi de değil, çok daha parlak durumda, geri verdi insanlığa; Makedonya yiğidi uygarlık ışığını uzaklara götürdü, Suriye'de, Mısır'da, Küçük Asya'da kökleştirdi. Uygarlığıyla, eğitimiyle, sanatıyla, hukukuyla eski dünya yok oldu. Ama bir de bakıldı ki, Batı Roma İmparatorluğunu yıkan barbar töton kabileleri, Homeros'un, Platonu'un topraklarına geri dönüyorlar; Romalılara karışan Vandallar ve Gotlar'sa, elbette üzerlerine ölü toprağı serpilmiş gibi sonsuza dek kımıltısız durmayacaklardır. İnsanlığın hareketi ve ilerleyişi, tek tek kişilerin ölmeleri gibi çok basit bir yasaya dayanır: bir kuşak doğar, belli bir biçim alır, belli bir düşünce, inanç, kavramlar toplamı edinir kendine (ya da yalnızca alışkanlıkla benimser, ancak, bir süre sonra yok olacak olan bu inançlar toplamından ayrılmak, tıpkı yaşamdan ayrılmak denli zor gelecektir bu kuşağa). Bir sonraki kuşaksa, bundan daha farklı bir kuşaktır artık: bütün yenilikleri, yeni düşünceleri doymazca benimseyen bu kuşağı, eski kuşak yersiz kuşkuculukla, sapkınlıkla, sefihlikle suçlar; yeni kuşaksa, çoğu kez, bu suçlamalara bıyık altından güler geçer... Kendisi de ömrünü tamamlayıp, yükselen yeni kuşağa yerini bırakana dek bu böylece sürer gider. Bu arada vaktiyle yersiz kuşkuculuk, sapkınlık gibi görünen şeylerin, iyi, gerçek ve yararlı şeyler oldukları kabul edilir... Unutulmamalıdır ki, dinsapkınlarının, büyücülerin, yerleşk kurallardan kuşkulananların diri diri ateşte yakılmaları Tanrı buyruklarına uygun bir hareket ve insanların diri yakılmalarının iman yolunda, iyiniyetle verilmiş bir ceza olduğundan kuşkulanmanınsa, dinsizlik olarak nitelendiği bir dönemden geçti insanoğlu. Bu, "birzamanlar"dı,

"şimdi" böyle birşey yok. Dünyamızdan, bir zincirin halkaları gibi kendilerini "birzamanlar" ve "şimdi"yle bağlamış ne çok kuşak gelip geçti! Düşünce biçimlerindeki dönüşümler öyle pek çabuk gerçekleşemiyor! Diri diri yakılmanın Tanrı isteğini gerçekleştirmek olduğundan kuşkulanan ne çok insanın yakılması gerekti "şimdi"ye gelene dek! Ancak, gelişme, mükemmelleşme yolunda ilerleyebilmek için, bir önceki kuşağın yerini bir sonraki kuşağın alması, yani tek bir kuşaklık değişme yeterli değildir: ilerleme yolunda genç kuşak, kısa bir süre sonra üzerine başarı tohumlarının ekileceği bereketli bir toprak görevini görür. Tohumları toprağa dahi'ler, kendilerini buraya gönderelerin iradelerini uygulayan seçkinler ekerler... Bazan, koca bir yüzyıla yetecek canlı bir düşüncenin döllenebilmesi için tek bir dahi yeterli olur. Bu eğer Büyük İskender, Sezar, Büyük Petro türünden bir hükümdarsa, yığınları kendine boyuneğdirir. Eğer dâhinin gelişi erken olursa(binlerce örneği görüldüğü gibi), sonuç çoğu kez bir felâkettir: genç mezarıyla yığınlara düşüncelerini onaylatmak zorunda kalır dâhi. Bir süre sonra ise -başkaları da değil- kendisini yaşarken itip kakmış olanlar, cehalet zehriyle kudurmalarının bu asil kurbanını tanrılaştırmıyorlar diye önlerine geleni parçalamaya hazırdırlar... Sonra, dâhinin çağdaşı olan kuşak gider, onun yerine gelenler, dahinin mezarı üzerinde biten hakikat güllerini tasasızca koparıp bunların ilâhî kokularını başları dönene dek içlerine çekerler; ve bunların, kendilerini ekenlerin kanıyla sulanıp büyütülmüş güller olduğu kimsenin aklına gelmez... Ama deha sık rastlanır birşey değildir; kendisini çevreleyen yığınların arasından yükselebilmiş, öne çıkabilmiş her güçlü kişilik, hatta her insan, kendi etkinlik alanında hareket başlatıcı bir aygıttır. Böylece, kendisi bir büyük hareket başlatıcı aygıttan kaynaklanan çok sayıda özel hareketin birleşip bütünleşmesinden, yığınların ortak hareketi oluşur. Karamsarlık, kuşku ve yadsımanın, hayatın sonsuzluğunun bir ögesi, ya da daha doğrusu, bir yanı olarak, tek tek kişileri ve yığınları, alışkanlık haline gelmiş, olaganlaşmış durumlardan koparmaları, onları bilinçle sarılacakları yeni düşüncelere heveslendirmeleri, yönlendirmeleri bakımından hareket içindeki rolleri çok büyüktür...

Baştan beri söyleyip geldiğimiz gerçeklerden kimsenin kuşku duyabileceğini sanmıyoruz; ancak yepyeni şeyler söylediğimiz iddiasında da değiliz. Yine de, acaba, hiç kimse için yeni olmadığı söylenebilir mi bunların? Bir kez daha yineleyelim: tarih bilinci, zamanımızda artık her bilimin, her hakikatin temelini oluşturmaktadır. Tarih bilinci olmaksızın, ne sanat, ne felsefe, ne hukuk... gerektiği gibi anlaşılabilir... Doğalbilimler bile onsuz, ölü birer olgular toplamıdır, canlı bilimler değil... Doğalbilimlere bir zamanlar "doğal tarih" denilmiş olması boşuna değildir!.. Evet, doğalbilimler, doğada olup bitenlerin tarihidir, doğa olaylarının birbiriyle ilişkilerinin anlatılmasıdır, sonsuz hayatın tarih içinde gelişen ruhunun dil-ağız vermez doğadaki gelişmelerinin tablosudur... Schelling(*), derin anlamlı iki sözcükle özetleyivermiştir bu durumu: Deus fit(**)... Günümüzde, tarih bilinci olmadan, insanlığın gelişme çizgisini anlamadan, keyfi ve rastlantısal olana her zaman üstün gelen akla dayalı çalışmaya inanmadan, gerçek ve canlı bilim olamaz. Doğubilimci olun, bütün doğu bilgeliğini öğrenin, doğalbilimlerdeki üstün bilginizle bir yıldız gibi parlayın, tüm dünyayı engin kültürünüz ve keskin zekânızla şaşkınlığa boğun, apriori(önsel) bilgilerle alay edin ve sağır, ölü deneyciliğinizle ününüze ün katın... yine de bilgin bir kişi olamazsınız. Eğer insanlığın çağdaş durumunun, akla dayalı gelişmenin bir sonucu olduğunu, insanlığın bugünkü durumundan, gelecekteki durumuna önermede bulunulabileceğini; aydınlığın karanlığı, aklın körinançları yeneceğini; özgür bilincin insanları ruh kardeşi yapacağını ve insanlığı yeni bir dünyanın, yeni bir gökyüzünün beklemekte olduğunu anlayamamışsanız eğer, o çok parlak ama çok kötü kullanılmış yeteneklerinize için yanın yanabildiğiniz kadar...

(*) Prof. Friederich Wilhelm J. von SCHELLİNG (1775-1854): Ünlü klasik idealist Alman felsefecilerinden üçünsüsü. Aydınlanma çağının rasyonalizmine, "kuru rasyonellite"nin doğa ve insan-toplum gerçeklerini kavramada yetersiz kalacağı yönünden karşı çıkan, bu konuda yaratıcı coşkunluk'un, bireylerin özgür eylemlerinin sürece damgasını vuracağını savunmuştur –Ed.

(**) Deus fit (Lat): Tanrının işi –Çev.

Alabildiğine doğru ve inandırıcı olmasına karşın yukarıdaki açık gerçeği benimseyebilmek pek o kadar kolay olamıyor. Doğanın kendilerine zekadan yana cömert davrandığı akıllı pek çok insanının bir tür inatla bu gerçeği benimsemeye yanaşmaması da bu yüzdendir. Ampirik(görgül, deneysel) bilgiden soyut kavramlara ulaşmak zorsa eğer, soyut kavramları, kişilerden soyutlanmış canlı ideal imgelere yükseltmek çok daha zordur. Kısacası, insanlardan ve halklardan bir soyutlama yapıp, bu soyutlamayı insanlık olarak adlandırmayı herkes beceremez; bu soyutlamayı düşünceyle canlandırmayı, ona kişilik vermeyi becerebilenlerin sayısı ise çok daha azdır. Soyutlama yapmayı beceremiyenlerden söz ederken amaçladığımız kişiler, bu sorunla ileri yaşlarında karşılaşan ve alışkanlık, hantallık, tembellik gibi nedenlerle birzamanlar edindikleri izlenimlere, kavramlara dörtelle sarılanlardır. İnsanın yeteneklerinin, kendisinin bile farkında olmadan, doğrudan doğruya devrede olduğu çocukluk ve ilkgençlik döneminde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Bu bakımdan ilkgençlik dönemine kadar olan öğretimin, insanın belki de tüm yazgısını belirleyecek bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Öğretimin özünü, ruhunu oluşturan şey, sistemdir, açıklamaların bilimselliğidir. En kötü öğretim, oyun, eğlence yoluyla yapılılan, basit, doğal öğretimdir. Bu bakımdan çocukluğunda kötü ama sistematik ve bilimsel öğretim görmüş bir insan, hudayinabit denen kendi kendine yetişmiş kişilerden çok daha mutludur, çünkü bildiğini sağlam bilir, en önemlisi de, her zaman kendi kendine öğrenebilir ve elde ettiği, kazandığı bilgiler çokyönlülüğüyle değilse de, genişliği, derinliği, temelli oluşuyla farklılık gösterir. Oysa kendi kendine yetişenler gerçi çok çabuk ve canlı bir biçimde öğrenirler, ama bilgileri yüzeysel, temelsiz, tutarsız, kaleidoskopiktir. Eğitimin, öğretimin içine gizlice sokulan körinançlara gelince: kendi haline bırakılmış akıl, kitap ya da öğretmenlerin otoritesiyle yönlendirilen akıldan çok daha yukarda, yatkındır körinançlara.

Yukarda, yalnızca bilginler için değil, düşünen herkes için tarihin bir bilim olarak günümüzde ne denli önemli olduğu üzerinde durduk. Bütün bu söylediklerimizden, orta öğretimde ta-

rih derslerinin büyük önemi olduğu kendiliğinden ortaya çıkıyor. 14 yaşından daha küçük çocuklar için tarih, bahadırlar üzerine yazılmış bir masaldır yalnızca. Büyük İskender'in serüvenleri ve Romalıların savaş tarihleri de bu yaş grubundan çocukların çoğunca ilgiyle okunabilir. Ancak bir bilim olarak tarih yoktur bu çocuklar için. Ama yine de, 12-14 yaş grubu, tarihe hazırlık öğretimi, olaylar, sayılar, yerler, adlar vb arasındaki sistematik bağlar ve mantığa uygunluk öğretimi açısından en uygun yaş grubudur. Tek başına belleğe yaslanmak son derece zararlıdır, gelgelelim belleksiz de olacak iş değildir bu. Öte yandan, ilgilenip anlamak için özel bir çaba göstermeden belleğin kendiliğinden etkinlik göstermesi yalnızca çocuklara özgü bir olgudur, bu bakımdan da sağlam bir tarih bilgisi temeli atmak için en uygun yaş dönemidir bu. Kuşkusuz bu bilgi, olaylara dayanan bir bilgi olacaktır. Ancak iyi bir tarih kitabında olaylar, karşılıklı ilişkileri, bağlaşıklıkları gösterilerek anlatılır: olaylar arasındaki, halklar arasındaki organik etki-tepki ilişkilerini gören öğrenci, hiç farkına varmadan bütün'ü, tüm insanlığın yazgısının özünü kavrar. Burada önemli olan, öğrencinin, hiç farkına varmadan, dolaysız olarak halkları ve insanlığı ideal kişilik olarak görmeye alışmasıdır. Böylece öğrenci herhangi bir çaba göstermeden, gerek çağdaş kültür, gerekse humanizma açısından onu en fazla insan yapacak bilime, tarihe dalabilir. Elinde böyle bir pusula olan ve herbirini nereye yerleştireceğini çok iyi bildiği sayısız olayların labirentinde dolaşabilir hale gelen öğrenci artık her olayın ardında yatan düşüncenin dolaysız anlatılmakla kalmayıp yazarın görüşüyle de çeşitlendirildiği çok daha geniş ve ayrıntılı tarih derslerine hazır hale gelmiş demektir. Bir ev için temel önemlidir, çünkü bütün evi taşıyan odur; ancak temel kendi başına hiçbir işe yaramaz: ortaöğretim kurumlarındaki tarih dersleri, öğreciler için, tarihe hazırlık temeli üzerinde yükselen ev gibi olmalıdır. Öğrenci burada, daha önce bilinçsiz olarak, öğrenci rutiniyle öğrendiği olayların temeli üzerinde kafa yormaya ve somut olaylardan kaynaklanan bilinç çevrenini bu temel üzerinde genişletmeye başlamış olmalıdır. Böyle bir öğrenci liseden sonra üniversiteye gitmeyecek bile olsa, yine de azımsanmayacak ölçüde kazançlı

demektir: artık bir bilim olarak tarihi kendi kendine öğrenebilir ya da hiç değilse, büyük tarihsel olayları "dünyada olup bitmiş olağanüstü birtakım olayların öyküsü" gibi değil, insanlığı hayvansal bilinç düzeyinden bugünkü çağdaş bilinç düzeyine getiren yolun canlı tablosu olarak kendisine çok daha yarar sağlayacak bir biçimde okuyabilir.

Bütün bu söylenenlerden, ortaöğretim kurumlarında okutalacak tarih kitaplarının ne denli önemli olduğu kendiliğinden anlaşılacaktır. Profesör Lorenz'in "Genel Tarih Klavuzu", -yalnızca Rus tarih yazını içinde de değil- çağdaş Avrupa tarih yazını içinde, (örneğin son zamanlarda Almanya'da Leo ve benzerlerinin yazdıkları çok üstün düzeyli klavuzlara yaklaşan) bir tarih klavuzudur. Kuşkusuz Bay Lorenz'in kitabı, özel olarak ortaöğretim öğrencilerine yönelik bir kitap değil; yazarın Pedagoji Enstitüsünde verdiği ders notlarından oluşturulmuş bir kitap bu. Ama yine de lise öğrencileri için olduğu kadar, öğretmen okulu öğrencileri ve üniversiteye girme olanağı bulamamış öğrenciler için de çok yararlı bir kitap. Bir bilim adamı olarak Avrupa'da da tanınan yazarımızın kitabındaki bilgileri, gerçeğe uygunlukları, çağdaşlıkları açısından denetleyebilmek, bu konuda ileri geri sözedebilmek durumunda olmadığımız açıktır; ama yine de Bay Lorenz'in yapıtına, genel ilkeler açısından kısaca bir gözatmayı da kendini bilmezlik olarak kabul etmediğimizi belirtmeliyiz.

Bay Lorenz'in tarihe ne denli doğru, ne denli çağdaş bir bakışının olduğu, daha "Giriş"in ilk satırlarından anlaşılıyor... Bu "Giriş" üzerine diyecek söz yok; burada gereksiz övgü sözlerine de yer vermek istemiyoruz, çünkü yapılan iş bütün seçkinliğiyle ortada. Ama yine de saygıdeğr yazarın Çin ve Hindistan konusunda, bu ülkelerin tüm dünyadan ayrı, yalıtılmış gelişmelerinden dolayı tarih içinde yer alamıyacaklarına ve yer almamaları gerektiğine ilişkin görüşlerine kesinlikle katılamıyoruz. Evet, Çin'in başka ülkeler üzerinde faaliyetleri olmamış, dolayısıyla da başka ülkelerin de Çin üzerinde herhangi bir etkileri olmamıştır; iyi ama Asur, Babil, Med ve İran devletlerinin tarihsel anlamda Çin'den daha önemli olmaları, salt bu devletlerin Mısır, Filistin ve Yunanistan'la dışsal çatışma içinde bulunmalarından dolayı

mıdır? Çin, muazzam bir "olay"; tarih dışında ve onunla hiçbir ilişkisi olmaksızın böyle muazzam bir olay nasıl olabilir? Muazzam bir olay olan Çin, bugünkü Çin değildir, -binlerce yıl boyunca çok iyi korunmuş bir mumyadır bugünkü Çin-, bizim dediğimiz eski Çin'dir: *insanlığın* aile yapısından çıkıp toplumsallaştığı, devlet yapısına geçtiği Çin. Aile-devlet yapısı Çin'de görüldü; yönetimini belirli yasalara dayanarak yürüten en yüksek erkin ataerkilliği, baba erkine duyulan sınırsız saygı ve ölen ataların tanrılaştırılması (ortaya çıkış zamanı açısından) dünyanın *ilk* devletinin Çin olduğunu göstermektedir. Çin'in, bugün biraz gülünç ve aşırı görünen, ama dünyanın ilk toplumsal yapısına ait olmaları dolayısıyla ciddi araştırmalara lâyık olan sayısız törenleri de bu olguyu doğrular niteliktedir. Sâmi uluslarında, Çin'deki ilk yapının zorunlu ve mantıklı bir sonucu olarak, en yüsek erk her bakımdan despotik karakterde oldu. İnsanlığın gelişme çizgisinde sıçramalar yoktur; bu bakımdan biz, Çin'in tarihte yeri olmadığını düşünmekten çok, bu ülkenin başka ülkelerle ilişkileri olduğunu, ancak bu ilişkilerin izlerinin tarihin karanlıklarında yittiğini düşünmekten yanayız. Çin, sivil toplum düşüncesini dünyada en önce hayata geçiren ülke olmuştur. Yasaları, töreleri, dinlerinin olmayışı, dillerinin tek bir sesin elli ayrı anlama geldiği kısırlıkta oluşu, yazılarının hiyeroglifi andırması ve nihayet başka halkları barbar olarak niteleyip küçük görmeleri hep bu gerçeği doğrular nitelikteki olgulardır... Bay Lorenz, Hindistan'ın başka ülkelerle olan ilişkilerinden tek kelimeyle olsun sözetmiyor, bu nedenle de Hindistan'ı tarih dışı bırakıyor, ama öte yandan aynı ülkeyi edebiyatından dolayı tarih kapsamına alıyor... Açık bir çelişki değil mi bu? Evet, gerçekten de Hindistan'ın tarih içinde saygın bir yeri vardır: dinsel sektlerinden, edebiyatından ve genel olarak sanatından dolayıdır bu yer. Tümüyle teokratik bir devlettir Hindistan: din her şeye egemendir. Nesneler ve hayvanlar tanrılaştırılmıştır; inek, örneğin kutsal bilinir, çünkü kutsal ruhun inek şeklinde olduğu kabul edilmiştir; tanrıların da pek çoğu hayvan suretindedir. Doğanın bu şekilde tanrılaştırılması, din bilincinin ilk duraklarından birini vurgular. Aynı şeyi öküzlerin, kedilerin, leyleklerin, soğan, sarımsak vb,nin tanrı

kabul edildiği Mısır'da da görürüz. Zerd dininde, yani Zerdüştçülükte ise din bilincinin ikinci durağını görürüz: burada artık (soyut) iyi ve kötü tasarımlarının lehine olarak doğanın yadsınması sözkonusudur; (soyut) iyi ve kötü tasarımlarını ise, düşüncenin etkinliği, varoluşun bütünselliği, (maddi olmayan) ışık ve karanlığın lehine olarak doğanın yadsınması gibi ögeler oluşturur. Hindistan'da sanatın ilk durumunu yansıtan yapıtlar görebilirsiniz: sembolik olandan sanatsal olana geçmeye çabalayan ve garip tanrı suretleri, devâsa tapınaklarıyla bu iki aşırı uç arasında kararsız salınan, en ufak bir uyumdan, güzellikten yoksun yapıtlardır bunlar. Mısır'da ise sanat ilerleme gösterdi: tanrılar daha bir insan suretine büründüler; insan yontularında uyum, ölçülere, gerçeğe daha bir uygunluk ve sanatsallık vardı. Ama bu yontular, hareketsizdi, yere bağlanmış gibiydi sanki. Yunanlının sanatçı ruhu çözdü bu yontuların bağlarını; tanrılarına her anlamda insan şekli verdi Ulusların tarihsel anlamda önemli olup olmadıklarının değerlendirilmesi gereken nokta kanımızca işte bu noktadır. "Tarihsel"likle adlandırılma hakkına sahip olan uluslar, yaşamlarıyla, insanlık fikrinin diyalektik gelişme momentini ifade edebilmiş uluslardır ve bu anlamda Çin ve Hindistan en yüksek düzeyde tarihselliği olan uluslardır. Bay Lorenz, Hindistan'ın tarihi olmadığını söylüyor: ünlü bilginimizin bu görüşüne katılamadığımızı söylemek cesaretini göstereceğiz. Hindistan'da hanedanların, savaşların, anlaşmaların tarihi yoktur; kısacası siyasal tarihi yoktur bu ülkenin; ama *brahmanizm*in ve *budizm*in tarihi vardır, sanatın ve edebiyatın tarihi vardır ve Hint ülkesinin gerçek tarihi bunlardır, bunların dışında bir tarih aramaya gerek yoktur. Bay Lorenz, Zendler, Medler, Persler, Babilliler, Asurlular üzerinde daha ayrıntılı durmuş; ama anlattıkları içinde önemli olan tek şey, Zend dini, yani Zerdüştçülük üzerine verdiği bilgilerdir; yazdığı şeylerin geri kalanlarının neden tarihsel olduğunu ve bu yazılanların eski insanlığın gelişme çizgisine ne ölçüde bir katkısının olduğunu doğrusu biz anlayamadık... Mısır'a ilişkin bölümü de bu açıdan yeterli bulamadığımızı belirtmek zorundayız: din, sanat, töreler, yasalar konusuna pek az değinilmiş Mısır bölümünde. Buna karşılık Yunan bölümü, Rus

dilinde bugüne dek görülmedik ölçüde geniş değerlendirilmiş. Hele 83., 84. ve bunlara benzer öbür sayfalar, Bay Lorenz'in tarihinin en gözkamaştırıcı bölümlerini oluşturuyor: Bir halkın şiirinden o halkın tarihini anlayabilmek, halk ruhunun ancak böylesine kusursuz bir açıklamasını okuduktan sonra mümkündür! Günümüzde "Genel Tarih" sözü, böyle bir kitabın yazarına büyük sorumluluklar yüklemektedir. Çünkü okurlar "genel tarih" savı taşıyan kitapta, halkların yaşamlarının, din, sanat, bilim, töre, zenaat, vergi, askerlik de içinde olmak üzere tam bir tablosunu görmek istemekte, yalnızca savaşlar ve anlaşmalarla sınırlı bir tarih istememektedir. Siyaset, tarihin yalnızca genel çerçevesini oluşturmalıdır, içeriğini değil. Aslında siyasal tarih, tıpkı savaş tarihi, edebiyat tarihi, sanat tarihi, zenaat tarihi vb gibi tarihin özel bir koludur. Bu açıdan Bay Lorenz'in kitabında Yunan Tarihi bölümünün kusursuz olduğunu söylemeliyiz. Bütün alt ayrımlarıyla bu bölümü öyle ustalıklı yazmış ki Bay Lorenz, Yunan uygarlığının doğuşu, yükselişi, çöküşü, tüm Yunan devletlerinin birbirleriyle ilişkileri okurun gözünde eksiksiz bir tablo olarak canlanıyor; bölüme bütün kusursuzluğu, tamlığı, büyüleyiciliğiyle Ellada ruhu egemen. Yazar, okurlarını Yunan toplumunun aile gibi en gizemli yerlerine bile sokuyor; yargıçların aldıkları ücretten vergilere, Atina'lı aristokratların görkemli yurtluklarından Trakya'daki, Hersones'teki, adalardaki altın ve gümüş yataklarına dek el atmadık konu bırakmıyor. Bay Lorenz'in kitabının Yunan tarihi bölümünde illede bir eksiklik bulunacaksa, bu bizce mitolojiye ilişkin bölümde aranmalıdır. Yunan mitolojisi derin felsefi içeriği, büyüleyici, şiirsel tipleriyle alabildiğine gelişmiş bir halk kültürünü yansıtır; bütün Ellen bilgeliği görülebilir bu mitolojide; o bilgelik ki, sonsuza dek insanlığın bilgeliği olarak kalacaktır... Yunan mitolojisini, ya olanca derinliğiyle, ayrıntılarıyla yazmak gerekir, ya da hiç anmamak... Bay Lorenz bunun ikisinin ortası bir yol tutturmuş, ki bizce yanlıştır.

Augustus dönemine kadar olan Roma Tarihinde, Bay Lorenz, belki Yunan tarihinden de başarılı olmuş. Şaşılacak bir yanı yok bunun: her şey olumludur Roma tarihinde, karmaşıklık yoktur. Yunan tarihinden Roma tarihine geçiş, Alman düşünce dün-

yasından İngilizlerin pratik dünyasına geçişe benzetilebilir. Ayrıntılara girmeden son bir noktayı daha belirtelim: Latin Edebiyatı bölümünde Bay Lorenz, Ovidius'u Virgilius'tan bile daha başarısız bir ozan olarak göstermiş ve kanımızca büyük haksızlık etmiş; çünkü Ovidius gerçek bir ozandır, Virgilius ise çalımlı, cakalı şiirler yazan usta bir belâgatçidir, o kadar... Kuşkusuz hiç önemi olmayan ayrıntılar bunlar. Sözünü ettiğimiz bir-iki nokta dışında Bay Lorenz'in tarihi gerçekten kusursuz, mükemmel bir tarih.

Bay Lorenz'in tarihini üstün kılan başlıca öge, büyük bir bilginin kaleminden çıkmış olması, kuşkusuz. Ancak, aşırıya kaçmayan, soylu, ölçülü, kitabın artamına uygun düşen bir coşkuyla yazmış tarihini Bay Lorenz, ki, bu da bizce "Genel Tarih Kılavuzu"nu üstün kılan ögelerden biri. Yine, soylu olana, yüce olana, yiğitçe olana, insan ruhunu yüceltici olana duyduğu sevecenlik, büyük bilginimizin yapıtını bir kez daha değerli kılıyor.

Son olarak tatsız iki noktaya değinerek bitirelim yazımızı: birincisi, Yunan yazarlarından yapılan alıntıların Rusçaya neden çevrilmediğini anlayamadık. Bizde Yunan dilini bilenler, örneğin Aalmanya'da olduğu gibi çok değildir ki... Bu bakımdan, çoğu okuru için bu alıntıların, kitabı şişiren bölümler olduğunu bilmesi gerek Bay Lorenz'in. İkincisi de, Bay Lorenz'in kitabı gibi bir kitaba hiç yakışmayan çeviriler konusudur... Tutmuş bir de bunları yapanlara, yazdığı önsözde teşekkür etmiş Bay Lorenz!

BELİNSKİ'NİN RUS DÜŞÜNCE TARİHİ İÇİNDEKİ YERİ(*)

1830'ların ve 1840'ların felsefi sol'unun en önde gelen kişisi olan Belinski bir doktorun oğluydu. Bu durum onu, soylu ailelerden gelen dostlarından farklı olarak, tümüyle kendi çalışmasıyla geçinmek zorunda bıraktı. Sık sık para sıkıntısı çekti Belinski. Görünüşte "sağlığının yerinde ve yeteneğinin yüksek olmaması" nedeniyle, ama gerçekte serfliğe karşı yapılmış Schillerci(**) bir saldırı olan bir oyun yazdığı için(oyununu üniversite sansür memurlarının eline teslim edecek kadar saftı Belinski), Moskova Üniversitesi'ni bitirmesine izin verilmedi.

Belinski'nin kişiliğinin en göze çarpan özelliğini, içinde hiçbir aristokratik nitelik taşımayan güçlü bir insan onuru duygusu oluşturuyordu. Erken yaşlarında biçimlenen bu duygu, gençlik yıllarında içinde yaşadığı koşullara, okulunda uygulanan ilkel dayak cezalarına, ailesi içinde yaşadığı acımasız yaşama ve baskıcı bir toplumda her yerde karşılaşılan insan onurunu kırıcı iş-

---

(*) Andrzej Walicki'nin "*Rus Düşünce Tarihi, 1760-1900, Aydınlanmadan Marksizme*" (V Yayınları, 1987, Çev.: Alâeddin Şenel) adlı kitabının VI.-VII. bölümlerinden kısaltılarak alınmıştır (M. Beyhan).

(**) J. Friedrich SCHİLLER (1759-1805): Özgürlükçü ve hümanist Alman şair ve estetisyeni, oyun yazarı. 1890'larda Kant felsefesi ve estetiğini benimsemiştir, ama onun "kesin buyruk"unun formalizmini de eleştirmiştir. Schiller'in özgürlük çağrısı, salt ahlaki-manenevi bir temele dayanmasına karşın, feodal despotizme karşı güçlü bir protestoyu içerir –Ed.

lemlere karşı bir tepki olarak gelişmişti. Bu duygu, son tutkusunu oluşturan edebiyatla, günlük yaşamını sürdürdüğü çevrenin her yönü arasında göze çarpacak derecede belirgin zıtlıkların etkisinin ürünüydü.

Belinski'nin dünya görüşü (Schelling'ten alınma) felsefi romantisizm ile, eğitimin gücüne duyulan rasyonalist inancın tipik karışımıydı. Schiller'in trajedilerinin kahramanlarının başkaldırıcı yüreklilikleri kendisini büyülemişti; aynı zamanda, düşüncelerini, toplumsal adaletsizliğe karşı beslediği protestoyu ve savaşımı geçerli gösterecek bir felsefenin özlemini duyacak kadar derin bir nefret yönlendiriyordu. İdeolojik dramı, 1836'da böyle bir felsefeyi Fichte'nin(*) voluntaristik(iradeci) aktivistik(eylemci) idealizminde aramaya kalktığında başladı.

Fichte'nin, kendisine yapılan çağrıyı bir kez kabul ettikten sonra, kendisini hiçbir şeyin ezemiyeceği, herşeye gücü yeter "Ego" kavramında Belinski, devrimi, hatta yalnızca devrimi onaylayan bir yan gördü; kendi sözleriyle belirtecek olursak, bu yeni kuramda "kan kokladı".

1837 yılının sonlarına doğru, Hegel'in ünlü "gerçek olan akla uygundur; akla uygun olan gerçektir" savından yola çıkarak ulaştığı düşünceler Belinski'yi protesto etmek gibi bir ahlak görevinden kurtardı ve bu da yazdığı bir mektupta, "Kuvvet yasadır, yasa da kuvvet" diyordu. "Bu sözlerin beni ne kadar rahatlattığını anlatamam: bu, tutsaklıktan kurtulup özgürlüğe kavuşmaydı". Böylece, bireylerin özel savlarından etkilenmeyen tarihsel akıl'a bağlılığını bildirip, "özgürlük birşey yapabilme izni değil, zorunluluğun yasalarına uygun davranmaktır" düşüncesini benimsedikten sonra, Bakunin gibi Belinski de "gerçeklikle uzlaşma"yı kabul ettiğini belirtiyordu. Aslında Belinski'nin uzlaşması, trajik bir kendini yadsıma davranışıydı. O sıralarda Rus gerçekliğini büyük bir coşkuyla yücelten makaleleri, asıl düşüncelerini yansıtmaktan uzaktı. Bu, kafasındaki düşünceleri daha açık bir biçimde ortaya dökebildiği özel mektuplarından anlaşılmak-

(*) Prof. J. Grottlieb FICHTE (1762-1914): Klasik Alman idealizminin Kant'tan sonraki ikinci önderi: Bilinçli iradi eylemin doğa ve toplumdaki gelişmelere damgasını vurduğu tezini içeren "Öznel İdealizm"in kurucusudur–Ed.

tadır. Söz konusu mektuplarında, kendini, doğasına uymayan uzlaşmaya "zorladığını" ve bunu kendi "öznelliğini" bir kıyıya iterek yapmak zorunda kaldığını kabul eder. "Rasyonel zorunluluk"un "esneklik tanımayan yasalarına" boyuneğmenin, yaşamda ayaklarının yere sağlam basmasına, "hayalet" gibi bir varlık olmak yerine "gerçekçi" bir insan olmasına yardım edeceğine inanmıştır çünkü.

Bakunin'in durumunda, gerçeklikle uzlaşma, Hegelciliğin tutucu, romantik ve mistik bir yorumuna dayanmıştı; ancak genel olarak değerlendirildiğinde, sıradan erdemler, sıradan kimselerin yeniden saygınlıklarına kavuşturulmaları ve "mutfak kokan" gerçeklik (katı gerçek) gibi romantikçiliğin tersi motiflerin Belinski'nin daha tipik özelliklerini oluşturduğunu görürüz. Gerçeklikle uzlaşmayı, benliğin evrenin tanrısal özüyle mistik yoldan özdeşleşmesine kadar vardıran Bakunin'den farklı olarak Belinski , fazla inceliklere dalmayan bir yol benimsedi, hatta (sonunda) uzlaşmayı kesin olarak bıraktı. Bunun nedeni, kendisine, ondan beklediği şeyi vermemiş olması ve verebilecek durumda bulunmamasıydı. Kendisine yeniden bütünleşmesine yardımcı olacak bir temel sağlayamamıştı uzlaşma; yabancılaşma duygularını ve kendisini gerçek bir adam olmaktan çok bir hayalet gibi görme eğilimini artırmıştı.

Belinski gerçi "uzlaşma felsefesi"ni yadsımıştır, ama trajik yalnızlık duygusunu aşmakta nesnel, tarihsel dayanaklar bulma gereği duymasından da anlaşılacağı gibi, aldığı Hegelci eğitim de tümüyle yararsız olmamıştır. Belinski, aradığı desteği kitlelerle dayanışma duygusunda bulacaktır. Makalelerine halkın gösterdiği geniş ilgi ve halkın çarcı politikalara gittikçe daha fazla karşı çıkmaya başlaması, kendisini, hiç değilse bir "hayalet" olmaktan çıktığını düşünmek gibi özlediği bir duyguya kavuşturdu. Tarihe karşı duyduğu güveni yeniden kazandı; ama bu artık, var olan şeyin akla uygun ve tarihsel açıdan bakıldığında haklı olduğu biçiminde bir inanç değil, tarihsel gelişmenin "genel olarak" rasyonelliğine duyulan bir inançtı. Olgunluk çağına ulaşmış Belinski'nin dünya görüşünü oluşturan ögelerden biri, gelişme kavramına inanmasına yol açan diyalektik tarihselcilikti. Sahip

olduğu diyalektik toplum görüşü Belinski'ye, bireyin durumunu değiştirebilmek için verdiği trajik savaşım ile yerleşik toplumsal normlar arasındaki çatışmanın nasıl uzlaştırılabileceğinin yolunu gösterdi. Doğanın ve tarihin dönüştürülmesinde, değiştirilmesinde, bu güçleri yöneten yasaların kavranması yoluyla, aktif bir rol oynama olanağının bulunabileceğine işaret etti. Birçok ilerici ülkülerin ütopyacı bir niteliğe sahip olduğunun bilincinde olarak, onları gerçeklik dünyasına bağlamaya, onların da tarihsel sürecin kaçınılmaz bir parçası (ürünü) olduğunu göstermeye çalıştı. Fichte'nin öznelciliğinden kurtulmuş, Kant'ın(*) ve Schiller'in ahlaksal olan ile gerekirliğin(olması zorunlu olanın) farklılığı dualizminden uzaklaşmış, ve soyut ideal ile somut nesnel dünya arasındaki uçurumu kapatacak bir "eylem felsefesi" formülleştirmeye çalıştı.

Belinski'nin düşünsel evrimi, Avrupa düşüncesinde, özellikle de Almanya'daki Hegelci sol içinde ağır basan eğilimi izledi. Bu eğilim, Hegel'in Aydınlanma'nın rasyonalist mirasıyla olan bağlantısı üzerinde durarak, Alman "düşüncesi" ile Fransız "eylem"ini birleştirmeye, Alman felsefesiyle Fransız devrimci düşüncesinin bir bireşimini yapmaya çalışıyordu. Uzlaşma felsefesini yadsımasının Hegelcilik ile her bakımdan iplerin koparılması anlamına gelmeyeceğini vurgulayan Belinski'nin, bu yadsımadan sonra edindiği dünya görüşünün tipik özelliklerinden biri de tümelin tiranlığına(Mutlak'a, Akıl'a, Tin'e) karşı tikeli(gerçek, yaşayan bireyi) savunmasıydı. Bu tutumu onu, bir çok sorunda, insanlığı, tek tek, elle dokunulur, gözle görülür tensel varlıklar biçimindeki insanların bir toplamı olarak gören bir felsefe sistemi anlamında materyalizme yaklaştırdı. İnsanların etten kemikten yapılmış varlıklar oldukları yolundaki bu vurgulama, Feuerbach'a özgü bir antropolojik materyalizm idi. "1846 Yılı Rus Yazınına Bakış" adlı yazısında, kişiliğin "bedeni olan bir "insan" olduğunu, "bedensiz bir zihnin, yüzsüz bir zihnin, kandan beslenmeyen, kandan etkilenmeyen bir zihnin varlığı düşüncesinin, bir düşten, cansız bir soyutlamadan başka birşey olmadığını" ileri sürdü.

(*) Prof. Immahvel KANT (1724-1804): Alman klasik idealizminin kurucusu–Ed.

Belinski'nin edebiyat eleştirileri de, uzlaşma felsefesinden uzaklaşmasından etkilendi. Uzlaşma felsefesinden kopmasından önce, "öznel" edebiyatı, gerçeklik anlayışına karşı bireyin daracık "soyut akıl"ı ile yaratılmış"(uydurulmuş) ideale dayanan irrasyonel bir başkaldırı olarak bir yana itmişti. Bu tarihlerde Schiller'i, güpegündüz düşler gören içi boş bir estetikçilğin, ayakları yere basmayan soyutlamanın, somutlaşmış örneği, kişileşmiş biçimi olarak gördü. Tapındığı "tanrılar"ı olan "Olymposlu" Goethe ve Puşkin ise, gerçekliği yargılamaktan kaçınan büyük "nesnel" ozanlardı. Daha sonraki dönemin Puşkin'i için ise, "girdiği estetikçi çıkmazdan, gerçeklik ile uzlaşmış, aydınlanmış bir ruhun uyumunda çıkış yolu buldu" diye yazdı. Kendisi bu uyumu yadsıdaktan sonra Belinski, "öznel"(sübjektif) dediği edebiyatın, içinde yaşanılan toplumsal gerçeklere(gerçekliğe) karşı protestoyu dile getiren yapıtların, değerini yeniden kabul etti. Aynı zamanda "öznellik"in yeni ve daha incelikli bir tanımını yaparak, onu "nesnelliği" yadsımakla kalmayıp, aynı zamanda onu aşan bir bakışaçısı olarak sundu; bu öznellik, gerçekliği saptırmıyor, fakat onu aslına uygun olarak yeniden ortaya koyuyor; onu, sanatçının zekâsının kaprisinin bakış açısından değil, toplumun içindeki ileriye yönelik eğilim açısından yargılıyordu. Edebiyat eleştirileri kanalıya Belinski, ideolojik amaçlara bağlanmış yapıtların ve gerçekçi yazıların rolünü halka tanıttı.

Belinski, gerçekçi edebiyatın, gerçeğin doğru ve sadık bir resmini sunmasının gerektiği üzerinde önemle durdu; ama aynı zamanda, gerçeğe uygun bir portre ile yalnızca kopya niteliği taşıyan bir resmin birbiriyle karıştırılmaması gerektiği yolunda uyarıda bulundu. "Gerçekliğin doğru bir biçmide verilmesi", diyordu, "tikel'in içindeki tümel olan ögenin açığa çıkarılmasını, yaşamda görülen sınırsız çeşitliliğin özünü içinde barındıran *tipik* olgunun, görünürdeki olgular kargaşası içinden süzülüp çıkarılmış evrenselliğin resmedilmesini gerektirir." Sanatta yapılan böyle bir genelleştirme, şu ya da bu türden bir değer yargısında bulunma anlamına geldiği için, Belinski, "her sanat ürünü bir yanı tuttuğuna göre", "saf sanat" diye birşeyin söz konusu olamayacağı sonucuna vardı. "Nesnel" ve "öznel" edebiyat arasındaki

fark, nesnel edebiyatın (içinde yaşanılan) gerçekliğe karşı eleştirel, aktif bir tutum takınmasından başka birşey değildi.

Belinski bir sanat yapıtındaki evrenselliğin "mantıktaki kıyas(sillagizm)" ya da "şematik soyutlama" ile karıştırılmaması gerektiği üzerinde önemle durdu. Böyle bir karıştırma "imgelerle düşünme" olarak tanımladığı sanatın doğasına ters düşecektir. Sanatçı genelleştirme amacına, doğrudan doğruya okuyucunun duygularını ve imgelerini etkileyen yaşamsal, somut imajlarla ulaşmalı; yoksa söz konusu ürün, "bulanık bir retorik"ten başka birşey olamaz. Bu kuram, Rus estetiğinin (sanat felsefesinin) geçici olmayan bir başarısını temsil etmektedir; aynı zamanda (Belinski'nin kendi deyişiyle) "Rus edebiyatında Gogol dönemi"nin zengin deneyiminden süzülen özü vermektedir.

Belinski'nin "batıcılığı" ve "Slavsevercilik"le savaşımı

"Slavofilizm"(Slavsevercilik) terimi önceleri, dikkati, Rus Batıcılığının düşmanlarının tipik özelliği olarak görülen dargörüşlü bir kabile partizanlığına çekmek yolunda, alay etme amacıyla kullanıldı. "Batıcılık"(zapatniçestvo) teriminin de benzeri bir geçmişi vardı; ilk olarak slavseverler tarafından, rakiplerinin niteliği olduğunu ileri sürdükleri "ulus değiştirme" eğilimlerine dikkati çekmek için ortaya atılmıştı. Bununla birlikte her iki terim de olumlu anlamlarda yorumlanabildi ve sonunda her iki yanın ideologlarınca, bir meydan okuma davranışıyla(kendilerine yüklenen bu sıfatın utanılacak birşey değil, övünülecek birşey olduğu düşüncesiyle) benimsendi.

"Slavofilizm"in etimolojik anlamı "Slavları sevmek"tir. Bununla birlikte, Rus tarih yazınında bu terim, çok daha dar anlamıyla, düşüncelerinin ana çizgilerini, 1830'ların sonlarında, Batıcılık olarak bilinen eğilime karşı çıkarken edinen bir grup tutucu soylu ideologu nitelemek için kullanılmaya başlandı. Dahası, bu grupta gözlemlenen Slavsevercilik, eski Rusya'nın toplumsal yaşamındaki ve kültüründeki yerli ve daha çok Slav niteliği taşıyan ögelerin geliştirilmesi yolunda, kardeş Slav topluluklarla dayanışma gibi bir duyguya da pek sahip değildi. Rus olmayan Slavların geleceğine karşı duyulan ilgi, Rus Slavseverciliği içinde an-

cak Kırım Savaşı (1854) sırasında etkili olmaya başladı; 1840'larda, yalnızca Homiyakov'un sözcüğün etimolojik anlamıyla bir Slavsever olduğu söylenebilir.

Slavseverciliğin en büyük düşünürleri, Kireyevski, Homiyakov, Aksakov ve Samarin'di. Kireyevski, slavseverlerin, insan ve tarih felsefelerini biçimlendiren başlıca düşünürleriydi. Homiyakov, meslekten din adamı olmayan bir teolog ve Slavsever Kilise anlayışının yaratıcısıdır. Genç Slavseverler olarak bilinen Aksakov ve Samarin'e gelince, slavsever akım içinde birbirlerine taban tabana zıt iki eğilimin temsilcisiydiler. Tarih ve filoloji eğitimi görmüş olan Aksakov, avam halkın erdemlerine fanatikçe inanan, aşırı ütopyacı bir idealist idi. Bu yolda hatta sakal bırakıp Rus köylüsünün geleneksel gocuğunu giyecek kadar ileri gitmişti; ama bu (Çaadayev'e göre) kendisinin bir İranlı sanılmasından başka bir işe yaramamıştı. Samarin ise, ahlak nutukları atmayan aklıbaşında bir politikacıydı; ileriki yıllarda, 1861 toprak reformu yasa taslaklarının hazırlanıp, yasanın uygulanmasında etkin bir rol aldığında, slavseverlerin avam halka karşı besledikleri olumlu inançların, soyluluğun siyasal çıkarlarına hizmet edebileceğini görmekte gecikmeyecekti.

Slavsever ideolojinin odağındaki sorun, slavseverlerin kapsamlı bir tarih felsefesinin ışığı altında ele aldıkları Rusya-Batı Avrupa ilişkileridir.

Slavseverlere göre Avrupa uygarlığı, Hristiyanlık, Roma İmparatorluğunu yıkan genç barbar ırklar ve klasik miras(Yunan-Roma) olmak üzere üç yumaktan dokunuyordu. Rusya uygarlığının Roma mirasından edinilmiş olması, onu Batı'dan ayırdeden en önemli özelliğiydi. Kireyevski'ye göre "Batı'da özel ve toplumsal yaşam, bireylerin birbirlerinden yalıtlanmalarını gerektiren bir bağımsızlık anlayışı temeline dayanıyor"du. Böyle bir dünyada, ancak, özgürlüğe olanak vermeyen, görünüşte ve yapay bir birlik bulunabilirdi. Avrupa tarihinin, " özgürlüksüz birlik" ile "birliksiz özgürlük" arasındaki savaşın tarihi olmasının nedeni de buydu. Homiyakov'a göre "özgürlüksüz birlik" ilkesi, papalığın mutlakçılığını kuran, sevgi bağının yerine kurumsallaştırılmış bağları koyan ve kendisi hiyerarşik ve otoriter bir dev-

lete benzeyen Katolik Kilisesi'nde gerçekleşti. "Birliksiz Özgürlük" ilkesi ise, (Katolikliğe ve özgürlüksüzlüğe) bir tepki olarak haklı olan, ama yapıcı ögelerden yoksun bulunan Protestanlıkta dile getirildi.

Slavseverler, inceledikleri eski, Petro öncesi Rusya'da, Avrupa'dan tümüyle farklı bir toplumsal evrim biçmiyle karşılaştıklarına inandılar. (Hristiyanlığın, içine pagan rasyonalizmi ve Katolikçiliğin dindışı hırsları bulaşmamış biçimi olarak) Ortodoks Hıristiyanlık, Batı'nın bilmediği bir ilkeyi, *sobornost* yani konsilcilik ilkesini getirmişti. Bu, bir tür gerçek dostluk, inananların "özgür birliği" olup hem kendi iradesi doğrultusunda davranan bireyciliği, hem de böyle bir bireyciliğin zora başvurularak dizginlenmesini dışlayan, bir dostluk ilkesiydi. Eski Rusya'da temel toplumsal birim, toprağın ortak kullanımına, karşılıklı anlaşmaya ve görenek birliğine dayanan obşçina(köy komünü) olup, komün, uzlaşmazlıkları, kutsanmış geleneklere göre çözen ve oylamanın mekanik çoğunluğu yerine, oybirliği ilkesini izleyen bir yaşlılar kurulu olan *mir* tarafından yönetiliyordu.

Slavseverler Rusya'nın "yerli" kültür köklerine olağanüstü önem verirken, Belinski, 1834'te, açıkça Rusya'nın hâlâ kendi edebiyatının olmadığını söylüyordu. Belinski'nin, slavseverleri çok şaşırtan bu savını desteklemekte kullandığı düşünceler, Çaadayev'in Rusya'nın tarihi olmayan bir ülke olduğu savını kanıtlamaya çalışırken kullandığı düşünceleri çağrıştırıyordu: Belinski'ye göre Rus edebiyatı olarak bilinen şeyler, aslında, tarihsel bir sürekliliği (geçmişi) ve organik bir iç gelişmesi olmayan öyküne ürünlerdi. Birkaç yıl sonra bu görüşünü değiştirdi; ama Rusya'nın, "Rus Edebiyatının Büyük Petrosu" olarak gördüğü Lomonosov'un kurduğu Avrupa edebiyatından esinlenmiş edebiyat dışında bir edebiyatının bulunduğunu, yaşamının sonuna kadar kabul etmedi. Rus edebiyatı içinde herhangi bir değer taşıyan her yazının, varlığını Batılılaşmaya borçlu olduğuna ve Batı etkisinden önce ortaya çıkmış herhangi bir ürüne, kolay kolay edebiyat adının verilemeyeceğine inandı.

Belinski yalnızca bu görüşüyle değil, halk şiiri karşısında takındığı tutumuyla da salavseverleri şaşırttı. Belinski halk şiirinin

"insanlığın çocukluk çağı"nın, yani "herşeyin duru(açık) olduğu ve hiçbir baskıcı düşüncenin ya da yanıtlandırılması kolay olmayan soruların insanı rahatsız etmediği doğaya yakınlık (doğal sezgi) çağı"nın kalıntıları olarak değer taşıdıklarını kabul etmeye hazırdı; ama öte yandan "narodo-mania"(manyaklığa varan halk düşkünlüğü) dediği şeyin her türüne karşı derin bir tiksinti duyuyordu. Yaptığı polemiklerde, "incelikli bir sanatçının tek bir kısa şiiri, tüm halk şiirlerinin toplamından daha değerlidir" diyecek kadar ileri gitti.

Belinski, yapıtlarında gerçek ulasal ruhu dile getirmek isteyen yazarları, halk şiirine bakıp ondan esinlenmeye kalkmamaları yolunda uyardı. Ona göre, halk şarkıları, ancak kabile toplumu döneminin sınırlı partikülarizmini dile getirebilecek yetenekteydiler, uluslar ise, kabile partikülarizmlerinin yadsınmasını gerektiren "bireyselleşme"nin bir ürünü olarak doğmuşlardı. Halk şarkıları ve türküleri(baladlar) hakkındaki yargıları toptan olumsuz yargılar olmamışsa da, Belinski'nin "halk biçeminin(üslubunun) sahte romantik taklitleri" dediği şeye karşı özel bir düşmanlık duyduğuna kuşku yok. Bu yönde çabalayanlar, Belinski'ye göre, halk geleneğinin dış(biçimsel) niteliklerini "ulusluk" ögeleri sanıyorlardı ve edebiyatın toplumun en geri kesimlerinin yaşamını ve dilini dile getirmesi gerektiğini öğütlüyorlardı. "Uluslar" diye yazdı, "ev dokumasından gocuk, tahta takunya, ucuz votka ya da lahana turşusu değildir". Belinski'ye göre, slavseverler ne derlerse desinler, Rusya'nın gerçek karakterini, avam halk değil iyi yetişmiş seçkinler temsil ediyordu. Şöyle diyordu bir yazısında: "Şiirin (edebiyatın) ulusal niteliği onun en değerli yanlarından biriyse, gerçekten ulusal nitelik taşıyan yapıtların, Büyük Petro'dan sonra doğmuş olan ve uygar yaşam biçimini benimsemiş bulunan toplumsal grupları anlatan yapıtlar arasında aranması gerektiğine kuşku yoktur".

"Tahta takunya-ucuz votka" düşüncelerine karşı takındığı amansız düşmanlıkla Belinski, Batıcılığın, bazen en yakın arkadaşlarını bile rahatsız edecek derecede aşırı ucunu temsil ediyordu. Örneğin Herzen, Belinski'yi slavseverlerin saldırılarına karşı savunmakta zaman zaman güçlük çektiğini söylüyordu. Belins-

ki hakkında, halkı aşırı küçümsediği şeklindeki kuşkular, toplumsal üstünlüklerini sergiliyor gibi görünmekten korkan eğitim görmüş soyluların komplekslerini yansıtıyordu. Pleb kökeni(aşağı tabakadan gelmiş olması) yüzünden Belinski, bu tür sıkıntılara düşmedi. Aşağı gördüğü şeyin, avam halkın kendisi olmayıp, resmi ulusluk öğretisinin devletçe yayılan düşüncelerinde ülküleştirilen bilisizlik(cahillik) ve gerikalmışlık olduğunu biliyordu. Grigoroviç'in "*Karabahtlı Anton*" ve Turgenyev'in "*Bir Avcının Notları*" gibi ulusal gerikalmışlığı ülküleştirmeyip, Rus köyünün toplumsal koşullarına eleştirel bir gözle bakan yapıtlar, 1840'lı yılların ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlayınca, Belinski onları coşkuyla kutladı ve bu yazarları "edebiyatın köylülerce istila edilmesi" olarak kınayan sahte aristokratik okurlara karşı savundu.

Belinski'nin ölümcül derecede hasta olduğu bir zamanda Aşağı Silezya'nın Salzbrunn kaplıcalarındayken, 15 Temmuz 1847'de yazdığı ünlü "Gogol'e Mektup"u, edebiyatın ulusal ve evrensel görevi hakkındaki düşüncelerini hayran kalınacak derecede başarıyla özetleyen bir belgedir. Belinski bu mektubu, Gogol'ün "*Dostlarla Mektuplaşmalardan Seçilmiş Parçalar*" adını taşıyan kitabına bir yanıt olarak yazdı. Bu kitapta, "*Müfettiş*" ve "*Ölü Canlar*"ın yazarı, daha önce yazdıklarına sırt çevirmiş ve Ortodoksluğun ve çarcı sistemin her yanını haklı gösterip savunma işini üstlenmişti. Gogol'ün, yaptığı işin yanlış olduğunu göreceğinden ve yazacağı yeni başyapıtlarla verdiği zararı onaracağından umudu kesmeyen Belinski'nin, Gogol'ün ruhunu yeniden kazanmak yolunda bir girişim olarak değerlendirilebilecek bu mektubunun illegal kopyaları Rusya'nın her yerine dağıtıldı ve bunlar bir muhalefet tutumunun uyanıp sürmesine yardımcı oldular. Tüm mektubun yasal olarak yayınlanmasına, ancak 1905'ten sonra izin verildi.

Belinski'nin Kapitalizm İle İlgili Tartışmaları

Belinski, Batı etkisinin Rusya'nın çağdaşlaşmasında oynadığı olumlu rolü kabul ediyordu, ama bu, eksikleri ve kusurları daha o tarihlerde bile Batı Avrupa'nın ilerici çevrelerinde tartışılıp

eleştirilmeye başlanan kapitalist sistemi olduğu gibi benimsediği anlamına gelmiyordu. Belinski'nin kapitalizm üzerine görüşünün ana çizgileri, en iyi biçimde, burjuva demokrasisine karşı duyduğu inançla, burjuvazinin kendisine(burjuva sınıfına) karşı duyduğu nefret ikilisi yanısıra, "sosyalizm" düşüncesine karşı duyduğu bulanık, iyi tanımlanmamış bir güven olarak verilebilir. Bu karışımda şaşılacak bir yan yoktu; Avrupa'nın geri bölgelerinde yaşayıp, daha ileri bölgelerindeki olayları izleyen herhangi bir içten (gerçek) demokrat, kolay kolay burjuvazinin savunucusu olamazdı ve ayaklar altında çiğnenen kitlelerin isteklerine, düşüncelerine, şu ya da bu biçimde sempati duymadan edemezdi.

Belinski, 1847 Mayısının başında, sağlık nedenleriyle yurtdışına gittiğinde, kapitalizm sorunu, gözünde daha somut bir anlam kazandı. Salzbrunn'dan Botkin'e yazdığı bir mektupla, "kitlesel yoksulluk ve proletarya sözcüklerinin korkunç anlamlarını ancak şimdi anladığını" yazdı. 1847 Temmuzunda Paris'e geldiğinde ise, Rus dostları arasında burjuvazinin rolü hakkında yapılan ateşli tartışmalar, en şiddetli noktasına ulaşmış bulunuyordu. Herzen ve Bakunin, burjuvaziye tümden karşı çıkıp, Rusya'nın geleceğinin köylülere ve sınıfsız bir grup olarak gördükleri aydın takımına bağlı olduğunu düşünüyorlardı. Herzen'in amansız düşmanı olan Vasiliy Botkin ise, "Önemli olan" diyordu, "var olan duruma saldırmak değil, onu yaratan nedenleri bulup çıkarmaktır; kısacası, endüstri dünyasını yöneten yasaları keşfetmektir". Bu ilkeyi Rusya'ya uygulayarak Botkin, açık ve kesin bir sonuca varıyordu: "Tanrım! Bize kendi burjuvazimizi bağışla!"

Belinski'nin burjuva Fransa'nın içinde bulunduğu koşullara gösterdiği ilk tepki, Herzen'in tepkisinden farklı olmadı. Bununla bilikte, Rusya'dan döndüğünde, yaptığı tek yanlı suçlamayı gözden geçirme fırsatını buldu. Burjuvazinin oynadığı tarihsel rol üzerinde önemle durup, "çağdaş Fransa'nın vebası ya da kolerası olarak görülüp savaşılması gereken büyük kapitalistler" ile, orta sınıfın geri kalan bölümlerini özenle birbirinden ayırdı. En-

düstri her türlü kötülüğün tek kaynağı olmadığı gibi, halkın mutluluğunun kaynağı idı.

Ölümünden az önce Annenkov'a yazdığı bir mektupta, Paris'teyken Bakunin'in kendisini "Tanrı Rusya'yı burjuvaziden korusun!" demeye ikna etmeye çalıştığını belirten Belinski, sözlerini şöyle tamamlıyordu: "Bununla birlikte Rusya'da iç politik gelişmelerin, ancak soylularımızın burjuvalara dönüşmesiyle başlayacağı apaçık ortaya çıktı. Burjuvaziye sahip olmayan bir devletin, sahip olduğu hakları sonuna dek kullanma yolunda başına neler geldiği, en iyi biçimde Plonoya'ya bakılarak görülebilir". Burjuvazi tarihsel zorunluluğun görünümlerinden birini temsil ettiği için, Belinski'nin onunla barıştığı görülüyordu. Ancak burjuvaziyi kabul etmesi ona karşı içinde duyduğu bir sevgiden değil, "Donkişotça bir öznelcilik" suçlamasından kaçınmak amacından kaynaklanıyordu. Paris'teyken Herzen'i ve Bakunin'i desteklemiş, ama ülkesine döndüğünde, çarlık Rusya'sının içaçıcı olmayan gerçekleriyle karşılaşınca, bu yoldaki düşüncelerini değiştirmiş olması anlamlıdır. Rusya'da sosyalizmin, Batı Avrupa'da gerçekleştirilen pek çok ivedi reformun bir bir uygulanmasından sonra düşünülebilecek çok uzak bir düş olarak kalması gerektiğine iyice inandı. Rusya'nın geriliğinden dolayı, kitleleri, çoğunluğu ataerkil boyunduruk altında tutulan köylüler oluşturmaktaydı ve bu köylüler arasında bir proletaryayı yaratacak çekirdeğin, yani kapitalizmden daha üstün bir sistemi kurabilecek yetenekte bir gücün çıkarılması kolay değildi. Belinski, kapitalizmin bellibaşlı iç çelişkilerinin ve geçici bir düzen olma niteliğinin bilincindeydi; ama birtoplum düzeni olarak I. Nikolay'ın yarı-feodal Rusya'sından daha üstün olduğunu anlamıştı. Batılılaşma sürecinin Rusya'da burjuva demokratik reformlarıyla tamamlandığını görmek yolundaki tutarlı isteği kadar, bu açık seçik görüşü de Belinski'nin Batıcılığının olumlu yönleriydi. Bu nokta, Belinski'nin "bir toplumbilimci deha'nın sezgi gücü"ne ve toplumsal gelişmenin temel ilkelerini kavramada derin bir anlayış gücüne sahip olduğunu yazan Plehanov tarafından vurgulanmıştı.

Vissarion Grigoryeviç BELİNSKİ

Edebiyat, Sanat, Kültür, Tarih, Felsefe üzerine YAZILAR

Çeviren: MAZLUM BEYHAN

"Rus edebiyatının en iyi, en çağdaş eleştirileri onun kaleminden çıktı"

ÇERNİŞEVSKİ

"İzin ver de eğilelim
Sessizce önünde öğretmenim!
Çürütmüşken herşeyiyle Rusya'yı
Uyuşukluk, dalkavukluk ve kulluk ruhu
Yeni yollar döşedin ülkene
O müthiş zekân ve sonsuz direncinle!"

NEKRASOV

"Belinski'nin 'Gogol'e Mektup'u... Dahiyane! Sanki vasiyeti onun bu mektup"

HERZEN

..Belinski... Rus Sosyal-demokrat hareketinin öncüsüdür.(...) Onun edebiyat etkinliklerinin bilançosu niteliğindeki 'Gogol'e Mektup' sansürsüz demokratik basının en güzel yapıtlarından biridir ve o müthiş, canlı anlamını bugün de olduğu gibi korumaktadır."

LENİN

"OBLOMOVLUK NEDİR'in çevirisi, nefis bir çeviri. Çevirmen, belli ki, dili de, çevirdiği konuyu da çok iyi biliyor. Yön Yayıncılık böyle usta bir çevirmen bulduğuna göre, Dobrolyubov'un yanına gömdükleri ünlü eleştirmen Belinski'den de bir seçmeler yayımlasa ne iyi olur..."

FETHİ NACİ

9901082000074
9901082 000074
YAZILAR

YÖN